

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ

Правни факултет

Мр Вељко Икановић

**ОДГОВОРНОСТ ПРАВНИХ ЛИЦА ЗА КРИВИЧНА
ДЈЕЛА**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор

Проф. др Драган Јовашевић

Ниш, 2010. године

САДРЖАЈ

УВОД	1
ПРВА ГЛАВА	
ПОЈАМ И ВРСТЕ КАЗНЕНОГ ДЈЕЛА	10
1. Уводна разматрања.....	10
2. Појам и врсте кривичног дјела.....	12
3. Кривично дјело	13
3.1. Појам кривичног дјела.....	14
3.1.1. Кривично дјело као људско понашање и друштвена појава	15
3.1.2. Правна дефиниција кривичног дјела	15
а) формални појам кривичног дјела.....	16
б) материјални појам кривичног дјела.....	17
в) материјално-формални појам кривичног дјела	17
3.2. Елементи и врсте кривичног дјела.....	20
3.2.1. Елементи кривичног дјела.....	20
1) радња кривичног дјела	21
а) кривична дјела чињења и нечињења.....	23
б) врсте радњи кривичног дјела	24
2) посљедица кривичног дјела	25
3) узрочност	28
4) штетност или друштвена опасност	30
5) противправност.....	32
б) одређеносат у закону	34
7) виност.....	35
3.2.2. Врсте кривичних дјела.....	37
3.3. Међународно кривично дјело	40
3.3.1. Појам међународног кривичног права.....	40
3.3.2. Однос међународног и националног кривичног права	42
3.3.3. Међународно кривично дјело.....	44
3.3.3.1. Елементи међународног кривичног дјела.....	48
4. Преступи	50

4.1. Појам и карактеристике преступа.....	51
4.2. Елементи и врсте преступа.....	53
4.3. Основ одговорности правног лица и одговорног лица за привредни преступ	57
5. Прекршај.....	60
5.1. Појам и елементи прекршаја.....	61
5.2. Однос кривичних дјела и прекршаја.....	65
5.3. Однос прекршаја и привредних преступа	67
6. Појам и врсте субјекта казненог дјела.....	69
7. Карактеристике субјекта казненог дјела	70
7.1. Активни субјект.....	70
7.2. Пасивни субјект.....	71
7.3. Извршилац	72
7.4. Саучесник	72
7.5. Врсте саучесника	74

ДРУГА ГЛАВА

ПРАВНО ЛИЦЕ КАО СУБЈЕКТ КАЗНЕНОГ ДЈЕЛА	80
1. Уводна разматрања.....	80
2. Субјект права.....	80
3. Појам правног субјекта	81
4. Врсте правног субјекта.....	82
4.1. Физичко лице.....	83
4.1.1. Одговорно лице.....	85
а) Пословодство.....	87
б) Повјерени послови	88
4.2. Правно лице	88
5. Појам и карактеристике правних лица	89
5.1. Настанак правних лица.....	91
5.2. Елементи правног лица	94
5.2.1. Персонални и стварни супстрат.....	94
5.2.2. Сврха и дјелатност правног лица.....	94
5.2.3. Огани правног лица	95

5.2.4. Остали заједнички елементи	95
5.2.5. Начело правне раздвојености и самосталности.....	97
5.2.6. Способност правног лица	97
5.2.7. Одговорност правног лица	99
6. Врсте правних лица	100
6.1. Јавно-правна лица.....	101
6.2. Приватно-правна лица.....	101
6.3. Држава као правно лице	103
6.3.1. Појам и облици одговорности државе	104
6.4. Привредна друштва као правна лица.....	108
6.4.1. Општа разматрања.....	108
6.4.2. Привредно друштво и предузеће	109
6.4.3. Привредно друштво.....	110
а) Органи пословодства.....	113
б) Друштво са ограниченом одговорношћу (ДОО).....	114
в) Акционарско друштво (АД)	115
г) Ортачко друштво (ОД)	118
д) Командитно друштво (КД).....	120
6.4.4. Страно правно лице	120

ТРЕЋА ГЛАВА

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ОДГОВОРНОСТИ ПРАВНИХ ЛИЦА ЗА КРИВИЧНА ДЈЕЛА	122
1. Уводна разматрања.....	122
2. Теорије о правном лицу као субјекту кривичног дјела.....	124
2.1. Теорија фикције	125
2.2. Теорија негације	126
2.3. Теорија реалности.....	128
2.4. Мјешовите теорије.....	129
3. Развој одговорности правних лица за кривична дјела у упоредном праву ..	130
3.1. Стари вијек.....	130
3.2. Средњи и нови вијек.....	131
3.3. Модерно доба.....	132

4. Развој одговорности правних лица за кривична дјела у домаћем праву.....	134
5. Развој одговорности правних лица за кривична дјела у међународном праву	139
5.1. Допринос међународних конгреса развоју одговорности правних лица за кривична дјела	140
5.2. Акти Организације уједињених нација.....	145
5.3. Акти Савјета Европе.....	155
5.4. Европска унија.....	163
5.4.1. Други Протокол Конвенције за заштиту финансијских интереса европских заједница	168
5.4.2. Други прописи Европске уније	170
5.4.3. Corpus Juris и Зелена књига.....	171
5.4.4. Даље активности Европске уније у области кривичног права.....	175

ЧЕТВРТА ГЛАВА

КАРАКТЕРИСТИКЕ ОДГОВОРНОСТИ ПРАВНИХ ЛИЦА ЗА КРИВИЧНА ДЈЕЛА	180
1. Уводна разматрања.....	180
2. Основи, врсте и карактеристике кривичне одговорности правних лица	181
2.1. Аутономна и изведена одговорност правних лица	182
2.1.1. Аутономна кривична одговорност правних лица.....	182
2.1.2. Изведена кривична одговорност правног лица	184
2.2. Објективна и субјективна одговорност правног лица.....	186
2.2.1. Објективна кривична одговорност правних лица	187
2.2.2. Субјективна кривична одговорност правног лица	187
2.3. Супсидијарна и кумулативна одговорност физичког и правног лица.....	188
3. Кривична одговорност правног лица.....	190
3.1. Примјена општих института кривичног права.....	192
3.2. Покушај.....	193
3.3. Продужено кривично дјело	194
3.4. Колективно кривично дјело	196
3.5. Крајња нужда.....	198
4. Систем кривичних санкција.....	200

4.1. Казне	203
4.2. Мјере безбједности.....	205
4.3. Мјере упозорења.....	207
4.4. Одузимање имовинске користи	208
5. Кривични поступак за правна лица	209
5.1. Органи кривичног поступка.....	212
5.2. Карактеристике кривичног поступка.....	213

ПЕТА ГЛАВА

ОДГОВОРНОСТ ПРАВНИХ ЛИЦА ЗА КРИВИЧНА ДЈЕЛА У УПОРЕДНОМ ПРАВУ	215
1. Уводна разматрања.....	215
2. Грчка	215
3 Италија	216
4. Њемачка	217
5. Велика Британија.....	218
6. Холандија.....	220
7. Аустрија	222
8. Француска.....	224
9. Скандинавске земље.....	227
10. Швајцарска	230
11. Хрватска.....	231
12. Кина.....	236
13. Македонија	238
14. Русија	242
15. Србија.....	243
16. Црна Гора.....	250
17. Словенија	256
18 Осврт на упоредно правна рјешења.....	261

ШЕСТА ГЛАВА

ОДГОВОРНОСТ ПРАВНИХ ЛИЦА ЗА КРИВИЧНА ДЈЕЛА У ПРАВУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ	266
1. Уводна разматрања.....	266
2. Одговорност правних лица	268
2.1. Развој одговорности правних лица	268
2.2. Привредно преступна одговорност.....	271
2.3. Прекршајна одговорност	274
I Одговорност правних лица за кривична дјела	278
1. Појам и основи одговорности кривичне одговорности правног лица.....	279
2. Услови за одговорност правног лица	284
3. Правна природа одговорности правних лица.....	288
4. Границе одговорности.....	291
5. Одговорност при промјени статуса правног лица.....	293
6. Одговорност за покушај, саучесништво и продужено кривично дјело.....	293
7. Кривичне санкције за правна лица	296
7.1. Новчана казна	297
7.2. Казна одузимања имовине	298
7.3. Казна престанка правног лица	300
7.4. Условна осуда.....	301
7.5. Мјере безбједности.....	301
8. Одузимање имовинске користи	304
9. Правне посљедице осуде.....	305
10. Застарјелост кривичног гоњења и извршења кривичних санкција	306
II Поступак против правних лица	307
1. Појам поступка	307
2. Правна природа поступка	309
3. Однос са поступком према физичком (одговорном) лицу.....	310
4. Фазе поступка	313
5. Циљ поступка	313
6. Субјекти поступка	313
6.1. Странке	314
7. Покретање.....	315

8. Права и обавезе.....	316
8.1. Заступник правног лица	317
8.2. Бранилац правног лица.....	320
9. Врсте одлука	320
10. Поступак по правним лијековима.....	322
10.1. Редовни правни лијекови	322
10.2. Ванредни правни лијекови	323
11. Судска пракса	324
11.1. Република Српска.....	325
11.2. Федерација БиХ	330

СЕДМА ГЛАВА

ОДГОВОРНОСТ ПРАВНИХ ЛИЦА ЗА КРИВИЧНА ДЈЕЛА У КРИМИНАЛИСТИЧКОЈ ПРАКСИ	333
1. Уводна разматрања.....	333
2. Етиологија кривичних дјела правних лица	334
3. Феноменологија кривичних дјела правних лица.....	337
4. Обим, динамика и структура кривичних дјела правних лица	343
5. Политика гоњења правних лица	353
6. Казнена политика	356
Закључна разматрања.....	359
Литература.....	370

УВОД

Од свог настанка норме кривичног законодавстава су се примјењивале искључиво на човјека као учиниоца кривичног дјела. Само је човјек, као свјесно и вољно биће, могао да учини кривично дјело, да одговара за своје чињење или нечињење и да буде подвргнут примјени законом прописаним санкцијама. Са настанком правних лица и од стране правног поретка признавањем својства субјекта права и правне способности тим друштвеним творевинама, поставило се и питање њихове одговорности. У правној теорији и законодавству, грађанска и административна одговорност правних лица је релативно брзо и лако дефинисана и прихваћена.

Но, о казненој, а посебно кривичној одговорности правних лица, у почетку се није размишљало. Међутим, са порастом броја, врста и значаја правних лица, те кривичних дјела која врше ови колективитети, јавила се потреба и појачао интерес науке и законодавца, да се одреде према њиховој казненој одговорности. У суштини радило се о потреби да се одговори на питање да ли је могућа примјена казнене и кривичне закона на правна лица, дакле њихова одговорност за казнене или кривична дјела уопште или пак само за одређене врсте тих дјела. С обзиром да се овдје радило о држави и правним лицима у настанку и развоју, на ово сложено питање није било нимало једноставно одговорити. Тај одговор зависио је у првом реду од степена развоја одређене друштвене заједнице, производних односа, демократичности, државног уређења, циља који се одређеном нормом желио постићи, општег схватања правичности и правде, те развоја правне мисли и циљева криминалне политике.

Кривичноправна наука рано се почела бавити питањем да ли и правна лица могу бити учиниоци кривичних дјела, а посебно њиховом казненом одговорношћу. Од почетног становишта старог римског права да правно лице (ортаклук) не може починити кривично дјело („*societas delinquere non potest*“)¹, преко учења средњовијековних мислилаца, расправа буржоаских филозофа и правника, коначно је прихваћено мишљење да и правна лица могу бити учиниоци казнене или кривичних дјела и да за то могу бити подвргнути кривичној или некој другој врсти казнене одговорности, те примјени кривичних санкција.

---

¹ Д. Стојчевић, А. Ромац, *Dictae et regulae iuris*, Београд, 1984. године, стр. 501.

Овоме је посебно допринијела велика опасност коју криминалитет правних лица представља за једну државу, али и за међународну заједницу. Та опасност је посебно дошла до изражаја у области привредног, финансијског и фискалног криминалитета, а у новије вријеме и у области вршења других тешких кривичних дјела, као што су: трговина људима и оружјем, тероризам, еколошки, компјутерски и други облици савременог, па и организованог криминалитета. Ово је већи број различитих, веома тешких и сложених кривичних дјела која чине физичка лица, са својством одговорних или службених лица у правном лицу.

Та физичка лица своје радње извршења кривичног дјела предузимају у име и за рачун тих правних лица које представљају. Тако својим чињењем или нечињењем физичко лице, као одговорно или службено лице у правном лицу, уводи и правно лице у зону кажњиве дјелатности и одговорности за ту дјелатност. Одговорност физичких лица за различите облике и видове криминалитета је заснована на кривици (умишљају или нехату), за коју се тражи свијест и воља, док је криминалитет правних лица у односу на то специфичан јер свијест и воља нису њихово својство (па се овдје ради о објективној одговорности за саму проузроковану посљедицу кривичног дјела).

Разноврсност кривичних дјела физичких лица, као одговорних или службених лица, и правних лица у обиму у којима се она врше, пред крај 20. вијека почела су да угрожавају развој појединих држава, њихову привредну одрживост, али и да озбиљно дестабилизују свјетску економију. У те недозвољене криминалне активности често су биле укључене моћне мултинационалне компаније, а понекад и цијеле државе, што је овај проблем на преласку у 21. вијек посебно заострило. Заштита ових добара националним законодавством, али и у оквиру међународне заједнице постала је нужност.

Класични концепт кривичноправне заштите у националним кривичним законодавствима који је заснован на кривици учиниоца, ову заштиту није обезбјеђивао у потпуности. Стога је рјешење пронађено у увођењу нових облика кривичне одговорности која је заснована на објективним критеријумима као што су: одговорност за несвјесни нехат, командна (заповједна или старјешинска) одговорност, одговорност за кривична дјела учињена путем штампе и других средстава јавног информисања, као и одговорност правних лица. Ова објективна одговорност правног лица постоји истовремено и паралелно са

субјективном кривичном одговорношћу физичког лица. Стандарди одговорности правних лица за кривична дјела утврђени су у међународним документима везаним за ову област, које су донијеле универзалне међународне организације: Уједињене нације и њени специјализовани органи, односно регионалне међународне организације: Савјет Европе и Европска унија. Свака држава на подлози међународних докумената за себе, према својим потребама и интересима, посебно уређује конкретне облике кривичне одговорности.

У посљедњој деценији двадесетог вијека већина европских земаља, у оквиру кривичних законика или посебних (споредних или помоћних) закона, у своје кривично законодавство увела је одговорност правних лица за кривична дјела. Од бивших југословенских република то је прва урадила Република Словенија, а после 2000. године њен примјер слиједиле су и остале државе.

Код прихватања концепта одговорности правних лица за кривична дјела појавила се дилема у погледу уређења основа ове кривичне одговорности правних лица. Тако су поједине државе (Финска, Шведска, Холандија, Босна и Херцеговина, Македонија) ову одговорност унијеле у кривични закон, односно законик, а друге државе (Словенија, Хрватска, Црна Гора, Србија, Аустрија) кривичну одговорност правних лица уређују у оквиру посебних закона који прописују и уређују искључиво одговорност правних лица за кривична дјела. Заједничка им је карактеристика да у оба случаја на посебан начин уређују претпоставке кажњивости, казне и друге казненоправне санкције, а што је посебно интересантно и кривични поступак против правних лица.

Све је ово релативно нова и недовољно истражена област кривичног права, у којој постоји више различитих научних схватања и теоријских праваца. Потпуна негација кривичне одговорности правних лица данас је напуштена, али и у њеном прихватању од стране појединих држава постоје различити модалитети. Осим тога ово је динамична материја која је подложна доста брзим и честим промјенама, под великим утицајем докумената међународних организација, тако да се оставља све мање простора домаћем законодавству да задржи потпуно независан положај.

Нова рјешења о кривичној одговорности правних лица морају имати своје упориште на научно заснованој подлози, која треба да објасни разлоге и циљеве њиховог прихватања и одступања од раније прихваћених теоријских ставова и законодавних рјешења. С друге стране, то тражи схватање овог института и

познавање његовог развоја, од најранијих зачетака до савременог доба, његову етиологију и феноменологију, прилагођавање криминалне политике и циљева који се желе постићи.

За прихватање и увођење одговорности правних лица неопходно је да се одреди и дефинише: под којим условима правно лице може бити извршилац кривичног дјела, објасни и успостави веза између физичког и правног лица, који су услови кривичне одговорности, основ њеног искључења, искључење постојања кривичног дјела, покушај, продужено кривично дјело, систем кривичних санкција и слично. Из тога произилази дилема да ли се у конкретном случају ради о кривичној одговорности правних лица или одговорности правних лица за кривична дјела. Ова дилема није само термилошке природе, већ се намеће и као суштинско питање изворишта и одређења ове одговорности. Осим тога, остаје отворено питање да ли је увођење кривичне одговорности правних лица ефикасније од неке друге врсте казнене одговорности (нпр. административне, прекршајне), која задовољава међународне обавезе, али и остварује довољно ефикасно санкционисање недозвољене дјелатности.

Ако се законодавац одлучује за прихватање кривичне одговорности правних лица, онда није без значаја да ли ову материју регулише у оквиру постојећих кривичних закона или у посебном закону (нпр. Закону о одговорности правних лица за кривична дјела). Ово није само проблем законодавне систематике, већ много сложеније питање, које све предности и недостатке обично показује када дође до практичне примјене законских рјешења. Одређена искуства земаља које су прихватиле увођење ове врсте одговорности за кривична дјела већ постоје. Она су корисна за сагледавање ефеката који су постигнути таквим рјешењима, али могу да послуже за потпунији и реалнији приступ овој материји и у државама бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ).

Све ово даје солидну основу правној теорији у настојању да истражи и објасни улогу нових законских рјешења, али и да предложи мјере за превазилажење и отклањање проблема и недостатака уочених у примјени у судској пракси. То и јесте циљ истраживања и предмет овог рада, тако да ћемо се у том правцу кретати у даљој обради ове материје.

Наиме, тема ове докторске дисертације је „Одговорност правних лица за кривична дјела.“ Ради се о правно-теоријској, судско-практичној, криминално-

политичкој и криминалистичко-практичној анализи основа, врсте и природе, односно карактеристика одговорности правних лица за кривична дјела којима се повређују или угрожавају законом заштићене вриједности у савременом кривичном праву. То је нови облик објективне одговорности са основом у низу релевантних међународноправних аката, а коју познаје и ново кривично законодавство више европских држава.

Криминалитет учињен од стране правних лица (посебно у области привредног, финансијског, фискалног, еколошког, компјутерског и других облика савременог криминалитета) представља изузетно опасан облик угрожавања или повреде законом заштићених добара и вриједности. Ради се, заправо, о више различитих кривичних дјела која представљају најопаснији, најтежи и најсложенији вид испољавања криминалне дјелатности физичких (одговорних и службених) лица, као и њихових правних лица у име и за чији рачун они предузимају одређене радње чињења, односно нечињења којима остварују кривичноправно релевантне посљедице. Такав криминалитет правних лица као свеукупност кривичних дјела која су управљена на повреду или угрожавање заштићених добара и вриједности карактерише низ специфичности у односу на класичан, општи криминалитет учињен од стране појединаца (као физичких лица) чија се одговорност заснива на кривици (у чијој се основи налазе елементи свијести и воље).

Наиме, у овим се случајевима ради о различитим облицима противправних активности (у виду чињења или нечињења) појединаца и правних лица (па чак и читавих држава) којима се повређује правни систем у цјелини или поједини његови сегменти који треба да омогући одржив ниво развоја друштва на почетку 21. вијека и потпуну, ефикасну, закониту, благовремену и квалитетну заштиту најзначајнијих друштвених добара и вриједности од свих облика повреде или угрожавања. Посљедњих деценија је сазрела свијест, прво на међународном нивоу, а потом и у оквиру појединих националних законодавстава да се ефикасна заштита ових добара и вриједности не може остварити класичном концепцијом кривичне одговорности која се заснива на кривици (виности).

Стога се поред и паралелно са субјективном кривичном одговорношћу, уводе и нови облици кривичне одговорности који су засновани на објективним критеријумима међу које спада и кривична одговорност правних лица. Одговорност правних лица за кривична дјела уређују саме државе према својим

потребима и интересима (у складу са принципом законитости или легалитета), али у свему прихватајући стандарде утврђене у низу међународних аката из ове области, било да се ради о актима универзалних међународних организација (ОУН и њених специјализованих органа) или регионалних организација (Савјет Европе и Европска унија).

У Босни и Херцеговини (БиХ) је, почев од 2003. године, у примјени концепт кривичне одговорности правних лица (изричито унијет у Кривични закон), док су у неким другим државама (у Словенији, Хрватској или Србији) донијети посебни закони (*lex specialis*) о кривичној одговорности правних лица, који на посебан и специфичан начин уређују: основе, природу и карактеристике кривичне одговорности правних лица, систем кривичних санкција, поступак за изрицање ових санкција, као и одговарајућу примјену других кривичноправних института (покушај, продужено кривично дјело, правне посљедице осуде, рехабилитација и др.) на правна лица као учиниоце кривичних дјела. Нова законска рјешења представљају солидну основу за правну теорију у покушају да објасни и проучи улогу нових законских рјешења, али и да предложи мјере за превазилажење и отклањање уочених проблема и недостатака у примјени постојећих рјешења у непосредној судској пракси.

Она такође омогућавају органима кривичног правосуђа да у свакодневном раду правилно и законито квалификују недозвољена понашања правних лица (и њихових одговорних лица) којима се врше кривична дјела и да предузимањем адекватних мјера, средстава и радњи остваре напредак у супротстављању, сузбијању и спрјечавању различитих облика и видова криминалитета правних лица.

Све то указује на велики значај свеобухватног научног истраживања појма, основа, природе, карактеристика, облика и видова испољавања и феноменологије кривичних дјела правних лица, односно карактеристика учинилаца ових дјела, те начина, облика и метода супротстављања оваквим тешким и опасним криминалним појавама, посебно када се има у виду утицај резултата оваквих истраживања на законодавца у правцу унапређивања кривичноправних и кривичнопроцесних рјешења у законском тексту *de lege ferenda* при будућој законодавној реформи у области кривичног права која је у току у БиХ.

Такође, ово би спроведено истраживање, односно његови резултати имали одговарајући утицај и за судску праксу код правилног и законитог квалификовања

животних ситуација и њиховог подвођења под законске одредбе о утврђивању кривичне одговорности и изрицања кривичних санкција према правним лицима, као и њиховим одговорним лицима као учиниоцима различитих кривичних дјела из Кривичног закона, односно из споредног законодавства и друго, са аспекта криминалистичке праксе, односно ефикасног откривања и доказивања извршених кривичних дјела ове врсте и откривања њихових учинилаца.

У раду су, стога, послије уводних разматрања са методолошким оквиром истраживања, изложени: појам, карактеристике, елементи и врсте казних дјела (као јавноправних деликата) у савременом казном праву, као што су: кривична дјела, привредни преступи и прекршаји, те појам и особености субјеката ових деликата (активног и пасивног субјекта).

Потом су изложене карактеристике правног лица као субјекта кривичног дјела. На овом мјесту изложени су појам и врсте правног субјекта (који укључује физичко и правно лице), те њихове карактеристике, те потом слиједи излагање специфичних карактеристика појединих врста правних лица као што су: грађанскоправно лице, друштвеноправно лице, државни органи и органи локалне самоуправе и држава као правно лице.

У дијелу овога рада под називом: „Историјски развој одговорности правних лица за кривична дјела“ прво су анализирана различита теоријска схватања о правном лицу као субјекту кривичног дјела: теорија фикције, теорија реалности, компромисна теорија и др. Потом слиједи преглед историјског развоја основа кривичне одговорности правних лица од најстаријих времена (старог и средњег вијека) до савременог доба, и то прво у иностраном праву, а потом и у домаћем праву (праву бивше СФРЈ). Посљедњи дио овог излагања садржи критички осврт на низ међународноправних аката универзалних и регионалних организација које су у 20. вијеку успоставиле систем кривичне одговорности правних лица за поједине врсте кривичних дјела, односно за поједине ситуације или за поједина правна лица.

Анализа основа и карактеристика кривичне одговорности правних лица у упоредном кривичном законодавству представља предмет проучавања у следећој глави овога рада. На овом мјесту изложен је систем одговорности правних лица за кривична дјела и систем кривичних санкција сходно законским рјешењима из више европских законодавстава и то: законодавства држава бивше СФРЈ, законодавства западноевропских држава (Аустрија, Француска, Грчка, Италија,

Њемачка, Велика Британија, Холандија,), законодавства скандинавских држава (Шведска, Финска) и законодавства источноевропских држава (Руска Федерација), те законодавства азијских земаља (Кина), да би овај дио био окончан анализом изложених упоредноправних рјешења, са уочавањем њихових сличности, односно разлика.

Најзначајнији дио ове докторске дисертације садржи правно-теоријску анализу карактеристика одговорности правних лица за кривична дјела према законским рјешењима у БиХ са упоредним приказом и анализом ових рјешења у односу на новоуведена рјешења у кривичном праву Републике Србије. Послије излагања општих карактеристика кривичне, привреднопреступне и прекршајне одговорности правних лица, слиједи излагање о основима и границама одговорности правних лица, те о одговорности правних лица при промјени његовог статуса. У овој глави посебно мјесто налази критични осврт на примјену општих института кривичног права у односу на специфичне карактеристике одговорности правних лица код: покушаја, саучесништва, продуженог и колективног кривичног дјела, правних посљедица осуде и др.

Сљедећи важан дио јесте излагање о појму, природи, условима за изрицање и врстама кривичних санкција (казне и мјере безбједности) које надлежни судски органи могу да изрекну правном лицу као учиниоцу кривичног дјела, те о поступку за њихово изрицање, односно извршење у сваком конкретном случају.

Посљедњи дио овога рада, заправо, чини анализа појединих случајева утврђивања кривичне одговорности правних лица за кривична дјела у судској и криминалистичкој пракси. Тако овај дио прво садржи анализу кривичних дјела која могу да изврше правна лица, са њиховим карактеристикама, облицима испољавања и феноменолошким обиљежјима приликом испољавања у криминалистичкој пракси. Друго, ту је такође изложена и анализа обима, динамике и структуре кривичних дјела правних лица у судско-статистичкој пракси, почев од 2003. године када је овај облик кривичне одговорности уведен у кривичном праву БиХ. Овдје се ради, заправо, о емпиријском истраживању посматраних кривичних дјела у судској статистици према расположивим подацима органа кривичног правосуђа: полиције, јавног тужилаштва и суда. И коначно, у овом дијелу је такође извршена и анализа политике кривичног гоњења правних лица као учинилаца кривичних дјела, те анализа ефикасности судова

приликом рјешавања ових кривичних дјела, као и анализа казнене политике судова.

Коначно, овом дијелу дисертације слиједе закључна разматрања са приједлогом мјера за повећање ефикасности надлежних државних органа у предузимању различитих мјера, средстава и поступака у супротстављању различитим облицима и видовима испољавања кривичних дјела различитих правних лица. Наравно, на овом мјесту је изложен и приједлог мјера за отклањање уочених недостатака, недоречености и нејасноћа у законским рјешењима.

Систематска и цјеловита обрада свих карактеристика кривичне одговорности правних лица у савременом кривичном (међународном и националном) праву, система кривичних санкција, те начина, услова и поступка за њихово изрицање, односно извршење у БиХ, као и у упоредном кривичном законодавству, у теорији, пракси и статистици, те анализа мјеста, улоге и надлежности појединих органа кривичног правосуђа у супротстављању криминалитету правних лица у кривичноправном, кривичнопроцесном и криминалистичком смислу захтјевала је и примјену одговарајућих научних метода.

Поред употребе општих метода (метода описивања, метода дескрипције и метода научног објашњења) за цјеловиту обраду ове теме примјењени су и други методи који су иманентни друштвеним, посебно правним наукама. Стога је у обради појединих посматраних тема у овом раду широко примјењиван нормативно-догматски, аналитичко-дескриптивни, статистички, упоредно-правни и историјско-правни метод.

То значи да су приликом наведеног истраживања били коришћени методолошки поступци и технике који се и иначе уобичајено користе у истраживачкој пракси, односно у истраживањима правних института, међу које свакако спадају питања основа и природе одговорности правних лица за различите врсте и облике испољавања кривичних дјела. Истовремено су била такође извршена и потребна емпиријска истраживања ради прикупљања неопходних података о проблемима који се јављају у практичној, непосредној примјени законских рјешења од стране тужилаштва и суда, односно у криминалистичкој пракси органа унутрашњих послова у поступку откривања и доказивања извршених кривичних дјела од стране правних лица, те откривања њихових учинилаца и доказивања њихове кривице.

ПРВА ГЛАВА

ПОЈАМ И ВРСТЕ КАЗНЕНОГ ДЈЕЛА

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Прије него што приступимо дефинисању појма казненог дјела, његових елемената и врста, прво ћемо се позабавити научним оквиром који одређује његове границе. То је посебна област правне науке, која се у једном броју држава назива кривично право, а у другим казнено право.

Назив кривично право² је створен на појму кривице или виности, као ознаке за почињено зло, тј. за кривично дјело. У правним изворима система права common law-а користи се назив кривично право (*criminal law*). Приликом израде модела међународног кривичног кодекса, означеног као Римски статут сталног Међународног кривичног суда у Хагу, употребљен је на енглеском језику назив кривични законик (*Criminal Code*)³, док се за исти појам у француском језику користи назив казнени законик⁴ (*Code penal international*). Он је на крају добио назив Статут Међународног кривичног суда, или тзв. „Римски статут“ (*engl. Statute of Internatuonal Criminal Court*).

Супротно томе, назив казнено право⁵ полази од појма казне (*lat. poena*) као посебне, типичне и најважније последице која је предвиђена правним прописом за учиниоца дјела за које се казна прописује. Овај назив користи аустријско, њемачко, швајцарско (*Strafrecht*)⁶, француско (*droit penal*), италијанско (*dritto penale*), шпанско (*drecho penal*), шведско (*strafra*), бугарско (*наказателно право*) и нека друга права⁷.

Као грана позитивног законодавства, кривично или казнено право је систем законских прописа којима се штите основне вриједности које су везане за човјека

² З. Стојановић, Кривично право, Општи део, Београд, 2005. године, стр. 22.

³ Кривични законик - *engl. Criminal code*, И. Скет, Х. Сијерчић - Чолић, Е. Лангуш, Рјечник криминологије и кривичноправних наука, Сарајево, 2001., стр. 48.

⁴ М. С. Bassiouni, *Projet de Code penal international*, *Revue international de droit penal*, број 1-2/1981. године, стр. 55.

⁵ Ж. Хорватић, Казнено право, Опћи дио, Загреб, 2003. године, стр. 7.

⁶ Казна - њем. *Strafe (die)*, И. Скет, Х. Сијерчић - Чолић, Е. Лангуш: Рјечник криминологије и кривичноправних наука, оп. цит. стр. 289.

⁷ Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, Београд, 2006. године, стр. 21-22.

и друштво. Та заштита се остварује прописивањем кривичних дјела, казни и других санкција за учиниоце тих дјела, те начина и услова за утврђивање кривичне одговорности и изрицање тих санкција. Овом дефиницијом се, као предмет регулисања кривичног права одређују три основна појма или института. То су: а) кривично дјело, б) кривична одговорност и в) кривична санкција.⁸

Вриједности које се штите кривичним правом претежно су засноване на уставним вриједностима (нпр. основне слободе и права човјека, уставни поредак), па се зато говори и о конститутивности кривичног права. Тиме се истиче његова директна важност за заштиту основних вриједности појединца и цјелине правног поретка. У исто вријеме, уставне одредбе одређују оквире, елементе и јачину кривичноправне заштите.⁹ У строгом смислу те ријечи, кривично право обухвата правна правила која уређују односе настале појавама кривичних дјела. Те су појаве криминалитет у друштву. Уз та правила, кривично право уређује и опште услове примјене кривичноправних санкција.¹⁰

У историји ранијег југословенског права ознака „кривично“ коришћена је за правну науку, али и за подручје законодавства. Осим у Хрватској, гдје је у новије вријеме прихваћен назив казнено дјело и казнено право, у државама које су настале на простору бивше СФРЈ и даље је уобичајен назив кривично дјело и кривично право. Међутим, назив казнено право користи и наше право обухватајући њиме све гране права које се баве јавноправним деликтима. Према овом схватању казнено право обухвата: а) кривично право, б) привредно преступно право и в) прекршајно или административно казнено право.¹¹

Досљедно томе, појам казнено право је шири од појма кривичног права и он нам служи да сродне гране права које су повезане јавноправним деликтом, казном и кривицом, сврстамо у једну заједничку групу. То нам омогућава да јасније одредимо њихове посебне и заједничке елементе, да их на основу њих међусобно и према кривичном праву дистанцирамо. Код оваквог схватања и дефинисања појмови кривично и казнено су различити, због чега су њихова употреба и постојање оправдани.

⁸ Н. Срзентић, А. Стајић, Љ. Лазаревић: Кривично право Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, Општи део, Београд, 1980. године, стр. 3.

⁹ Jascheck/Weigend, Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil, 5. Aufl., Berlin, 1995. године, стр. 2-8.

¹⁰ Sgubbi, Il reato come rischio sociale, Padova, 1990., године, стр. 61.

¹¹ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић: Кривично право, Општи део, Београд, 2002. године, стр.15.

2. ПОЈАМ И ВРСТЕ КАЗНЕНОГ ДЈЕЛА

Као што је већ речено наше право користи и назив казнено право којим обухвата све гране права које се баве јавноправним деликтима и то: а) кривично право, б) привреднопреступно право и в) прекршајно право. На основу тога можемо рећи да постоје три врсте казnenих дјела. То су:

а) кривична дјела (која укључују и појам и елементе међународног кривичног дјела),

б) привредни преступи¹² и

в) прекршаји.¹³

Без обзира што се концепт привредно преступне одговорности напушта и у државама које су настале распадом бивше СФРЈ, чиме привредни преступи нестају из правног система, ради своје досадашње улоге у нашем праву они су значајни за дефинисање појма, елемената и карактеристика казненог дјела и одређивање његових врста. Због хетерогености казненог дјела тешко је дати дефиницију која би садржавала све његове елементе. Све три врсте јавних деликата које оно обухвата имају одређене заједничке елементе који их повезују и сврставају у исту групу. Заједничко за кривична дјела, привредне преступе и прекршаје је да они представљају противправно и прописима одређено кажњиво понашање. За њих важе заједнички општи институти и појмови, као што су: начело одређености дјела и казне; искључење ретроактивног дјеловања, незнатност дјела као основ његовог искључења, одговорност за дјело урачунљивог лица и то само на основу умишљаја и нехата; нужна одбрана; крајња нужда; стварна и правна заблуда; саучесништво; начин, средство, вријеме и мјесто извршења дјела и слично.¹⁴

Штавише, у животу се јављају и такве ситуације у којима се биће неког кривичног дјела подударе по својим обиљежјима са прекршајем или привредним

¹² Више: М. Грубач, С. Пихлер: Основи права о привредним преступима, Нови Сад, 1991. године; Д. Јовашевић: Коментар Закона о привредним преступима са судском праксом, Београд, 2000. године; Љ. Јовановић, М. Јелачић: Прекршаји и привредни преступи, Београд, 1996. године.

¹³ Више: Д. Јовашевић, Збирка закона о прекршајима са коментаром и праксом, Београд, 2000. године; С. Пихлер, Прекршајно право, Нови Сад, 2001. године; М. Јелачић, Прекршајно право – теорија и пракса, Београд, 2004. године, Ђ. Ђорђевић, Прекршајно право, Београд, 2004. године; П. Димитријевић, Д. Јовашевић, Прекршајно право, Београд, 2005. године, Н. Мрвић Петровић, Љ. Митровић, Прекршајно право, Бања Лука, 2007. године.

¹⁴ В. Ристић: Разликовање прекршаја и привредног преступа од кривичног дела када им се описи подударају, Правни живот, Београд, број 3/1961. године, стр. 41- 46.

преступом или пак да кривично дјело апсорбује обиљежја прекршаја или престапа. У таквим случајевима се поставља питање постојања паралелне кажњивости за два кажњива дјела исторемено. Наиме, паралелно кажњавање за оба кажњива дјела је искључено, па лице које је већ осуђено за кривично дјело, не може касније бити осуђено за прекршај. А ако је неко лице већ раније било кажњено за прекршај, тада ће се изречена и извршена казна за прекршај урачунати у казну изречену за кривично дјело за које се касније суди. Одговорно лице у правном лицу које је оглашено кривим за кривично дјело, које има обиљежје привредног престапа, неће се казнити за привредни престап. Ово нам указује на велику блискост свих казних дјела.¹⁵

Према томе противправност и кажњивост је општа карактеристика појма казног дјела, као и примјена заједничких института, независно о која три деликта се ради. Истовремено, они се међусобно разликују по одређеним карактеристикама, које су својствене само једној врсти деликата. Али, како су у оквиру казног дјела, и те посебне карактеристике су заједничке јер улазе у његов општи појам. Те посебне карактеристике, њихов међусобни однос и разлике, биће објашњене приликом појединачне обраде сваког од наведених деликата. Према томе, појам казног дјела је шири од појма кривичног дјела јер у себи садржи одређење више јавних деликата, укључујући и кривична дјела.¹⁶

3. КРИВИЧНО ДЈЕЛО

Одређивања правног појма кривичног дјела¹⁷ у формалном и материјалном смислу, представља један од основних задатака науке кривичног права. У одређивању овог појма може се кренути са више различитих становишта, али мора се водити рачуна да кривично дјело није само правни феномен, већ је истовремено и социјални феномен (антисоцијална, друштвено штетна појава) и људски акт, чин одређене личности (негативна људска појава).¹⁸ Овдје се налази

¹⁵ М. Ђорђевић: Однос и разлике привредних престапа према кривичним делима и прекршајима, Правни живот, Београд, број 11-12/1958. године, стр. 6-14.

¹⁶ М. Ђорђевић, Основни проблеми одговорности за привредне престапе и прекршаје, Право, теорија и пракса, Нови Сад, број 10-12/1986. године, стр. 11-20; М. Цетинић, Кажњиви деликти и критеријуми за њихово међусобно разграничење, Анали Правног факултета у Београду, Београд, број 3- 4/1993. године, стр. 269-283.

¹⁷ М. Ђорђевић, А. Михајловски, Деликти казног права, Београд, 1978. године, стр.67-81.

¹⁸ Ј. Ђирић, Да ли је и колико криминал природна (генетска) појава, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, Београд, број 1-2/2000. године, стр. 141-165.

одговор о генези кривичног дјела, друштвеним и индивидуалним чиниоцима криминалног понашања. Само овакав приступ том феномену даје увид у цјелину његовог бића и гарантује да ће и она његова чисто правна страна бити схваћена. Правна форма кривичног дјела у бити је само посебан (јуридички) израз за социјалну и људску реалност кривичног дјела.¹⁹

3.1. Појам кривичног дјела

Кривична законодавства појединих земаља се различито односе према одређивању појма кривичног дјела. Једну групу чине државе које у општем дијелу кривичних законика, односно закона, изричито одређују појам кривичног дјела. Овдје припадају: Србија, Словенија, Руска федерација; кривични закони у БиХ.²⁰ Друга, бројнија, група држава својим кривичним законодавством не одређује појам кривичног дјела, већ остављају да се тим питањем баве правна теорија и судска пракса. У ову групу држава спадају: Аустрија, Њемачка, Француска, Швајцарска, Хрватска...

Учење о кривичном дјелу системски обухвата сљедеће цјелине: а) појам и основни елементи кривичног дјела (његова структура), б) стадијуми кривичног дјела (покушај и свршено), в) саучесништво у кривичном дјелу (облици извршења), г) међусобни односи између више кривичних дјела, стицај.

О појму кривичног дјела²¹ постоји већи број концепција, као што су: реалистичка и нормативна, материјална и формална, објективна и субјективна, аналитичка, синтетичка итд. Оне су послужиле као подлога за настанак више различитих дефиниција појма кривичног дјела. Неке од тих дефиниција у опште елементе кривичног дјела укључују кажњивост, а искључују нпр. као посебан елемент предвиђеност у закону итд.

¹⁹ Ф. Бачић, Кривично право, Опћи дио, Загреб, 1978. године, стр. 133.

²⁰ Чл. 14. Кривичног законика Србије („Службени гласник Републике Србије“ бр. 85/05, Београд, 29.9.2005); члан 7 Кривичног закона Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“ број 49/03, Бања Лука, 25. јуна 2003, бр. 108/04, 37/06 и 70/06); чл. 16. Кривичног законика Словеније, („Uradni list RS“ št. 55/08, Ljubljana, 4.6.2008); чл. 14. Кривичног законика Руске Федерације из 1996. године.

²¹ А. Михајловски, О појму кривичног дела, Београд, 1985. године, стр. 45-56.

3.1.1. Кривично дјело као људско понашање и друштвена појава

Кривично дјело је социјални феномен, радња човјека, људски акт, супротан хармоничном постојању и функционисању друштва. Оно је зато друштвено опасно дјело које правни поредак, ради заштите одређених вриједности, забрањује под пријетњом примјене кривичне санкције. Дакле, кривично дјело је истовремено један људски акт и друштвена појава. Као људски акт кривично дјело је резултат радње човјека, као конкретне личности²². Зато оно у себи садржи одређене особине те личности, изражава ту личност, њен однос према друштву, њена тренутна стања и њене унутрашње сукобе, као и сукобе са средином у којој се та личност налази. Ради тога је оно штетан људски акт који је супротан друштвеним интересима. Оно се јавља као облик испољавања неслагања личности са системом постојећих норми, поремећај на релацији између појединца и друштва, начин превазилажења конфликтних и кризних ситуација.

Кривично дјело је и друштвена појава, која је својствена само људском друштву. Оно није један случајни и изолован акт, већ акт који се повремено понавља, испољавајући се као појава чији су коријени у друштвеним условима живота. Овим људским актом се нападају друштвене и људске вриједности и угрожава опстанак друштва као заједнице људи и човјека као припадника тог друштва или као психофизичког бића, тако да је кривично дјело негативна друштвена појава.²³

3.1.2. Правна дефиниција кривичног дјела

У кривичном праву кривично дјело се мора прије свега дефинисати као правни феномен и исказати шта је оно према важећем праву. Одређивањем његових основних правних обиљежја и елемената, полазећи од кривичног закона, оно би било одређено као кривичноправни појам и одвојено од других деликата у праву. У том настојању створено је више дефиниција које се могу подијелити на двије групе: а) формалне и б) материјалне дефиниције. Да би се отклонила њихова

---

²² З. Стојановић, Појам кривичног дела у новом Кривичном закону, Бранич, Београд, број 3-4/2005. године, стр. 5-11.

²³ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, Београд, 2002. године, стр. 67.

једностраност, спајањем у једну цјелину, створена је и трећа група материјално-формална дефиниција.²⁴

а) Формални појам кривичног дјела

Формалистичко схватање кривичног дјела створено је у оквиру класичне школе кривичног права. Према овом схватању кривично дјело је правни феномен, односно правна чињеница која производи правне посљедице или, пак један догађај у спољном свијету који доводи до настанка правних посљедица за друштво или појединца. Овдје се разликују два схватања, и то: а) нормативно и б) реалистичко.²⁵

Према нормативном схватању кривично дјело се одређује као повреда норме или кривичног закона. Као представник овог схватања њемачки правник Биндинг, који, полазећи од тога да сваки учинилац дјела вријеђа прије свега норму (не закон), закључује да повреда норме чини основни елемент сваког кривичног дјела.

Лист је творац реалистичког схватања које је настало у оквиру социолошке школе кривичног права. Оно полази од тога да кривично дјело није само правни појам, већ да оно представља један догађај као реалну појаву у спољном свијету. Та реална појава је противправна и вина, па зато и кажњива радња. Због тога се кривично дјело мора првенствено одредити с обзиром на радњу и посљедицу која настаје усљед те радње. Зато као основни елемент кривичног дјела треба сматрати дјело (радњу) човјека, која нужно производи посљедицу. Посљедица произилази из радње и није садржана у њој²⁶.

Поред ова два основна схватања у одређивању формалног појма кривичног дјела, постоји још неколико других којима је заједничко да у ствари негирају појам кривичног дјела. Према симптоматском појму кривично дјело је само средство којим долазимо до сазнања виности његовог учиниоца. Динамичко

---

²⁴ Д. Јовашевић, Кривично право, Београд, 2006. године, стр. 57-61.

²⁵ Д. Атанацковић, Прилог дефинисању општег појма кривичног дела, Анали Правног факултета у Београду, Београд, број 5/1990. године, стр. 549-567.

²⁶ Љ. Лазаревић, Коментар Кривичног законика Србије, Београд, 2005. године, стр. 33-35.

схватање појма кривичног дјела у овај појам уноси психичка стања учиниоца, али не успијева да објасни ово основно питање.²⁷

б) Материјални појам кривичног дјела

Италијанска позитивна школа кривичног права сматра да је кривично дјело оно дјело које је опасно за друштво уопште и при чијем постојању треба примијенити друштвене мјере.²⁸ Представник те школе је Гарофало, који види кривично дјело као дјело којим се вријеђају алтруистичка и морална осјећања људи (хуманост, заштита личности, право својине) која, у највећем дијелу, признаје цивилизовани дио човјечанства. Фери овом додаје и повреду религијских и патриотских осјећања. Коригујући ово схватање, он је кривично дјело дефинисао као радњу која потиче из егоистичних и асоцијалних побуда, којом се вријеђају услови живота и морал једног народа на одређеној етапи његовог развоја.

Према материјалном схватању појма кривичног дјела, кривично дјело се јавља као повреда било друштвених услова живота, било потреба његовог постојања, било пак као повреда његових вриједности без којих оно не би могло постојати као организована заједница.²⁹

в) Материјално-формални појам кривичног дјела

Формални и материјални елементи, који карактеришу кривично дјело, не могу се посматрати одвојено и изоловано, већ у међузависности и условљености. Форма не може постојати без садржине, а која се опет изражава кроз форму. Ово значи да се дефиниција кривичног дјела мора заснивати на јединству материјалних и формалних елемената. Само тако оно може бити схваћено као друштвена појава и правни институт³⁰.

У ранијој југословенској кривичноправној литератури прву дефиницију материјално-формалног појма кривичног дјела као повреде или угрожавања

²⁷ Н. Срзентић, А. Стајић, Љ. Лазаревић, Кривично право Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, Општи део, оп. цит. стр. 127.

²⁸ Н. Срзентић, А. Стајић, Љ. Лазаревић, Кривично право СФРЈ, Општи део, оп. цит. стр. 130.

²⁹ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп.цит. стр. 68.

³⁰ П. Новоселец, Опћи дио казненог права, Загреб, 2004. године, стр. 113.

индивидуалне или колективне потребе постојања друштва у облику државе, која се без угрожавања казном не може заштитити, дао је Тома Живановић. Материјално-формалну дефиницију кривичног дјела усвајали су, такође: Н. Срзентић, А. Стајић, Љ. Јовановић, Б. Чејовић, Љ. Лазаревић и Ј. Таховић. Супротно томе, Ф. Бачић не негира постојање оба ова елемента, али је мишљења да се одговор на питање шта је кривично дјело може дати само на основу формалне, правне дефиниције.³¹

Приликом одређивања појма кривичног дјела наша савремена кривичноправна теорија и законодавство прихватили су јединство материјалних и формалних елемената.³² Кривични закон СФРЈ од 28. септембра 1976. године је дефинисао кривично дјело као друштвено опасно дјело које је законом одређено као кривично дјело и чија су обиљежја одређена законом.³³ У том смислу кривично дјело се дефинисало као друштвено опасно, противправно, у закону одређено, од виног човјека извршено дјело.³⁴ Нови Кривични законик Србије изоставља материјални елеменат, а уноси кривицу или виност учиниоца, као његов субјективни елеменат и одређује да „кривично дело је оно дело које је законом предвиђено као кривично дело, које је противправно и које је скривљено.“³⁵

Кривични закон Републике Српске³⁶ дефинише кривично дјело као противправно дјело којим се повређују или угрожавају заштићене вриједности и које је, због своје опасности, у закону одређено као кривично дјело и за њега прописана кривична санкција.³⁷ Без обзира што овај закон напушта концепт друштвене опасности дјела (материјални појам), ипак га на одређен начин индиректно уграђује кроз појам повреде заштићених вриједности. Те су заштићене вриједности у суштини одређене као друштвене вриједности и кривично дјело представља опасност којом се оне повређују. Он се на овај начин определијелио за материјално-формалну дефиницију кривичног дјела. Виност или кривица, као субјективни елеменат, нису укључени у законски појам кривичног дјела. И многе

³¹ Ф. Бачић, Казнено право, Опћи дио, оп.цит. стр. 137.

³² Т. Живановић, Основни проблеми кривичног права, Београд, 1930. године, стр. 19-23

³³ У чл. 8. ст. 1. Закона.

³⁴ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић: Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 69.

³⁵ Чл. 14. Кривичног законика Србије, „Службени гласник Републике Србије“ бр. 85/05, Београд. Више: Д. Јовашевић, Кривични законик Републике Србије, Београд, 2007. године.

³⁶ „Службени гласник Републике Српске“ бр. 49/03, 108/04, 37/06 и 70/06.

³⁷ У чл. 7. Закона, („Службени гласник Републике Српске“ број 49/03, Бања Лука, 25. јуна 2003. године).

одредбе кривичног законодавства Републике Српске изражавју објективно-субјективни концепт кривичног дјела. У прилог таквог схватања говори и наслов другог поглавља Кривичног закона Републике Српске - „Кривично дјело и кривична одговорност“. Овим се остало на раније владајућем становишту теорије и законодавства да је и виност општи елеменат појма кривичног дјела.

Овакав начин одређивања појма кривичног дјела је прихватљив јер омогућава легитимност кривичноправне принуде³⁸ и одваја кривично дјело, као кажњиву радњу, од других облика кажњивих понашања. С друге стране, он је одређенији и код малољетника као учинилаца ових дјела, који су задржани у систему општег кривичног законодавства код којих се, осим у случају изрицања казне малољетничког затвора, не тражи утврђивање кривице. Ту је и саучесништво за које је, због лимитиране акцесорности, довољно противправно остварење дјела у објективном смислу. Одговорност правних лица за кривична дјела уграђена је у Кривични закон Републике Српске, на њу се примјењују опште одредбе, што све представља велики изазов за објективно-субјективну концепцију појма кривичног дјела.³⁹ Ипак Кривични закон показује одређену недоследност у заступању овог схватања јер неурачунљива лица, као кривично неодговорна, више не укључује у режим кажњавања, чиме омогућава уношење кривице у појам кривичног дјела.

Кривични закони⁴⁰ Босне и Херцеговине (КЗ БиХ),⁴¹ Федерације БиХ (КЗ ФБиХ)⁴² и Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине (КЗ БДБиХ),⁴³ прихватили су формалну концепцију кривичног дјела. У њима је кривично дјело одређено као противправно дјело, које је законом прописано као кривично дјело, чија су обилежја прописана законом и за које је законом прописана кривична санкција.⁴⁴

Кривично дјело је стварна појава у објективној стварности (у спољном свијету) и зато је за његово постојање неопходна спољна манифестација, понашање човјека, људска радња или пропуштање дужне радње. Према општим

³⁸ Овим је испуњен захтјев из чл. 2. КЗ РС који прописује: „кривичноправна принуда примјениће се смо када на други начин није могуће заштитити основне друштвене вриједности и у мјери која је нужна за ту заштиту.“

³⁹ М. Бабић, И. Марковић: Кривично право, Општи део, Бања Лука, 2008. године, стр.134

⁴⁰ Б. Петровић, Д. Јовашевић, Кривично право Босне и Херцеговине, Опћи дио, Сарајево, 2005. године, стр. 56-69.

⁴¹ „Службени гласник Босне и Херцеговине“ број. 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 32/07.

⁴² „Службене новине Федерације Босне и Херцеговине“, број 36/03, 37/03, 21/04, 69/04 и 18/05.

⁴³ „Службени гласник Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине“ број 10/2003, 45/2004 и 6/05.

⁴⁴ Чл. 20. КЗ БиХ, чл. 21. КЗ ФБиХ и чл. 21. КЗ БДБиХ.

објективним друштвеним схватањима, радња мора бити противна закону, тако да она значи повреду кривичноправне норме, која одговара радњи из законског описа дјела.

За постојање кривичног дјела није довољно да је оно противправно, већ је битан и субјективни став починиоца, његов однос, према захтјевима друштва о понашању људи. Кршење тих захтјева мора бити одређено у закону јер се на основу тога цијени могућност упућивања осуде учиниоцу за почињено дјело. Тај став изражава елемент кривице који је услов за кажњивост. Кажњивост се не односи на конкретну казну, она значи предвиђеност казне, пријетњу казном, а не да она мора бити и изречена.

3.2. Елементи и врсте кривичних дјела

Свако кривично дјело је састављено од одређених дијелова који граде једну цјелину и у својој укупности га објашњавају и одређују као кривично дјело. Ти дијелови цјелине представљају опште елементе кривичног дјела. Или то је општи појам кривичног дела.

3.2.1. Елементи кривичног дјела

Напријед наведена дефиниција општег појма кривичног дјела (опште биће кривичног дјела) обухвата његове опште карактеристике које су својствене свим кривичним дјелима.⁴⁵ Она садржи пет карактеристика из којих произилази пет основних елемента, обиљежја кривичног дјела.⁴⁶ То су:

- 1) дјело човјека које укључује радњу, посљедицу и узрочни однос;
- 2) социјална штетност или социјална неприхватљивост дјела (повреда или угрожавање заштићене вриједности), друштвена опасност;
- 3) противправност дјела;
- 4) одређеност дјела у закону и
- 5) виност (кривица) учиниоца.

⁴⁵ Љ. Лазаревић, Б. Вучковић, В. Вучковић: Коментар Кривичног законика Црне Горе, Цетиње, 2004. године, стр. 31- 36.

⁴⁶ Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, Београд, 2006. године, стр. 58-61.

Дјело човјека, штетност или социјална неприхватљивост дјела (повреда или угрожавање заштићене вриједности), друштвена опасност, противправност и одређеност у закону обично се означавају као објективни елементи. Виност представља централни и једини субјективни елемент. У стварности, објективни и субјективни елементи су нераздвојни. Они се међусобно преплићу, па тако постоје субјективна обиљежја која заснивају противправност и објективне околности које утичу на кривицу.⁴⁷ Радња са последицом (или дјело) и друштвена опасност су материјални елементи, а противправност и одређеност у закону су формални елементи. Виност је психички елемент који је према схватању већине аутора формалног карактера.⁴⁸ Ови елементи су његова општа конституција и чине „опште биће“ кривичног дјела.

У кривичноправној доктрини се појам кривичног дјела одређује и другачије, па се умјесто одређености у закону тај елемент укључује у противправност, а као четврти елемент се додаје кажњивост.⁴⁹ Кажњивост је значајна код кривичних дјела за која се захтијевају посебне претпоставке кажњивости. То су, прави и неправи, објективни услови кажњивости, као позитивни и негативни услови кажњивости, тј. околност која не смије постојати да би се радило о кривичном дјелу. Поједини аутори сматрају да је одговарајући примјер за то дјело малог значаја,⁵⁰ али с обзиром на изложено то се не може прихватити.

1) Радња кривичног дјела

Као свјесно и вољно понашање човјека, радња кривичног дјела је његов први, основни и неопходни елемент, његов централни појам, посебно обиљежје, акт којим починилац остварује кривично дјело.⁵¹ Наиме, без предузете радње у спољном свијету и прије неког чињења, уопште се и не може поставити питање постојања кривичног дјела. Понашање које је изазвано вишом силом (*vis maior naturae*), апсолутном силом (*vis absoluta*), поступање под утицајем хипнозе или средстава за омамљивање, инстинктивни и рефлексни људски покрети, покрети

⁴⁷ П. Новоселец: Опћи дио казног права, оп.цит. стр. 128.

⁴⁸ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић: Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 70.

⁴⁹ Ф. Бачић, Казнено право, Опћи дио, оп. цит. стр. 138.

⁵⁰ П. Новоселец: Организовани криминал-питања казноправних инкриминација недозвољених понашања, Хрватски љетопис за казно право и праксу, Загреб, број 2/1998. године, стр. 117.

⁵¹ М. Ђорђевић, Ђ. Ђорђевић: Кривично право, Београд, 2004. године, стр. 18-19.

начињени због недостатка воље не представљају радњу у кривичноправном смислу. С друге стране, у кривичноправном смислу радњу представљају аутоматски, импулсивни и нагонски покрети. Само ако је свјесни и вољни акт, радња је елемент бића кривичног дјела. Ово су унутрашње карактеристике, обиљежја, радње. Спољна карактеристика је покрет или његов изостанак, али и он опет мора бити производ свијести и воље.⁵²

Све оно што је остало скривено у човјеку без спољне манифестације, као што су мисли, жеље, намјера, није радња у кривичноправном смислу. Овдје се само тражи разграничење да ли је радња свјесни и вољни тјелесни акт и да ли припада одређеном лицу. У том смислу, радњу може остварити неурачунљиво лице, јер и оно има свијест и вољу у смислу основе из које слиједи радња. Друго је питање, које остаје за каснију оцјену, да ли је та свијест била правилна и воља таква да може чинити основу и садржај елемента кривице.

Због велике важности радње о том појму настало је више схватања појма радње која се могу подијелити у три групе. То су: а) објективно-субјективно, б) објективно и в) финално схватање.⁵³

Према објективно-субјективном схватању, које је општеприхваћено у нашој теорији и законодавству, радња је свјесни и вољни акт човјека чија је посљедица одређена промјена у спољном свијету. Изворни облик овог схватања не поставља додатне услове за радњу, као нпр. њен циљ. Ово је природни појам радње који се ослања на њену биопсихичку структуру.⁵⁴

Објективно схватање, радњу дефинише као поступак човјека с ефектом у социјалној стварности, при чему је битан смисао који то понашање има у друштвеном животу. Ово схватање је врло важно за деликте пропуштања. Његови појавни облици су чињење и пропуштање, без обзира на постојање воље. Објективни појам радње погодан је за конципирање општег појма радње.

Финална (или циљна) теорија радње, настала након Другог свјетског рата у Њемачкој, има у основи онтолошко схватање радње која је, према њеним слѣдбеницима свако дјеловање усмјерено циљу. Тај циљ је посљедица која је забрањена кривичноправним прописима. Ово схватање тешко може да објасни нехатне деликате и пропуштања.

⁵² Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр.60-63.

⁵³ Б. Златарић, М.Дамашка, Рјечник кривичног права и поступка, Загреб, 1966. године,стр. 35.

⁵⁴ Љ. Лазаревић, Коментар Кривичног законика Србије, оп. цит. стр. 36.

Радња кривичног дјела има два основна начина извршења.⁵⁵ То су: а) чињење и б) нечињење, а изузетно и чињење и нечињење. Чињење је вољно предузимање тјелесног покрета (позитивна, активна дјелатност), док је нечињење пропуштање тјелесног покрета (негативна, пасивна дјелатност, уздржавање од тјелесног покрета). Тјелесни покрет се предузима тијелом и екстремитетима (ногама, рукама), али може и ријечима (вербално – усмено или писмено) и другим понашањем које може да изазове посљедицу (гестови, мимика, конклюдентне радње, симболи).

а) Кривична дјела чињења и нечињења

С обзиром на остварење радње кривичног дјела, она се могу подијелити на двије групе. То су: а) кривична дјела чињења (*delicta commissiva*) и б) кривична дјела нечињења (*delicta omissiva*).⁵⁶

Кривична дјела чињења или комисивни деликти представљају највећу групу кривичних дјела. То су дјела гдје се радња извршења састоји у активној човјековој дјелатности, предузимању вољних тјелесних покрета. Мања група су кривична дјела нечињења или омисивни деликти, чија се радња извршења састоји у вољном пропуштању тјелесног покрета, као пасивном понашању.

Код кривичних дијела нечињења важно питање је када ће се сматрати да је нечињење узрок посљедице, радња извршења кривичног дјела. Прихваћен је став да је то само у случају постојања дужности да се нешто учини, тако да се пропуштањем те дужности чини кривично дјело. Ова дужност или обавеза на чињење може бити установљена: а) правним прописом, б) правним послом, в) када је претходним чињењем створена опасност за добра другог лица (тада постоји дужност њеног отклањања даљим, накнадним чињењем) г) односом повјерења итд.

Кривична дјела нечињења дијеле се на двије групе:⁵⁷ а) права или чиста кривична дјела нечињења и б) неправна или нечиста кривична дјела нечињења. Права или чиста дјела нечињења могу се извршити само радњом нечињења, неизвршењем одређене обавезе или дужности. Код ових кривичних дјела поступа

⁵⁵ З. Стојановић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 21-24.

⁵⁶ П. Новоселец, Опћи дио казненог права, оп. цит. стр. 117-118.

⁵⁷ Ј. Ћирић, Радња извршења кривичног дела несавесног лечења болесника, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, Београд, број 1/1991. године, стр. 79-84.

се супротно некој императивној, инхибиторној, забрањујућој норми која садржи дужност да се нешто чини. Она се остварују самим неизвршењем дужности, без обзира да ли је тим извршењем дужности последица могла бити спријечена или није. Због тога се она по свом карактеру могу сматрати формалним кривичним дјелима.⁵⁸

У неправна кривична дјела нечињења спадају дјела која се могу извршити нечињењем, иако се редовно врше чињењем (нпр. убиство недавањем лијекова болеснику). Она произилазе из обавезе учиниоца да отклони последицу од заштићеног добра, која је установљена прописом, уговором или принципима који налажу отклањање опасности створене претходним чињењем по заштићено добро и солидарности као нужности заједничког живота.⁵⁹

б) Врсте радњи кривичног дјела

Свака радња не доприноси једнако настанку последице кривичног дјела. Тако се према доприносу остварењу последице, радња кривичног дјела испољава као: а) радња извршења, б) радња подстрекавања, в) радња помагања и г) радња организовања.

Радња извршења је радња којом се остварује кривично дјело проузроковањем последице. Та радња означена је у опису кривичног дјела као радња извршења и она је елемент бића самог кривичног дјела. У законском опису радња може бити дата директно, описно, тако да се њен садржај јасно издваја из самог текста. Описи неких кривичних дјела радњу не одређују изричито, па се до ње мора доћи тумачењем смисла саме законске норме. Ту радња може бити одређена посредно, нпр. што се њен садржај изражава кроз последицу (ко другог тешко тјелесно повриједи). Веома често се користи метод одређења заједничког вишеродног појма који обухвата групу сродних дјелатности. Радња се може одредити и њеним модалитетима, посебном средством или начином радње, објектом, итд. У теорији се спомињу разни типови радње извршења, као што су: дјелатносна, последична, једноставна, сложена, алтернативна, кумулативна, итд.

⁵⁸ З. Мршевић, *Actus reus i mens rea* код енглеског кривичног дела крађе, Архив за правне и друштвене науке, Београд, број 1/1993. године, стр. 65-79.

⁵⁹ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, *Кривично право, Општи део*, оп. цит. стр. 48.

По својој структури, радња се може састојати од једног тјелесног покрета или више таквих покрета. Код радње увијек треба цијенити шта је радња у природном смислу ријечи, шта у конкретном случају представља акт који испуњава услове садржаја који су предвиђени законом и како је конкретно изражен. Природно је да један вољни акт увијек значи једну радњу, али ово не мора значити и једно кривично дјело. То је први тип могућег остварења радње.

Друга је категорија сложених радњи, које значе више тјелесних покрета и оне се могу дијелити на истоврсне и разноврсне радње, посебно с обзиром на питање чини ли више таквих радњи у кривичноправном смислу радњу као јединство, као комплексну структуру или је ријеч о плуралитету радњи и више кривичних дјела. То је значајно код стицаја кривичних дјела, а директна је посљедица начела законитости (*lex certa*). Осим тога, радња извршења може бити одређена кумулативно и алтернативно.

Лице које остварује радњу извршења назива се извршиоцем кривичног дјела. То је активни субјект. Ако у радњи извршења учествује више лица, они су саизвршиоци. Радња извршења кривичног дјела је вишеструко значајна. Она је одлучујућа за квалификацију кривичног дјела, одређивање мјеста и времена извршења и покушаја кривичног дјела. Радње подстрекавања, помагања и организовања претпостављају учешће најмање два лица у извршењу кривичног дјела, а њима се доприноси његовом извршењу. То су радње саучесника које не представљају узрок наступиле посљедице кривичног дјела, већ услов њеног настанка.

2) Посљедица кривичног дјела

Поред радње извршења кривичног дјела и посљедица је заједно са узрочном везом основни, први елемент дјела, без кога нема друштвеноопасног или штетног дјела и самим тим ни кривичног дјела. Дакле постојање друштвеноопасног или штетног дјела претпоставља да постоји и посљедица као резултат предузете радње у спољном свијету.⁶⁰

Наука кривичног права је о појму посљедице изградила неколико схватања, од којих су најзначајнија формалистичко и реалистичко. Формалистичко схватање

---

⁶⁰ М. Ђорђевић, Ђ. Ђорђевић: Кривично право, Београд, 2004., оп. цит. стр. 22-23.

последнице је произашло из формалног одређивања појма кривичног дјела. Зато према овом схватању, чији је заступник Липман, последница дјела представља промјену у правном свијету. Према реалистичком схватању појма последнице, чији је најзначајнији представник Т. Живановић,⁶¹ последница је промјена или стање које је произведено у спољном свијету.

Материјалистичко схватање појма последнице је прихваћено и у нашој кривичноправној теорији јер је то у складу са материјалистичким схватањем кривичног дјела као друштвене појаве. Према овом схватању сама последница је радњом кривичног дјела произведена промјена, односно стање у спољном свијету, а не промјена у правном свијету. Произведена промјена или створено стање у спољном свијету свакако условљава и одговарајућу промјену у правном свијету, па је правна промјена резултат настале промјене у спољном свијету.

Последница⁶² се испољава на објекту кривичног дјела у виду промјене или стања, на тај начин увијек погађајући неког субјекта у кривичном праву. Лице које је погођено последницом кривичног дјела је пасивни субјект. Њему припадају добра или вриједности на чију повреду или угрожавање је управљена радња извршења кривичног дјела. Пасивни субјект може да буде: а) физичко лице (нпр. код убиства лице лишено живота) и б) правно лице (нпр. правно лице као власник оштећене ствари) којима објекти кривичног дјела припадају или у односу на које они имају одређена права. Код неких кривичних дјела последницу је могуће осјетити чулима, али ово није њена битна компонента јер се она може испољити и као субјективни доживљај (нпр. осјећај угрожености).⁶³

Према неким ауторима (Лист, Биркмајер и Липман) последница се мора чулно осјетити, па због тога у појам последнице треба унијети и овај елемент.⁶⁴ Ово схватање представља основу за прављење разлике на материјална и формална кривична дјела.

Формална и материјална кривична дјела. Мада је данас у науци кривичног права углавном заступљено мишљење да свако друштвеноопасно или штетно дјело има одређену последницу, оно ипак није јединствено прихваћено. Постоје кривична дјела гдје се последница не испољава видљиво, чулима запазиво,

⁶¹ Т. Живановић: Кривично право, Општи део, Београд, 1910. године, стр. 54.

⁶² П. Новоселец: Опћи дио казног права, оп.цит. стр. 150-151.

⁶³ Н. Срзентић, А. Стајић, Ј. Лазаревић: Кривично право, Општи део, Београд, 1980.године, стр. 140.

⁶⁴ Т. Живановић: Кривично право, Општи део, Београд, 1910. године, стр. 54.

у његовом опису није посебно наглашена. Ово је послужило појединим ауторима за тврдњу како постоје кривична дјела која немају посљедицу. Према њиховом схватању ово су формална кривична дјела, док су кривична дјела са посљедицом материјална кривична дјела. Као примјер за постојање формалних кривичних дјела наводе се увреда, клевета, угрожавање сигурности. Присталице те подјеле тврде да се код ових дјела посљедица не може чулима (вида, слуха, мириса, укуса, њуха) осјетити јер је стварно и нема, па је у одсуству посљедице инкриминисана сама радња кривичног дјела.

Ово схватање је као нетачно напуштено у кривичноправној науци. Свако кривично дјело има посљедицу која је код већине кривичних дјела јасно истакнута у самом опису кривичног дјела. Код кривичног дјела убиства, тјелесне повреде, крађе, преношења заразне болести, посљедица је јасно изражена. Без обзира што није истакнута код кривичног дјела увреде, посљедица ипак постоји. Она се огледа у повреди части увријеђеног коју је он чулно опазио, што је код њега изазвало нерасположење, непријатност, психички бол, а што може бити уочено од других лица, чиме је произведена промјена у спољном свијету. Исто је и код кривичног дјела клевете гдје се посљедица испољава на субјективни доживљај повријеђеног који се испољава кроз његово понашање, али и кроз промјену односа других лица према оштећеном. Код кривичних дјела код којих посљедица није наглашена она постоји и свако кривично дјело мора имати посљедицу.

Кривична дјела повреде и угрожавања. У кривичном закону⁶⁵ код неких кривичних дјела посљедица је означена као повреда одређеног заштићеног добра или вриједности, док је код других као посљедица одређено угрожавање, односно проузроковање опасности за неко заштићено добро или вриједност. На основу овога можемо тврдити да се посљедица кривичног дјела јавља у два вида: као повреда и као угрожавање. Посљедица у виду повреде састоји се у уништењу или оштећењу неког добра или чињењу неупотребљивим правног добра. С друге стране, посљедица угрожавања се манифестује у стварању стања опасности за одређено добро. Постојање посљедице повреде и угрожавања условило је и подјелу кривичних дјела на кривична дјела повреде и кривична дјела угрожавања.

---

⁶⁵ !. Јовановић, Д. Јовашевић: Кривично право, Општи део, Београд, 2002., стр. 78.

Само угрожавање, као посљедица, може се испољити у два вида и то: а) као посљедица конкретне и б) као посљедица апстрактне опасности. Конкретна опасност постоји ако је она стварно наступила по неко добро као блиска и непосредна могућност наступања посљедице у виду повреде. Повреда изостаје или бива избјегнута дјеловањем неких фактора, а ту посљедицу је доказивањем потребно утврдити у сваком конкретном случају. Ова врста посљедице је елеменат бића кривичног дјела.

Апстрактна опасност постоји када је постојала извјесна могућност да услед предузете радње опасност наступи, али она у конкретном случају није наступила. Ова опасност ће постојати ако посљедица није била вјероватна, али је постојала могућност њеног наступања. Та посљедица не представља елеменат бића кривичног дјела, она се не утврђује у сваком конкретном случају, већ се претпоставља њено наступање самим предузимањем радње извршења кривичног дјела.

Поред ових диоба посљедица, у теорији се такође посљедице дијеле на: а) главне и споредне и б) ближе и даље посљедице. Сама радња извршења усмјерена је на главну посљедицу, док споредна посљедица наступа узгредно ради повезаности са објектом напада или њихове блискости. Ближа посљедица претходи главној посљедици као нужан предуслов за њено наступање, па се још назива и претходна посљедица. Даља или накнадна посљедица је резултат главне посљедице. Ова диоба посљедица је значајна за утврђивање стицаја кривичних дјела, одређивање облика и степена виности и друштвене опасности учиниоца кривичног дјела. Осим тога, значајна је и за правилну квалификацију дјела, за разликовање свршеног кривичног дјела од покушаја, стварног од привидног стицаја и утврђивање друштвене опасности дјела.⁶⁶

3) Узрочност

Узрочност⁶⁷ је однос између радње одређеног лица и конкретне посљедице која је наступила послије предузете радње којом је остварено биће одређеног кривичног дјела. За постојање одређеног кривичног дјела потребна је радња и посљедица (која наступа као резултат предузете радње). Између радње и

⁶⁶ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић: Кривично право, Општи део, стр. 87.

⁶⁷ З. Стојановић: Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 116-117.

посљедице мора да постоји одређена повезаност без које не би било посљедице, а самим тим ни кривичног дјела. Радња мора да производи посљедицу, посљедица се јавља као резултат предузете радње, што чини ту нераскидиву, објективно постојећу везу, без које нема кривичног дјела. Овај однос између радње и посљедице означава се као узрочни однос или узрочна веза, а радња је узрок наступања саме посљедице.

Утврђивањем узрочности утврђује се и веза између радње одређеног лица и друштвено опасне посљедице. Тек ако се утврди да је та радња произвела посљедицу која се због тога може приписати одређеном лицу, оно се може сматрати извршиоцем кривичног дјела. Уколико такве везе нема, ако је посљедица настала независно од радње одређеног лица, онда се не може ни сматрати да постоји кривично дјело. Узрочност је објективна веза између радње и посљедице која постоји објективно ван наше свијести. То не значи да се узрочност у друштву може изједначити са узрочношћу у природи, јер је она у друштву условљена и дјеловањем човјека као свјесног бића.⁶⁸

Када би посљедица наступала усљед дејства једног узрока, тада би било једноставно утврдити постојање узрочне везе. Ово се ријетко дешава и по правилу, посљедица настаје као производ више услова, временски и просторно повезаних, који је заједнички узрокују. Ови услови могу бити ближи и даљи, посредни и непосредни услови. Зато је потребно утврдити који је од више ових услова узрок одређене посљедице. У овом сплету услова неопходно је ограничити се на утврђивање постојања људске радње као једног од услова. Све друге чињенице и околности које имају значај услова, а остају изван људске радње, нису од значаја за кривично право. У склопу ових услова људска радња не мора имати доминантну улогу.⁶⁹

Када се људска радња јавља као непосредни узрок посљедице, што је најчешћи случај, тада није тешко одредити узрочно посљедичну везу. Проблем се јавља када се између ове радње и посљедице која је забрањена укључује један или више других догађаја који су услов посљедице. Овим се прекида узрочна веза, па када се то утврди, тада учинилац дјела не може ни одговорати за посљедице које наступе, већ само за првобитну посљедицу прије тог прекида уколико је везан за

⁶⁸ П. Новоселец: Опћи дио казненог права, оп. цит. стр. 148-150.

⁶⁹ Н. Срзентић, А. Стајић, Ј. Лазаревић: Кривично право Социјалистичке Федеративне републике Југославије, Општи део, оп. цит. стр. 146.

њу. Пошто је узрочност објективна веза између радње и посљедице и постоји ван наше свијести, то се она треба посматрати ван виности.

Питање узрочности је посебно спорно код кривичних дјела нечињења.⁷⁰ По једном мишљењу (теорија „друге радње“) нечињење не може бити узрок посљедице, али је узрок она радња коју учинилац врши пропуштајући радњу која би могла да спријечи посљедицу. Ово је супротно принципу кривичног права да виност мора постојати у вријеме извршења кривичног дјела, због чега се ова теорија и не може прихватити.

Данас је прихваћено схватање по коме је нечињење узрок посљедице ако је постојала обавеза (дужност) на чињење, односно на спречавање посљедице. С обзиром да се обавеза установљава одређеним прописом ова се теорија назива и теорија правне узрочности. Овдје се обавеза састоји у прекидању узрочно посљедичног ланца, ако је могуће спречавање посљедице, знатно касније наступање или наступање са знатно мањим интензитетом. Овај приступ омогућава рјешавање проблема узрочности код неправих кривичних дјела нечињења.

4) Штетност или друштвена опасност

Штетност је повреда или угрожавање заштићене вриједности или, како је то у досадашњој правној терминологији и законодавству одређивано, друштвена опасност је неприхватљивост понашања којим се угрожава нека од вриједности које друштво штити. Она представља језгро сачињено од добра које је таквог значаја да његово угрожавање или повреда представља опасност за друштво. Ово није било каква штетност, већ се она изражава кроз штету за највеће друштвене вриједности и добија облик социјалне штетности. Ради те социјалне садржине она представља материјални елемент кривичног дјела. Као таква она није једна константа, већ је то промјенљива категорија која се прилагођава развоју и вриједностима одређеног друштва. Зато одређена дјела у једном друштвеном периоду могу представљати друштвену опасност, док у другом раздобљу то нису.

⁷⁰ М. Цетинић: Узрочност код кривичних дела пропуштања, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, Београд, број 3/1991. године, стр. 69-82.

Без обзира на ауторе који негирају да је ово посебни елеменат кривичног дјела⁷¹ њима у прилог не иде реалност постојања дјела малог значаја и разних облика појединих кривичних дјела који се базирају управо на различитим степенима њихове опасности (основни, тежи, квалификовани, привилеговани облици).

Свако опасно дјело није и друштвено опасно дјело, јер у друштву постоји низ дјела која су опасна по појединца или заједницу и тиме штетна, али нису друштвено опасна. Ово је због њихове корисности за заједницу која доминира у односу на штету коју она узрокују и опасности коју причињавају. Али, ако је дјело штетно или више штетно, него што је корисно оно је друштвено опасно⁷².

Да би друштвено опасно дјело, било кривично дјело оно мора бити предвиђено у закону као кривично дјело и за његовог учиниоца одређена кривична санкција. Уколико није у закону предвиђено као кривично дјело, одређено друштвено опасно дјело може бити запријеђено неком другом санкцијом (па тада постоји нека друга врста јавноправног деликта). Према томе, свако кривично дјело је истовремено друштвено опасно дјело, док свако друштвено опасно дјело није увијек и кривично дјело. Друштвена опасност зависи од друштвеног и економског уређења једне заједнице, тако да карактер друштвене опасности одређује владајућа класа. На тај начин владајућа класа, која не мора заступати доминантан интерес једног друштва одређује шта представља друштвену опасност, односно опасност за одређено друштво са аспекта те класе. Зато неки аутори оправдано сматрају да овај израз није адекватан, јер би се као такав могао прихватити само у друштвима гдје владајућа класа представља огромну већину друштва.⁷³

Друштвена опасност⁷⁴ није трајна и стабилна, већ је релативна и промјењива категорија. Сва кривична дјела нису једнако друштвено опасна у различитом времену и у различитим друштвима. Ово важи и за исто кривично дјело у разним периодима у истој држави, јер та опасност може са временом или да ослаби или да нестане. На основу овога, може се закључити да се друштвена опасност може степеновати према њеном интензитету. Овај интензитет зависи од значаја нападнутог добра, јачине повреде или угрожавања, времена извршења

⁷¹ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић: Кривично право, Општи део, стр. 93.

⁷² А. Михајловски: Друштвена опасност кривичног дела, Београд, 1977. године, стр. 67.

⁷³ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић: Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 94.

⁷⁴ М. Станковић: Друштвена опасност, Сарајево, 1961. године, стр. 67-71.

кривичног дјела и слично. Дакле, он зависи од околности које се тичу дјела и учиниоца. Степеновање друштвене опасности је један од елемената степеновања тежине кривичних дјела, тако да већа друштвена опасност значи теже кривично дјело (и прописану строжију врсту и мјеру казне) и обрнуто. Степеновање друштвене опасности утиче на врсту и мјеру казне која ће се изрећи, јер ако је дјело више друштвено опасно казна је строжија односно већа⁷⁵.

Врсте друштвене опасности. Друштвена опасност може се подијелити на општу и посебну друштвену опасност. Општа друштвена опасност дјела је она опасност коју имају поједина кривична дјела као: крађа, проневјера, угрожавање сигурности, итд. Сва ова дјела имају различиту опасност за друштво јер су уперена против добара која имају различите вриједности за заједницу. С обзиром на вриједност добра, свако кривично дјело има своју општу опасност и своје мјесто у систему кривичних дјела коју одређује законодавац.

Посебна друштвена опасност постоји код конкретних облика и видова испољавања једне исте врсте кривичних дјела у свакодневним животним ситуацијама. Једно исто дјело, нпр. угрожавање јавног саобраћаја може у конкретним околностима остварења да има различиту тежину. Ова врста опасности указује на разлике које постоје између више кривичних дјела исте квалификације (нпр. шумске крађе). Посебну друштвену опасност утврђује суд, а значајна је код одмјеравања казне, а само изузетно за постојање кривичног дјела.

5) Противправност

Противправност (*њем. Rechtswidrigkeit*)⁷⁶ је основни, формални елемент појма кривичног дјела. То је супротност праву којом се изражава суд да је људско поступање противно правној норми садржаној у неком од важећих (законских или подзаконских) прописа одређене државе. Противправност је заснована на постојању повреде захтјева друштва који су садржани у нормама правног поретка, које не морају бити у кривичноправном пропису. Она зато представља правни

⁷⁵ Ф. Бачић: Казнено право, Опћи дио, оп. цит. стр. 188.

⁷⁶ И. Скет. Х. Сијерчић-Чолић, Е. Лангуш: Рјечник криминологије и кривичног права, Сарајево, 2001. године, стр. 491.

основ за одређивање инкриминације друштвено опасног дјела и општи елемент кривичног дјела.⁷⁷

Овај елемент кривичног дјела произилази из захтјева да је за постојање кривичног дјела услов да се ради о радњи која је противна закону, која значи повреду кривичноправне норме, која одговара радњи из законског описа кривичног дјела. Ради тога, неки аутори сматрају да противправност не треба одвојено посматрати од одређености дјела у закону, јер одређеност у закону значи и противправност.⁷⁸

Оцјена противправности⁷⁹ односи се искључиво на дјело, а не и на његовог учиниоца. При томе се морају уважити сви објективни и субјективни елементи противправности. Ради се о елементима који увијек остају у оквиру радње и само у том смислу долазе у обзир као предмет оцјене противправности. Као примјери субјективних садржаја у радњи извршења могу се навести: користољубље (превара) и намјера за присвајање (крађа, утаја), свијест о одбрамбеном значењу радње (нужна одбрана). Субјективни елементи остају у оквиру противправности. Тиме се уједно указује на то да у структури кривичног дјела заправо постоје двије врсте субјективних елемената: они који се односе на неправу (објективно биће кривичног дјела) и други, који се односе на кривицу (субјективно биће кривичног дјела).

Противправно људско понашање, које је као кривично дјело описано у законском опису, није кривично дјело ако постоји неки од разлога искључења противправности који изузетно радњу чине дозвољеном. У закону се за означавање постојања разлога искључења противправности углавном користи израз „није кривично дјело.“ Већина иностраних кривичних закона као разлоге искључења противправности прописују: дјело малог значаја, нужну одбрану, крајњу нужду, закониту употребу средстава принуде, као и посебне разлоге искључења противправности који су предвиђени само код појединих кривичних дјела (пријављивање починиоца прије извршења кривичног дјела, родбински односи за непријављивање извршења, наређење надређеног).⁸⁰

⁷⁷ А. Ферлинц: Противправност в размерју до долочености казнивега дејања в закону, Правник, Љубљана, број 3-4/1989. године, стр. 127-136.

⁷⁸ М. Бабић, И. Марковић: Кривично право, Општи дио, Бања Лука, оп. цит. стр. 137.

⁷⁹ С. Пихлер: О противправности и тзв. искључењу противправности, Гласник АК Војводине, Нови Сад, број 5/1994. године, стр. 5-17.

⁸⁰ М. Радовановић: Кривично право, Општи део, Београд, 1975. године, стр. 105-108.

б) Одређеност у закону

Одређеност (описаност или предвиђеност) кривичног дјела у закону као његов општи елеменат изражава захтјев да људско понашање не може бити кривично дјело ако прије тога није било одређено као кривично дјело у закону (принцип законитости или легалитета). Нема кривичног дјела без његове одређености у закону, без обзира на штетност или друштвену опасност и противправност дјела. Ова одређеност је општи и формални елеменат кривичног дјела, који се означава као законски елеменат кривичног дјела.⁸¹

Захтјев да дјело буде одређено у закону и јесте оно што га разликује од противправности која, како смо видјели, може бити и према било ком важећем пропису. Ово је аргумент који побија схватање о једнакости ова два појма, као елемената кривичног дјела. Кроз одређеност кривичног дјела у закону се изражава принцип легалитета (*nullum crimen sine lege*). Овај принцип заједно са одређеношћу дјела у закону чини и одређеност казне, као нераздвојног дијела (*nullum crimen, nulla poena sine lege*).

Законски опис кривичног дјела изложен је у дијелу законске норме који се назива диспозиција и састоји се од посебних елемената који се означавају као законска обиљежја кривичног дјела. Законски опис даје дјелима дескриптивни смисао, а то је претпоставка за даљи циљ постојања законског описа, који се састоји у томе да се изрази и вриједносно становиште о штетности, опасности описаног поступања. Одређеност кривичног дјела у закону представља основу за разврставање кривичних дјела према карактеристикама њиховог бића.⁸²

Принцип легалитета је основно начело већине правних система, па тако и Кривични закон Републике Српске у члану 3 прописује да „никоме не може бити изречена казна или друга кривична санкција за дјело које, прије него што је учињено, није законом или међународним правом било одређено као кривично дјело и описана његова обиљежја и за које није била законом прописана казна“. Ово има велики значај јер штити човјека од арбитарности власти у погледу прописивања кривичних дјела, примјене закона и изрицања казни за дјела која у вријеме извршења нису била законом прописана као кривична дјела и за њих није

⁸¹ Д. Јовашевић: Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 74-75.

⁸² З. Стојановић: Појам кривичног дела у новом Кривичном закону, Бранич, Београд, број 3-4/2005. године, стр. 18-19.

била прописана казна. Тиме се искључује самовоља владоца и уводи правна сигурност.

7) Виност

Виност или кривица⁸³ је основни субјективни појам кривичног права. Начело кривице: *nulla poena sine culpa*, према коме се не смије изрећи казна ако није утврђена кривица, представља новију тековину насталу развојем кривичног права. Афирмација овог начела значила је успостављање и јачање критеријума разграничења случајних штетних аката човјека од оних његових поступака који су кривична дјела. Савремено кривично законодавство европских држава, укључујући и наше, стоји чврсто на позицијама начела кривице, прописујући га у својим законима. Кривица је строго лична у два смисла: а) као кривица одређеног лица, б) кривица за одређено кривично дјело. Из овога слиједи да се кривица не може заснивати на карактеристикама личности починиоца, нити на начину његовог живота. У ширем смислу појам кривице чине слједећи елементи: 1) урачунљивост, 2) кривица у ужем смислу ријечи (умишљај и нехат) и 3) свијест о противправности (зобрањености) дјела.⁸⁴

Извори кривице⁸⁵ су антрополошки и социолошки, а у њој постоје такође и етички садржаји. То налаже да се кривица на полазној основи мора разматрати након заузимања становишта о слободи воље, што је првенствено филозофско питање. Кривица је увијек одговорност за дјело у чијој је основи осуда. Крив је учинилац који зна да чини противправно дјело које је у његовој околини неприхватљиво, код чега се од њега очекивало сасвим другачије поступање. Кривица је укупност претпоставки које морају бити испуњене да би се противправно дјело у субјективном смислу могло приписати учиниоцу. Она је субјективни однос учиниоца према дјелу као противправном акту, а уједно је и нужна претпоставка за примјену казне и мјера упозорења.

Облици кривице⁸⁶ који изражавају и њене различите степене испољавања свијести и воље јесу умишљај и нехат. Умишљај је, по правилу, редовни и тежи

⁸³ С. Хоџић: Неки проблеми кривичне одговорности, Правна мисао, Сарајево, број 5-6/1991. године, стр. 21-38.

⁸⁴ Д. Јовашевић: Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 111-114.

⁸⁵ М. Јовић: Кривица у новом Кривичном законнику Републике Србије, Безбедност, Београд, број 6/2005. године, стр. 938-940.

⁸⁶ Б. Чејовић: Кривично право, Општи део, Ниш, 1995. године, стр. 207.

облик кривице. Нехат је, по правилу, блажи степен кривице који постоји изузетно само ако је то изричито предвиђено законом. Кривица је индивидуална одговорност физичког лица које одговара за сопствене потребе у границама сопствене кривице. Функција кривице у кривичном законодавству је вишеструка. Она је основни елемент кривичног дјела, кривица је такође битна код изрицања и одмјеравања кривичних санкција, нарочито казне и мјера упозорења.

Садржај кривице се мијењао од психолошких до нормативних схватања. Према психолошким теоријама,⁸⁷ које су старије (настале су у Њемачкој крајем 19. вијека), кривица се дефинише као психолошки однос починиоца према дјелу који претпоставља урачунљивост, а њен садржај исцрпљује се у умишљају и нехату. Нормативне теорије кривице⁸⁸ настале су почетком двадесетог вијека и према њима суштина кривице је у њеној нормативној димензији која се огледа као вриједносни суд о дјелу конкретног починиоца који заслужује осуду јер је свјесно прекршио норму. Без обзира на одређене садржајне разлике све нормативне теорије у појам кривице укључују свијест о противправности.⁸⁹

Свијест о противправности се сматра кључним садржајем кривице па се она зато назива нормативним елементом кривице. У савременој кривичноправној доктрини доминирају нормативне теорије кривице.⁹⁰

О предностима и недостацима психолошког или нормативног приступа и даље се воде расправе, које имају различит утицај на законодавна рјешења. Тако су нека законодавства задржала традиционално схватање да уз урачунљивост долази у обзир само још умишљај и евентуално нехат. Један од њих је Кривични закон Републике Српске који у члану 13. прописује да је кривично одговоран учинилац који је урачунљив и који је кривично дјело учинио са умишљајем или из нехата, само ако закон одређује одговорност и за нехат.

Законодавства Њемачке, Аустрије, Србије, Словеније, Хрватске и нека друга, увела су свијест о противправности као трећи елемент кривице. Тако Кривични законик Републике Србије у члану 22. одређује да „кривица постоји ако је учинилац у време када је учинио кривично дело био урачунљив и поступао са умишљајем, а био је свестан или је био дужан и могао бити свестан да је његово

⁸⁷ Ову теорију заступају Н. Срзентић, А. Стајић, Љ. Лазаревић, Кривично право Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, Општи део, оп. цит. стр.235.

⁸⁸ Ову теорију заступа П. Новоселец, Општи део казног права, оп. цит. стр.210.

⁸⁹ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 95.

⁹⁰ М. Бабић, И. Марковић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 179.

дело забрањено. Кривично дело је учињено са кривицом и ако је учинилац поступао из нехата, уколико закон то изричито предвиђа." Иако кажњивост слиједи као последица наведених елемената кривичног дјела, посебне претпоставке кажњивости као изузетак ипак не оправдавају дизање тог елемента на ниво основног елемента.

Сви ови набројани елементи граде структуру кривичног дјела. То је основа одређења појма кривичног дјела као радње или пропуштања које је штетно, одређено у кривичном закону као кривично дјело, противправно, скривљено. Према овом моделу кривично дјело се уређује и у међународном праву.⁹¹

3.2.2. Врсте кривичних дјела

Ради лакшег проучавања, одређивања карактеристика и усмјеравања законодавних рјешења, наука кривичног права кривична дјела разврстава у различите групе сходно различитим критеријумима. За подјелу на сродне групе користи критеријуме, као што су: врста радње, врста и трајање последице, групни заштитни објект, тежина кривичних дјела, природа кривичних дјела, својство учиниоца, трајање противправног стања, стадијуми извршења и слично.

Према броју дјелатности из којих се састоји радња извршења, кривична дјела се могу подијелити на:⁹² а) једноставна (проста) кривична дјела и б) сложена кривична дјела. Сложено кривично дјело обухвата више нужно повезаних дјелатности (аката) у континуитету које се остварују одређеним редослиједом. Разликују се: права, неправна, двоактна и вишеактна (сложена) дјела.

Према последици коју производе, кривична дјела се дијеле на: а) формална кривична дјела и б) материјална кривична дјела. Код формалног кривичног дјела за његово довршење не тражи се наступање последице, већ је довољно само предузимање радње која је управљена на остварење одређеног циља чиме је дјело довршено (нарушавање неповредивости стана).

За постојање материјалних кривичних дјела потребно је да наступи одређена последица у спољном свијету (тјелесна повреда). Ова кривична дјела

⁹¹У француској доктрини кривично дјело обухвата материјални и морални (субјективни) елемент. У праву *common law* кривично дјело је састављено од радње (*actus reus*) и кривице (*mens rea*) итд. (Б. Павишић, В. Грозданић, П. Веић, Коментар казненог закона, Загреб, 2007. године, стр. 84).

⁹²Више: Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 75-81.

даље се могу подијелити на двије групе: а) кривична дјела повреде и б) кривична дјела угрожавања.

С обзиром на трајање посљедице, кривична дјела се дијеле на: а) трајна кривична дјела, *delictum continuum*, (нпр. противправно лишење слободе), б) тренутна кривична дјела (нпр. убиство) и в) кривична дјела стања (нпр. двобрачност).

Према стадијуму извршења, кривична дјела се дијеле на: а) свршена кривична дјела и б) покушана (недовршена) кривична дјела. Према томе како су састављена, кривична дјела је могуће подијелити на: а) проста кривична дјела, б) колективна кривична дјела (*delictum collectivum*) и в) продужена кривична дјела (*delictum continuatum*).

Тежина кривичних дјела може да послужи за њихово разликовање, а први пут подјела кривичних дјела према тежини извршена је у француском Кривичном закону из 1791. године⁹³ на: а) злочине (*crimes*), б) преступе (*delits*) и в) иступе (*contraventions*). Осим француског права ову подјелу, по угледу на њега, прихватају и нека друга законодавства, нпр. швајцарско, а на извјестан начин и руско законодавство. Иначе овакво разликовање кривичних дјела било је познато и у Кривичном закону Краљевине Југославије из 1929. године.⁹⁴ Ова подјела није јединствено прихваћена јер поред правних система који прихватају тродиобу кривичних дјела, постоје и системи с дводиобом кривичних дјела.

Ови системи подјелу кривичних дјела врше на: а) тежа кривична дјела и б) лакша кривична дјела или прекршаје, Дводиоба кривичних дјела заступљена је у њемачком (*Verbrechen-злочини и Vergehen - преступи*)⁹⁵, италијанском (*delitti и contravenzioni*), норвешком, холандском и још неким законодавствима. Њемачко законодавство ову разлику прави по тежини кривичних дјела према запријеђеној казни. Тако су злочини противправна дјела за која је законом прописан минимум казне од једне године или преко једне године лишења слободе, док су преступи противправна дјела за која је законом прописан мањи минимум казне лишења слободе или новчана казна.

⁹³ У Кривичном закону из 1791. године, прихваћена је и Кривичним законом из 1810. године (Code penal), према Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп.цит. стр. 78.

⁹⁴ Више: М. Чубински, Теоријски и практични коментар Кривичног законика Краљевине Југославије, Београд, 1934. године.

⁹⁵ Кривични законик Савезне Републике Њемачке са Уводним законом за Кривични законик и Војно кривичним законом (StGB), Београд, 1998, стр.18.

Наше савремено кривично право не прихвата овакву подјелу. Међутим, према обиљежјима прекршаја, који се све више приближавају кривичним дјелима, али се не могу са њима и изједначити, склони смо прихватити да у теорији казног права и законодавству постоји подјела јавноправних деликата на кривична дјела и прекршаје. На ово упућују и одговарајуће одредбе кривичног закона које обавезују на урачунавање казне изречене за прекршај у казну за кривично дјело, ако елементи кривичног дјела обухватају елементе прекршаја. У неким правним системима вођење поступка за прекршаје повјерава се редовним судовима. Ова законодавства и сам прекршајни поступак мијењају тако што га све више приближавају кривичном поступку (закони о прекршајима у Босни и Херцеговини). Зато његова блискост са нормама кривичног поступка представља додатни аргумент за овакво схватање.

Основе за диобу кривичних дјела су врста и висина казне, која је усклађена са тежином појединог облика поступања учиниоца (степен опште друштвене опасности). Системи унитарног кривичног права, попут важећег хрватског законодавства, настоје лакше видове деликвентног поступања раздвојити тако да се за њих предвиде квалитативно другачије санкције и различити процесни и организациони прописи.⁹⁶

Због значаја у домену међународних односа приликом екстрадиције, права азила, а посебно међународне правне помоћи важно је споменути диобу кривичних дјела према њиховој природи. Тако се разликују: а) општа кривична дјела и б) политичка кривична дјела. Општа су кривична дјела којима се повређују најшире заштићене вриједности, без усмјерености на државу и њено уређење. То су дјела која спадају у општи, класични криминалитет, који је иманентан свим државама и свим друштвеним системима.

Политичка кривична дјела⁹⁷ су учињена из политичких мотива, а уперена су против политичког добра - организације и функционисања одређене државе. Ова врста дјела се даље могу дијелити на: 1) чиста (права или апсолутна) и 2) мјешовита (неправа или релативна) политичка кривична дјела. Чисто кривично дјело је дјело почињено са политичким мотивом и из политичких побуда којим се напада државно уређење, спољна и унутрашња безбједност државе, као политичко добро. Мјешовито политичко кривично дјело је обично кривично

⁹⁶ Б. Павишић, В. Грозданић, П. Веић, Коментар казног закона, оп. цит. стр. 167171.

⁹⁷ И. Политео, Политички деликт, Загреб, 1921. године, стр.26-39.

дјело, али уперено против политичког добра и из политичких мотива (побуда) - нпр. убиство шефа државе. Мјешовита политичка дјела могу се даље подијелити на: а) комплексна и б) конексна дјела. Комплексно политичко кривично дјело је обично кривично дјело које је учињено из политичких побуда и уперено је против политичког добра (убиство шефа државе које је учињено из политичких побуда). Конексно политичко кривично дјело би било обично кривично дјело које служи као средство за извршење чистог политичког кривичног дјела (узимање талаца).⁹⁸

Ова подјела на општа и политичка кривична дјела значајна је ради екстрадиције, јер према међународном кривичном праву нема екстрадиције за чиста политичка кривична дјела. Од комплексних кривичних дјела као политичко кривично дјело се признаје једино атентат на шефа државе, с тим што се у уговор о екстрадицији мора унијети посебна клаузула тзв. „атентаторска клаузула.“ За остала комплексна и конексна кривична дјела прије екстрадиције неопходно је утврдити да ли се ради о политичким кривичним дјелима.

3.3. Међународно кривично дјело

Прије него што се покуша дефинисати појам међународног кривичног дјела потребно је позабавити се самим појмом међународног кривичног права. Од одређивања шта чини међународно кривично право, које области оно обухвата, чиме се бави и на којим начелима се заснива, зависи и схватање појма међународног кривичног дјела, његових елемената, кривичне одговорности и примјене кривичних санкција према његовим учиниоцима. Све је ово важно и за одговорност правних лица за кривична дјела јер се у међународном кривичном праву налазе значајне основе за њено увођење у правне системе појединих земаља. Међународно кривично право се посебно остварује преко међународних конвенција, уношењем инкриминација које имају међународни карактер.

3.3.1. Појам међународног кривичног права

Међународно кривично право је скуп правила и прописа садржаних у међународним актима и уговорима између држава којима се одређују

---

⁹⁸ Б. Петровић, Д. Јовашевић, Кривично/казнено право Босне и Херцеговине, Опћи дио, оп. цит. стр. 135.

међународна кривична дјела и санкције, у циљу очувања мира и безбједности и уређује однос кривичне власти међу појединим државама.⁹⁹ Међународно кривично право је термин који означава различите садржаје, а у најширем смислу ријечи то је скуп правила кривичног права везаних за међународне односе.

Поједини аутори су мишљења да је тим појмом обухваћено шест најважнијих значења:

- а) територијално важење кривичног закона,
- б) правила међународног права која су основ за националне одредбе,
- в) национални прописи о кажњавању који имају „ауторизацију“ међународног права,
- г) минимални заједнички стандарди кривичног права цивилизованих народа,
- д) међународна сарадња и
- ђ) наддржавно (супранационално) међународно кривично право.¹⁰⁰

У садржину међународног кривичног права такође спадају и правила националног кривичног права намијењена предметима с елементом иностраности као елементом који кривично дјело везује уз најмање два система кривичног права. Ово се односи прије свега на правила о просторном важењу кривичног закона која се некад означавају као међународно кривично право. Даље се као међународно кривично право означавају правила кривичног права која држава доноси на основу међународних уговора, при чему у тај појам улазе и различити облици међународне кривичноправне сарадње. Коначно, као међународно кривично право у најужем смислу ријечи означавају се материјална и формална правила тијела међународног судства (статути *ad hoc* војних и међународних трибунала и Статут сталног Међународног кривичног суда).

Без обзира о коме је појму међународног кривичног права ријеч, кључну важност за његово одређење има однос двију грана права: кривичног и међународног. Међународном кривичном праву може се према изложеном, приступити са становишта међународног јавног или кривичног права. Ако се основа постојања међународног кривичног права тражи у међународном јавном праву, онда за њега то право вриједи посебно у погледу извора, субјеката и

⁹⁹ Б. Златарић: Међународно кривично право, Први дио, Загреб, 1979. према Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 24.

¹⁰⁰ Шварценберг рад цит. у Деган/Павишић, 2, бил. 4, према Б. Павишић, В. Грозданић, П. Веић, Коментар казненог закона, оп. цит. стр. 399.

предмета уређења. Тако важи и за приступ са становишта кривичног права. Тиме се долази до нове, заправо синтетичке дисциплине кривичног и међународног права.

У сваком случају међународно кривично право мора уважавати начела на којима почива међународно, али и национално кривично право. Ако се ваља одредијелити између два споменута становишта, исходиште међународног кривичног права је ипак, у кривичном праву. То стога, што је за међународно кривично право на данашњем степену развоја, кључно постојање посебне групе међународних кривичних дјела која је битни састојак цјелине правила. Без њих међународно кривично право нема никаквог смисла.¹⁰¹ Кратко речено, међународно кривично право је најмлађа грана кривичног права које се по својој правној природи налази између кривичног и међународног јавног права.¹⁰²

3.3.2. Однос међународног и националног кривичног права

Напред наведена излагања указују на важност модела према коме се међународно кривично дјело укључује у национално законодавство (*methods of implementation*), а који битно одређује подручје и ефикасност његове примјене. Ту се разликују три концепта.

Први је концепт надржавног кривичног права или, према карактеристикама примјене, концепт директне примјене међународног кривичног права (*direct method of implementation*). Он осим цјелине материјалног кривичног права, укључује одговарајуће јурисдикционо уређење, значи међународни кривични кодекс и међународна правила кривичног поступка која примјењује међународни кривични суд, те правила извршног кривичног права. У прву групу улазе кривична дјела за коју постоје међународна судска тијела. Репресија за кривична дјела те групе не зависи само од националног система, јер су она предмет поступка пред међународним судским тијелом. Овдје је наравно ријеч о међународним злочинима за које је одговорност заснована директно на одредбама међународног права. Само у односу на та кривична дјела могућа је примјена директног модела, тј. непосредне примјене међународног права на починиоце тих дјела.

¹⁰¹ Eser u: Schönke/Schröder, Strafgesetzbuch, 25. Aufl., München, 1998. године, стр. 63.

¹⁰² Д. Јовашевић: Коментар кривичног закона СР Југославије, оп. цит. стр. 3-14.

Други је концепт претежне примјене националног законодавства према коме даљи развој међународног кривичног права види као процес који тече паралелно са развојем националног законодавства, нарочито путем конвенцијских правила¹⁰³. Овдје се национални суверенитет у подручју кривичног права не искључује, већ напротив, остаје као најважнији ослонац, уз истовремено развијање међународне сарадње. Одредбе кривичног права овдје се примјењују индиректно, посредно, њиховим уношењем у националне прописе и примјеном од стране националних судова (*indirect method of implementation*). Овој групи припадају међународна кривична дјела која су предмет поступања посредством националног прописа који се са становишта међународног права означава као посредни модел, чија је битна карактеристика да кривичноправни систем државе постаје механизам примјене међународне одредбе. То је за сада једини могући начин примјене међународног права код међународних кривичних дјела у ширем смислу (нарочито транснационалних кривичних дјела). Овдје је за усклађеност кривичноправне заштите битан начин на који национална законодавства укључују садржаје међународних уговора.

Уговори који су основа међународних кривичних дјела имају двије врсте одредаба. Одредбе које дефинишу кривично дјело су легислативне природе (*traites lois*), за разлику од уговора контрактуалне природе (*traites contrats*), нпр. о узајамној сарадњи. Уколико нека страна не извршава своје обавезе у односу на друге стране, она према себи може очекивати реципрочно поступање. Реципроцитет је легитимна мјера којом се осигурава поштовање уговора, док у случају међународних злочина то само може бити злочин. Конвенције у подручју уређеном контрактуалним правилима дјелују између држава страна по уговорној основи, и на њих се примјењују правила Бечке конвенције из 1969. године. У вези са уговорном обавезом инкриминисања, држава страна конвенције извршиће своју обавезу ако је у свој кривични закон уврстила кривична дјела на која се конвенција односи. У националном законодавству инкриминација не смије бити супротна или ужа од оне из конвенције. Држава може проширити домашај примјене националне инкриминације, али при томе мора пазити да не прекрши неку своју другу међународну обавезу. Свако проширење националне

---

¹⁰³ А. Касезе: Међународно кривично право, Београд, 2005. године, стр. 117-131.

инкриминације ван садржаја конвенцијске одредбе није међународно, већ национално кривично дјело.

Трећи концепт даљег развоја међународног кривичног права полази средњим путем. Он је настао у новије вријеме. Према овом концепту, међународно кривично право у строгом смислу, *stricto sensu*, означава као право чије су нормативно исходиште одредбе међународног права. У том смислу схваћено, међународно кривично право има двије основне функције: а) да се примјењује универзално, независно о мјесту извршења кривичног дјела, директно на починиоца кривичног дјела независно о његовом својству и б) координативну функцију, тј. повезивање и усклађивање националних законодавстава.

3.3.3. Међународно кривично дјело

Специфичност кривичних дјела против човјечности и других вриједности које штити међународно право, у односу на друга кривична дјела прописана у националном кривичном законодавству, је у њиховом међународном карактеру. Вршењем ових кривичних дјела не нападају се друштвени односи у једној држави, већ се нападају друштвени односи који постоје у међународној заједници. Сва савремена законодавства у свом посебном дијелу, познају међународна кривична дјела. Ово је тековина развоја међународног кривичног права и производ више међународних конвенција које су прихваћене у кривичним законодавствима већине држава.¹⁰⁴

За разлику од појма кривичног дјела, који је дат у националним правима кроз кривичне законе, општи појам међународног кривичног дјела није изричито дат ни у једном међународном пропису.¹⁰⁵ Поједине конвенције одређују посебна кривична дјела, која значе повреду или угрожавање вриједности које су њима заштићене, али без прописивања санкција, што остављају националним законодавствима.

Различитим дефиницијама међународног кривичног дјела допринијела је неизграђеност међународног кривичног законодавства. Без обзира шта им служи за основу и које елементе уносе, све ове дефиниције могу се сврстати у три основне групе. Прва група држава међународна кривична дјела схвата као

¹⁰⁴ Д. Јовашевић, Коментар Кривичног закона СР Југославије, оп.цит. стр. 345-368.

¹⁰⁵ Д. Радуловић, Међународно кривично право, Подгорица, 1999.године, стр. 84.

повреду универзалних међународних интереса и вриједности. Друга група држава под међународним кривичним дјелом одређује повреду неке међународне норме, а трећа група држава, пак међународна кривична дјела дефинише као обавезе држава преузете прихватањем и потписивањем међународних норми.¹⁰⁶ Уочљиво је при томе да све наведене дефиниције појма међународног кривичног дјела покушавају да истакну његове одређене разлике према општем појму кривичног дјела прописаног у националном кривичном праву.

Међутим, појам међународног кривичног дјела обухвата исте оне елементе као и општи појам кривичног дјела.¹⁰⁷ Ово упућује на закључак да нема суштинске разлике између дефиниција међународног кривичног дјела и дефиниције кривичног дјела у националном кривичном законодавству.¹⁰⁸ У складу са овим је и дефиниција међународног кривичног дјела која је дата у Римском Статуту Међународног кривичног суда из 1998. године (који је ступио на снагу 1. јула 2002. године) која укључује два различита аспекта. Први упућује на објективну страну дјела, на претпоставке и услове који заједнички конституишу одређену забрањену радњу (чл. 6., 7., 8. и 9. Римског статута). Други аспект се односи на субјективни дио кривичног дјела, претпоставке или предуслове за који су у релацији са психичком компонентом одређене забрањене радње (чл. 30. Римског статута). Ако би хтјели да истакнемо разлике оне би се могле свести на одређене специфичности појединих елемената појма међународног кривичног дјела у односу на опште елементе појма кривичног дјела.¹⁰⁹

На основу изложеног, међународно кривично дјело би се могло најпотпуније дефинисати као друштвено опасно (штетно) и противправно понашање виног учиниоца, које је прописима одређено као кривично дјело и за чијег је учиниоца прописана кривична санкција. По овој дефиницији, општи елементи бића међународног кривичног дјела су: а) дјело (понашање) човјека које обухвата: радњу, последицу и узрочно-посљедичну везу, б) друштвена опасност или штетност, в) противправност, г) одређеност у прописима и д) виност учиниоца дјела.¹¹⁰

¹⁰⁶ Б. Чејовић, Међународно кривично право, Београд, 2006. године, стр. 80.

¹⁰⁷ З. Стојановић, Међународно кривично право, Београд, 2004. године, стр. 37.

¹⁰⁸ Б. Чејовић, Међународно кривично право, оп. цит. стр. 80.

¹⁰⁹ Б. Чејовић, Кривично право, Општи и посебни део, оп. цит. стр. 114.

¹¹⁰ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 67-70.

Према подјели која је први пут усвојена на 14. Конгресу међународног удружења за кривично право, одржаном у Бечу 1989. године, постоје двије врсте међународних кривичних дјела. То су: а) међународна кривична дјела у ужем смислу (права или чиста) и б) међународна кривична дјела у ширем смислу (неправа или мјешовита).¹¹¹

Међународна кривична дјела у ужем смислу су она дјела којима се крше ратни закони и обичаји рата (норме међународног ратног и хуманитарног права). Ова дјела су садржана у нирнбершкој и токијској пресуди и ту би спадали: злочини против мира, ратни злочини, злочин геноцида и злочини против човјечности. Ова кривична дјела познаје и Римски статут Међународног кривичног суда, као: злочин геноцида, злочин против човјечности, ратни злочини и злочини агресије. Ова дјела се иначе наслањају на когентне норме међународног права, као што су хашке и женеуске конвенције. Ради тога се у правној теорији ова дјела и називају међународним злочинима *stricto sensu*.¹¹²

Међународна кривична дјела у ширем смислу су дјела којима се крше друга правила међународног права и која међународна заједница жели да инкриминише и санкционише у оквиру националног законодавства. Основа им се налази у међународним забранама, а прогон и кажњавање починилаца тих кривичних дјела је у домену националног законодавства. Задатак међународне заједнице је да обезбједи потпуну примјену међународних инструмената, хармонизацију националних законодавстава и интензивну сарадњу држава, а не да ствара наднационални систем репресије.¹¹³ Према овако постављеним критеријумима, ту спадају кривична дјела у вези опојних дрога, отпадних материја или нуклеарних материја, безбједности ваздушног саобраћаја, трговине људима, проституцијом и слично.

Из схватања међународног кривичног права, као система кривичноправних норми везаних за кривичноправне односе са иностраним елементом и за примјену супранационалних норми и стандарда,¹¹⁴ настао је и појам кривичног дјела са елементом иностраности. Ово дјело се дефинише као врста кривичног дјела које је неким својим елементом повезано са иностранством, које има одређен

¹¹¹ З. Стојановић, Кривично право, Општи део, Београд, 2000. године, стр. 33.

¹¹² В. Камбовски, Међународно казнено право, Скопје, 1998. године, стр. 263.

¹¹³ В. Камбовски, Примјена супранационалних норми међународног казног права, Зборник радова: Релевантна питања међународног кривичног права, Тара, 2003. године, стр. 18.

¹¹⁴ В. Камбовски, Примјена супранационалних норми међународног казног права, оп. цит., стр. 13.

међународни значај и призивук.¹¹⁵ Ова веза иностраности може да се са кривичним дјелом успостави на различите начине. Тако би кривично дјело које има елементе иностраности постојало у овим случајевима:

- 1) ако је странац извршио кривично дјело у одређеној држави;
- 2) ако је кривично дјело у одређеној држави извршио домаћи држављанин на штету странца или страног добра;
- 3) ако било које лице изврши кривично дјело на штету стране државе;
- 4) ако је кривично дјело извршио домаћи држављанин у иностранству;
- 5) ако се у одређеној држави суди странцу за дјело које је извршио у иностранству;
- б) ако је кривично дјело извршено на територији више држава;
- 7) ако је кривично дјело извршено на територији која је изван суверенитета било које државе;
- 8) ако је кривично дјело извршено од стране лица које ужива дипломатски имунитет-имунитет из међународно правних разлога;
- 9) ако се ради о кривичном дјелу за које је раније већ пресуђено у иностранству;
- 10) ако се ради о кривичном дјелу за које се води кривични поступак у иностранству;
- 11) ако једна држава пружа другој држави одређену међународну помоћ;
- 12) ако једна држава тражи од друге државе изручење (екстрадицију) неког лица које у њој ужива право азила;
- 13) ако се ради о кривичном дјелу које је предвиђено одредбама међународног права (у овом смислу се појам кривичног дјела са елементом иностраности и међународног кривичног дјела у потпуности поклапају);
- 14) ако се ради о кривичном дјелу код кога је од значаја ранија осуђиваност учиниоца у иностранству;
- 15) ако се ради о кривичном дјелу које је извршило неко лице као припадник страних оружаних снага са специјалним посебним статусом;
- 16) ако је предвиђена надлежност међународних судских органа у рјешавању судских предмета и поступцима у вези са њима и

---

¹¹⁵ Б. Златарић, Међународно кривично право, Први дио, Распрострањеност репресивне власти државе, Загреб, 1977. године, стр. 5-7.

17) ако се ради о кривичном предмету на коме треба посредно или непосредно примијенити страном кривично право.¹¹⁶

Утврђивање овако одређених елемената кривичног дјела са елементом иностраности и његове везе са кривичним дјелом неопходно је такође и код утврђивања одговорности страног правног лица за кривично дјело или домаћег правног лица за кривично дјело које је учињено у иностранству.¹¹⁷ Ово није само теоретско питање, већ има и свој практични значај код одређивања надлежности судова за вођење одговарајућег кривичног поступка као и код примјене одговарајућег закона, посебно бланкетних норми.

3.3.3.1. Елементи међународног кривичног дјела

Општи појам међународног кривичног дјела¹¹⁸ чини пет основних елемената, који се називају и општим бићем међународног кривичног дјела. Материјални елементи општег појма међународног кривичног дјела су: а) дјело човјека и б) друштвена опасност или штетност. Поред тога: а) противправност, б) одређеност у прописима и в) виност учиниоца су формални елементи општег појма међународног кривичног дјела. Од ових елемената једино је виност субјективни елемент, а остали су објективни елементи. Међународно кривично право изричито искључује могућност схватања дјела у објективном смислу, јер се неурачунљивост и узраст испод 18 година (малољетство) наводе као основи искључења кривичне одговорности и кажњивости у примјени одредби Римског стаута Сталног међународног кривичног суда.¹¹⁹

Као и код појма кривичног дјела уопште, основни елемент појма међународног кривичног дјела је дјело човјека. Њега сачињавају три елемента: а) радња физичког лица које је старије од 18 година, б) посљедица и в) узрочна веза између радње и посљедице.

Ови елементи се углавном не разликују од елемената бића кривичног дјела у националном кривичном праву. Код радње међународног кривичног дјела у неким случајевима се тражи да је она предузета на одређен начин којим се крше правила међународног права или одређеним средством као што су сила и

¹¹⁶ Д. Јовашевић, Лексикон кривичног права, Београд, 2002. године, стр.244-245.

¹¹⁷ И. Јосиповић, Хашко имплементацијско кривично право, Загреб, 2000. године, стр. 89-96.

¹¹⁸ Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 471-478.

¹¹⁹ Чл. 31. и 26. Римског Статута Сталног међународног кривичног суда.

пријетња. Зато је некад потребно да су почињена у одређено вријема (за вријема рата, оружаног сукоба, окупације) или на одређеном мјесту (на територији конкретне државе). Ови елементи тада представљају елементе бића кривичног дјела и њиховим изостанком нема ни кривичног дјела.

За постојање међународног кривичног дјела потребно је наступање одређене посљедице, коју је произвело поступање одређеног лица. Између те радње и посљедице мора да постоји узрочна веза, јер без тога нема ни кривичног дјела.

Друштвена опасност је други општи, материјални и објективни елемент међународног кривичног дјела. Ово значи да међународно кривично дјело представља кривично дјело којим се повређују или угрожавају друштвена добра или вриједности од посебног међународног значаја, од значаја за цијелу међународну заједницу. Ова добра је зато потребно заштитити у сваком погледу и под пријетњом кривичних санкција. Добра која се штите код ове врсте кривичних дјела јесу: човјечност и међународно право. У смислу вриједности које се штите на овај начин човјечност означава најзначајнија добра човјека која се везују за његов живот, тјелесни и душевни интегритет, достојанство, права и слободе човјека који су гарантовани међународним стандардима.¹²⁰

Противправност је противност међународног кривичног дјела позитивним прописима. Она се састоји у кршењу норми и забрана утврђених прописима међународног ратног и хуманитарног права (хашко и женеовско право) којима се штите одређена добра и вриједности. Ради тога, за његово постојање је потребно да је свијест о противправности обухваћена умишљајем учиниоца кривичног дјела.

Обиљежја бића међународног кривичног дјела,¹²¹ као и врста и висина кривичних санкција за њихове учиниоце морају бити одређена у одговарајућим прописима. Ово означава елемент кривичног дјела - одређеност међународног кривичног дјела у прописима. Ови прописи су у оквиру међународних аката или у националним законодавствима. Међународни акти који садрже прописе су: Статут Међународног војног суда у Нирнбергу, Статут Токијског суда, Статут

¹²⁰ И. Јосиповић, Маргиналије поводом могућег процесуирања ратних злочина почињених у рату у Хрватској, Законитост, Загреб, број 11-12/1991. године, стр. 1294-1303.

¹²¹ В. Ђурђић, Д. Јовашевић, Међународно кривично право, Београд, 2003. године, стр. 34 -38; М. Симоновић, М. Благојевић, Међународно кривично право, Бања Лука, 2007. године, стр. 167-178.

Хашког трибунала, Статут кривичног трибунала за Руанду и Римски Статут сталног Међународног кривичног суда.

Виност је последњи општи елеменат међународног кривичног дјела. Она је субјективни елеменат из кога произилази да међународно кривично дјело може учинити само пунољетно, урачунљиво и вино, дакле кривично одговорно лице. Као што смо већ рекли, малољетник не може бити учинилац међународног кривичног дјела.

Поред општег појма међународног кривичног дјела, у употреби је и појам бића самог кривичног дјела. Биће међународног кривичног дјела обухвата скуп свих посебних елемената сваког појединог кривичног дјела које га одређује по својој посебности у односу на друга међународна кривична дјела. Оно се ствара уопштавањем заједничких карактеристика које се јављају код једног истог кривичног дјела у разним случајевима.¹²²

4. ПРЕСТУПИ

Подјела кривичних дјела на злочине, преступе и иступе настала је у француском праву доношењем револуционарног Кривичног законика из 1791. године. Она је касније прихваћена од више других правних система, а данас је прихвата само мали број земаља. У нашем правном систему у овом облику она данас није заступљена. Као основа за ову диобу служи тежина казне коју закон прописује за одређено кривично дјело. Тако се у злочине обично сврставају она кривична дјела за која је прописана смртна казна, доживотни или дуготрајни затвор. У иступе се убрајају кривична дјела са запријеђеном казном затвора и новчаном казном. С обзиром на то да не води рачуна о самој природи и тежини конкретних кривичних дјела, она је у многим законодавствима брзо напуштена, уз прихватање дводиобе на преступе и иступе.¹²³

Модификован облик разликовања кривичних дјела према тежини познаје Кривични законик Руске федерације из 1996. године¹²⁴ (члан 15), разликујући: а) дјела мале тежине, б) дјела средње тежине, в) тешка кривична дјела и г) нарочито

¹²² В. Ђурђић, Д. Јовашевић, Међународно кривично право, оп. цит. стр. 53-54.

¹²³ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 78

¹²⁴ „Уголовный кодекс РФ (УК РФ)“ од 13.06.1996. N 63-ФЗ преузето са: www.russian-criminal-code.com

опасна кривична дјела. Разлику на злочине и преступе прави и Кривични законик Њемачке (члан 12).

У кривичном законодавству СФРЈ преступи су добили значај специфичне кажњиве дјелатности, блиске кривичном дјелу, али ипак различите од њега. Они су дефинисни као привредни преступи, за њих је вођен поступак који је близак кривичном поступку, па су се испољавали као "пара кривична дјела" правних лица и њихових одговорних лица. Привредни преступи су казнени деликти (друштвено штетне повреде) из области привредног или финансијског пословања. Овакав облик одговорности или њему сличан под другачијим називом познају и законодавства одређеног броја земаља ван простора бивше СФРЈ која не прихватају увођење кривичне одговорности правних лица (Кина).

4.1. Појам и карактеристике преступа

Велика економска снага правних лица, која је сразмјерна њиховим финансијским средствима, омогућава им да кршењем правила пословања нанесу огромну штету појединцу, другим правним лицима и цијелом друштву.

За предмет овог рада посебан значај имају привредни преступи, као облик јавноправних деликата правних лица, у раздобљу када наше законодавство није прихватало одговорност правних лица за кривична дјела. У систему ранијег југословенског казненог права дуго је било заступљено разликовање кажњивих дјела на кривична дјела, привредне преступе и прекршаје. Ова подјела је задржана краће или дуже вријеме у свим државама које су створене на простору бивше СФРЈ. Она је углавном напуштена увођењем одговорности правних лица за кривична дјела умјесто привредно преступне одговорности. У Републици Српској то је учињено знатно раније превођењем преступа у прекршаје и прихватањем диобе казnenих дјела на кривична дјела и прекршаје.

Када је наш правни поредак предузећима дао економску и правну самосталност, прихватио је и потребу њиховог кажњавања за случај кршења прописа у области њиховог пословања. У кривичном праву привредни преступи су представљали један од три типа кажњивих јавноправних деликата у области привреде (то су још привредна кривична дјела и прекршаји).¹²⁵ Ипак је најважнија

¹²⁵ Ф. Бачић, Кривично право, Опћи дио, Загреб, 1978.године, стр.161.

улога у инкриминисању недозвољених дјелатности у привреди припадала привредним преступима. Њихова функција је била заштита законитости у области привредног и финансијског пословања. Она се остваривала прописивањем услова и начела за изрицање санкција за учињене привредне преступе, система санкција, као и поступка у коме се утврђује одговорност и изричу санкције учиниоцима привредних преступа.¹²⁶

Привредни преступи¹²⁷ су посебна врста кажњивих понашања правних лица и одговорних лица у правном лицу. Они су друштвено штетна повреда прописа о привредном и финансијском пословању која је проузроковала или је могла проузроковати теже посљедице и која је прописом надлежног органа одређена као привредни преступ.

Сами привредни преступи са својим обиљежјима одређивани су у посебним прописима (законима и уредбама владе) који се односе на привредну или финансијску дјелатност. Као посебна врста кажњивих деликата почели су се уводити у наше право 1953. године, а први Закон о привредним преступима донесен је 1960. године. Посљедњи Закон о привредним преступима из 1986. године,¹²⁸ са неколико измјена, важио је у претходној СФРЈ до њеног распада. Република Српска је преузела овај закон, а нови Закон о привредним преступима је донијела 1994. године,¹²⁹ који је са незнатним измјенама идентичан ранијем закону.

Привредни преступи¹³⁰ су прописани као специјални деликти за привредне организације и функционере који су њима руководили. Привредне организације су увијек предвиђене као извршиоци, а поступак се водио пред привредним судовима. Овим се хтјело отклонити умањивање значаја казњених деликата које могу да почине привредне организације, до чега би дошло ако би се они и предвидјели као прекршаји. С друге стране уважавано је да у тадашњем европском праву није била уобичајена одговорност привредних субјеката за кривична дјела.¹³¹

¹²⁶ М. Грубач, С. Пихлер, Основи права о привредним преступима, оп. цит. стр. 56-68.

¹²⁷ Љ. Јовановић, М. Јелачић, Прекршаји и привредни преступи, оп. цит. стр. 69-74.

¹²⁸ Закон о привредним преступима („Службени лист СФРЈ“ бр. 10/86, 74/87, 57/89 и 3/90).

¹²⁹ Закон о привредним преступима („Службени гласник Републике Српске“ бр. 12/04).

¹³⁰ Д. Јовашевић, Коментар Закона о привредним преступима са судском праксом, оп. цит. стр. 45-58

¹³¹ Ф. Бачић, Кривично право, Опћи дио, оп. цит. стр. 162.

Без обзира што се хтјело побјећи од кривичне одговорности правних лица, блиска веза привредних преступа и привреднопреступне одговорности са кривичним дјелима и кривичном одговорношћу показује се кроз примјењивање одредби кривичног закона, односно закона о кривичном поступку и на привредне преступе у погледу: крајње нужде, урачунљивости, умишљаја и нехата, одговорности за тежу посљедицу, стварне и правне заблуде, саучесништва, начина и времена извршења кривичног дјела.

4.2. Елементи и врсте преступа

За разлику од кривичних дјела, привредни преступи нису друштвено опасна дјела, већ друштвено штетна повреда прописа о привредном и финансијском пословању која је проузроковала или је могла проузроковати теже посљедице и која је прописом надлежног органа одређена као привредни преступ. Према датој дефиницији, елементи привредних преступа су:

- 1) дјело правног и његовог одговорног лица,
- 2) друштвена штетност,
- 3) противправност,
- 4) одређеност у закону или уредби донијетој на основу закона и
- 5) виност одговорног лица.¹³²

Ово су општи или основни елементи који морају постојати код појма сваког привредног преступа. Ако недостаје неки од набројаних елемената, тада нема ни привредног преступа. Поред набројаних општих елемената, сваки привредни преступ има и своја посебна обиљежја, која су карактеристична само за њега. Овај скуп посебних обиљежја чини биће привредног преступа, преко кога се конкретизују сва уопштена основна обиљежја његовог појма.¹³³

Први и основни елеменат привредног преступа је радња којом се привредни преступ остварује проузроковањем посљедице на објекту заштите. Објект заштите су привредни и финансијски односи који су установљени у привредном систему и уређени позитивним прописима.¹³⁴

¹³² М. Грубач, С. Пихлер, Основи права о привредним преступима, оп. цит. стр. 45-51.

¹³³ Д. Јовашевић, Коментар Закона о привредним преступима са судском праксом, оп. цит. стр. 23.

¹³⁴ М. Цетинић, Општи појам привредног преступа и његови елементи, Архив за правне и друштвене науке, Београд, број 1-2/2000. године, стр. 123-139.

Теорија казненог права је поставила питање да ли правно лице као правна фикција може да изврши радњу привредног преступа. Тиме је отворено питање субјективитета правног лица у вези предузимања радње привредног преступа (радње чињења или радње пропуштања дужног надзора). Овдје ћемо само споменути теорије фикције, реалности и компромисну теорију, које су то покушале да објасне. О њима и суштини њиховог схватања биће више говора у излагању о правним лицима и кривичној одговорности. Наше казнено право тог времена је прихватило правило да правна лица нису субјекти кривичног права, али су зато субјекти привредно преступног права, које прописује посебну врсту деликтног и кажњивог понашања.

Радњу привредног преступа остварују органи одлучивања правног лица, органи који издају непосредне налоге и извршиоци тих одлука и налога. То су органи управљања, одговорна лица и извршиоци, преко којих правна лица обављају своју дјелатност. Радња којом се остварује привредни преступ може бити радња чињења и нечињења. Она се може састојати и у посебном облику нечињања који се означава као пропуштање дужног надзора. Дужан надзор постоји ако је прописан законом, подзаконским актом или правилима обављања одређене дјелатности.¹³⁵

Посљедица привредног преступа може се јавити у два облика, као: а) повреда и б) угрожавање. Посљедица повреде се испољава у штетној промјени на објекту напада. Она се јавља у уништењу или оштећењу правног добра против кога је усмјерена радња извршења привредног преступа, односно његовом чињењу неупотребљивим за пређашњу употребу. Она се може састојати у поремећају на тржишту, проузроковању штете, финансијској нестабилности и слично. С друге стране, посљедица угрожавања се састоји у стварању опасности од наступања посљедице повреде, која може бити конкретна и апстрактна. Конкретном опасношћу се заштићено добро доводи у непосредну и блиску опасност, која само што није наступила. Апстрактна опасност је могућност да предузетом радњом дође до наступања посљедице повреде, до чега у конкретном

---

¹³⁵ М. Ђорђевић, Основни проблеми одговорности за привредне преступе и прекршаје, Право, теорија и пракса, Нови Сад, број 10-12/1986. године, стр. 11-120.

случају није дошло. Утврђивање посљедице има значај за одређивање мјеста извршења привредног преступа, постојање покушаја и одмјеравање казне.¹³⁶

Потребно је да посљедица буде проузрокована радњом којом је лице у правном лицу остварило обиљежја привредног преступа одређеног у закону или уредби. Ово значи да између предузете радње и проузроковане посљедице мора да постоји и узрочна веза. Код привредних преступа ова узрочност може бити непосредна и посредна. Напосредна узрочност је везана за одговорно лице које својом радњом чињења или нечињења остварује забрањену посљедицу. Посредна узрочност ће постојати код правног лица које није у стању да само предузима радњу привредног преступа, већ то за њега чине његови органи, одговорна и овлашћена лица. Одговорно лице може да пропуштањем дужног надзора, као посебног облика нечињења, посредно проузрокује посљедицу привредног преступа.¹³⁷

Код привредних преступа не постоји елеменат друштвене опасности, већ друштвена штетност, као општи, материјални и објективни елеменат појма привредног преступа. Она се огледа у природи и значају добара која се нападају привредним преступима и тежини посљедица. По томе, она представља пандан друштвеној опасности код кривичних дјела. Ова штетност може бити општа или апстрактна (одређује је законодавац) и посебна или конкретна (одређује је суд). По својој природи је промјенива категорија, која зависи од економских, привредних и осталих прилика друштва у одређеном раздобљу његовог постојања.

Противправност је противност некој норми, односно пропису садржаном у тој норми и представља објективно и формално обиљежје појма привредног преступа. Ово произилази из законске дефиниције појма привредног преступа као повреде и кршења правила о привредном и финансијском пословању. Противправност је код привредног преступа не противност било којој норми, већ противност норми у области привредног и финансијског пословања (обичајима и узансама).

¹³⁶ Д. Јовашевић, Коментар Закона о привредним преступима са судском праксом, оп. цит. стр. 34-56.

¹³⁷ Љ. Јовановић, М. Јелачић, Прекршаји и привредни преступи, оп. цит. стр. 347-366.

Одређеност у прописима је посљедње опште обиљежје привредног преступа. Ове врсте јавноправних деликата одређују закони, али и уредбе владе које су донијете на основу закона.

Поред раније наведених неспорних сличности са кривичним дјелима, између привредних преступа и кривичних дјела постоје и значајне разлике.¹³⁸ Кривично дјело је друштвено опасно дјело виног учиниоца чија су обиљежја одређена законом. С друге стране, привредни преступи нису друштвено опасне повреде прописа о привредном и финансијском пословању, већ само друштвено штетна дјела. Код привредних преступа нема категорије друштвене опасности, већ само друштвене штетности.

Разлика између ових деликата јавља се и у врсти објекта дјела. Код кривичних дјела објект заштите је човјек и друге основне друштвене вриједности, а код привредних преступа, то су одређени привредни и финансијски односи. Ови привредни односи су уређени привредним системом који обезбјеђује одржавање и развој владајућих односа. Ово значи да је општи заштитни објект привредних преступа привредни систем и његово функционисање. Он је много уже одређен од заштитног објекта код кривичног дјела.¹³⁹

Сљедећа разлика између кривичног дјела и привредног преступа је и у субјекту деликта. За привредни преступ одговарају правно лице, одговорно лице у правном лицу и предузетник као физичко лице, док за кривична дјела одговарају физичка и правна лица. Дакле, код привредно казнене одговорности постоји паралелизам. Прво је одговорно правно лице по принципу објективне одговорности, а затим поред њега је одговорно и физичко лице по принципу субјективне одговорности (као код кривичне одговорности).

Норме кривичног закона важе за све под истим условима, док се одговорност за привредни преступ може прописати и селективно, тј. може се предвидјети да сва или само нека правна лица могу бити одговорна за одређени привредни преступ.

Кривично дјело и санкције, по принципу законитости, морају и могу да се пропишу једино законом (одређеност дјела у закону – принцип законитости). За

¹³⁸ М. Цетинић, Кажњиви деликти и критеријуми за њихово међусобно разграничење, Анали Правног факултета у Београду, Београд, број 3-4/1993. године, стр. 269-283.

¹³⁹ Д. Јовашевић: Коментар Закона о привредним преступима, оп.цит. стр. 11-12.

разлику од тога, привредни преступи, њихова обиљежја и врсте санкције одређују се законом али и уредбама Владе донесеним на основу закона.

Систем санкција које се могу изрећи учиниоцима деликата, представља сљедећу разлику између кривичног дјела и привредног преступа.¹⁴⁰ Наиме, за привредне преступе се могу изрећи само: новчана казна, условна осуда и заштитне мјере (јавно објављивање пресуде, одузимање предмета, забрана правном лицу да се бави одређеном привредном дјелатношћу и забрана одговорном лицу да обавља одређене дужности). За кривична дјела закон предвиђа широк спектар казни и других врста кривичних санкција: мјере упозорења, мјере безбједности и санкције за малолетнике.

Посљедња разлика између кривичног дјела и привредног преступа¹⁴¹ се огледа у надлежности органа који учествује у поступку поводом извршеног кажњивог дјела. За кривична дјела поступак се води по захтјеву јавног тужиоца, пред судом опште надлежности. Поступак за привредне преступе водио се такође по захтјеву јавног тужиоца, али пред посебним судом - привредним (трговинским) судом. Овдје је постојала разлика у законодавству СРБиХ која је 1980. године укинула привредне судове, па се поступак за привредне преступе водио пред окружним судовима, као судовима опште надлежности. И коначно, одредбе Закона о кривичном поступку сходно су се примјењивале и у поступку за привредне преступе који се водио пред надлежним судом. Такође, санкције које су изречене учиниоцима привредних преступа су извршаване на начин, по поступку и пред органима сходно одредбама Закона о извршењу кривичних санкција које се примјењују и у случају изречених кривичних санкција.¹⁴²

4.3. Основ одговорности правног лица и одговорног лица за привредни преступ

Као што је наведено, привредни преступи су законом или уредбама одређена друштвено штетна дјела, којима правно лице, одговорно лице у правном лицу и предузетник повређују правила о привредном и финансијском пословању.

¹⁴⁰ М. Цетинић, Кажњиви деликти и критеријуми за њихово међусобно разграничење, Анали Правног факултета у Београду, Београд, број 3-4/1993. године, стр. 269-283.

¹⁴¹ М. Ђорђевић, Однос и разлике привредних преступа према кривичним делима и прекршајима, Правни живот, Београд, број 11-12/1958. године, стр. 6-14.

¹⁴² Више: Д. Јовашевић, Коментар Закона о извршењу кривичних санкција са пратећим прописима и судском праксом, Београд, 2000. године.

За учињени привредни преступ предвиђена је истовремена и паралелна одговорност правног лица и одговорног лица у том правном лицу, уз примарну одговорност правног лица. За учињени привредни преступ, правно лице увијек одговара по принципу објективне одговорности, тј. одговорности за проузроковану посљедицу. Основа овог рјешења се налази у схватању да законодавство тога доба није прихватило могућност да правно лице има посебан психички однос према привредном преступу. Да би постојала објективна одговорност правног лица потребно је кумулативно испуњене сљедећих услова. То су:

1. да је радња чињења, нечињења или пропуштања дужног надзора предузета од стране органа управљања или другог одговорног лица у правном лицу;
2. да је проузрокована посљедица у спољном свијету и
3. да постоји објективна узрочно-посљедична веза између предузете радње извршења и настале посљедице.¹⁴³

Да би правно лице одговарало за привредни преступ услов је да је до извршења преступа дошло радњом или пропуштањем надзора органа управљања или одговорног лица, или радњом другог лица које је било овлашћено да поступа у име правног лица. У сваком случају, одговорност правног лица и његовог одговорног лица је двојна и недјелива. Одговорност правног лица условљена је дјелатношћу одређеног физичког лица којом је остварен привредни преступ. То значи да се код правног лица ради о изведеној казненој одговорности. Она је изведена јер своју подлогу има у радњама или пропуштању обавезних радњи од стране физичког лица. Правно лице кажњава се за привредни преступ и онда када његово одговорно лице није криво за учињени привредни преступ, као и онда када је одговорно лице остварило привредни преступ радећи противно изричитим наређењима колективних органа управљања правног лица. Ово значи да је одговорност правног лица објективне природе.¹⁴⁴

Физичка лица (као одговорна лица у правном лицу односно предузетник) кажњавају се за привредни преступ ако је до извршења тог преступа дошло њиховом радњом или пропуштањем дужног надзора и ако су при томе поступала

¹⁴³ Д. Јовашевић, Коментар Закона о привредним преступима, оп. цит. стр. 59-60.

¹⁴⁴ М. Ђорђевић, Основни проблеми одговорности за привредне преступе и прекршаје, Право, теорија и пракса, Нови сад, број 10-12/1986. године, стр. 11-20.

с умишљајем или из нехата. Без кривице, нема кажњавања одговорног лица за учињени привредни преступ. Одговорност овог лица не постоји ако је оно поступало по наредби другог одговорног лица или органа управљања или ако је предузело радње које је на основу закона, другог прописа или оштег акта било дужно предузети да би спријечило извршење привредног преступления.

Дакле, за привредни преступ одговарају само она лица која имају својство одговорног лица. То су обично лица којима је повјерен одређен круг послова у области привредног или финансијског пословања у правном лицу или у органима државе или општине. Ако нема ово законом прописано својство, физичко лице не може да одговара за учињени привредни преступ, без обзира што је његово чињење у корист правног лица. Ово показује да је одговорност физичког лица за преступе ужа него у систему одговорности правних лица за кривична дјела, гдје својство одговорног лица није неопходни услов за одговорност физичког лица. Одговорност правног лица за привредни преступ није ужа јер правно лице одговара за привредни преступ и ако је до њега дошло радњом или пропуштањем и другог лица које је било овлашћено да поступа у име правног лица.¹⁴⁵

Од општих института кривичног права посебно је издвојена одговорност физичког лица за покушај. Оно ће одговорати за покушај само ако је одговорност за покушај прописана посебним прописом којим је одређен привредни преступ.

Престанак радног односа у правном лицу, отварање стечаја над правним лицем или немогућност кажњавања правног лица због његовог престанка, нису доводили истовремено и до гашења одговорности одговорног лица у том правном лицу. Правноснажно оглашавање физичког лица кривим за кривично дјело које има обиљежје привредног преступления, искључивало је кажњавање овог лица за привредни преступ. На овај начин, онемогућено је постојање вишеструке кажњивости.

Од одговорности за привредни преступ били су изузети: друштвено-политичке заједнице (држава, република, аутономна покрајина, град, општина) и њихови органи (влада, министарство), други државни органи (судови, тужилаштва, војне установе и др.) и мјесне заједнице.

Страна правна лица могла су бити одговорна за привредне преступе када је то било предвиђено прописом којим је одређен привредни преступ, али само ако

---

¹⁴⁵ М. Цетинић, Кажњиви деликти и критеријуми за њихово међусобно разграничење, *Анали Правног факултета у Београду*, Београд, број 3-4/1993. године, стр. 269-283.

су имала представништво на територији наше државе или ако је привредни преступ учињен у нашој држави њиховим превозним средством.

Привредни преступи су били једна посебна правна конструкција, специфична и везана за један друштвени систем који није познавао потпуно слободну тржишну привреду. Посебно је значајно да је власник свих предузећа била држава, а касније је важио посебан режим друштвене својине. У то вријеме ни већина других држава тржишне привреде и капиталистичког уређења није прихватала кривичну одговорност правних лица. И оне су правна лица кажњавале у прекршајном или административном поступку, а неке то и данас чине. Када се све то има у виду мора се признати да су привредни преступи испунили свој задатак у обезбијеђивању заштите друштвених добара или вриједности од кажњивих дјела правних и одговорних лица.

Томе је допринијело у то вријеме добро организовано плаћање преко Службе друштвеног књиговодства (СДК), која је кроз платни промет и контролну улогу имала и обавезу да подноси пријаве за уочене привредне преступе. Али ове обавезе су имали и други органи, попут инспекција, царина и слично. Управо добар контролни механизам и обавеза подношења пријава су обезбјеђивали ефикасно процесуирање привредних преступа. То је оно што недостаје већини данашњих правних система држава бивше СФРЈ, па отуда и веома скромни резултати у кривичном прогону правних лица, али о томе ће касније бити више говора.

5. ПРЕКРШАЈ

Са достизањем одређеног вишег степена организације друштва јавила се потреба за кажњавање понашања која нарушавају и ремете ту организацију, али блажим обликом санкција од кривичног законодавства.¹⁴⁶ Стога се веома рано почело размишљати да се у законодавству као посебна врста деликата издвоје прекршаји по својој природи, карактеру и тежини као најлакше кажњиве дјелатности. У том процесу и са тим циљем су се као посебни вид казних дјела најблажег облика јавили прекршаји (или административно казнена дјела).

---

¹⁴⁶ Н. Мрвић Петровић, Љ. Митровић, Прекршајно право, оп. цит. стр.3.

С обзиром на своју повезаност са функционисањем државе неки облици кажњивих дјелатности који одговарају појму прекршаја први се пут јављају у римском праву. Од кривичних дјела су се разликовали по казни јер су се према учиниоцима прекршаја примјењивале посебне принудне мјере (*castrigatio*), са циљем да се њихов учинилац приволи на покорност властима. Одређени видови прекршаја су постојали и у средњем вијеку, док се у данашњем облику појављују тек у седамнаестом вијеку. У том периоду прекршаји су сврстани у систем казненог права. Посебно снажан утицај на ово је остварила потреба да се пропишу привредни прекршаји, који су диктирани развојем привреде, а који ипак нису кривична дјела.¹⁴⁷

Примјена начела легалитета у прописивању и кажњавању за прекршаје значајно је ограничила ширење управе на прекршаје. Али без обзира на то, они су ипак дефинисани као дјела између управног и кривичног права. Прихватање судске надлежности или органа који су слични судовима карактерисало је даљи развој прекршајног права. У томе је специфично реформисање прекршајног законодавства у БиХ, па тиме и у Републици Српској. Надлежност за вођење прекршајног поступка пренесена је на редовне судове (прекршајна одјељења у основним судовима), а уведен је адверсарни поступак пред судом.

5.1. Појам и елементи прекршаја

У правној науци су се временом издиференцирале двије концепције појма, карактеристика и правне природе прекршаја. То су: а) француска и б) њемачка концепција.¹⁴⁸

Француска концепција, која има више варијанти, сматра да су прекршаји најлакша кривична дјела, од којих се разликују по врсти и висини санкције. Ово је формална разлика, а поступање у прекршајним стварима је судска функција. Ова подјела нашла је своју примјену у кривичним законима који су донијети

¹⁴⁷ М. Ђорђевић, Основни проблеми одговорности за привредне преступе и прекршаје, Право, теорија и пракса, Нови Сад, број 10-12/1986. године, стр. 11-20.

¹⁴⁸ Д. Јовашевић, Закон о одговорности за прекршаје предвиђене савезним прописима, Београд, 2000. године, стр. 5-13.

послије француске револуције. Ти законици су сва кажњива дјела подијелили на: а) злочине (*crimes*), б) преступе (*delictus*) и в) прекршаје (*contraventiones*).¹⁴⁹

Њемачка концепција, коју углавном карактеришу више нормативистичка схватања, стоји на становишту да прекршаји нису кривична дјела, већ да су то „управни деликти“ који се састоје у противљењу наредбама државних власти. Кривичним дјелом се повређује законом заштићено добро, а прекршајима се поступа супротно наредбама административне (управне) власти тако да се њима вријеђају само интереси администрације, односно државни интереси. Ради тога је кажњавање за прекршаје у надлежности органа управе.¹⁵⁰

У казненом праву Републике Српске прекршаји су прошли развој од прихватања француског модела, преко тенденције њиховог сврставања у административно право, да би на крају био прихваћен формални концепт дефинисања прекршаја. Формална обиљежја су постале битне карактеристике појма прекршаја. Прекршаји су утврђени законом и другим прописом (противправност) и за њих су прописима предвиђене прекршајне казне и мјере (прекршајне санкције).

Прекршајем се повређује правни пропис, односно друштвена дисциплина утврђена тим прописом, а не угрожавају се добра велике друштвене вриједности. Тешкоћу у дефинисању појма прекршаја у законодавству Републике Српске уноси обједињавање двију врста прекршаја: а) општих, који чине повреду јавног поретка и б) специјалних, који представљају повреду прописа о финансијском пословању (раније привредни преступи).

Ово је директна последица укидања привреднопреступне одговорности и њеног превођења у прекршајну одговорност, а која је задржана у Републици Српској и поред увођења одговорности правних лица за кривична дјела. Зато Закон о прекршајима Републике Српске¹⁵¹ у члану 1. прекршај дефинише као „кршење јавног поретка или прописа о економском и финансијском пословању утврђено законом или другим прописом, за које су одређена обиљежја и за које су прописане санкције“. Стиче се утисак да је овим прихваћена формално-

¹⁴⁹ Оваква подјела је извршена у француском Кривичном закону из 1810. године (Code Penal) и Њемачком казненом закону из 1871. године, према П. Димитријевић, Д. Јовашевић: Прекршајно право, оп. цит. стр. 41.

¹⁵⁰ П. Димитријевић, Д. Јовашевић, Прекршајно право, оп. цит. стр. 41.

¹⁵¹ Закон о прекршајима Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“ број 34/06 од 31.3.2006. године.) Више: Н. Мрвић Петровић, Ј. Митровић, Коментар Закона о прекршајима, Бања Лука, 2007. године.

материјална дефиниција али ово је ипак само привид јер је у суштини прихваћен формални појам.¹⁵²

Прекршаји су јавноправни казнени деликти који по својој природи имају карактеристике противљења наредбама управе. Они представљају повреду јавног поретка предвиђеног у прописима, који поред закона могу бити подзаконски акти, уредбе, па чак и одлуке скупштине општине. Као учинилац прекршаја могу се јавити физичко, правно лице, одговорно лице и предузетник. Правно лице одговара по принципу објективне одговорности, а остали на основу урачунљивости и виности.¹⁵³

Према Закону о прекршајима Републике Српске прекршај може бити извршен чињењем, а нечињењем само ако је учинилац пропустио извршење радње коју је био дужан да изврши. У погледу одговорности за прекршаје довољан је само нехат, док се умишљај тражи само изузетно. Одговорност постоји и за покушај прекршаја. На прекршајну одговорност у највећем дијелу се примјењују одредбе Кривичног закона Републике Српске.¹⁵⁴ То су одредбе које се односе на бројне опште институте, као што су: нужна одбрана, крајња нужда, урачунљивост, умишљај, нехат, стварна заблуда, правна заблуда, саучесништво и одговорност правних лица.

Према изложеном, прекршаје можемо дефинисати као противправна дјела којима се угрожава или повређује одређени друштвени правни однос, стање или вриједност, који има карактер јавног поретка, а видјели смо негдје и економског и финансијског, за које су одређена обиљежја, прописане прекршајне санкције и посебан прекршајни поступак.

Из наведене дефиниције произилазе општи елементи појма прекршаја. То су:

- а) радња прекршаја,
- б) противправност,
- в) одређеност прекршаја у правном пропису.¹⁵⁵

Ово су само објективни елементи прекршаја, а субјективни елемент (виност или кривица) се везује само за једну категорију учинилаца прекршаја - физичко лице, одговорно лице у правном лицу и предузетника. Радња са

¹⁵² Н. Мрвић Петровић, Ј. Митровић, Прекршајно право, оп. цит. стр. 20.

¹⁵³ Ј. Јовановић, Д. Јовашевић: Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 80.

¹⁵⁴ Закон је објављен у „Службеном гласнику Републике Српске“ број 49/03 25. јуна 2003. године.

¹⁵⁵ Н. Мрвић – Петровић, Ј. Митровић: Прекршајно право, Бања Лука, 2007., стр. 21.

посљедицом, друштвена опасност и повреда или угрожавање заштићених добара су елементи материјалне природе, а остали елементи прекршаја су формалног карактера.¹⁵⁶

Радњу прекршаја чини понашање човјека наведено у опису конкретног прекршаја који је садржан у одговарајућем пропису. Ово понашање је израз човјекове воље и у спољњем свијету се испољава као активно или пасивно тјелесно држање. Радња прекршаја мора да оствари одређену посљедицу, која се састоји у промјени или стању у спољњем свијету, које извршењем прекршаја настаје на објекту прекршаја.

За постојање прекршаја најчешће се не тражи да је радњом остварена нека посебна посљедица. Овакви прекршаји су из реда формалних деликата, гдје је довољно да је дошло до предузимања прописаног чињења или до одговарајућег пропуштања чињења (нпр. ако се утврди да није вођена уредна евиденција о боравку странаца према Закону о кретању и боравку странаца).¹⁵⁷ Ако се за постојање прекршаја захтијева проузроковање посљедице, она се може састојати у повреди заштићеног правног добра, као што је безбједност јавног саобраћаја, и угрожавању заштићеног правног добра. Овакви прекршаји спадају у материјалне деликте.

Поведа се састоји у оштећењу или уништењу одређеног правно заштићеног добра, док је угрожавање довођење у конкретну или апстрактну опасност таквог добра. Посљедица у виду конкретне опасности је увијек наведена у опису прекршаја, као његово посебно обиљежје. Ако се прекршајним прописом захтијева да за постојање одређеног прекршаја треба да буде остварена посљедица у виду повреде или конкретног угрожавања, тада између радње и посљедице мора постојати и узрочна веза. Овај проблем се не поставља код формалних прекршаја гдје се посљедица испољава у виду апстрактне опасности, јер је прекршај извршен самим предузимањем нормом прописане радње.

Противправност значи противност прекршаја одређеном правном пропису. Пошто прекршај ремети одређене правом уређене друштвене односе, потребно је да се њиме крши било који важећи пропис. Он представља супротност између тог права и посебног дијела правног поретка који се означава као „јавни поредак.“

---

¹⁵⁶ П. Димитријевић, Д. Јовашевић, Прекршајно право, оп. цит. стр. 52.

¹⁵⁷ Н. Мрвић Петровић, Љ. Митровић, Прекршајно право, оп. цит. стр. 23.

Противправно је кршење норме правног поретка утврђене у било ком пропису који је законског или подзаконског карактера и то било које гране права.

Друштвена опасност (социјална штетност) прекршаја је повреда или угрожавање друштвеног добра или одређеног интереса. Повредом права до које доводи прекршај, ствара се стање одређене опасности за друштво организовано у форми државе. Управо од процјене државе зависи да ли је та опасност већа или мања и да ли одређено противправно чињење представља прекршај, или кривично дјело. Значи да интерес друштва одређује и врсту деликата према процјени степена њихове опасности за то друштво.

Поведа или угрожавање заштићеног добра се састоји у повреди или угрожавању одређених друштвено-правних односа, стања или вриједности, које је држава одредила као објекте прекршајног напада.¹⁵⁸ Ове друштвене односе државе уређују правним нормама према својим потребама и интересима.

Одређеност у прописима је формални елемент појма прекршаја и значи да нико не може одговорати за прекршај ако он, прије него што је био учињен, није био предвиђен прописом. Тај пропис може бити закон или други подзаконски акт. Ово је директна последица примјене начела законитости и њеног продора у прекршајно право (*nullum crimen sine lege*).

Прописаност прекршајних санкција значи да прекршајне казне и заштитне мјере морају бити прописане прије него што је прекршај учињен. Ово је формални елемент који такође, као и прописаност прекршаја, извире из принципа законитости (*nulla poena sine lege*).

5.2. Однос кривичних дјела и прекршаја

С обзиром на схватање да прекршаји представљају једну врсту лакших кривичних дјела, њихово разликовање од кривичних дјела и њихов међусобни однос представљају значајно теоријско, али и практично питање. У правној теорији разликују се два схватања о односу кривичних дјела и прекршаја:¹⁵⁹ а) квалитативно и б) квантитативно.

Прво, квалитативно схватање полази од тога да се прекршаји разликују од кривичних дјела по структури кривичног неправа. Прекршајем се вријеђа само

¹⁵⁸ П. Димитријевић, Д. Јовашевић, Прекршајно право, оп. цит. стр. 53.

¹⁵⁹ Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 79-81.

правни пропис или норма, тј. друштвена дисциплина која је том нормом утврђена. За разлику од тога кривичним дјелом се кршењем правне норме повређује или угрожава добро велике друштвене вриједности.

Друго, квантитативно схватање се заснива на поставци да су прекршаји само друга количина кривичног неправга.¹⁶⁰ Дакле, разлика је у количини (квантуму) друштвене штетности произведене предузетом радњом извршења. По овом схватању код прекршаја уопште не постоји друштвена опасност, док је кривично дјело друштвено опасно дјело којим се повређују или угрожавају законом заштићене друштвене вриједности.¹⁶¹

Уколико пођемо од теоријског и законског појма прекршаја и кривичних дјела, правне природе и мјеста у систему деликата уочићемо да између њих постоје бројне разлике, али и одређене сличности и додирне тачке.

Прекршај представља повреду јавног поретка или прописа о економском и финансијском пословању утврђену законом, али и другим прописом. За ову су повреду прописане казне и заштитне мјере. Код прекршаја нема друштвене опасности и одређености дјела у закону, као општег елемента.¹⁶² Ово не значи да у прекршају није испољена одређена количина друштвене штетности, која код појединих прекршаја може бити и већа него код неких кривичних дјела.

Сличност између прекршаја и кривичних дјела је у томе што морају бити предвиђени општим правним актима и за њих одређена санкција прије него што су учињени (принцип законитости)¹⁶³.

Али из ове сличности настаје и сљедећа разлика у погледу акта којим могу бити прописани. Кривична дјела могу бити прописана, и за њих предвиђена санкција, само законом. Прекршаји поред закона могу бити утврђени и другим подзаконским актима као што су уредбе, одлуке скупштине општине или скупштине града.

У погледу субјекта деликта, као учинилац кривичног дјела може се јавити физичко и правно лице, док се као учинилац прекршаја јавља: правно лице, његово одговорно лице, физичко лице и предузетник. Правно лице за прекршај

¹⁶⁰ Ф. Бачић, Кривично право, Опћи дио, оп. цит. стр. 158-159.

¹⁶¹ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 80.

¹⁶² Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 80.

¹⁶³ М.Ђорђевић, Основни проблеми одговорности за привредне преступе и прекршаје, Право, теорија и пракса, Нови Сад, број 10-12/1986. године, стр. 11-20.

одговара по принципу објективне одговорности, а сва друга лица своју одговорност заснивају на принципу урачунљивости и виности.¹⁶⁴

Кривична дјела и прекршаји се разликују и по систему санкција и њиховом прописивању. Иако између њих постоји сличност у томе што те санкције по принципу законитости морају унапријед бити прописане, ипак разлике су значајне. За прекршаје су прописане санкције које су мање тежине у односу на санкције за кривична дјела. Тако су за прекршаје као санкције прописане санкције као што су : казна (затвор и новчана казна), укор, условна осуда, заштитне мјере и васпитне мјере.¹⁶⁵ С друге стране, за кривична дјела су прописане теже санкције као што су: казне, мјере упозорења, мјере безбједности и васпитне мјере. Извршење кривичних и прекршајних санкција се проводи по јединственом поступку уређеном једним законом – Законом о извршењу кривичних санкција.

Различитост између ове две врсте јавноправних деликата¹⁶⁶ се јавља и у врсти правног поступка, односно надлежности органа. Код кривичних дјела, кривични поступак је сложенији, спорији, са више процесних гаранција, док је прекршајни поступак лакши, бржи и једноставнији. Овдје код већине правних система у овим поступцима постоји разлика у погледу органа који их воде. Прекршајни поступак се покреће по захтјеву овлашћеног лица, а прекршајну одговорност утврђују посебни органи за прекршаје. У Републици Српској (исто у ФБиХ, БДБиХ и на нивоу БиХ) специфично је рјешење да то раде посебна прекршајна одјељења у оквиру редовних судова.

5.3. Однос прекршаја и привредних преступа

Заједничко за прекршаје и привредне преступе, као врсту јавноправних деликата јесте да се њима крше норме правног поретка и проузрокују штетне посљедице за друштвена добра и вриједности. Они су противправна дјела што им је формално обиљежје. Међутим, прекршаји су повреде правног поретка, којима се само крше правни прописи и усљед којих не наступају теже посљедице или тежа угрожавања заштићеног добра. Они су деликти одређеног мањег степена

¹⁶⁴ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 80.

¹⁶⁵ Чл. 5. Закона о прекршајима Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“ број 34/06 од 31.3.2006. године).

¹⁶⁶ М. Цетинић, Кажњиви деликти и критеријуми за њихово међусобно разграничење, Анали Правног факултета у Београду, Београд, број 3-4/1993. године, стр. 269-283.

друштвене штетности. Њима се углавном узрокује апстрактна опасност по заштићено добро које је најчешће мањег значаја. Код привредних преступа смо видјели да то може бити велика друштвена штетност, некад већа него и код кривичних дјела. Ово је основна разлика између прекршаја и привредних преступа која се заснива на квантитативном разликовању друштвене штетности.¹⁶⁷

Сличност између ових деликата је у томе што прије него што су учињени морају бити прописани општим актом (за оба важи принцип легалитета). Разлика је у врсти акта којим се то чини. Привредни преступи се прописују законом и уредбом донијетом на основу закона. Прекршаји, за разлику од тога, могу бити одређени и општим актима нижег ранга од закона, попут одлука скупштина локалних заједница, наредби, одлука, правилника...

Однос ових деликата испољава се и код својства њиховог учиниоца. Код оба ова деликта као учиниоци се могу јавити правна лица и њихова одговорна лица. У оба случаја правна лица одговарају по принципу објективне одговорности, а одговорна лица по принципу субјективне одговорности. За прекршајну одговорност је ипак довољно да је учинилац поступао из нехата, а веома тешко се може претпоставити да је могуће његово чињење са директним умишљајем.

Такође, између прекршаја и привредног преступа постоји разлика и у домену кажњавања њиховог учиниоца. Тако се за привредни преступ може изрећи само: новчана казна, условна осуда и заштитне мјере, док се за прекршај могу изрећи казне, укор, заштитне мјере и васпитне мјере.

Сљедећа разлика између ових деликата огледала се у врсти органа који су поступали код ових деликата. Ова разлика је постојала до реформе прекршајног поступка у БиХ и преношења прекршаја у надлежност редовних судова. Прекршајни поступак су водили посебни судови за прекршаје, а судска заштита је била могућа само по ванредним правним лијековима. Поступак за привредне преступе је пак био у надлежности редовних судова.

---

¹⁶⁷ Д. Јовашевић: Коментар Закона о привредним преступима, оп. цит. стр. стр. 13.

6. ПОЈАМ И ВРСТЕ СУБЈЕКТА КАЗНЕНОГ ДЈЕЛА

Субјект казног дјела је лице које је својом радњом чињења или пропуштања учинило казно дјело (учинилац). Савремена теорија и законодавство су потпуно јединствени у схватању да субјект казног дјела може бити човјек. Према својој улози коју имају у извршењу казног дјела и положају према оствареној последици, разликују се двије врсте субјеката казног дјела:

- 1) активни субјект (учинилац) и
- 2) пасивни субјект (жртва или оштећени).¹⁶⁸

Противници схватања да је субјект казног дјела и лице према коме се врши то дјело, као аргумент користе тврдњу о процесном, а не казног карактеру субјективитета. Међутим, без обзира на коришћене аргументе и доминантност овог схватања, тешко је прихватити да се човјек може појавити само у улози извршиоца казног дјела, али не и у улози лица које је тим дјелом нападнуто. Поред тога и значај жртве који она има у новијим међународним документима представља један од разлога због чега треба направити разлику између активног и пасивног субјекта.

У науци казног права рано се поставило питање да ли правно лице може бити субјект казног дјела. Релативно је лако прихваћено да оно може бити субјект прекршаја, као најблаже врсте јавноправног деликта, док је кривична одговорност дуго била ексклузивитет физичког лица. Под притиском реалности угрожавања економског поретка, ипак се од почетног апсолутног одбијања дошло до прихватања става да и правна лица могу бити одговорна за кривична дјела. У нашем законодавству, то је прво учињено са прихватањем одговорности за привредне преступе, као хибридни и прелазним рјешењем казнене одговорности, да би доношењем новог кривичног законодавства 2003. године и у Босни и Херцеговини уведена кривична одговорност правних лица¹⁶⁹.

¹⁶⁸ Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 83.

¹⁶⁹ Б. Петровић, Д. Јовашевић, Кривично право Босне и Херцеговине, Опћи дио, Сарајево, 2005. године, стр. 67-71.

7. КАРАКТЕРИСТИКЕ СУБЈЕКТА КАЗНЕНОГ ДЈЕЛА

Разликовање субјекта казненог дјела на активни и пасивни омогућава нам да поближе сагледамо и његове карактеристике. Оне се не могу посебно издвојити без везивања за улогу коју има у одређеном положају и посљедице које по том основу трпи. Зато ће ове карактеристике и бити изложене кроз одвојено посматрање активног и пасивног субјекта.

7.1. Активни субјект

Лице које предузимањем радње чињења или нечињењем остварује посљедицу казненог (кривичног) дјела, назива се активни субјект (*is qui fecit, активни субјект*). То је учинилац кривичног дјела, који може бити извршилац или саучесник. Свако лице које је навршило четрнаест година може бити учинилац кривичног (казненог) дјела.¹⁷⁰ Код одређених кривичних дјела учинилац може бити само оно лице које има одређено лично својство, способност или околност које закон тражи. То су тзв. кривична дјела са личним или специјалним субјектом.¹⁷¹

Из досадашњег излагања видјели смо да наше кривично законодавство досљедно стоји на моделу кривичног права и кривичне одговорности засноване на дјелу. Као учинилац кривичног дјела (активни субјект) може бити свако урачунљиво, али и неурачунљиво лице, као и правно лице и малолетник. Зато је од учиниоца кривичног дјела потребно разликовати извршиоца и кривца, јер сваки учинилац није увијек и кривац. Учинилац може бити кривац ако има одређени узраст и ако је кривично одговоран.¹⁷²

Према стадијуму у извршењу кривичног дјела, активни субјект може бити учинилац покушаног и свршеног кривичног дјела. С обзиром на радњу коју је предузео, активни субјект може бити извршилац или саизвршилац, подстрекач, помагач и организатор.

Фактички кривично дјело може да изврши свако лице, али са кривичноправног становишта за то се тражи достизање одређеног узраста и

¹⁷⁰ Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 146-151.

¹⁷¹ Група аутора, Коментар Кривичног закона СР Југославије, Београд, 1995. године, стр. 126-131.

¹⁷² Д. Јовашевић, Коментар Кривичног закона СР Југославије, Београд, 2002. године, стр. 77-81.

психофизичког развоја, који омогућава схватање значаја дјела и управљање својим поступцима. У нашем законодавству та граница је одређена на 14 година и лица испод те доби не могу бити извршиоци кривичног дјела. Законодавство учиниоце кривичних дјела разврстава по узрасту, подобности за одговорност, осуђиваности, али не и према полу и старости.

Извршилац кривичног дјела може сам да предузме радњу извршења, као непосредни извршилац. Но, он може да се за извршење дјела послужи и другим лицем као својим средством, које не мора да буде и урачунљиво или животињом. То га чини посредним извршиоцем. Под одређеним условима као активни субјект кривичног дјела може се јавити и правно лице.

С обзиром на својства учиниоца како их предвиђа законски опис, разликују се општа и посебна кривична дјела. Општа кривична дјела (*delicta communia*) може учинити свако лице, без икаквих посебних личних својстава или способности. Посебна (властита, специјална) кривична дјела (*delicta propria*) захтијевају постојање посебног својства починиоца као обиљежје кривичног дјела. Својство службеног, одговорног или војног лица је конститутивно обиљежје службених, привредних и војних кривичних дјела. При томе се разликују и својеручна кривична дјела за која се тражи да их починилац предузме сопственом тјелесном радњом или пропуштањем¹⁷³.

7.2. Пасивни субјект

Лице које је повријеђено или оштећено казним (кривичним) дјелом назива се жртва, пасивни субјект (*qui passus est, пасивни субјект*). Пасивни субјект поред физичког лица, може бити и правно лице. Да би имало својство пасивног субјекта, физичко лице не мора бити пословно, па чак ни правно способно. Иако пасивни субјект нема у кривичном праву исту улогу као активни субјект, његово утврђивање има одређени значај за кривично право. Овај се значај испољава посебно у односу на одређене институте кривичног права, као што су: нужна одбрана, крајња нужда, престанак повријеђеног, самоповређивање итд.

У једном кривичном дјелу више лица се могу појавити као повријеђена или оштећена лица, што отежава одређивање пасивног субјекта. Тако се нпр. код

¹⁷³ М. Радовановић, Кривично право, Општи део, Београд, 1975. године, стр. 19-21.

кривичног дјела убиства поред убијеног, који је жртва и неспорно пасивни субјект, као пасивни субјект могу појавити још и блиски сродници, родитељи или дјеца као оштећена лица.¹⁷⁴ Тешкоће око одређивања пасивног субјекта упућују на потребу његовог одређивања према објекту кривичноправне заштите. По том критеријуму пасивни субјект је лице које је носилац права и интереса који се повређују извршењем кривичног дјела. За постојање пасивног субјективитета нису потребна пословна и правна способност. Код извршења одређених кривичних дјела може се појавити више пасивних субјеката, али једно лице не може да се истовремено јави у улози активног и пасивног субјекта.

7.3. Извршилац

Извршилац (учинилац) је физичко лице које својом радњом остварује законска обиљежја казненог (кривичног) дјела. Правно лице такође може бити извршилац казненог (кривичног) дјела. Учинилац кривичног дјела може бити: 1) појединачни (индивидуални), самостални и то као: а) директни, непосредни или б) посредни, индиректни и 2) групни, колективни, саизвршилац. Саизвршиоци су лица која остварују заједничко (саизвршилачко) кривично дјело.

Диоба субјеката - починилаца могућа је на основу више критеријума. Према доби разликују се: а) малољетни учиниоци (млађи малољетници и старији малољетници) и б) пунољетна лица.

7.4. Саучесник

Казнено (кривично) дјело, или више таквих дјела, може извршити једно лице, али у његовом извршењу може учествовати и више лица. Када је у остварењу кривичног дјела учествовало више лица, тада постоји саучесништво.¹⁷⁵ Саучесничко дјеловање не предствала узрок, већ услов за остварење законских обиљежја кривичног дјела. То је посебна, „друга“, „спољна“, саучесничка дјелатност која се јавља у виду подстрекавања и помагања у туђем, извршилачком или саизвршилачком дјелу.

¹⁷⁴ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 75.

¹⁷⁵ Ј. Црногорчевић, Појам и облици саучесништва, Архив за правне и друштвене науке, Београд, број 4/1948. године, стр. 77-81.

Дакле, саучесништво¹⁷⁶ је учествовање више лица у остварењу кривичног дјела. Међутим, поред учешћа више лица у извршењу кривичног дјела, за постојање саучесништва се тражи да између њих постоји још и одређена објективна и субјективна веза. Објективна веза састоји се у предузимању неке од радњи којом се доприноси остварењу одређеног кривичног дјела. Без обзира што су те радње посебне и одвојене, оне морају да буду у таквој међусобној повезаности и условљености тако да као једна цјелина заједно доприносе настанку забрањене посљедице. Ове радње могу да буду саизвршилачке, подстрекачке и помагачке, али између њих и забрањене посљедице мора да постоји узрочна веза.

Субјективна веза између саучесника састоји се у постојању свијести појединих саучесника да заједнички дјелују са другим лицима, те да је такво дјеловање усмјерено на извршење одређеног кривичног дјела. Садржај ове свијести састоји се у чињеници да саучесници знају један за другога. Овдје је довољно да сваки саучесник зна да у извршењу кривичног дјела учествују и друга и то одређена лица из чијег круга је и извршилац кривичног дјела. Ово значи да се они могу лично и познавати, али да то није један од услова за постојање саучесништва.

Када се обједине сви ови елементи, појам саучесништва и његово постојање можемо дефинисати као учествовање више лица у остварењу кривичног дјела која су свјесна заједничког дјеловања.¹⁷⁷

Према начинима учешћа више лица у извршењу кривичног дјела одређују се облици и врсте саучесништва. Ако два или више лица заједнички извршавају кривично дјело, тада су сви они у односу према кривичном дјелу извршиоци, а један према другом се појављују као саизвршиоци. Код оваквог облика заједничког извршења кривичног дјела постоји саучесништво у облику саизвршилаштва. Више лица може учествовати у извршењу кривичног дјела тако што су само неки од њих извршиоци, док их једна наводе на извршење кривичног дјела, а друга помажу у његовом извршењу. Овдје се поред извршиоца, јављају саучесници у виду подстрекача и помагача. Дакле, подстрекачи су лица која наводе извршиоца да учини кривично дјело, а помагачи лица која извршиоцу

¹⁷⁶ И. Симовић Хибер, Оглед о саучесништву, Архив за правне и друштвене науке, Београд, број 1-3/1996. године, стр.573-581.

¹⁷⁷ Н. Срзентић, А. Стајић, Љ. Лазаревић, Кривично право Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, Општи део, Београд, 1980. године, стр. 266.

помажу да дјело изврши. Такође, више лица могу учествовати у извршењу кривичног дјела организовањем других лица и подјелом улога тим лицима у извођењу дјелатности, док по правилу сама не учествују у тим дјелатностима. Овакав облик саучесништва се назива организовање злочиначког удружења, а ти саучесници организатори злочиначког удружења.¹⁷⁸

Према овим карактеристикама можемо одредити четири облика саучесништва: а) саизвршилаштво, б) подстрекавање, в) помагање и г) организовање злочиначког удружења.¹⁷⁹

7.5. Врсте саучесника

Први и најтежи облик саучесништва је саизвршилаштво. Саизвршилаштво постоји када више лица учествовањем у радњи извршења или на други начин заједнички учине кривично дјело. Ово мора да одликује свијест и воља о заједничком учешћу у предузимању дјелатности вршења кривичног дјела. Његова је битна карактеристика да се сваки од саизвршилаца, појављује у улози извршиоца кривичног дјела, а само кривично дјело настаје као њихов заједнички акт. Да би имало својство саизвршиоца свако лице које учествује у предузимању дјелатности којима се чини кривично дјело мора да има сва својства која се по закону захтијевају за извршиоца тог кривичног дјела.¹⁸⁰

Постојање саизвршилаштва условљено је постојањем објективне и субјективне везе између учесника у извршењу кривичног дјела. Тек када постоје ови елементи, може се сматрати да је оно заједнички акт саизвршилаца. Објективни елемент саизвршилаштва је постојање радње. Ова радња се не ограничава нужно само на радњу извршења, али мора са њом да буде у најужој објективној вези, што са субјективним елементом такву радњу одређује као саизвршилачку. Није непоходно да сви саизвршиоци учествују у радњи извршења од самог почетка или у свим фазама, већ је довољно да уз постојање свијести о заједничком дјеловању оне представљају дио те заједничке дјелатности.¹⁸¹

¹⁷⁸ С. Теофиловић, Правна природа института саучесништва у упоредном праву, Право, теорија и пракса, Нови Сад, број 11-12/1995. године, стр. 92-102.

¹⁷⁹ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 198.

¹⁸⁰ Д. Атанацковић, Саучесништво у кривичном делу, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, Београд, број 1-2/1995. године, стр. 5-46.

¹⁸¹ Н. Срзентић, А. Стајић, Љ. Лазаревић: Кривично право Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, Општи део, оп. цит. стр. стр. 276.

Субјективна веза између саизвршилаца састоји се у постојању свијести лица које учествују у дјелу о дјеловању других учесника, као и да све те радње представљају једну цјелину. С друге стране, код других учесника не мора да постоји свијест о његовом саизвршилачком учешћу у дјелу.¹⁸²

Саизвршилаштво је могуће код већине кривичних дјела, а изузетак су кривична дјела са одређеним својством субјекта (*delicta propria*) и својеручна кривична дјела. Код кривичних дјела са посебним својством субјекта, саизвршилаштво може постојати само ако сва лица која у њему учествују имају захтијevano својство. То су најчешће службена и војна кривична дјела. Својеручна кривична дјела искључују могућност саизвршилачког дјеловања. Биће таквих кривичних дјела је одређено на начин да се може остварити само и искључиво сопственим дјеловањем.¹⁸³

Кривични закон Републике Српске у члану 26. прописује да је саизвршилац кривично одговоран у границама свог умишљаја или нехата. Кривична одговорност саизвршиоца је самостална и независна од одговорности других саизвршилаца. Код свих саизвршилаца не мора да постоји исти облик виности и он се утврђује за сваког саизвршиоца посебно. Одређивање одговорности у оквиру умишљаја и нехата искључује одговорност за ексцес другог саизвршиоца или за дјело изван споразума. Одговорност за нехат постоји само ако је законом прописана за конкретно дјело. Лични односи, својства и околности усљед којих закон искључује кривичну одговорност, дозвољава ослобођење од казне или ублажавање казне, могу се узети у обзир само оном саизвршиоцу код кога такви односи, својства или околности постоје.¹⁸⁴

Други облик саучесништва је подстрекавање.¹⁸⁵ То је предузимање радње којом се код другог лица с умишљајем ствара или учвршћује одлука да предузме противправну радњу којом ће остварити обиљежја бића одређеног кривичног дјела. Потребно је да код подстрекнутог лица у вријеме подстрекавања не постоји или не постоји довољно чврста одлука за извршење кривичног дјела. Ако је код извршиоца већ постојала чврста одлука за извршење кривичног дјела, тада неће постојати подстрекавање.

¹⁸² В. Камбовски, Учество на повеке лица во казненото дело, Скопје, 2001. године, стр. 47-53.

¹⁸³ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 204.

¹⁸⁴ М. Томић, Облици судјеловања у извршењу казног дјела, Зборник радова Правног факултета у Мостару, Мостар, 2002. године, стр. 85-98.

¹⁸⁵ Д. Јовашевић, Подстрекавање као облик саучесништва у кривичном праву, Правни зборник, Подгорица, број 1-2/1999-2000. године, стр. 118-134.

Радњама подстрекавања¹⁸⁶ се утиче на вољу другог лица у циљу изазивања одлуке да изврши кривично дјело. Иако Кривични закон Републике Српске (чл. 24.) не наводи средства подстрекавања, оно се може извршити наговарањем, поклоном или његовим обећањем, пријетњом, довођењем у заблуду или одржавањем у њој и слично. С обзиром да је потребно изазвати или учврстити одлуку код другог да почини кривично дјело, подстрекавање се не може извршити нечињењем. Између подстрекача и подстрекнутог мора постојати одређени однос који се испољава у могућности подстрекача да својим радњама код подстрекнутог изазове или учврсти одлуку. Подстрекавање може бити усмјерено према једном или према више лица, према конкретно одређеном лицу или одређеном кругу лица. Подстрекач не мора лично познавати подстрекнутог али мора знати круг лица из кога ће произаћи извршилац кривичног дјела. Оно је могуће и према неодређеном кругу лица само ако је прописано као посебно кривично дјело, као што је „ко наводи војно лице“, али тада није саучесништво већ се ради о посебном кривичном дјелу.

Подстрекавање¹⁸⁷ мора бити усмјерено на остварење одређеног кривичног дјела јер у супротном нема кривичног дјела. Потребно је и да се оно чини с директним или евентуалним умишљајем, а нехатно подстрекавање које може постојати у пракси не подлијеже кривичној одговорности и кажњивости (члан 24. став 1. Кривичног закона Републике Српске). За постојање умишљаја на страни подстрекача није од значаја да ли је извршилац приликом извршења кривичног дјела поступао са умишљајем или из нехата. Свијест о личном својству или личном односу подстрекнутог захтијева се код подстрекача само у случају ако је то својство подстрекнутог као извршиоца основно, а не допунско обиљежје кривичног дјела.¹⁸⁸

Према члану 24. Кривичног закона Републике Српске подстрекач се кажњава за кривично дјело на које је другога подстрекнуо као да га је и сам извршио. С обзиром да је подстрекач идејни творац кривичног дјела, а извршилац његов реализатор то доводи и до једнакости у њиховом кажњавању. Подстрекач одговара у границама свога умишљаја, па ако је извршено кривично дјело на које

¹⁸⁶ Б. Петровић, Д. Јовашевић, Подстрекавање као облик саучесништва у учињењу кривичног дјела, Правни савјетник, Сарајево, број 3/2005. године, стр. 13-24.

¹⁸⁷ С. Франк, Казнено право, Опћи дио, Загреб, 1950. године, стр. 104-106.

¹⁸⁸ Н. Срзентић, А. Стајић, Ј. Лазаревић, Кривично право Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, Општи део, оп. цит. стр. 283.

је он подстрекнуо извршиоца казниће се казном прописаном за извршење тог кривичног дјела. Уколико је кривично дјело остало у покушају, подстрекач ће се казнити за покушај тог кривичног дјела, ако закон прописује кажњавање и за покушај. Ако је извршено лакше кривично дјело од оног на које се подстрекавање односило, подстрекач ће се казнити за кривично дјело које је извршено (чл. 27. Кривичног закона Републике Српске). Подстрекач који добровољно спријечи извршење кривичног дјела на које је подстрекао може се ослободити од казне (чл. 26. став 2. Кривичног закона Републике Српске).

Најблажи облик саучесништва је помагање.¹⁸⁹ То је предузимање радње којом се са умишљајем доприноси извршењу противправне радње другог лица с којом ово лице остварује обиљежје бића одређеног кривичног дјела. То је најчешћи облик помагања којим се доприноси радњи извршења кривичног дјела пружањем непосредне помоћи извршиоцу кривичног дјела.¹⁹⁰ Зато се оно назива непосредно помагање. Могуће је да се помагање не пружа непосредно извршиоцу кривичног дјела, већ се то чини преко другог лица, па се оно назива посредно помагање. Помагач не учествује у реализацији радње извршења кривичног дјела већ стварањем погодних услова за ту радњу и наступање посљедице кривичног дјела доприноси да то оствари извршилац.

Код радње помагања¹⁹¹ не предузима се дјелатност која улази у радњу извршења кривичног дјела ни у једном дијелу, већ се доприноси њеном остварењу. Ако би дјелатност улазила у радњу извршења, тада се не би радило о помагању већ о саизвршилаштву. Пошто се помагањем заједнички узрокује наступање посљедице, оно се предузима прије или за вријеме извршења кривичног дјела, али не и послије његовог извршења. Помагање није могуће прије него што се код извршиоца створи одлука да предузме радњу извршења. Могућа је и међупомоћ након предузете радње извршења али прије наступања посљедице кривичног дјела. Ако се помоћ пружи послије извршења кривичног дјела, тада се ради о самосталном кривичном дјелу. Али ако је помоћ обећана прије него што је кривично дјело извршено, тада се ради о помагању као облику саучесништва.

¹⁸⁹ Д. Петровић, Помагање као облик саучесништва, Београд, 1994. године, стр. 67-82.

¹⁹⁰ Д. Јовашевић, Институт помагања у извршењу кривичног дела – теоријски и практични аспект, Гласник АК Војводине, Нови Сад, број 7-8/1999. године, стр. 223-241.

¹⁹¹ М. Томић, Помагање у извршењу кривичног дела, Адвокатура, Београд, број 12/1986. године, стр. 27-33.

Дјелатности којом се помаже у извршењу кривичног дјела су разноврсне, а нарочито су то: давање савјета или упутстава како да се изврши кривично дјело, стављање учиниоцу на располагање средстава за извршење кривичног дјела, отклањање препрека за извршење кривичног дјела, као и унапријед обећано прикривање кривичног дјела, учиниоца, средстава којима је кривично дјело извршено, трагова кривичног дјела или предмета прибављених кривичним дјелом и слично. Помагач не мора лично да познаје извршиоца, већ је довољно да зна да је он из одређеног круга лица. Помагач мора да поступа са умишљајем знајући да његова дјелатност доприноси извршењу тачно одређеног кривичног дјела.¹⁹²

Помагач је кривично одговоран само ако је поступао с умишљајем, док нехатно помагање у кривичноправном смислу није могуће из истих разлога због којих нема и нехатног подстрекавања. Помагач поступа са директним умишљајем ако хоће да допринесе радњи извршења кривичног дјела, а са евентуални умишљајем ако је свјестан да својом радњом може допринијети извршењу одређеног бића кривичног дјела, па је на то доприношење пристао. Умишљај помагача треба да садржи свијест о свим обиљежјима бића кривичног дјела, којих мора бити свјестан и извршилац. Свијест о противправности, личним својствима и околностима се захтијева ако се они јављају као елемент бића кривичног дјела. Код кривичних дјела са намјером довољно је да помагач зна да та намјера постоји код извршиоца коме помаже. За постојање кривичне одговорности помагача није одлучно да је извршилац поступао са умишљајем, довољно је да је извршилац поступао из нехата.

Да би помагач био кривично одговоран и кажњен потребно је да кривично дјело чије је остварење помагао буде учињено или покушано.¹⁹³ За учињено кривично дјело извршиоца, помагач ће бити кажњен као да га је сам учинио, а може се и блаже казнити (чл. 25. ст. 1. Кривичног закона Републике Српске). Блаже кажњавање је предвиђено из разлога јер он није ни интелектуални ни фактички творац кривичног дјела, већ лице које је само допринијело његовом остварењу.¹⁹⁴ Блаже кажњавање је факултативно и зависи од околности извршења кривичног дјела и личности помагача. Ако кривично дјело остане у покушају помагач ће се казнити за покушај ако је покушај кажњив (чл. 27. ст. 1. Кривичног

¹⁹² В. Камбовски, Учество на повеко лица во казненото дело, оп. цит. стр. 159-170.

¹⁹³ Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп.цит. стр. 190-192; Д. Петровић, Помагање као облик саучесништва, оп. цит. стр. 77-78.

¹⁹⁴ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 211.

закона Републике Српске). Тада долази у обзир могућност блажег кажњавања према одредбама о покушају. Ако је извршено лакше кривично дјело од оног на које се помагање односило, помагач ће се казнити за кривично дјело које је извршено (став 2. истог члана). Помагач се може ослободити од казне ако добровољно спријечи извршење кривичног дјела (чл. 26. ст. 2. Кривичног закона Републике Српске).

Организовање злочиначког удружења¹⁹⁵ представљало је у кривичном законодавству бивше СФРЈ посебан облик саучесништва. У то вријеме страна законодавства су организовање злочиначког удружења редовно везала за поједина кривична дјела, а само стварање одређивала као посебно кривично дјело. У новом кривичном законодавству Републике Српске, као и у осталим кривичним законима БиХ, стварање злочиначког удружења одређује се као самостално кривично дјело (чл. 383. Кривичног закона Републике Српске под називом „злочиначко удружење“), тако да се у одребама о саучесништву не прописује као један од његових облика. Кривични законик Србије такође напушта одређивање организовања злочиначког удружења као облика саучесништва и прописује га као самостално кривично дјело (чл. 346. КЗ РС под називом „злочиначко удруживање“). На исти начин ову материју су уредили и остали кривични закони бивших република СФРЈ.

---

¹⁹⁵ Г. Марјановик, Македонско кривично право, Општ дел, Скопље, 1998. године, стр. 240-242.

ДРУГА ГЛАВА

ПРАВНО ЛИЦЕ КАО СУБЈЕКТ КАЗНЕНОГ ДЈЕЛА

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

У правној терминологији појам „лице“ означава субјекта права. То је, у ствари, биће које има способност да буде носилац права и обавеза, независно од његове свијести и воље. Да бисмо могли говорити о правном лицу као субјекту казненог дјела, потребно је да разјаснимо шта је уопште субјект права, које су његове карактеристике, способности и на који начин је он одређен у правном поретку. Тек након тога можемо потпуно одредити појам правног лица, његова обиљежја и специфичности као субјекта казнене одговорности.

Од тих обиљежја и везе са другим субјектима права зависи и могућност успостављања његове одговорности за казнена дјела. Ово није нимало једноставан задатак, јер у правној теорији постоји више различитих схватања која свака за себе дају убједљиве разлоге за своја тврђења. С друге стране, развој правне мисли и приближавање правних система између појединих држава смањују те разлике, али због специфичности развоја сваког друштва и сопствене правне традиције оне и даље постоје.

2. СУБЈЕКТ ПРАВА

Субјект права (или правни субјект или лице у праву) је појам којим се у праву означава ималац, носилац права и обавеза. Субјект права је онај ко "права и обавезе" има као своја права и обавезе. А која лица уопште могу да буду у стању да имају права и обавезе, одређује правни поредак.¹⁹⁶

Све дефиниције правног субјекта или субјекта права, углавном, полазе од човјека, као припадника друштвене заједнице и његовог понашања које та заједница уређује својим правним нормама. Правни поредак путем правних норми регулише понашање људи у друштву, дакле, цјелокупне друштвене односе. У ствари, правне норме се односе првенствено на понашање људи јер правни односи

---

¹⁹⁶ Група аутора, Лексикон грађанског права, Београд, 1996. године, стр. 534.

постоје између људи. Смисао оваквог схватања је да су људи субјект права зато што се оно једино на њих односи.

3. ПОЈАМ ПРАВНОГ СУБЈЕКТА

Сматра се да се као субјекти права јављају људи, као физичка лица, који једним дијелом своја права и обавезе стичу независно од своје свијести и воље, а другим дијелом своја права и обавезе стичу управо реализацијом своје воље. С друге стране, постоје друштвене творевине које нису људи, иако су састављене од људи, које су субјекти права (одређена удружења, установе – колективитети воље људи). Ове творевине, које ствара човјек удруживањем са другим људима ради остваривања различитих, законом признатих индивидуалних и друштвених интереса, у праву се једним именом зову правна лица.¹⁹⁷

Правни поредак робовласничког друштва није свим људима признавао својство субјекта права. Робови, који су несумњиво људска бића, у том правном поретку су били само „оруђа која говоре“, ствари и објект права. Ово показује да човјек сам по себи, својим рођењем није истовремено и субјект права. Сваки човјек, посматран као субјект права, нема свијест и вољу за схватање правних норми, те да своје понашање усклади са таквим нормама или нема свијест о посљедицама које га очекују услијед његове радње. У таквим случајевима поставља се питање да ли су и како такви људи носиоци права и обавеза које предвиђа правни поредак, пошто право регулише понашање људи и што му је и циљ, а субјективно се право састоји у могућности одређеног понашања и још више прихватања обавеза. Ако се схвати да су субјекти они којима право ставља нешто у корист или на терет, без обзира на њихову свијест и вољу, онда се може прихватити да су и овакви људи субјекти права. Овакав појам субјекта удаљава се од значења које би тај појам морао бити везан за правила која утичу на људско понашање.

Субјект права је заправо онај субјект коме право ставља нешто у корист или на терет, даје му способност која се састоји у могућности да он буде носилац права и обавеза (нпр. повјерилац, дужник, власник и сл.), без обзира на његову свијест и вољу. Дакле, субјективитет неког лица је такво стање захваљујући коме

---

¹⁹⁷ С. С. Савић, Држава као правно лице и субјект међународног привредног права, Бања Лука, 1996. године, стр. 16.

једно лице улази у правни живот, односно способност да буде субјект права или правне дужности.¹⁹⁸ Појам правног субјекта, који је по самој дефиницији, субјект правних обавеза и субјективних права, одговара потреби да се замисли један носилац права и обавеза, „гдје је коријен његове конструкције, у одвајању објекта сазнања које је карактеристично за примитивно мишљење које се зове анимизам“.¹⁹⁹ То је схватање правног субјекта као некога ко има своје правне обавезе и субјективна права.

Субјект права има правну способност (*фр. Capacite juridique*, *њем. rechtfaehigkeit*)²⁰⁰ која је његово својство да буде носилац права и обавеза. Правну способност имају сва лица у истом обиму од рођења до смрти. Она се стиче рођењем неког лица, а губи његовом смрћу, али и проглашењем несталог лица за умрло. Под одређеним условима правна способност се признаје и зачетом, а нерођеном дјетету под условом ако се оно роди живо (у насљедном праву код права на насљеђе, односно у кривичном праву код заштите плода човјека). Поједини аутори сматрају да је овај појам као таутолошки непотребан јер се не разликује од појма субјекта права.²⁰¹

4. ВРСТЕ ПРАВНОГ СУБЈЕКТА

Својство субјекта права кроз историју давано је разним лицима, што је зависило од воље и интереса владајуће класе одређеног друштва. У праву робовласничких држава то својство је давано само слободним људима. Феудално право је својство субјекта права признавало свима, али не формално подједнако, док грађанско право то својство признаје свима формално једнако. Данас постоје двије врсте правних субјеката. То су:

- 1) физичка лица (људи) и
- 2) правна лица (организације снабдјевене правном способношћу, удружења, установе).

¹⁹⁸ В. Спаић, Држава као правно лице, Архив за правне и друштвене науке, Београд, број 3/1951. године, стр. 404 и даље.

¹⁹⁹ Х. Келзан, Општа теорија права и државе, Београд, 1951. године, стр. 100-101.

²⁰⁰ И. Скет, Х. Сијерчић-Чолић, Е. Лангуш, Рјечник криминологије и кривичноправних наука, оп. цит. стр. 270.

²⁰¹ Р. Лукић, Б. Кошутећ, Д. Митровић, Увод у право, Београд, 2002. године, стр. 431-443.

4.1. Физичко лице

Физичко лице означава човјека (људско биће) као правног субјекта у улози имаоца права и обавеза.²⁰² Физичко лице има способност за предузимање свјесне радње које производе правне посљедице, које се састоје у стицању или у губљењу овлашћења и обавеза и у одговорности.

Да би човјек могао своју дјелатност усмјерити правом, он мора бити свјестан субјект који има развијену вољу, дакле очувану интелектуалну и волунтаристичку моћ. Свијест човеку омогућава да схвати шта правна норма од њега тражи, а воља му омогућава да може донијети одлуку према којој поступа по правној норми или против ње. И онај човјек који није свјестан својих поступака, такође може предузимати активности које су у складу са правом, а да при томе његово понашање нема везе са овим, јер његово понашање није изазвано дејством права. Без свијести о праву или правне свијести нема вршења права, због чега је правна свијест веома важна за право и сваку правну норму.

Свијест представља сазнање права и оно након сазнања условљава став човјека према њему. Тај став зависи од његове процјене о утицају права на његов живот, корисности или штетности и слично. Његово поштовање норме не зависи само од става који је условљен овим елементима, већ у значајној мјери и од санкције којом се та правна норма штити, као и од промјенљивости његовог личног интереса.

Поштовање правне норме могуће је тек када субјект права сазна за њу, када она допре до његове свијести. Ово би значило да човјека правна норма не обавезује ако је он није сазнао. То даље значи да се на такво лице не би могла ни примијенити санкција за случај кршења правних норми. Међутим, свако физичко лице припадник је одређене друштвене заједнице. Та заједница има своје уређење, културу и традицију из којих произилазе и одређене норме. Зато је у интересу друштва да је појединац дужан да се обавијести о правним нормама које уређују одређену област, али то је у интересу и сваког припадника те заједнице. Суштински, и појединци као припадници заједнице на одређен начин учествују у стварању правне норме, па је зато створено правило да непознавање права не

---

²⁰² Група аутора, Лексикон грађанског права, оп. цит. стр. 534.

извињава (*ignorantio iuris nocent*).²⁰³ Ово обавезује сваког субјекта да уласком у одређену правну област сазна какви су то прописи и тиме сазна право. У супротном је одговоран и не може да се изговара непознавањем права.²⁰⁴

За изазивање одговарајуће правне посљедице у спољном свијету свјесним и вољним радњама појединаца, правни поредак за поједине такве случајеве предвиђа различите степене испољавања и садржине свијести и воље. У складу с тим, правни поредак даје различите називе својству лица који се састоје у томе да оно има одговарајући степен развијене свијести и воље. У већини случајева све гране права сматрају да свако душевно здраво и пунољетно лице има довољно развијену свијест и вољу за предузимање већине радњи. Зависно од конкретних историјских, културних и економских прилика, узраст човјека за наступање пунољетства (дакле пословне способности у грађанском праву, односно урачунљивости у казненом праву) креће се између 18 и 25 година. Међутим, и ово правило има више изузетака, којима се нећемо бавити јер нису од посебног значаја за материју коју истражујемо.

Приватно право (грађанско, привредно, породично, радно и др. гране права) разликује пословну и деликтну грађанскоправну способност. Пословна способност се дефинише као способност да се својим изјавама воље производе правна дејства која се састоје у настанку, преносу, промјени или престанку субјективних грађанских права (нпр. да се закључи уговор, сачини тестамент, одрекне неког права и сл.). Пословна способност представља способност за вршење правних послова. Она се стиче пунољетством (потпуна пословна способност), а за поједине правне послове, она се стиче и раније (дјелимична пословна способност). Да би се стекла пословна способност, неко лице мора прво да има правну способност. У обрнутом случају, неко лице може да посједује правну способност, али не мора да има истовремено и пословну способност (нпр. малољетно лице испод 14 година има правну способност, али не и пословну).

У праву се разликује неколико категорија физичких лица. Тако она могу да буду:

а) потпуно пословно неспособна лица (лица млађа од 14 година-дијете; њихови евентуални правни послови не производе никакве правне посљедице и у

²⁰³ Ignorantia iuris cuique nocet. (Paulus-D. 22, 6, 9, pr). Непознавање права свакоме шкоди, Стојчевић, Д, Ромац, А: *Dicta et regulae iuris*, оп. цит., стр. 198.

²⁰⁴ Р. Лукић, Б. Кошутић, Д. Митровић, Увод у право, оп. цит. стр. 436.

име таквог дјетета послове закључују њихови законски заступници, нпр. родитељи или стараоци);

б) дјелимично пословно способна лица (лица са навршених 14 година, она одређене правне послове могу сама да обављају, те да закључују друге послове преко законског заступника - родитеља) и

в) потпуно пословно способна лица (лица са навршених 18 година или лица која су ступила у брак прије пунољетства под законом предвиђеним условима на основу судске дозволе).

Неспособност неког лица се може продужити и после навршене његове осамнаесте године живота. Такве ситуације настају услед душевне болести, засталог душевног развоја, тјелесних мана или из других законом предвиђених разлога. Лицу које је стекло потпуну пословну способност, ипак може бити одузета пословна способност ако постане неспособно за расуђивање или ако својим поступцима урожава своја права и интересе, те из других разлога.

Способност неког лица да одговара за своје свјесне радње представља његову способност за извршење деликта. То је деликтна способност (подобност за одговорност). Деликтна способност представља способност лица да оно лично и самостално одговара за своје поступке, односно за проузроковање штете по права и слободе, односно интересе другог лица, без обзира да ли постоји и његова казнена (кривична, преступна или прекршајна) одговорност за исто дјело. И за ову способност потребно је душевно здравље и пунољетство таквог лица. Овакво лице може да одговара и за несвјесне радње учињене умјесто свјесне радње, које су као његова обавеза биле прописане правом. Тако ће оно одговорати за нехатно проузроковање штете или кривично дјело, ако је било обавезно да их свјесном радњом избјегне. У кривичном праву та се способност назива деликтна кривичноправна способност. По правилу, и ова се способност стиче пунољетством. Физичко лице одређује његово лично име, пребивалиште, држављанство, итд.

4.1.1. Одговорно лице

За одговорност правних лица за учињена казнена дјела нема утицај дјелатност сваког и то било ког физичког лица. Наиме, овде се посебно узима у обзир одговорност одговорног лица, односно његове радње и пропуштања којима

се проузрокује правно релевантна посљедица. Као одговорно лице сматра се оно лице за чије се радње (чињења или нечињења) које имају обиљежја кажњивог (кривичног) дјела кажњава правно лице у чије име и за чији рачун управо и поступају. Ради тога одређивање индивидуалног учиниоца у лику одговорног лица представља нужну претпоставку за успостављање кривичне одговорности и кажњивости правног лица. Казнено дјело лица које има положај одговорног лица у правном лицу може се том правном лицу урачунати као његово сопствено дјело.

Без обзира на који начин различита законодавства одређују својство одговорног лица, то се може свести на неколико заједничких карактеристика. Одговорно лице, у смислу успостављања кривичне одговорности правних лица, је физичко лице: а) које води послове правног лица (пословодство) и б) коме је повјерено обављање послова из дјелокруга пословања правног лица (повјерени послови).

На овом мјесту се углавном издвајају лица која воде послове у посебну групу и разликују од лица којима су ти послови повјерени, али то не чине сви савремени правни системи. Таквим издвајањем ове две категорије одговорних лица жели се истаћи руководећа функција као критеријум одређивања одговорних лица. На тај начин се и ова лица раздвајају од обичних ниже ранжираних извршилаца појединих послова у правном лицу.

Међутим, овај други критеријум за одређивање појма одговорног лица обухвата под овим појмом и друга лица која обављају послове из дјелокруга правног лица. У концепцији опште одговорности физичких лица за кривична дјела, одговорно лице је појам који означава лице које може учинити посебна кривична дјела (*delicta propria*). То су кривична дјела у чијем је законском опису наведено да их могу учинити само лица која имају одређено лично својство – својство одговорног лица. Одговорно лице може учинити и општа кривична дјела, али само ако је то наведено као квалификаторна околност у законском опису квалификованог облика конкретног кривичног дјела.

Према општим правилима о одговорности и кажњивости у кривичном законодавству, сврха утврђивања својства одговорног лица је утврђивање индивидуалне кривичне одговорности конкретног лица за учињено посебно кривично дјело. Када би ову функцију појма одговорног лица и сврху његовог утврђивања према одредбама кривичног законодавства примијенили у кривичном поступку према правним лицима, као резултат би био закључак да правна лица

могу учинити само она кривична дјела чији учиниоци могу бити једино одговорна лица.

Међутим, законске одредбе које се односе на правна лица прописују да она могу учинити било која кривична дјела, осим специфичних и својствених само физичком лицу (дакле, не само посебна кривична дјела). Поједина инострана законодавства код одговорности правних лица за кривична дјела знатно проширују појам одговорног лица у односу на кривичне законе.²⁰⁵ Према њима ће правно лице одговарати за чињење или нечињење физичког лица, које по кривичном закону не би имало својство одговорног лица, а које се тражи за правну квалификацију посебног кривичног дјела под условом да оно изврши неко друго кривично дјело, а имало је својство одговорног лица према том посебном законодавству.

а) Пословодство

Први критеријум за одређивање појма одговорног лица је пословодство. Према овом критеријуму, одговорним лицем се сматра физичко лице које води послове правног лица. Ови послови обухватају двије групе послова. То су: а) послови унутар правног лица и б) послови са дејством према трећим лицима предузети у оквиру остварења циља његовог оснивања.

Унутар правног лица, најчешће се ради о пословима организације рада, подјеле задатака, вршење надзора, а према споља ови послови се испољавају преко заступања и закључивања послова у име правног лица. Физичка лица која воде ове послове су руководиоци са овлашћењима одлучивања у управљању и пословању правног лица. Ова лица се идентификују са правним лицем на тај начин да се њихове радње правно сматрају радњама самог правног лица. Овакво

---

²⁰⁵ Чл. 4. Zakona o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja (ZOPOKD), («Uradni list RS», štp.59-2791/99, од 23.07.1999., Popravek ZOPOKD, „Uradni list RS“, št. 12/2000 од 11.12.2000., Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja (ZOPOKD-B) „Uradni list RS“ št. 50/04 од 6.5.2004., пречишћени текст ZOPOKD од 17. јуна 2004., Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja (ZOPOKD-B) од 17.6.2008. године, које су ступиле на снагу 01.11.2008. године. Чл. 6. ст. Закона о одговорности правних лица за кривична дела („Службени гласник Републике Србије“ број 97/08 од 23.10.2008 г.), чл. 124. КЗ БиХ „Службени гласник БиХ“ бр 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07) и члан 128. Кривичног закона Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“ бр. 49/03).

схватање је основ теорије идентификације, као најприхваћеније теорије о одговорности правних лица у савременом праву.

Овлашћење одређених лица за вођење послова прописује се законом којим се уређује оснивање и статус правног лица (прописи привредног, трговинског права). У тим прописима се одређују који чланови или органи правног лица имају овлашћење да воде његове послове. То су најчешће закони о привредним друштвима, задругама, удружењима, политичким странкама и слично. Међутим, овде се ради о законима као општим актима. Ови закони најчешће постављају само оквире за пословодство, док њихово конкретно уређење остављају правним лицима да то ураде својим актима. Зато одређивање која физичка лица имају, овлашћења вођења послова зависи од закона који уређује то правно лице, акта о именовању или акта о избору на одређену функцију.

б) Повјерени послови

Други критеријум за одређивање својства одговорног лица у правном лицу заснива се на обављању повјерених послова из дјелокруга правног лица. Овдје спадају лица која нису руководиоци, већ она лица којима су лица на руководећим положајима повјерила да обављају одређене послове у оквиру дјелатности правног лица. Ова лица могу бити запослена у правном лицу или ангажована на основу уговора од стране лица која воде послове ради реализације њихове обавезе да организују процес рада и пословања.

Овако одређени критеријум проширује основ одговорности правних лица. На овај начин правна лица одговарају и за понашање других запослених лица, а не само оних који имају руководећу улогу. Ово је суштина садржаја викаријске теорије о одговорности правних лица према којој се кривична одговорност правних лица може заснивати и на поступцима службеника који су нижег ранга.

4.2. Правно лице

За разумијевање института одговорности правних лица за казнена дјела, потребно је прво објаснити појам правног лица. Термин „правно лице“ означава субјекта права који није физичко лице (дакле, који није човјек као људско биће) ради чега представља једну посебну врсту субјекта права. Теоретичари права

тврде да су правна лица „вјештачки“ створени правни субјекти. Ово би се могло и прихватити због тога што је признањем њихове природе створен један потпуно нови правни квалитет који раније није постојао. То је вјештачки, правним актом створени правни субјект као носилац права и обавеза. Његов настанак зависи од позитивноправног поретка, који одређује које претпоставке за то морају бити испуњене.

5. ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРАВНИХ ЛИЦА

Правно лице (*engl. legal person, njem. juristische Person*)²⁰⁶ је друштвена творевина сачињена од људи и имовине којој је, као нераздвојивој цјелини, правни поредак признао правну способност.²⁰⁷ Појам „правно лице“ створио је у средњем вијеку Хуго Гроцијус (творац природно - правне теорије) за означавање тадашњих удружења и корпорација. Иако се усталио, овом називу су упућиване многобројне замјерке, нарочито од Келзена и Гиркеа.

Тако Гирке примјећује да овај назив говори једино да је колективна личност правни појам (*Rechtsbegriff*),²⁰⁸ а у овом смислу је и физичка личност „правна.“ С друге стране, Келзен је мишљења да „пошто је појам тзв. физичког (природног) лица само као правна конструкција и као такав, потпуно различит од појма човјека, тзв. физичко (природно) лице је правно лице. Ако је тзв. физичко лице, правно лице, не може бити разлике између физичког (природног) лица и оног што се обично искључиво сматра као правно лице.“²⁰⁹

Традиционална правна наука склона је да прихвати да је тзв. физичко лице, такође уистину правно лице. Међутим, када дефинише физичко (природно) лице као човјека, а правно лице као нешто што није човјек, она замагљује ту битну сличност. Однос између човјека и физичког лица, није тјешњи него однос између човјека и правног лица, у техничком смислу те ријечи. Овај назив је, с друге стране, погрешан ако се њиме хоће супротставити физичкој личности једно лице које је створено искључиво за правне циљеве.²¹⁰

²⁰⁶ И. Скет, Х. Сијечић - Чолић, Е. Лангуш, Рјечник криминологије и кривичноправних наука, оп. цит. стр. 93, 228.

²⁰⁷ Група аутора, Право, Лексикон Цанкарјевог залазбе, Љубљана, 2003. године, стр. 270.

²⁰⁸ Gierke, Deutsches privatrecht, I, Bd, Leipzig, 1895. године, стр. 469.

²⁰⁹ Х. Келзен, Општа теорија права и државе, оп. цит. стр. 405.

²¹⁰ В. Спаић, Држава као правно лице, Архив за правне и друштвене науке, Београд, број 3/1951. године, стр. 405.

Без обзира што су изнесени приговори у суштини оправдани, мора се нагласити да је термин „лице“, као одредница једног посебног субјекта права (правног лица), који је другачији од физичког лица као субјекта права, општеприхваћен у литератури и савременим законодавствима. На ово није утицало ни то што је он неодговарајући, јер су и физичка лица „правна“, у том смислу што признање њихове личности као субјекта права зависи у крајњој линији од правног поретка. Тако се сматра да је појам правног лица прихваћен управо као антитеза физичком лицу, као његова супротност, као одређење нечег другачијег од физичког лица.²¹¹

Појам, карактеристике и правна природа правног лица представљају једно од најспорнијих и најсложенијих питања правне науке уопште, без обзира у којој грани права се проучава. Његов карактер довео је до тога да до данашњег дана још увијек није створена једна, општеприхваћена, теорија о правним лицима. Посматрајући правна лица као феномен, правна наука га истражује у два правца. Прво, каква је унутрашња природа правних лица, у чему се састоји њихова суштина, оно што је битно и што их карактерише као особена бића, и друго како постају правне личности. С друге стране, законодавац у правним лицима види једну друштвену чињеницу, коју је потребно регулисати законом и прилагодити постојећем правном поретку.²¹²

Историјски посматрано први познати облици правних лица настали су већ у старом Риму, иако старије римско право овај појам није познавало све до раздобља царства. У вријеме римског царства признаје се својство субјекта права и обавеза за сљедећа лица: а) градске општине (*municipia*), б) разна удружења (*collegia, universitates*) и в) принцепсову државну благајну (*fiscus*). Прихватајући правно лице као фикцију, наука римског права није се њиме посебно бавила и није у потпуности развила овај појам.

У средњем вијеку правна лица, у данашњем смислу ријечи, нису ни постојала. Постоје мишљења да су то својство имали манастири и друге средњовијековне организације. Занимљиво је схватање њемачких теоретичара да су правна лица постојала и у средњем вијеку, и то управо као специјалност германског права и израз његовог колективног духа, умјесто индивидуалистичког

²¹¹ С. С. Савић, Држава као правно лице и субјект међународног привредног права, оп. цит. стр. 18.

²¹² Ј. Марковић, Проблеми правних личности у српском приватноправном законодавству, Архив за правне и друштвене науке, Београд, број 1-6/1910. године, стр. 113.

духа римског права. Модерна правна теорија ово мишљење не прихвата као потпуно тачно.²¹³

Као правни појам, правна лица почињу да добијају прави значај тек у буржоаском праву, са појавом и јачањем капиталистичке привреде и капиталистичких продукционих односа. Ово својство правна лица почињу да стичу, прије свега из економских разлога. Наиме, буржоаско друштво „развија појам правног лица стварајући капиталистичка правна лица.“²¹⁴ Свој пуни значај и мјесто у правном поретку правна лица управо добијају у развијеном капитализму, а посебно у епохи империјализма. Ово је разлог што законици прве половине деветнаестог вијека (Аустријски грађански законик) не садрже опште норме о правним лицима, већ их само успут спомињу, а модерни законици имају јасне и систематизоване прописе о правним лицима (Швајцарски грађански законик). Један од најпознатијих законика тог времена - Француски грађански законик - *Code civil*, правна лица спомиње успут и то у одредбама које говоре о наслијеђу, застарјелости и слично.

Без обзира што правна лица у том раздобљу доживљавају свој пуни процват, појам правних лица буржоаско право не схвата јединствено. До овога доводи велика сложеност и нејасноћа самог појма правног лица, првенствено јер оно нема тјелесну и духовну индивидуалност, као што је има физичко лице. Самим тим оно нема ни властиту свијест, разум и вољу, а с обзиром да је субјект права, оно их мора позајмити од својих чланова, физичких лица, која их имају. Но, ту настаје проблем када треба објаснити на који начин то правно лице чини, односно како и у којим границама, односно на којим основама то правно лице успјева да учини. Управо је то разлог постојања великих разлика у схватањима тога доба, што доводи и до бројности теорија које то настоје да објасне.

5.1. Настанак правних лица

Кроз цијелу историју правног лица остало је спорно питање у ком тренутку друштвена творевина или друштвена организација, дакле правно лице, стиче свој правни субјективитет. Основна дилема се заправо јавља код разматрања питања

²¹³ А. Гамс, Увод у грађанско право, Општи део, Београд, 1981. године, стр.154-158.

²¹⁴ В. Спаић, Држава као правно лице, Архив за правне и друштвене науке, Београд, број 3/1951. године, стр. 406.

да ли правни субјективитет мора правном лицу бити признат директно или индиректно неким прописом, или то није потребно.

У правној науци преовладава схватање како су потребне најмање три претпоставке да би се некој друштвеној творевини могло признати својство субјекта у правним односима. То су сљедеће претпоставке: (1) друштвена творевина мора имати релативно чврсту и трајну организацију, тако да према спољном свијету представља организационо јединство. Она мора бити правно уредива (друштво више лица у кафани не може бити правно уредиво), правно допустива (злочиначко удружење не може добити никаква права); (2) таква организација мора да има засебну имовину, која је одвојена од имовине њених чланова и (3) признање правне способности, способности да буде носилац права и обавеза, које се остварује по једном од сљедећих система: а) по систему слободног удруживања и б) по систему концесије.

По систему слободног удруживања, правно лице настаје самим организовањем, конституисањем, што се види из његовог статута. Надлежном државном тијелу потребно је да се поднесе пријава, која нема конститутивни карактер. По систему слободног удруживања друштвена творевина добија правну способност на два начина. Први начин је да се директно прописом, и то појединачном одредбом, оснује неко тачно одређено, дакле већ индивидуализовано правно лице. Други начин је да се у посебним прописима одређују претпоставке које се морају испунити да би нека творевина постала правно лице. Међутим, правно својство се стиче тек регистрацијом код надлежног органа. Надлежно тијело испитује само јесу ли испуњене законом одређене претпоставке. Ако су те претпоставке испуњене оно мора извршити регистрацију.

По систему концесије, друштвена творевина добија правну способност посебним актом управног тијела, одобрењем. Оно се даје по дискреционој оцјени.

У нашем правном поретку не постоји крути и искључиви систем који би, без обзира на њихов карактер, без изузетка важио за постанак (оснивање) свих врста правних лица. Наша теорија, законодавство и пракса, све више се приклањају различитим варијантама нормативног система. Тиме се не искључује и могућност система концесије, али само као изузетак нпр. за удружења странаца и задужбине. Јединице локалне самоуправе правну способност стичу директно прописом. Систем нормативног акта у нас се традиционално примјењује за

стицање правне способности привредноправних субјеката, друштвених организација, удружења грађана, а у новије вријеме и политичких странака.

За све споменуте врсте правних лица постоје посебни прописи, којима се одређује да ти субјекти стичу правну и пословну способност уписом у судски регистар (за трговачка друштва),²¹⁵ односно регистар који се води код надлежног тијела управе. Слична је ситуација и у упоредном законодавству. Тако словеначки Закон о привредним друштвима прописује, да привредно друштво настаје уписом у судски регистар.²¹⁶ Такав упис у судски регистар има конститутивни значај. Поред наведена три основна елемента, правно лице мора имати и своје сједиште.

Осим правне способности, правно лице има пословну и деликтну способност. Правна способност одређује се статутом, код неких правних лица умјесто назива „статут“ користи се назив „правилник“, а нека се правна лица оснивају уговором (нпр. ортачко друштво). Пословна способност правног лица значи да оно може бити носилац права и обавеза и та права и обавезе може самостално стицати и преносити. Као што физичко лице може повриједити уговорне и законске обавезе и као што може учинити тзв. грађански деликт, исто тако и правно лице може предузети све те врсте штетних радњи и на тај начин проузроковати посљедицу у виду неког кажњивог деликта.

Својство правног лица значи његову могућност да дјелује као посебан субјект са сопственом правном самосталношћу. Поједине друштвене творевине се не сматрају субјектом права јер не одговарају својствима носиоца права и обавеза. Зато, за оног ко стекне својство субјекта права, за њега право постаје обавезно, чиме постаје и одговоран и тиме подобан, дакле способан за преузимање санкције за кршење права.²¹⁷

Правно лице може престати прописом или актом државне власти (забраном). Ако је правно лице било створено ради постизања одређеног циља, може престати и самим моментом када се тај циљ оствари. Но, правно лице може престати и у случају када се смањи број његових чланова испод оног који је предвиђен статутом правног лица или законом. На примјер, за корпорацију се

²¹⁵ М. Васиљевић, Пословно право, Београд, 2001. године, стр. 51.

²¹⁶ Zakon o gospodarskih družbah s komentarjem, Druga dopolnjena in spremenjena izdaja, 1. knjiga, Ljubljana, Gospodarski vestnik, 2002. године, str. 104.

²¹⁷ I. Bele, Zakaj odgovornost pravnih oseb za kazniva dejanja, Pravna praksa, Ljubljana, broj 35/99. године, str. 3.

захтијева постојање три члана према правилу *tres faciunt collegium*²¹⁸ (тројица чине друштво). Правно лице може престати и одлуком чланова који га чине, као и када нестане његова имовина. И на крају, правно лице може да престане и ликвидацијом, односно стечајем.

5.2. Елементи правног лица

5.2.1. Персонални и стварни супстрат

Први конститутивни услов за постојање сваког правног лица јесте постојање његовог персоналног и стварног супстрата. Но, постоје и правна лица за која се не захтијевају оба супстрата, већ је довољно постојање само персоналног или само стварног супстрата (нпр. установа и друштво).

Персонални супстрат чине физичка лица, чланови, ортаци, држављани, становници, зависно од врсте правног лица. Код привредних друштава персонални супстрат чине чланови, акционари, који су се доношењем оснивачког акта и прихватањем статута удружили ради постизања заједничког циља, управљања и стицања добити и радници, а неки аутори додају и руководиоце.²¹⁹

Стварни супстрат представља имовина правног лица. Она се најчешће састоји у новцу, некретнинама, покретним стварима, средствима и предметима рада или правима и слично.

5.2.2. Сврха и дјелатност правног лица

Сврха и дјелатност правног лица се не смију изједначавати, јер су то два различита појма. Сврха одређује циљ ради кога је неко правно лице основано, дакле то је циљ чијем остварењу такво лице треба да служи. Тај циљ мора да буде друштвено дозвољен, одређен, користан, трајан или привремен. Сврха правног лица остварује се извршењем дјелатности. Према томе, дјелатност правног лица је само средство којим правно лице испуњава сврху.²²⁰ За привредна друштва значајно је да се оснивају у сврху обављања дјелатности и зато се чешће говори о

²¹⁸ *Tres faciunt collegium*. (Sec. Marcellus-D. 50, 16, 85). Тројица чине колегијум. Стојчевић, Д, Ромац, А: *Dicta et regulae iuris*, оп. цит., стр. 522.

²¹⁹ М. Васиљевић, *Пословно право*, оп. цит., стр. 40.

²²⁰ V. Trstenjak, *Pravne osebe*, *Gospodarski vestnik*, Ljubljana, 2003. godine, str. 54-60.

дјелатности као сврси. Њихова сврха је углавном стицање добити и њена расподјела између чланова. Иако је најчешће сврха стицање добити, она може бити и непрофитна.

Закон о привредним друштвима Републике Српске²²¹ прописује да је привредно друштво правно лице које оснивају правна и/или физичка лица ради обављања дјелатности у циљу стицања добити. Закон широко одређује дјелатност привредних друштава, јер прописује да привредно друштво може обављати све законом дозвољене дјелатности.

5.2.3. Органи правног лица

Трећи неопходни елемент за постојање правног лица јесте конституисање органа правног лица. Да би правно лице наступало у правном промету, дакле предузимало правно ваљане дјелатности, оно мора да има своје органе. Пошто правно лице не располаже колективном вољом, зато једно или више физичких лица који су његови чланови, дјелују као органи који га представљају и заступају у правном промету. Они су индивидуални, ако правно лице заступа једно лице, или колективни, ако је орган састављен од више лица. Органи правног лица су неопходни за његово пословање, обликовање његове воље, заступање, вршење надзора, управљање итд. Тако се као органи правног лица јављају: а) скупштина, б) управни одбор, в) надзорни одбор и г) директор, као орган пословодства.

5.2.4. Остали заједнички елементи

Остали заједнички елементи за постојање правних лица јесу сљедећи:

1. правилима уређена организација - нпр. за привредно друштво: Закон о привредним друштвима, Статут, правилници и слично,
2. име и сједиште - име је фирма предузећа, име установе, а њено сједиште је мјесто гдје се претежно обавља дјелатност,
3. правна и пословна способност и
4. деликтна способност.

---

²²¹ Закон о привредним друштвима („Службени гласник Републике Српске“ број 127/08, ступио на снагу 3.12.2008. године).

Правна, пословна и деликтна способност правног лица су елементи његовог правног субјективитета, које оно стиче признањем од стране правног поретка (нпр. државног органа, што је за предузећа рјешење регистарског суда). Елементи правног лица могу да буду двојаког карактера:

- а) формални и
- б) материјални елементи.

Формални елемент за постојање правног лица јесте подношење пријаве и упис правног лица у јавни регистар код надлежног суда или другог надлежног органа или давање концесије или оснивање општим актом (законом, подзаконским актом).

Материјални елементи за постојање правног лица јесу сљедећи:

1. чланство више физичких лица,
2. органи,
3. циљ - сваки правни поредак одређује правно дозвољене циљеве ради којих се физичка лица (људи) могу организовати и удруживати своју имовину. У зависности од политичких, економских, културних и моралних прилика у одређеној земљи, ти циљеви се могу разликовати од једног до другог правног поретка,
4. имовина,
5. статут - статут је правни акт којим се утврђује унутрашње уређење правног лица, његови органи, одређује дјелокруг рада и пословања, права и дужности његових чланова, начин доношења одлука које се урачунавају правном лицу и начин његовог представљања и заступања у правном промету,
6. јединственост - правно лице није пуки збир појединаца који га чине, те отуда мора представљати творевину која је способна да у остваривању циљева и интереса, које важећи правни поредак дозвољава и штити, функционише као једна цјелина и
7. идентитет - за признавање једном скупу људи и имовине правног субјективитета потребно је да он располаже својеврсним идентитетом, којим се јасно може разликовати од других скупова што се, између осталог, постиже и означавањем његовог имена и сједишта.

Функције правног лица су остваривање трајнијих циљева, лакше одвијање правних односа, обезбјеђење намирања повјериоца и ограничење те одговорности према физичким лицима, као оснивачима, на правно лице.

5.2.5. Начело правне раздвојености и самосталности

Да би једна организација могла да добије својство правног лица, то значи да онда сама та организација постаје носилац права и обавеза, а не њени оснивачи или пак чланови. Сва права и обавезе припадају самом правном лицу. На примјер, када неко физичко лице оснује предузеће и ако то лице само себе именује за директора, па када то исто лице као заступник правног лица улази у правне односе са другим субјектима (физичким или правним лицима), то лице не обавезује себе лично, већ правно лице које заступа. На сличан начин имовина физичког лица која је унијета као оснивачки капитал правног лица, више није његова лична имовина, већ постаје имовина таквог правног лица.²²² Али, ако правно лице постане дужник одређених обавеза, оно за те дугове одговара својом имовином, а не и личном имовином свога оснивача – физичког лица. Ипак, савремено законодавство познаје и изузетке од овог начела, посебно у неким законима о одговорности правних лица за кривична дјела када се оно крши (нпр. македонски Кривични законик).²²³

5.2.6. Способности правног лица

Када су правна лица постала стварност и када су била призната као субјект права у правном поретку, тада се појавио и проблем остваривања њихових права и преузимања обавеза у правном саобраћају. О њиховој правној и пословној способности појавила су се у правној теорији различита схватања.

Правна способност је способност лица да буде носилац права, обавеза и дужности. По схватању које полази од једнакости правних и физичких лица, правним лицима припада општа правна способност, на исти начин као и физичким лицима. Правна лица не могу имати само она права и обавеза која искључује њихова природа. Овакво схватање изражено је у Швајцарском грађанском закону (чл. 55.) који изричито прописује да правна лица могу бити

²²² М. Васиљевић, Пословно право, оп. цит., стр. 43.

²²³ Чл. 96 - в, Кривичен законик – Пречистен текст, „Службен весник на Република Македонија“, бр. 37/96, 80/99, 4/2002, 43/03, 19/04 и Одлука на Уставен суд, „Сл. весник“ бр. 48/01, преузето са www.pravo.org.mk.

носиоци свих права и обавеза које нису нужно условљене човјековим особинама, као што су пол, сродство, старост, итд.²²⁴

Физичка лица, имају универзалну (општу) правну способност и могу бити носиоци скоро свих права и обавеза. За разлику од њих, правна лица имају специфичну правну способност која је вишеструко ограничена. Правна лица не могу имати она права и обавезе које су засноване на човјековим природним својствима, као што су сродство и узраст. Она могу да ступају само у оне правне односе који улазе у круг њихове дјелатности, који су одређени циљем постојања и које у суштини одређује правни поредак. Тако правно лице нема правну способност да сачини тестамент, да закључи брак, да усваја дијете. Зато се може и говорити о специјалној правној способности правног лица.

Пословна способност је способност лица да својим радњама, посебно изјавама пословне воље, може стицати и преузимати права и обавезе. Ова способност правних лица одређује се двојачко. По једном схватању, правно лице нема пословну способност јер му недостаје воља, тако да се о вољи колектива, као што је правно лице може говорити само у пренесеном смислу. По другом схватању, које је данас општеприхваћено, правно лице је пословно способно јер је реалност, има своју вољу, која се формира на основу заједничке воље чланова и представља квалитет који није само прости збир воља појединих чланова.

Вољу правног лица изражава његов овлашћени орган који није само његов обични заступник. Он је, заправо, релативни представник правног лица, дио правног лица као цјелине и зато му не требају посебна овлашћења за закључење правних послова, као што таква овлашћења требају заступнику. Правно лице стиче пословну способност преко органа или заступника који изражавају његову вољу. Правно лице је пословно способно управо онолико колико је способан и човјек који представља његов орган. Пословна способност правног лица сеже докле сеже и правна способност правног лица. Тиме је одређен оквир у коме могу дјеловати његови органи. Органи правног лица имају према унутра, унутар колектива, дужност управљања и пословодства, а према споља дужност заступања правног лица. Такве органе, њихова права и дужности, односно обим овлашћења одређује закон или сам акт правног лица. Правно лице самостално обликује своје органе, а при том се мора држати оквира који су одређени законом.

---

²²⁴ С.С. Савић, Држава као правно лице и субјект међународног привредног права, оп. цит. стр. 54

У вршењу послова правно лице одговара за штету коју његови органи причине физичким или правним лицима. Правно лице одговара за рад својих органа јер је оно стварност, организација која се намеће друштву. Ова организација се не заснива на пуномоћју, већ на фактичком односу, на самом постојању организације. Пошто правно лице има користи од рада органа, правично је и логично да оно сноси и ризик од настанка штете усљед радње или пропуштања органа правног лица.

Такође, правно лице посједује и способност да може бити странка, те да има процесну способност. Правном лицу се, наиме признаје способност да буде странка у било којој врсти поступка и да остварује процесну способност предузимањем процесних радњи. Способност правног лица да буде странка, значи његову способност да буде носилац права и обавеза у процесном смислу. Процесна способност је способност странке да самостално и пуноважно предузима процесне радње. У правном саобраћају правна лица заступају њихови органи. То заступање представља правни однос у којем једно лице (заступник) има обавезу и овлашћење да у име и за рачун другог лица (заступаног – дакле правног лица) обавља одређене пуноважне правне радње. Те радње, као и права и обавезе које из њих проистекну, урачунавају се заступаном правном лицу, као да је те радње оно само предузело.

5.2.7. Одговорност правног лица

Поред права, обавеза и способности, правно лице посједује и одговорност за своје поступке. Одговорност правног лица другим ријечима значи да је оно подобно да одговара за преузете обавезе, али и за причињену штету или противправно деликтно поступање својих органа или њихових заступника. У таквим ситуацијама правно лице одговара својом цјелокупном имовином. У вези са одговорношћу правног лица, у правној теорији се истиче да постоје двије врсте ове одговорности. То су:

а) материјална одговорност - могућност пословања правног лица са ограниченом имовинском одговорношћу. За преузете обавезе правно лице одговара до унапријед тачно утврђеног износа сопствене имовине и

б) деликтна одговорност - способност правног лица да преузме одговорност за противправне радње, одговорност за радње својих запослених

којима је причињена штета другим физичким или правним лицима. Правна лица не одговарају само за своју дјелатност, већ и за штету коју причине њени запослени.

Деликтна способност обухвата такође одговорност за радње органа правног лица, по чему правно лице одговара за радње физичких лица која су се појавила у улози органа правног лица. Она је супротстављена теорији фикције и концепту *ultra vires*, по којој мандат којим располаже заступник правног лица обухвата само законите акте и радње унутар дозвољене сврхе, те да за сваки поступак изван тога одговара он лично, у својству физичког лица, а не сâмо правно лице.

Поред деликтне грађанске одговорности, у правној теорији се истиче да правно лице подлијеже и другим врстама одговорности. Ту се у првом реду мисли на деликтну (казнену) одговорност. Деликтна одговорност може да се јави у три облика. То су:

1. кривична одговорност – одговорност за извршено кривично дјело,
2. привреднопреступна или привредноказнена одговорност –одговорност за учињени привредни преступ, и
3. прекршајна или административноказнена одговорност –одговорност за учињени прекршај.

По правилу правно лице раније није било субјект казнене одговорности, јер је за казнене деликте одговарало физичко лице, које је својим тјелесним покретом – чињења или нечињења извршило кажњиво дјело предвиђено у закону или другом правном пропису. Ово становиште је посљедњих деценија двадесетог вијека напуштено, па данас велики број законодавстава предвиђају и казнену одговорност правних лица, било као кривичну и (или) прекршајну.

6. ВРСТЕ ПРАВНИХ ЛИЦА

Постоји више различитих критеријума према којима правна наука врши подјелу правних лица. У сваком конкретном правном поретку та подјела се уређује когентним правним нормама. Тако се према статусу, областима у којима делују и овлашћењима којима располажу, правна лица дијеле на:

1. правна лица јавног права (јавноправна лица),
2. правног лица приватног права (приватноправна лица) и

Друга подјела правних лица заснована је на квалитету њиховог унутрашњег устројства, па се по томе дијеле на:

1. удружења,
2. установе и
3. задужбине.

6.1. Јавноправна лица

Јавноправна лица имају законом одређену надлежност. Она су основана са циљем да извршавају јавна овлашћења, јавну дјелатност или јавну службу. Она дјелују у јавном интересу и ради тога и настају државним актом. Као основни елемент, по коме одређујемо правно лице као правно лице јавног права, сматра се оснивачки акт таквог правног лица. То су обично закон или други акти јавне власти, као уредба, одлука и слично.

Правна наука нема јединствен став о критеријумима на основу којих се одређују појам и карактеристике јавноправних лица.²²⁵ Тако се као јавноправна лица сматрају, по правилу, држава и јединице локалне самоуправе (република, дистрикт, аутономна покрајина, општина); различите установе које добијају средства из државног буџета, (болнице, музеји, универзитети као јавне установе); јавна предузећа (ПТТ, електропривреда, водовод, жељезница) и др. Међу остале критеријуме који одређују појам јавноправних лица, у теорији се набрајају следећи: а) извршавање јавних овлашћења, б) извршавање државних наређења, в) обавезно чланство и г) употреба средстава принуде. Сви наведени критеријуми у свом јединству дају одговор на питање, да ли је неко правно лице јавноправног карактера.

6.2. Приватноправна лица

Приватноправна лица су сва остала правна лица која се не могу убројати у јавноправна лица. За правна лица приватног права значајно је да настају на подлози аутономне воље. Њихова сврха се састоји у остварењу приватних интереса. Ова врста правних лица се оснива посебним правним актима, као што

---

²²⁵ Група Аутора: Лексикон Грађанског права, Београд, 1996., стр. 250.

су: уговор, статут и једнострани правни посао. Други елементи, који идентификују правно лице приватног права, потпуно су супротни од оних који важе за правна лица јавног права. У приватноправна лица спадају: привредна друштва, задруге, банке, осигуравајућа друштва, културна, умјетничка, спортска, научна и друга удружења и организације.

Према квалитету унутрашњег уређења ова правна лица се дијеле на:

1. удружења – која сачињавају чланови који су се удружили ради остваривања заједничког циља и који су тако тијесно повезани да без одређеног броја њих, тог правног лица више и нема.²²⁶ Оно се састоји првенствено од лица која су чланови удружења, па тек онда од материјалних средстава. Удружења су, на примјер, удружење правника, удружење ликовних умјетника и слично,

2. установе – то је скуп добара намјењених остваривању неког циља у корист других (библиотека, болница, универзитет и сл.).²²⁷ Код установе тежиште је на имовини или сврси, а не на члановима, којих у строгом смислу те ријечи и нема. Овдје постоје корисници, органи и лица која одређени период имају својство чланова одговарајућег правног лица који се могу њеном имовином користити, али нису њени стални чланови и немају никакву власт у њој.

3. задужбине - имовинска маса која је намијењена за одређену сврху којој је правним поретком призната правна способност (грађанско правно лице). Задужбине су добротворне установе које изјавом воље оснивају физичка или правна лица.²²⁸ Она може да се оснује правним послом међу живима (*inter vivos*) или за случај смрти, најчешће тестаментом, (*mortis causa*). Скоро увијек се оснивају са намјеном да се помогне и обезбиједи добробит заједници и послије смрти. Изјава воље оснивача задужбине увијек представља једнострани правни посао. Та изјава воље о оснивању мора бити јасна, сврха задужбине одређена, мора да буде одређена и имовина која ће послужити за постизање сврхе, а све то уз одобрење надлежног органа. Од задужбина треба разликовати фондации, које по правилу оснивају правна лица, и фондове којима намјенски могу да располажу физичка и правна лица. Ова подјела значајнија је за грађанско право и заснива се на супстрату правне личности.

²²⁶ Група Аутора: Лексикон Грађанског права, Београд, оп. цит. стр. 776.

²²⁷ Група Аутора: Лексикон Грађанског права, Београд, оп. цит. стр. 792.

²²⁸ Група Аутора: Лексикон Грађанског права, Београд, оп. цит. стр. 171.

6.3. Држава као правно лице

О држави, као правном лицу, односно субјекту права (посебно приватноправних односа), у правној литератури је писано веома мало. Већина радова се односи на државу као принудни, политички, друштвени феномен, њену правну и политичку организацију.

Стари Римљани су државу и различите религијске и пословне групације признавали за субјекта права, иако их теорија римског права није третирао као субјекте права.²²⁹ Римска држава имала је своју благајну и нека обиљежја правног лица, али никада није имала правну способност изједначену са правном способношћу физичких лица. У старијем римском праву, римска држава (*Populus Romanus, Res publica*) није сматрана правним лицем и њена имовина припадала је као колективна својина свим њеним члановима.

Тек у вријеме римског царства формира се појам правног лица, али ни тада држава није сматрана за правно лице, јер је она била „изван и изнад лица“. Након што је у доба принципата извршена подјела државне имовине, постепено је римска држава као фискус постала субјект грађанског права, али с обзиром на привилегије (*privilegia fisci*) никад није потпуно изједначена са субјектима грађанског права. Она није могла бити ни субјект казненог права.

У периоду феудализма краљ је био власник цјелокупне имовине, па није било разлике између краљеве (личне) и државне имовине. Постепеним ограничењем монархове власти стварају се услови за одвајање државне од имовине владара. У Њемачкој је посебна државна имовина, (*Landesvermögen*), а у другим државама фискус, са особинама субјекта права. Овај процес се наставља и завршава потчињавањем државе грађанском праву у вријеме капитализма.

Период након Првог свјетског рата доводи до пуног признања субјективитета државе. Овоме је допринијело њено веће директно укључивање у привреду, мада у законодавству тога периода не налазимо јасне формулације о томе. Али како се држава појављује у извјесним односима као субјект, у првом реду приватног права, то се мора посматрати и таква њена појава, јер када држава учествује у грађанскоправном промету у својству самосталног носиоца права и

---

²²⁹ Д. Стојчевић, Римско приватно право, Београд, 1997. године, стр. 72.

обавеза, не можемо јој негирати правни субјективитет.²³⁰ Већина аутора тога доба третира државу као субјект јавног права, сматрајући је најчешће специфичном установом, правном личношћу међународног јавног права и истовремено њеног унутрашњег јавног права.

Професор Радомир Лукић сматра да се држава као посебно јединство, као установа, појављује и у правним односима због чега се она схвата као посебан правни субјект. Пошто није човјек, физичко лице, она се сматра правним лицем.²³¹ Она као правно лице је субјект посебних права и дужности, посебно државне власти, а не њени органи. Као специфична правна личност, држава може истовремено да буде субјект јавноправних и приватноправних односа, иако се код оваквог одређења јавља проблем како одредити када се држава јавља као субјект јавноправних, а када приватноправних односа.

6.3.1. Појам и облици одговорности државе

Држава се дуго времена сматрала искључиво субјектом јавног права, суверенитетом који сам себе ствара, ради чега је изнад права, те је неодговоран у смислу правне одговорности. Али, реалност је показала да је држава истовремено и субјект приватноправних односа, па је као таква одговорна за проузроковане последице својих аката. Одговорност државе није апсолутна, већ је то специфична одговорност с обзиром на функцију, улогу и конкретне односе у којима учествује.

Још у римском праву против царске благајне (фиска) могли су се водити спорови. Ово је у каснијем периоду, код држава које су се развијале под утицајем римског права, послужило као основ успостављања одговорности државе као субјекта приватног права. Душанов законик познавао је одговорност службеног лица (кефалије), као и одговорност владара, односно државе (члан 155).²³² Пошто држава није била одвојена од владара, ова одговорност је била двојака, али свакако материјална (накнада штете). У Француској се испочетка сматрало да држава не одговара за штету, већ њени органи лично. Касније се поред

²³⁰ В. Спаић, Држава као правно лице, Архив за правне и друштвене науке, Београд, број 3/1951. године, стр. 403.

²³¹ Р. Лукић, Теорија државе и права, Београд, 1977. године, стр. 67-69.

²³² Душанов законик, Београд, 1989. године: Више: Д. Николић, А. Ђорђевић, Законски текстови старог и средњег века, Ниш, 2002. године.

одговорности органа, успоставља и одговорност државе. У Енглеској тог времена владар није одговарао за штету коју би причинили његови службеници.

Временом се одговорност државе проширује на све њене акте. У то доба већ се формира схватање према коме држава може да одговара за све своје органе (оне који закључују приватноправне послове и оне које чине акте власти, оне који је представљају као приватноправну и оне који је представљају као јавноправну личност). Позната идеја о кривичној одговорности државе у данашњим условима показала се као правна бесмислица, тактички погубна, психолошки погрешна и зато није могућа ни *de lege lata*, ни *de lege ferenda*. Ово нам потврђују примјери међународних конвенција и других аката, које ћемо у наредним дијеловима овога рада детаљније анализирати, јер се у њима не спомиње нити наговјештава да држава може на било који начин одговарати за казнена дјела.

Тако кривична одговорност државе није остварена ни у погледу држава (Њемачке, Јапана и Италије) које су у Другом свјетском рату починиле највеће злочине које познаје људска историја (злочин против мира, злочин против човечности и ратне злочине)²³³.

Тако Статут међународног војног суда у Нирнбергу усвојен Лондонским споразумом савезничких сила (Велике Британије, САД, СССР и Француске) из августа 1945. године омогућава проглашавање кривим појединца или организације којој је припадао, али то не укључује и одговорност државе чији је држављанин и у чије име је радио. Члан 9. овог Статута прописује да приликом суђења ма ком поједином члану групе или организације, Суд може прогласити (у вези са било којим дјелом за које појединац може бити оглашен кривим) да је група или организација, којој је појединац припадао као члан, била злочиначка организација. Када је Суд неку групу или организацију прогласио за злочиначку, надлежна државна власт сваке од Потписница имаће право да изведе појединца због чланства у тој организацији пред грађански, војни или окупациони суд. У сваком таквом случају злочиначки карактер организације сматра се доказаним и не може се оспоравати (чл. 10. Статута).

Овим је отворен пут за кажњавање правног лица, поред појединца у смислу повреде међународног права. Пред Нирнбершки суд су изведена 22 оптужена лица за најтеже злочине против човјечности и међународног права, од којих је

---

²³³ З. Вучинић, Кривична одговорност државе међународном праву, Београд, 2000. године, стр. 67-81.

њих 19 оглашено кривим и осуђено на различите казне. Осим физичких лица, Међународни војни суд у Нирнбергу је као злочиначке организације осудио и слѣдећа правна лица: а) Националсоцијалистичку партију, б) Гестапо, в) Службу сигурности (СД) и г) СС и СА јединице.

Тиме је омогућено и квалификовање радњи правних лица (организација) као кривичних дјела, утврђивање њихове кривичне одговорности и изрицање кривичних санкција таквим лицима. То је имало за резултат да се по први пут у национална законодавства уведе одговорност правних лица за кривична дјела и примијени на кривично гоњење правних лица у оквиру Трећег Рајха.²³⁴

Но, насупротив оваквом схватању које је важило у првим годинама послије Другог свјетског рата, ни правна теорија, ни кривично законодавство у послеријатном периоду у Европи и цијелом свијету није познавала кривичну одговорност правних лица, ни за међународна кривична дјела, ни за кривична дјела у националном законодавству. Све до посљедњих деценија двадесетог вијека.²³⁵

Но, у међународном кривичном праву и данас је опште прихваћено схватање да за међународна кривична дјела у ужем смислу (за повреде хашког и женевог хуманитарног права) одговарају појединци као физичка лица, и то узраста од 18 година навише. Овакав став који има све више присталица своју потврду налази и у члану 25. став 4. Римског Статута Међународног кривичног суда (лична кривична одговорност),²³⁶ према коме је стални Међународни кривични суд у Хагу надлежан само за физичка лица. Свако ко почини злочин из надлежности овога суда лично је одговоран и подложен кажњавању сходно Римском статуту ако:

а) злочин почини сам, заједно са другим лицем или путем другог лица, без обзира да ли је то лице казнено одговорно,

б) нареди, наговори или изазове чињење таквог злочина и он се заиста догоди или је покушан,

в) у сврху олакшања чињења таквог злочина подржи, подстрекне или на други начин помогне у његовом извршењу или покушају његовог извршења, укључујући и средства за његово чињење, и

²³⁴ М. Симовић, М. Благојевић, Међународно кривично право, оп. цит. стр.78-83.

²³⁵ В. Ђурђић, Д. Јовашевић, Међународно кривично право, оп.цит. стр.94-98.

²³⁶ „Римски статут Међународног кривичног суда“, „Службени гласник БиХ“, година VI/II-Број 2, од 6. марта 2002. године.

г) на било који други начин допринесе извршењу или покушају извршења таквог злочина од стране групе лица која дјелују са заједничким циљем.

Ова начела су од значаја и за национална кривична права, поготово код прописивања одговорности за међународна кривична дјела која су садржана у домаћем законодавству на основу обавеза преузетих потписивањем и ратификацијом међународних конвенција.

На основу изложеног може се поуздано тврдити да је казнена или кривична одговорност државе и њених органа у међународним правним актима и у домаћем законодавству искључена. Искључење кривичне одговорности државе и ограничење кривичне одговорности њених јединица последица је чињенице да право кажњавања (*ius puniendi*) припада искључиво држави. Супротно рјешење би довело до апсурдне ситуације јер би држава кажњавала саму себе. Тешко би се могло одговорити на питање како би држава то право могла примијенити на саму себе и како би се у процесном праву могао ријешити проблем кумулације процесних функција оптужбе и одбране у једној страни, тј. једном процесном субјекту.²³⁷

Примјена новчане казне, као најчешће изрицане казне за правна лица као учиниоце кривичних дјела, такође оправдава ово схватање. Њено изрицање и извршење било би смо обично преливање средстава са једне буџетске позиције на другу. Такође било би проблематично да један државни орган – суд изриче кривичну санкцију другом државном органу – најчешће органу управе. На тај начин би једно тијело државне власти изрицало казну другом тијелу власти те исте државе, што је у потпуној супротности са начелом подјеле власти, као једним од основних начела уређења државне власти.

Одговорност државних органа за кривична дјела већина савремених законодавстава изричито искључује (Србија, Црна Гора), а у другим не прописује (Хрватска, Словенија, Македонија, закони у БиХ). Ово је логична последица тога да држава функцију власти врши преко својих органа. Кажњавање државних органа значило би кажњавање и саме државе као јединог носиоца власти и репресије, што би било супротно самом карактеру искључења кажњивости државе.

---

²³⁷ З. Стојановић, Richard Shine: Коментар закона о одговорности правних лица за кривична дјела, Подгорица, 2007. године, стр. 45.

Другачија је ситуација са јединицама локалне самоуправе јер се њихова одговорност најчешће не искључује потпуно. Ова се врста кривичне одговорности углавном ограничава на кривична дјела која нису учињена од стране ових органа у вршењу јавних овлашћења. Ово је потпуно оправдано јер јединице локалне власти не обављају само јавне послове, већ често и послове у сфери привредних дјелатности, као што је јавни превоз, комуналне дјелатности, школски ресторани и слично. За кривична дјела која су учињена у вршењу ових послова, јединице локалне самоуправе углавном могу да одговарају.

Други протокол Конвенције за заштиту финансијских интереса Европске уније (чл. 1. д.) предвиђа да су држава и друга јавна тијела искључени од могућности утврђивања кривичне одговорности. Овакво су рјешење прихватила скоро сва европска законодавства (нпр. Француска, чл. 121-2. Кривичног законика из 1992. године). Разлика постоји у погледу кривичне одговорности јединица локалне самоуправе. У неким правним системима оне су искључене од кривичне одговорности (Словенија),²³⁸ док је у другим системима њихова кривична одговорност само ограничена (Француска, Хрватска).²³⁹

6.4. Привредна друштва као правна лица

6.4.1. Општа разматрања

Када прописују одговорност правних лица за казнена дјела законодавства то чине уопштено тако да се ове одредбе примјењују на сва правна лица, са изузетком државе и појединих облика локалне самоуправе или политичких странака. У таквом рјешењу концепта кривичне одговорности правних лица посебно мјесто се ипак даје привредним друштвима (предузећима), па је потребно укратко одредити појам привредног друштва. Потребно је знати да није свако привредно друштво правно лице, нити је свако правно лице истовремено и привредно друштво. Појам правног лица је далеко шири од појма привредног друштва. Без обзира што је тематика овог рада усмјерена ка казненом, а не привредном праву, значај ове одговорности је највећим дијелом везан за привредна друштва и њихове чланове управе, па зато и тражи посебну пажњу.

²³⁸ Чл. 2 Закона о одговорности правних лица за кривична дјела.

²³⁹ Чл. 121-2 француског Кривичног законика и чл. 6 ст. 2 хрватски ЗОПОКД.

Привредна друштва и управа као одговорни орган привредног друштва морају у свом пословању испуњавати обавезе и дужности које своју подлогу имају у различитим прописима и законима. Санкције су најпримјереније средство за дисциплиновање привредних субјеката и њихових одговорних лица, односно органа. Казнена одговорност привредног друштва обухвата одговорност за кривична дјела и прекршаје. Одговорност правних лица за кривична дјела, коју су омогућили кривични закони и закони о одговорности правних лица за кривична дјела, створила је основ за кажњавање привредних друштава. Увођење одговорности правних лица за кривична дјела су захтијевале потребе за кажњавањем привредних и финансијских неправилности у пословању привредних друштава и организовани криминалитет.

Одговорност привредних друштава се може двојако посматрати и то као: а) одговорност у ужем смислу и б) одговорност у ширем смислу. У ужем смислу одговорност привредног друштва је одговорност његових интересних група. У ширем смислу то је одговорност за укупно пословање предузећа. Различите нивое одговорности привредних друштава приказаћемо зависно од врсте ових друштава и пирамиде одговорности различитих органа.

6.4.2. Привредно друштво и предузеће

Одређење појма предузећа је више предмет проучавања економске, него правне науке. У правној теорији предузеће се, по правилу, не сматра (као и трговачка радња) посебним субјектом права јер му се не признаје правни субјективитет, већ се третира као економска категорија, као привредна активност, односно предузетништво.

Према класичној концепцији предузеће је објект трговачког права и нема правни субјективитет (не може бити носилац права и обавеза), који пак има трговачко друштво (те је оно носилац права и обавеза).²⁴⁰ Пошто предузеће нема правну способност, у правне односе с трећим лицима ступа носилац предузећа. Носилац предузећа може бити правно лице (трговачко-привредно друштво) и физичко лице (трговац појединац). Предузеће и привредно друштво се не могу

²⁴⁰ Више: Радојичић, Основе трговачког права, Београд, 1922. године, стр 40; Арсић, Појам и класификације предузећа у Закону о предузећима, Право и привреда, Београд, број 5-8/97. године, стр. 58-61; према М. Васиљевић, Пословно право, Београд, 2001.године, стр. 27.

изједначавати, иако је имовина која је обухваћена у предузећу идентична са имовином трговачког друштва које је носилац тог предузећа.

Привредно друштво као правни субјект и носилац предузећа помоћу ког стиче права и обавезе, у правном саобраћају одликују неколико својстава. Прво, привредно друштво је техника ортачког организовања ради заједничког обављања одређене привредне дјелатности. Друго, привредно друштво је техника организације предузећа као социјетарне форме (поред ове технике, постоји и техника индивидуалне организације предузећа), која омогућује одвајање намјенске имовине за предузеће и лаку трансмисију предузећа путем трансмисије чланских права (акције, удјели), што не омогућује техника индивидуалне организације предузећа. Треће, привредно друштво је техника организације намјенске имовине, која дира у догму јединства и недјељивости имовине.²⁴¹

6.4.3. Привредно друштво

Појам привредног друштва различито дефинишу романски, германски и англо-амерички правни системи.²⁴² Хармонизујући правне форме трговачких друштава у домаћем привредном (трговачком) законодавству (друштва лица: ортачко и командитно друштво; и друштва капитала: друштво са ограниченом одговорношћу и акционарско друштво), Закон о привредним друштвима²⁴³ Републике Српске (у даљем тексту ЗОПД) за њихово означање користи термин „привредна друштва“. Овим уједно прихвата и модерни концепт уређења свих правних форми привредних друштава у једном закону. Посебним законом могу се одредити и друге правне форме друштава.

Привредно друштво је правно лице које оснивају правна и физичка лица ради обављања дјелатности у циљу стицања добити, која се дијели према унапријед утврђеном споразуму.²⁴⁴ Привредно друштво, домаће или страно, може формирати једну или више пословних јединица (огранака). Пословна јединица је организациони дио привредног друштва која нема својство правног лица. Пословна јединица има мјесто пословања и заступнике, а послове са трећим лицима обавља у име и за рачун привредног друштва.

²⁴¹ Више: Cozian-Viandier, *Droit des societes*, Paris, 1998. godine, стр. 18-21.

²⁴² М. Васиљевић, оп. цит. стр.8-9-

²⁴³ “Службени гласник Републике Српске“ бр.127/08 од 25.11.2008. године.

²⁴⁴ М. Велимировић: *Привредно право*, Српско Сарајево, 2001, стр.35.

Привредна друштва имају одређене заједничке карактеристике. То су:

1. привредно друштво обавља привредну дјелатност;
2. ову дјелатност привредно друштво обавља самостално, у своје име и за свој рачун и на свој ризик;
3. друштво ову дјелатност обавља трајно и
4. друштво искључиво обавља привредну дјелатност јер се привредни субјект не смије бавити непривредним дјелатностима.

У области привредног права, разликује се два облика привредних друштава. То су:

1. друштва лица (ортачко и командитно друштво) и
2. друштва капитала (друштво са ограниченом одговорношћу и акционарско друштво).²⁴⁵

Од организационог облика привредних друштава важнији је однос чланова друштва према самом друштву. За друштва капитала важи правило да је имовина друштва одвојена од имовине чланова, тако да чланови друштва не одговарају својом имовином за преузете обавезе друштва. За обавезе друштва одговара само друштво и то цјелокупном својом имовином.²⁴⁶ Ако је друштво кажњено за неку противправну радњу, за ту казну чланови самога друштва не одговарају.

Потпуно је другачија ситуација код друштва лица. Ту поред друштва за његове обавезе одговарају и сви чланови друштва и то цјелокупном својом имовином.

У привредне субјекте не сврставамо заводе, јер они обављају непривредну дјелатност. Исто тако нису привредни субјекти ни лица јавног права, као држава, њени органи, локалне организације и заједнице, који су основани ради вршења државних функција. За неке организације тешко је рећи да ли су привредне или не, гдје спадају разне агенције и слично.

Када се говори о оснивању привредног друштва,²⁴⁷ у теорији и законодавству се разликује неколико система. То су:

1. законски систем,
2. нормативни или регистрациони систем,
3. систем дозволе (одобрења, сагласности),

²⁴⁵ М. Васиљевић, Пословно право, оп. цит. стр. 29-32.

²⁴⁶ М. Васиљевић, Пословно право, оп. цит. стр. 45-50.

²⁴⁷ М. Васиљевић, Пословно право, оп. цит. стр. 32-33.

4. систем концесије и

5. систем пријаве.

У Републици Српској је у примјени нормативни систем оснивања привредних друштава. По том систему је за оснивање привредног друштва потребно испунити одговарајуће услове, на основу којих надлежни државни орган врши њихов упис у судски регистар. Настанак привредног друштва је резултат доношења правног акта. Правним актом се друштво стварно обликује и настаје на подлози воље чланова. Привредно друштво оснива се на неодређено вријеме, ако у оснивачком акту није одређено да друштво траје до одређеног времена, до наступања одређеног догађаја или постизања одређеног циља.

Привредна друштва оснивају се оснивачким актом који има форму уговора о оснивању ако га оснива више оснивача, или на основу одлуке о оснивању ако га оснива један оснивач. Лица која оснивају привредно друштво називају се оснивачи друштва. Оснивачки акт привредног друштва мора бити нотарски обрађен и имати садржину утврђену законом за ту правну форму привредног друштва. Поред оснивачког акта, ортакчо и командитно друштво могу имати и уговор ортака друштва, друштво са ограниченом одговорношћу може имати и уговор чланова друштва, а акционарско друштво и статут.

Привредно друштво стиче својство правног лица тренутком уписа у судски регистар на начин прописан законом којим се уређује регистрација пословних субјеката (регистар).²⁴⁸ Упис у судски регистар заправо потврђује да су испуњене све законом предвиђене претпоставке за оснивање привредног друштва. О испуњености ових услова одлучује регистарски суд, који испитује да ли су испуњене све материјалноправне претпоставке за упис, у складу са законом. Упис привредног друштва у судски регистар је конститутивног карактера, јер тек уписом друштво настаје и стиче својство правног лица. Привредно друштво престаје спајањем, припајањем, ликвидацијом, стечајем или изрицањем казне престанка правног лица у кривичном (казненом) поступку.

---

²⁴⁸ М. Велимировић: Привредно право, оп. цит. стр. 40.

а) Органи пословодства

Законом који уређује привредна друштва посебно се за сваки облик друштва прописују тијела или лица која воде послове привредног друштва, начин именовања или њиховог избора. Закон обично одређује оквир, али уобичајено је да дозвољава мање измјене правног режима вођења послова. Свако привредно друштво има своју унутрашњу организацију пословања уређену по хијерархији којом су тачно одређена овлашћења и одговорност лица у подјели послова унутар привредног друштва. Ова подјела се односи на унутрашњу подјелу послова и на поступање према трећима лицима.

Вођење послова друштва обухвата доношење и спровођење одлука о обављању свих дјелатности које су предмет пословања друштва. Само вођење послова увијек обухвата: одлучивање о организацији и вођењу послова друштва, укључујући повјеравање другим физичким лицима да обављају послове из дјелокруга пословања друштва и унутрашњу контролу тих лица, предузимање радњи према трећим лицима (набављање сировина, енергената, куповину или продају робе, запошљавање), вођење пословних књига, израду годишњих финансијских извјештаја, контролу запослених, вођење спорова и учешће у другим поступцима у интересу друштва.

Једно од важнијих овлашћења лица која воде послове привредног друштва је и давање прокуре. Прокура је законска форма овлашћења којим привредно друштво овлашћује једно или више лица за закључивање правних послова и радњи у вези са дјелатношћу друштва. Прокура не садржи овлашћење за закључивање послова који се односе на отуђење и оптерећење непокретности. Прокура се обавезно уписује у судски регистар ради саопштавања трећим лицима (чл. 26. ЗОПД).

Командитори командитног друштва, као и чланови друштва са ограниченом одговорношћу и акционари акционарског друштва могу према трећим лицима лично одговарати за обавезе друштва ако злоупотребе привредно друштво за незаконите или преварне циљеве или ако са имовином привредног друштва располажу као са сопственом имовином на начин као да привредно друштво као правно лице не постоји (чл. 15. ЗОПД).

Дјелатност органа пословодства и осталих органа друштва је основ из кога се у највећем броју случајева изводи казнена одговорност привредног друштва. Те

органа чине појединци, физичка лица, која имају свој установљени круг овлашћења и дужности. Поступање у оквиру тих овлашћења и у складу са другим прописима је оно што се очекује у хармоничном пословању и ненарушеној друштвеној дисциплини. С друге стране излазак из тих оквира и сукобљавање са нормама друштва је неприхватљиво и зато га друштво санкционише. Одређени чланови колективних тијела не морају се сложити са одлукама које крше прописе, они се могу и успротивити, а све се то ради у одређеној процедури и биљежи у одговарајућу документацију. Зато је за одређивање одговорности, њено искључивање, блаже кажњавање учиниоца деликта, одмјеравање казне и изрицање мјера безбједности неопходно познавати структуру привредних друштава, њихових органа, дјелокруга и овлашћења и слично.

б) Друштво са ограниченом одговорношћу (ДОО)

Друштво са ограниченом одговорношћу је привредно друштво које оснива једно или више правних или физичких лица, у својству чланова друштва, ради обављања одређене дјелатности под заједничким пословним именом. Друштво са ограниченом одговорношћу одговара за своје обавезе цјелокупном имовином. Члан друштва са ограниченом одговорношћу не одговара за обавезе друштва, осим до износа неунесеног улога у имовину друштва. Органи друштва са ограниченом одговорношћу су : (1) скупштина, (2) директор и (3) управни одбор.

Скупштина је колективни орган власника друштва које чине сви његови чланови и задужена је за вођење пословне политике, промјену облика организовања, финансијска питања, контролу органа пословодства и слично.²⁴⁹

Управни одбор је обавезни и најважнији орган управљања. Он треба да буде стручан и професионалан, па је потребно да такви буду и његови чланови. Он има предсједника који заступа друштво, сазива и предсједава сједницама управног одбора и одговоран је за вођење записника. Друштво не мора имати директора и његове послове може да повјери предсједнику управног одбора. Директор је орган пословодства и надлежни је да руководи процесом рада друштва, извршава одлуке органа управљања друштвом, представља и заступа

²⁴⁹ Чл. 132. Закон о привредним друштвима Републике Српске.

друштво, стара се о законитости рада друштва.²⁵⁰ Директор или чланови управног одбора могу вршење послова о овим питањима пренијети на друга лица, ако оснивачким актом није другачије одређено. Директор или управни одбор друштва са ограниченом одговорношћу одговоран је за уредно вођење пословних књига и унутрашњи надзор пословања, у складу са законом.²⁵¹

Познавање наведених одредби закона о дјелокругу рада и овлашћења скупштине и пословодства, као и осталих одредби Закона о привредним друштвима неопходно је за утврђивање својства одговорног лица. Осим тога, неопходно је и познавање садржаја оснивачког акта и уговора чланова друштва, пословника, одлука о избору и именовању. Без тога није могуће ни извести одговорност овог облика привредног друштва за учињено кривично дјело.

в) Акционарско друштво (АД)

Акционарско друштво је привредно друштво које оснива једно или више правних или физичких лица у својству акционара ради обављања одређене дјелатности, под заједничким пословним именом, чији је основни капитал утврђен и подијељен на акције одређене номиналне вриједности.²⁵² Акционарско друштво одговара за своје обавезе цјелокупном имовином, док акционари акционарског друштва не одговарају за обавезе друштва, осим до износа уговореног а неуплаћеног улога у имовину друштва, у складу са законом (чл. 179. ЗОПД). Акционарско друштво има органе управљања и пословодства. Органи акционарског друштва су: (1) скупштина, (2) управни одбор, (3) извршни одбор и (4) директор.

Скупштина акционарског друштва је највиши, али не и најважнији орган акционарског друштва коју чине акционари. Она се не бира, није јој одређено вријеме трајања мандата и не може се распустити. Сваки акционар има право да буде члан скупштине акционара, али не мора да учествује у њеном раду. Постоји неколико врста скупштине акционарског друштва. То су: оснивачка, редовна и ванредна скупштина.

---

²⁵⁰ М. Велимировић, Привредно право, оп. цит. стр. 60.

²⁵¹ Чл. 152. и 153. Закон о привредним друштвима Републике Српске.

²⁵² М. Васиљевић, Пословно право, оп. цит. стр. 172.

Дјелокруг скупштине утврђује се законом и статутом акционарског друштва. Њена надлежност која је утврђена законом не може се мијењати статутом друштва, јер су то когентне норме (*ius cogens*).²⁵³ Скупштина акционара одлучује у: (1) Нормативној сфери: доноси статут друштва; доноси програм рада друштва; утврђује пословну политику друштва; (2) Економској сфери: одлучује о расподјели добити и покрићу губитака; усвајању финансијских извјештаја, као и извјештаја управног одбора и независног ревизора у вези са финансијским извјештајима, накнадама и наградама члановима управног одбора, (3) У персоналној сфери: избору и разрјешењу чланова управног одбора друштва; избору и разрјешењу интерног ревизора, независног ревизора и одбора за ревизију; (4) У сфери статусних питања: одлучује о статусним промјенама друштва; о промјенама облика друштва; о престанку друштва (чл. 281. ЗОПД) Одлуке донијете на сједници скупштине акционара уносе се без одлагања у књигу одлука (чл. 281. ЗОПД). На овај начин може се утврдити када, од кога и у каквом садржају је одређена одлука усвојена. Ово је од значаја и за утврђивање одговорности за кривично дјело које се веже за такву одлуку.

Управни одбор је најважнији орган акционарског друштва, јер он одлучује о свим питањима управљања друштвом, о којима не одлучује скупштина друштва. То је стручни орган који управља пословањем друштва. Од тога зависи успјех у пословању друштва, па је то најодговорнији орган акционарског друштва. Он је надлежан нарочито за одлучивање о питањима која се односе на: а) управљање развојем друштва и стратегијом и надзирањем извршних директора и администрације друштва, б) утврђивање или одобравање пословног плана друштва, в) сазивање сједнице скупштине акционара и утврђивање приједлога дневног реда, г) давање и опозивање прокуре, д) утврђивање приједлога одлука скупштине акционара и контролу њиховог спровођења, ђ) издавање акција у оквиру лимита утврђеног оснивачким актом и овим законом, е) издавање замјенљивих обвезница, обвезница, вараната или других хартија од вриједности, у оквиру лимита предвиђеног оснивачким актом и овим законом, ж) избор и разрјешење извршних директора, одобравање услова уговора које друштво закључује са њима и утврђивање њихове накнаде и з) утврђивање износа и дана дивиденде, дана плаћања и поступка плаћања дивиденди, кад му оснивачки акт

²⁵³ М. Велимировић, Привредно право, оп. цит. стр. 48.

друштва да такво овлашћење (чл. 304. ЗОПД). Затворено акционарско друштво има директора или управни одбор, а отворено акционарско друштво има управни одбор. Директор и управни одбор акционарског друштва одговорни су за вођење пословних књига и унутрашњи надзор пословања, у складу са законом.

Отворено акционарско друштво има извршни одбор. Затворено акционарско друштво може али не мора имати извршни одбор. Управни одбор бира чланове извршног одбора. Чланови извршног одбора, су извршни директори. Дјелокруг извршног одбора укључује спровођење одлука управног одбора акционарског друштва и сва питања у вези са вођењем послова и текућим пословима друштва, осим питања која су у надлежности управног одбора и скупштине акционара. Извршни одбор акционарског друштва дужан је да поштује сва ограничења својих овлашћења прописана законом, оснивачким актом или било којом одлуком скупштине акционара или управног одбора друштва.

Генерални директор акционарског друштва је стручно лице, које као орган професионално води пословање акционарског друштва. Директора бира управни одбор, а он је предсједник извршног одбора. Генерални директор акционарског друштва сазива сједнице извршног одбора и предсједава њима, организује његов рад и стара се о вођењу записника са тих сједница. Генерални директор заступа акционарско друштво након уписа у судски регистар, без посебне пуномоћи. Акционарско друштво поред генералног директора могу заступати и други чланови управног одбора, односно извршног одбора ако је тако одређено оснивачким актом друштва (чл. 314. ЗОПД).

Члан управног одбора акционарског друштва који присуствује сједници одбора на којој је донесена одлука сматра се да је сагласан са таквом одлуком, осим ако изрази своју несагласност и унесе је у записник сједнице. Лице које није присутно на сједници сматра се да је сагласно са одлуком, осим ако своју несагласност саопшти писано лицу које је предсједавало сједници или је водило записник сједнице, одмах након обавјештења о одлуци.

Чланови управног одбора акционарског друштва и чланови извршног одбора акционарског друштва нарочито су одговорни друштву за штету проузроковану повредом својих дужности (ако су повредом закона: вратили улог акционару; платили камате или дивиденде акционару; проузроковали да друштво уписује, даје у залог, стиче и поништава сопствене акције или повлачи и поништава акције; одобрили зајам или кредит; извршили плаћање у вријеме

ликвидације друштва и проузроковали да друштво након одлуке о престанку води послове, осим послова који су нужни за ликвидацију или стечај друштва).

Према томе, да би се у акционарском друштву одредило ко је одговорно лице потребно је добро познавање одредби Закона о привредним друштвима, статута, пословника о раду управе и аката о избору и разрјешењу са дужности. Ово ће олакшати и утврђивање кривичне одговорности привредног друштва.

Нека законодавства прописују да чланови управног одбора одговарају за штету коју причине тако што њиховим радњама друштво почини кривично дјело и буде подвргнуто кривичном прогону и санкцијама. Овдје се ради о кршењу правила одвојености имовине друштва и чланова друштва, а о чему говоримо у приказивању упоредноправних рјешења.

г) Ортакчко друштво (ОД)

Ортакчко друштво је добило име по турској ријечи „ортаклук“, која значи „заједничар.“²⁵⁴ Ортакчко друштво је привредно друштво које оснивају два или више физичких или правних лица у својству ортака друштва ради обављања одређене дјелатности под заједничким пословним именом, а које одговара за своје обавезе цјелокупном имовином. Ортаци ортакчког друштва одговорни су солидарно за све обавезе друштва цјелокупном својом имовином, ако са повјериоцем није другачије уговорено. Одлуке ортака о питањима која представљају редовну дјелатност ортакчког друштва доносе се већином од укупног броја гласова ортака. Сагласност свих ортака потребна је за одлуке о питањима која су изван редовне дјелатности друштва, као и за одлуке о пријему новог ортака друштва.

Ортак ортакчког друштва има право и обавезу да води послове друштва. Оснивачким актом ортакчког друштва или уговором ортака друштва може се вођење послова пренијети на једног или више ортака друштва, а тада остали ортаци друштва немају право на вођење послова (чл. 59. ЗОПД). Ако право на вођење послова имају два или више ортака ортакчког друштва, сваки од тих ортака има право да поступа самостално, осим ако се најмање један ортак успротиви том праву. Уколико је оснивачким актом или уговором ортака друштва одређено да су

---

²⁵⁴ М. Велимировић, Привредно право, оп. цит. стр. 62.

ортаци друштва овлашћени за вођење послова могу да поступају само заједно, за сваки посао потребна је сагласност свих ортака друштва овлашћених за вођење послова, осим ако би одгађање доношења те одлуке проузроковало штету друштву.

Ако је оснивачким актом или уговором ортака ортачког друштва одређено да је у случају вођења послова од више ортака, сваки ортак овлашћен за вођење послова дужан да поступа по инструкцијама других ортака овлашћених за вођење послова, сваки ортак дужан је да обавијести остале ортаке овлашћене за вођење послова ради доношења заједничке одлуке о правној радњи или послу. Деси ли се да ортак овлашћен за вођење послова у складу са околностима сматра да инструкције нису примјерене, о томе обавјештава друге ортаке ради заједничког одлучивања, осим ако би одгађање одлуке проузроковало штету друштву, када може поступати самостално, о чему је дужан да без одгађања обавијести остале ортаке.

Вођење послова обухвата овлашћење за обављање правних послова и других радњи које се редовно врше при обављању дјелатности ортачког друштва. Правни послови и друге радње које нису обухваћене овлашћењем из закона могу се обављати само уз сагласност свих ортака ортачког друштва (чл. 61. ЗОПД). Ортак ортачког друштва овлашћен за вођење послова може пренијети право на вођење послова на треће лице, ако су с тим сагласни сви ортаци друштва. Ортак ортачког друштва који пренесе право за вођење послова на треће лице које није ортак, одговара за избор лица на које је пренио право за вођење послова и за радње лица у извршавању тих послова.

Ортачка друштва су по својој природи најближа физичким лицима. Она су најпростија форма социјетарне организованости. Ово нам олакшава и утврђивање одговорности таквог привредног друштва за почињено кривично дјело. Али управо та релативна блискост са физичким лицем може често да завара и одведе на правну странпутицу. Зато се морају познавати све нијансе међусобних односа чланова друштва, преношење овлашћења и одговорност, да би се са сигурношћу одвојила његова кривична одговорност од одговорности физичког лица од које изворно и зависи.

д) Командитно друштво (КД)

Командитно друштво је привредно друштво које оснивају два или више физичких или правних лица у својству ортака, ради обављања одређене дјелатности, под заједничким пословним именом, од којих најмање једно лице одговара неограничено за његове обавезе (комплементар), а најмање једно лице сноси ризик до висине свог уговореног улога (командитор). Командитно друштво за своје обавезе одговара цјелокупном имовином (чл. 85. ЗОПД).

На командитно друштво примјењују се одредбе о ортачком друштву, ако законом није другачије уређено. Комплементари имају статус ортака ортачког друштва, ако законом није другачије уређено. Један или више комплементара воде послове командитног друштва. Командитор не може водити послове друштва, нити може да заступа командитно друштво осим по основу пуномоћи или прокуре.²⁵⁵ Командитор одговара, као и комплементар, према трећим лицима ако је његово име уз његову сагласност унесено у пословно име командитног друштва. Командитор одговара, као и комплементар ако поступа супротно законској забрани.

Одговорност овог друштва за кривична дјела имаће примјесе елемената одговорности друштва капитала и друштва лица. Тиме је она и комплекснија и захтјевнија. Онај ко се бави конкретним утврђивањем те одговорности тешко ће имати успјеха ако не познаје добро оба вида организовања у сваком његовом дијелу. То нам и говори колико је нераздвојно привредно (трговинско, трговачко) право од кривичног права у оном дијелу који прописује одговорност правних лица за кривична дјела. Очигледно да приступ овој проблематици није затворен у оквиру једне правне дисциплине, већ захтијева мултидисциплинаран приступ и уважавање правних тековина обију грана права.

6.4.4. Страно правно лице

Сва савремена законодавства која уопште познају одговорност правних лица за кривична дјела од ње не изузимају ни страна правна лица. Напротив, она најчешће ту одговорност проширују и на одређена правна лица која по праву

---

²⁵⁵ М. Велимировић. Привредно право, оп. цит. стр. 70.

стране државе немају то својство, али је имају по праву дотичне државе. По природи ствари, то су правна лица, привредна друштва, чије је сједиште ван територије дотичне државе.

На ова се правна лица примјењује закон те државе ако се ради о привредном друштву коме је признато својство правног лица по њеном праву, без обзира да ли то својство има у домицилној држави. У упоредном праву нису сва трговачка друштва увијек и правна лица. На примјер, у њемачком, аустријском, швајцарском и италијанском праву јавно трговачко друштво и командитно друштво нису правна лица. Али она имају фирму, уписују се у регистар, могу стицати својину и друга стварна права, тужити и бити тужена пред судом, као да се ради о правним лицима.

Међутим, према неким упоредним рјешењима ова страна правна лица би имала својство правног лица (Србија, Хрватска, Словенија, Република Српска), па би се на њих примијенили одговарајући закони о одговорности правних лица за кривична дјела. Овим се инкриминише криминална дјелатност страних привредних друштава и када по страном праву немају то својство. На тај начин се спречава злоупотреба у пословању која би имала за циљ да се избјегне кривична одговорност. Осим тога стављају се у равноправан положај са домаћим лицима, не само у погледу могућности пословања већ и у одговорности за своје радње, укључујући и кривична дјела.

ТРЕЋА ГЛАВА

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ОДГОВОРНОСТИ ПРАВНИХ ЛИЦА ЗА КРИВИЧНА ДЈЕЛА

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Слободно се може рећи како је већ од самог настанка науке кривичног права пред њу постављено питање да ли и правна лица могу бити субјекти деликтне казнене одговорности. Деликтна казнена одговорност је одговорност за прекршаје, привредне преступе и кривична дјела.²⁵⁶

Одговор на ово сложено питање није се могао дати брзо и јединствено. О томе су вођене бројне научне расправе и изношена супротстављена мишљења. По правилу, правно лице раније (нарочито у римском праву где је владало схватање *societas delinquere non potest*) није било субјект казнене одговорности,²⁵⁷ јер је за кажњиво дјело одговарало физичко лице које је то дјело извршило. Касније је то становиште напуштено и прихваћени су одређени облици казнене, али не и кривичне одговорности.²⁵⁸ Али све се постепено кретало у правцу схватања да и правна лица могу бити подвргнута кривичној одговорности. Позитивна законодавства данас постепено прихватају кривичну одговорност правних лица. Овдје се у ствари мисли на одговорност правних лица за кривична дјела, а термин кривична одговорност који је краћи и једноставнији користимо са овим значењем²⁵⁹.

У правним системима гдје је још присутно схватање да само физичка лица могу бити субјекти кривичних дјела, све су јачи захтјеви да се та могућност предвиди и за правна лица.²⁶⁰ Ово више не представља само теоријску поставку и идеју, већ је остварено преко позитивних рјешења која су производ схватања да се

²⁵⁶ Д. Јовашевић, Коментар Кривичног закона СР Југославије, Београд, 2002. године, стр. 77-81.

²⁵⁷ Д. Јовашевић, Лексикон кривичног права, Београд, 2006. године, стр. 697.

²⁵⁸ М. Врховшек, Одговорност правних лица за привредне преступе или кривична одговорност правних лица, Правни зборник, Подгорица, број 1-2/1996. године, стр. 99-107.

²⁵⁹ Д. Јовашевић, Расправа о кривичној одговорности правних лица у савременом кривичном праву, Зборник радова, Приступ правосуђу – инструменти за имплементацију европских стандарда у правни систем Републике Србије, Ниш, 2008. године, стр. 319-343.

²⁶⁰ N. H. Jorgensen, The responsibility of states for international crimes, New York, према Б. Чејовић: Међународно кривично право, Општи и посебни део, Београд, 2006. године, стр. 133.

сврха казнене одговорности не може потпуно остварити без увођења и кривичне одговорности правних лица²⁶¹.

Старо правило римског права „*societas delinquere non potest*“ (има мишљења да је оно ипак важило само као изузетак),²⁶² које смо споменули у уводу, није одрживо јер не задовољава потребе одбране савременог друштва од свих облика и видова криминалитета. У прилог овој тврдњи служе примјери из ближе и даље историје противправних активности међународних компанија, па и појединих држава, који по свему имају карактеристике кривичних дјела. Управо нагли привредни развој, трговинске и индустријске сарадње, а затим финансијског и информатичког повезивања, изродио је нове облике противправних дјелатности на које се није могло одговорити класичном кривичноправном репресијом примјењеном према физичком лицу. Те дјелатности правних лица су прво имале примитивне облике обичне пљачке и експлоатације природних богатстава других земаља.

Карактеристичан примјер за то је понашање Сила осовине у Другом свјетском рату, али и понашање у ратовима који су вођени касније, према окупираним земљама, што је био „окидач“ увођења одговорности за кривична дјела правних лица у многа законодавства. Изван рата, то су софистицирани облици разних дјелатности преко којих компаније али и организоване групе, па и појединци путем тих компанија, исисавају богатства појединих држава или ремете привредну стабилност свјетског поретка. Управо је то разлог који оправдава прихватање и примјену одговорност правних лица за учињена кривична дјела²⁶³.

Међутим, постоје ту и бројни правни разлози који се износе против оваквог схватања, поткрепљујући тврдњу да правна лица не могу бити субјекти кривичних дјела. Као један од најувјерљивијих разлога истиче се и тај да само човјек може да предузме радњу извршења јер је за њу потребан одређени тјелесни покрет или његово пропуштање, а што правно лице не може да учини. Сљедећи приговор се тиче виности и полази од тога да правно лице није способно да успоставља одређени психички однос уопште, па ни према своме дјелу, тако да оно не може бити вино, а без виности не може да буде ни кривичне одговорности.

²⁶¹ М. Врховшек, Казнена одговорност предузећа-правних лица у свету, Право и привреда, Београд, број 5-8/1999. године, стр. 87-92.

²⁶² З. Стојановић, Одговорност правног лица за привредне преступе, Правна мисао, Сарајево, број 3-4/1990. године, стр. 90.

²⁶³ Д. Јовашевић, Заштита животне средине, Београд, 2005. године, стр. 26-27.

Коначно, учиниоцу кривичног дјела потребно је изрећи казну која треба да буде лична, а она у случају изрицања правном лицу не би била таква јер би погађала све његове чланове, па чак и оне који су били против ове дјелатности и радње која се сматра кривичним дјелом.²⁶⁴

Ови приговори су неодрживи јер признавање правном лицу да може бити субјект кривичног дјела није његово идентификовање са човјеком као учиниоцем кривичног дјела. Правно лице не може се идентификовати са физичким лицем пошто је правно лице фикција, а што се одражава на услове његовог кажњавања. Самим тим, оно не може учинити сва кривична дјела која може физичко лице (нпр. увреда или убиство). Сва правила виности не морају, нити могу, бити примијењена на правно лице, према њему се не могу примијенити ни све кривичне санкције (казна затвора).

Када правном лицу признамо својство субјекта кривичног дјела, на тај начин само рјешавамо да оно може бити кажњено. Под којим условима, за која кривична дјела и којим кривичним санкцијама, зависи од схватања правне науке која врши утицај на конкретно законодавство, тако да та питања још остају отворена за расправу.²⁶⁵

2. ТЕОРИЈЕ О ПРАВНОМ ЛИЦУ КАО СУБЈЕКТУ КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА

У настојању да се објасни правна природа и поријекло одговорности правних лица за кривична дјела настало је више теорија. Због одређених заједничких карактеристика све познатије теорије можемо сврстати у више група²⁶⁶. То су:

- 1) теорија фикције,
- 2) теорија негације
- 3) теорија реалности и
- 4) мјешовита теорија.

²⁶⁴ Н. Срзентић, А. Стајић, Љ. Лазаревић, Кривично право Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, Општи део, Београд, 1980. године, стр. 178-183.

²⁶⁵ М. Радовановић, Кривично право, Општи део, Београд, 1975. године, стр. 91-93.

²⁶⁶ Ј. Крегар, Корпорацијски криминал и нове мјере сузбијања корупције, Ревизија, Загреб, број 3/2004. године, стр. 5-18.

2.1. Теорија фикције

Према схватању творца теорије фикције или теорије персонификације, папе Иноћентија IV, правно лице је збир физичких лица, који се путем фикције узима као једно лице, један субјект права, а у стварности је оно само правни појам. У првој половини XIX вијека ову теорију је најпотуније формулисао Фридрих Карл фон Савињи (*Savigny*).²⁶⁷

Теорија фикције или теорија персонификације сматра да правни субјект (дакле субјект права и обавеза) по својој природној суштини може бити само човјек (физичко лице). Само човјек располаже слободном вољом и свијешћу, па зато једино он и може бити субјект права (*persona certa*). Код правних лица таквог субјекта нема, те је имовина правних лица стварно без субјекта.²⁶⁸ Пошто неки субјект и овдје мора постојати, то правни поредак за такву имовину или групу лица у оквиру правног лица фингира постојање субјекта, преносећи правну способност од природних лица на фингирана лица.²⁶⁹ Без обзира на то она су ипак само једна вјештачка, фиктивна лица (*persona ficta*), која зато и не могу бити правно одговорна и као таква не могу ни извршити кривично дјело. Овакво схватање се правда сљедећим разлозима:

1) да би се учинило кривично дјело неопходан је тјелесни покрет или његово пропуштање, који може да учини само човјек али не и правно лице,

2) пошто се ради само о фингираном субјекту који реално не постоји, не може правно лице имати свијест и вољу, због чега изостаје психички однос таквог лица према учињеном дјелу без кога нема виности и

3) казна примијењена према правном лицу не може да буде лична већ би погодила све чланове друштва, укључујући и оне који су били против дјелатности којом је учињено кажњиво дјело и за коју се казна изриче.²⁷⁰

Правно лице не може само дјеловати, па за њега дјелују његови заступници који су зато једини у свему одговорни. С обзиром да његову вољу обликује и

²⁶⁷ Savigny, System des hetingen romischen Rechts, II, 1840, p. 253, према С.С.Савић, Држава као правно лице и субјект међународног привредног права, Бања Лука, 1996., стр.20.

²⁶⁸ Д. Јовашевић, Систем еколошких деликата – еколошко казнено право, Ниш, 2009. године, стр. 67-73.

²⁶⁹ Д. Јовашевић, Б. Петровић, Кривична одговорност правних лица у савременом кривичном праву, Зборник радова Правног факултета у Нишу, Ниш, број 49/2007. године, стр. 185-209.

²⁷⁰ П. Новоселец, Темелне претпоставке за одговорност правних особа за казнива дејања, Правник, Љубљана, број 6-8/2001. године, стр. 6-8.

испољава заступник, правно лице не мора сносити никакву одговорност за противправне и скривљене радње свог заступника. Правно лице је привидни, вјештачки субјект права и обавеза. По овој теорији оно и не постоји, иако се претпоставља да постоји субјект с правима и обавезама.²⁷¹

Теорија фикције није успјела да објасни праву природу правног лица, јер није била у стању да одреди основне елементе који су потребни да се једној организацији физичких лица призна својство правног лица.²⁷² Она не успијева такође да објасни ни одговорност правног лица када су у питању акти органа правног лица преко којих се остварује његова пословна способност. Ова теорија тврди да је правно лице одговорно за рад својих органа, али не објашњава како, када оно само није пословно способно, као ни до које границе се простире та одговорност. Значај ове теорије се састоји у томе што је нагласила самосталност колективне личности као субјекта права и утврдила разлику између индивидуалних права чланова и права цјелине.

2.2. Теорија негације

Теорија негације заступа учење према коме само људи, као физичка лица, могу бити субјекти права јер су свјесна и вољна бића и као такви реално постоје у објективној стварности. Појам правног лица је вјештачки конструисан и представља фикцију, јер правна лица немају свијест и вољу. На оваквом схватању оне граде негацију субјективитета правног лица, сматрајући да га као субјекта права треба одбацити.²⁷³

У данашње вријеме ове су теорије углавном превазиђене, иако постоји више њихових варијанти. То су:

1. теорија циљног имања,
2. теорија интереса,
3. теорија колективне својине и
4. Келзенова теорија.²⁷⁴

²⁷¹ Више о томе V. Jakulin, *Odgovornost pravnih oseb za kazniva dejanja v Slovenij*, Зборник Правног факултета у Риједи, Ријека, број 2/2000. године, стр. 725-740.

²⁷² С. С. Савић, *Држава као правно лице и субјект међународног привредног права*, оп. цит., стр. 21.

²⁷³ П. Новоселец, *Опћи дио казног права*, Загреб, 2004. године, стр. 455.

²⁷⁴ Ј. Крегар, *Корпорацијски криминал и нове мјере сузбијања корупције*, Ревизија, Загреб, број 3/2004. године, стр. 5-18.

Теорија циљног имања (њем. *Zweckvermögen*) чији је творац њемачки правник Бринц, умјесто правног лица истиче постојање циљног имања које није ничије, али постоји ради нечега (ради остварења некаквог циља). Правна лица уопште нису правни субјекти, него се ту ради о имовинским масама без субјекта, а те су масе везане за сврху којој треба да служе. Она овим негира правно лице као субјект права „мијешајући га са стварима.“²⁷⁵

Друга теорија је теорија интереса (њем. *Interessendogma*). Према овој теорији чији је творац Јеринг (*Ihering*), сматра се да правно лице као такво, као субјект права не може имати своје посебне интересе нити циљеве, јер је бестјелесно, па самим тим не може имати ни права, јер права постоје управо због тога да би овлашћени субјекти могли испунити своје циљеве. Самим тим правно лице не може бити субјект права, а стварни субјекти права су у ствари сами чланови правног лица, физичка лица, без обзира што се у правном промету, искључиво из техничких разлога, као субјект права појављују правна лица.²⁷⁶

Сва права и обавезе које има правно лице, у ствари имају физичка лица као чланови правног лица, јер правно лице као замишљено биће „није у стању да ужива, ни да осјећа, нити настаје ради себе.“²⁷⁷ Оно је само технички инструмент за стављање у однос стварног правног субјекта са стварним лицима. Правним субјектима код јуристичких лица се имају сматрати они корисници којима је односна имовина намијењена²⁷⁸

Потом слиједи теорија колективне својине. Ова теорија у својој основи истиче постојање правних лица, због тога што у њима види нарочиту врсту својине, колективну својину (*фр. la propriete collective*), чији су титулари њени корисници. Она се везује за француског теоретичара Планиола, који наглашава да „кад ја кажем да је држава правно лице, ја тим хоћу само да кажем да су Французи колективни власници добара и титулари права.“²⁷⁹ По Планиоловом схватању, правно лице је фикција и његов фиктивни појам мора да буде замијењен позитивним појмом колективне својине која може да припада само једној групи људи.

²⁷⁵ Т. Живановић, Систем синтетичке правне филозофије, Београд, 1959. године, стр. 293.

²⁷⁶ R. Ihering, *Geist des Romischen Rechts*, III, 342.

²⁷⁷ Р. Јеринг, Циљ у праву, Београд, 1987. године, стр. 390.

²⁷⁸ Д. Јовашевић, Кривична дела корупције, Београд, 2009. године, стр. 106-110.

²⁷⁹ *Planiol Ripert: Traite pratique de droit civil francais*, I, n 3005., према С. С. Савић, Држава као правно лице и субјект међународног привредног права, оп. цит., стр. 24.

И на крају, Келзенова теорија стоји на становишту да су физичка и правна лица субјекти права искључиво због тога што им то својство даје правни поредак, који у крајњој линији представља специфична правила понашања, скуп правних норми, и треба да се посматра искључиво на тај начин.²⁸⁰

2.3. Теорија реалности

Теорија реалности²⁸¹ (теорија реалне егзистенције) или органска теорија признаје субјективитет правног лица. Она схвата правно лице као један центар дјелатности и интереса, посебну друштвену творевину која располаже одређеним овлашћењима и обавезама и чије се правне посљедице рачунају цијелој организацији, правном лицу. Супротставља се теорији фикције и први ју је формулисао Безелер.²⁸²

Ову теорију прихвата и потом разрађује Ото фон Гирке (*Gierke*), па се по њему назива и Гиркеова теорија. Суштина његовог учења је да је правно лице реално лице које код корпорација сачињава укупност појединаца. Та укупност није додуше тјелесно лице, али она реално постоји, те има своју властиту вољу која настаје код корпорација скупом реалних воља чланова, а код задужбина вољом задужбинара.

То значи да је оно способно за психички однос, а што значи да може бити вино. Рјешавајући питање неправичности казне јер није лична, ова теорија као аргумент наводи да и код физичких лица казна није у потпуности лична јер погађа чланове породице, који нису криви за учињено кривично дјело. Ова теорија сматра да би правна лица требала да буду субјект кривичног права по истом основу као што су субјекти грађанског права. Таквим скуповима, који се разликују од обичног збира појединаца правни поредак признаје правну способност.²⁸³

Ова теорија прихвата правно лице као стварно скупно лице, а не као вјештачку творевину права. По њеном схватању, правна лица су органска бића,

²⁸⁰ Х. Келзен, Општа теорија права и државе, стр. 106, према С. С. Савић, Држава као правно лице и субјект међународног привредног права, оп.цит., стр. 225-26.

²⁸¹ В. Камбовски, Казнено право, Општ дел, Скопје, 2005. године, стр. 363.

²⁸² Bezeler: Volkerecht und Juristenrecht, 158., према С. С. Савић, Држава као правно лице и субјект међународног привредног права, оп. цит., стр. 26- 27.

²⁸³ I., Bele, M., Deisinger, B., Vražalić: Zakon o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja s komentarjem, Ljubljana, 2000. godine, str. 16-23.

која постоје у друштвеном животу као један социјални организам, жива бића. С обзиром да правно лице има пословну способност њему није потребан заступник, оно се појављује кроз дјеловање и активност својих органа који исказују његову вољу.²⁸⁴ Она су друштвена творевина, у којој су најважнији органи правног лица, који предузимају радње и имају сопствену пословну способност и зато чине деликте.

Органска теорија признаје правном лицу статус правног лица с правном и пословном способношћу. На тај начин правно лице постаје способно да одговара за кршење правних норми. Зато се радње органа правног лица сматрају радњама самог правног лица, јер је оно одговорно за радње својих органа.²⁸⁵

Посљедице које настају дјеловањем таквих лица су род за себе (*sui generis*), а заједница која их производи мора бити више од простог збира појединаца који је чине. Основа на којој такво лице почива је својеврсни устав заједнице, а не обичан уговор. Признање његовог правног субјективитета од стране државе је декларативан, а не конститутиван чин²⁸⁶.

2.4. Мјешовита теорија

Послије Другог свјетског рата до изражаја долази мјешовита теорија или теорија компромиса, која сматра да правном лицу треба изузетно признати својство субјекта кривичног дјела. Ова теорија није одредила ни критеријуме ни поједине случајеве према којима би се то својство признавало, већ је то препустила судској пракси и законодавству.²⁸⁷

Питање признавања својства субјекта права правном лицу поставило се после Другог свјетског рата у међународном кривичном праву везано за кажњавање злочиначких организација које су извршиле масовне злочине по Европи. Такође, ово питање се поставило и у интерном праву у вези са кажњавањем домаћих квислиншких творевина и других правних лица сарадника окупационих снага.

²⁸⁴ Gierke, Deutsches Privatrecht, Leipzig, 1895, годиен, стр. 469-475.

²⁸⁵ М. Павичник, Теорија права, Љубљана, 1997.године, стр. 112-115.

²⁸⁶ В. Јакулин, Одговорност правних лица за кривична дела у Словенији, Ревија за криминологију и кривично право, Београд, број 2/2007. године, стр. 13-19.

²⁸⁷ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 76.

Резултат овог схватања испољен је у Статуту Међународног војног суда у Нирнбергу, којим је дато овлашћење овом суду да извјесне организације прогласи као злочиначке. Ово је дошло до изражаја и у Нирнбершкој пресуди²⁸⁸ донијетојј 1. октобра 1946. године којом су први пут у историји човјечанства изречене и извршене кривичне санкције најодговорним физичким и правним лицима као учиниоцима тешких међународних кривичних дјела.²⁸⁹

3. РАЗВОЈ ОДГОВОРНОСТИ ПРАВНИХ ЛИЦА ЗА КРИВИЧНА ДЈЕЛА У ИНОСТРАНOM ПРАВУ

3.1. Стари вијек

Кривично право као наука и кривична одговорност уређена одређеним правилима јављају се са настанком државне организације. Први облици признатих правних лица створени су још у античком Риму. Када је римска држава у вријеме царства признала правни субјективитет градским општинама, разним удружењима и принципсовој државној благајни никада им није дала правну способност изједначену са правном способношћу физичких лица. У римском праву дуго је било присутно схватање да не постоји кривична одговорност правних лица. Уколико би се и догодило да правно лице изврши неки деликт, сматрало се да је извршилац тог деликта неко од индивидуа које га сачињавају. Држава ни тада није сматрана за правно лице јер, као што је речено, она је била „изван и изнад лица“. Она није могла бити ни субјект казненог права.²⁹⁰

У позној фази развоја римском права успостављен је својеврстан облик посредне одговорности правног лица за јавноправне деликте. Тај вид одговорности, који подејећа на прекршајну одговорност у данашњем смислу, постојао је само за ужи круг правних лица као одговорност одређене заједнице (нпр. занатског удружења), али само уколико су чланови те заједнице дјеловали заједнички у извршењу одређеног кривичног дјела.²⁹¹

²⁸⁸ Љ. Прљета, Нирнбершка пресуда, Београд, 1992. године, стр.67-89.

²⁸⁹ Д. Јовашевић, Љ. Митровић, Одговорност правних лица за кривична дјела у кривичном праву Босне и Херцеговине, Бања Лука, 2009. године, стр. 3.

²⁹⁰ И. Јарамаз Рескушић, Казненоправни сустав старог Рима, Загреб, 2005. године.

²⁹¹ Д. Јовашевић, М. Гајић Гламочлија, Кривично дело прања новца, Београд, 2008. године, стр. 178-182.

3.2. Средњи и нови вијек

Од XII до XIV вијека правна лица у данашњем облику нису ни постојала тако да се тешко може говорити и о њиховој казненој одговорности у пуном смислу. У том раздобљу развијао се нови концепт кривичне одговорности правних лица. Папа Иноћентије IV је сматрао да правна лица не могу бити одговорна као појединци који имају разум и душу и који су одговорни Богу и владару. Он је правна лица доживљавао као фикцију и сматрао да зато правна лица и не могу бити кажњена.

Упркос томе, владари и папа често су кажњавали села, провинције и удружења. Као санкције су примјењивали новчане казне, губитак посебних права, а смртна казна и духовне санкције примјењивале су се на чланове разних удружења. Једна од специфичних санкција које су биле предвиђене за чланове удружења биле су губитак права да буду сахрањени на достојанствен начин или протјеривање.²⁹²

У правној науци XIV вијека био је присутан став да удружења посједују моћ расуђивања и да због тога могу бити субјект кривичне одговорности. Сматрало се да правно лице може да изврши иста кривична дјела као и физичка лица, осим одређених кривичних дјела (као што је бигамија, силовање итд.). То схватање било је владајуће све до краја XVIII вијека.

Пошто је у средњем вијеку био присутан став да удружења могу бити субјекти, како грађанскоправне, тако и кривичноправне одговорности, за кривична дјела извршена од стране њихових чланова, градови, села, трговине, универзитети и вјерске организације могли су бити обавезани да плате новчане казне за извршена кривична дјела.²⁹³

У средњем вијеку њемачко право је било одано концепту колективне одговорности. Ординанса из 1548. године, предвиђала је казну за градове, која се састојала у плаћању новчаног износа или губитку свих права.²⁹⁴

Француска Orddonance de Blois из 1579. године предвиђала је кривичну одговорност удружења. Услов за примјену тог правног института био је испуњен, уколико је извршено кривично дјело било резултат заједничке одлуке његових

²⁹² A. Iulia Pop, Criminal liability of corporations-comparative jurisprudence, Michigan State University College of Law, 2006. str. 9, nalazi se na veb-stranici: http://www.law.msu.edu/king/2006/2006_Pop.pdf

²⁹³ В. Ђурђић, Д. Јовашевић, Међународно кривично право, оп. цит. стр.67-71.

²⁹⁴ A. Iulia Pop, Criminal liability of corporations-comparative jurisprudence, op. cit, str. 9.

чланова. Иако је у француском праву био присутан став да је правно лице само фикција, кривична одговорност правног лица није се сматрала неспојивом са његовом природом.

Француска револуција донијела је велике промјене у француском праву које су резултирале нестанком удружења из правног система. Нова власт је сматрала да су удружења потенцијална пријетња успостављеном режиму. У револуционарно вријеме кривична одговорност правних лица послужила је новим властима као механизам за гашење удружења, јер њихов рад није био спојив са идеолошким концептом тадашње револуционарне власти. Новчана средства била су највећим дијелом у својини удружења и најлакши пут да се дође до тих средстава био је елиминација удружења и конфискација њихове имовине. Удружења, провинције и непрофитне организације биле су укидане, а сва имовина им је била конфискована усљед осуде због извршеног кривичног дјела.

Након Француске буржоаске револуције, Француски кривични законик из 1810. године није предвиђао кривичну одговорност удружења, али не из разлога што је такво схватање било неспојиво са важећом доктрином, већ из разлога што удружења нису више постојала у француском правном систему.

Под утицајем Француске револуције већи дио земаља континенталне Европе промијенио је свој став у вези са кривичноправном одговорношћу правних лица. Удружења су изгубила своју моћ и значај под утицајем монархијског апсолутизма и либерализма. Због тога је теорија настојала да пронађе оправдање за непостојање кривичне одговорности правних лица.²⁹⁵

3.3. Модерно доба

Правна лица се потпуно уобличавају и добијају прави значај тек у буржоаском праву, а до пуног изражаја правна лица долазе у развијеном капитализму епохе империјализма. Ово је разлог што модерни законици имају јасне и систематизоване прописе о правним лицима (Швајцарски грађански законик). Један од најпознатијих законика тог времена, *Code civil*, правна лица спомиње, говорећи о наслеђу, застарјелости и слично. Ни један од ових законика нема одредби о казненој одговорности правних лица.

---

²⁹⁵ Criminal liability of private law entities under French law and extra territoriality of the laws applicable to them, nalazi se na veb-stranici: <http://www.lancs.ac.uk/>

Међутим, убрзан развој међународне трговине и економије довео је до тога да су се у савременом друштву појавили нови облици кривичних дјела који угрожавају економску стабилност држава али попримају и облике међународног криминалитета. То су посебно кривична дјела прања новца, корупције, компјутерски криминал, кривична дјела против човјекове средине и природних добара, итд.

У оваквим случајевима запријећене и изречене санкције појединцу, као физичком лицу, најчешће не дјелују на предузеће - правно лице да га одврате од даљег или поновног вршења преступа. Све сложенија структура привредних друштава и облика њиховог међусобног повезивања (холдинг, концерн...) отежава и често онемогућава утврђивање која су лица одговорна за привредна кривична дјела. Економска снага мултинационалних компанија постала је већа од снаге и моћи појединих држава. Мотивисане профитом оне често проналазе заједнички интерес са диктаторским режимима, а што често резултира економском експлоатацијом заснованом на чињењу кривичних дјела. Осим тога, такве активности доводе до дестабилизације и угрожавања опстанка саме државе.

Први примјер у историји за такво понашање је злочиначка активност компанија у Другом свјетском рату. Шефови тих компанија су суђени у Нирнбергу за кривична дјела против мира, ратне злочине и злочине против човјечности. Оптужбе су се заснивале на коришћењу робовског рада и депортацији становништва. Без обзира што се у тим поступцима утврђивала индивидуална кривична одговорност, суд се у пресуди изражавао као да су дјела починила предузећа. Зато неки аутори сматрају да је кривична одговорност правних лица у међународном праву призната Нирнбершком пресудом.²⁹⁶

Очигледно због схватања озбиљности овог проблема, идеја кривичне одговорности правних лица нашла је примјену у законодавствима већег броја држава. Она је своју подлогу добила и у међународним актима, од којих је најзначајнија Препорука бр. П (88) 18 Комитета министара Европске Уније²⁹⁷. О свему томе ће бити више ријечи у посебном пододјелку и поглављу о упоредном праву.

---

²⁹⁶ Б. Златарић, Проблеми привредних деликата, Наша законитост. Загреб, број 2/1955. године, стр. 49-72.

²⁹⁷ Council of Europe, Committee of Ministers, Recommendation No. R (88) 18.

4. РАЗВОЈ ОДГОВОРНОСТИ ПРАВНИХ ЛИЦА ЗА КРИВИЧНА ДЈЕЛА У ДОМАЋЕМ ПРАВУ

О појму одговорност правних лица за кривична дјела у домаћем праву можемо говорити тек од настанка југословенске државе. У ствари то се подудара и са јачањем такве идеје у међународном праву и са њеним ширењем у другим државама. У југословенској правној науци настало је више теорија о правном лицу, које су мање или више под утицајем страних учења, али и са значајним оригиналним схватањима. Ради тога сматрамо да је неопходно осврнути се на, по нашем мишљењу, учења неколико најистакнутијих представника југословенске и српске правне мисли.

Тома Живановић сматра да је правно лице скуп лица тежећих као организационо јединство остварењу једног одређеног, трајнијег (већег или одређеног трајања) циља (корпорација) или скуп имовинских добара (или како се често каже, имовине) намјењених остварењу извјесног трајнијег циља (фондација), признато од субјективног права за правног субјекта (тј. којима је од права дат тај правни статус).²⁹⁸ Већина теоретичара ово схватање сматра као исправно, без обзира што је у извјесној мјери преопширно.

Милан Бартош закључује да је правно лице све оно што је субјект права и није физичка личност. По његовом схватању правно лице је стварност која представља организацију која се намеће друштву.²⁹⁹ На овај начин, он се приклања теоријама о реалности правних лица као субјекта права. Треба нагласити да је значајно што он прихвата и такозвану деликтну теорију о правном лицу и његовој одговорности.

Радомир Лукић сматра да је правно лице творевина која је довољно организована и уобличена јединка, тако да се јавља један центар интереса и дјелатности људи који је довољно значајан за државу, да би му посветила пажњу и довољно неопходан за остваривање њених интереса, а с друге стране, коме је за остварење тих интереса нужно да буде признат за субјекта права. Својство правног субјекта, у крајњој линији, даје држава правним нормама, којима одређује ко може бити субјект права.³⁰⁰

²⁹⁸ Т. Живановић, Систем синтетичке правне филозофије, оп. цит. стр. 278.

²⁹⁹ М. Бартош, Основи приватног права, Београд, без године издања, стр. 38-39.

³⁰⁰ Р. Лукић, Увод у право, Београд, 1991. године, стр. 287-288.

Правним лицима се може признати да су субјект права, али је потребно да представљају центар интереса, различитих од интереса појединаца који су у вези са њим, или који га чине, као и засебан центар активности на остварењу тих интереса. Правно лице је реалност јер се људи који се у њему повезују стварно тако понашају, да извјесне последице својих радњи не урачунавају себи већ правном лицу. Оно може имати само она овлашћења и оне дужности које одговарају његовој природи и циљу ради кога је створено.

Овим дефиницијама је заједничко што прихватају да су правна лица организовани колективи људи (организације или заједнице) који остварују дозвољене дјелатности, односно циљеве и којма је правни поредак признао својство субјекта права. Разлике су више у бројности елемената од којих граде правна лица и обиму способности коју им признају, али оне се не тичу суштине постојања правног лица и његове способности.

По угледу на законодавства других европских држава која су настала после Другог свјетског рата, прописе о кривичној одговорности правних лица донијела је и претходна Југославија. То су били Закон о кривичним дјелима против народа и државе,³⁰¹ Закон о сузбијању недопуштене трговине, недопуштене шпекулације и привредне саботаже³⁰² и Закон о врстама казни (чл. 14.).³⁰³

Закон о кривичним дјелима против народа и државе у члан 10. став 1. је прво прописивао да „лица која за вријеме рата сарађују с непријатељем односно окупатором, тј. која своја индустријска, трговачка, транспортна или друга предузећа или своју стручну спрему ставе на расположење непријатељу за циљеве производње односно сама производе предмете који јачају економску снагу и ратни потенцијал непријатеља, или њихова сарадња с непријатељем садржи нарочито тешке облике експлоатације и притиска на раднике уз помоћ окупаторских власти, казниће се казном затвора до десет година и конфискацијом имовине.“

Термин предузећа је овдје употребљен као економски појам, а не за означавање предузећа као социјетарне форме организовања. Дакле, ради се о предузећу које служи за привређивање али нема облик организованости коме

³⁰¹ „Службени лист ДФЈ“ бр. 66/45 и „Службени лист ФНРЈ“ бр. 59/46, 106/47 и 110/47.

³⁰² „Службени лист ФНРЈ“ бр. 56/1946 од 12.6.1946.

³⁰³ Н. Срзентић, А. Стајић, Љ. Лазаревић, Кривично право Социјалистичке Федеративне републике Југославије, Општи део, оп. цит. стр. 117-119.

правни поредак признаје својство правног лица. Ради тога се овај став у потпуности односи на одговорност физичких лица када користе предузеће као инструмент привређивања.

Одговорност правних лица се прописује у ставу 2. истог члана: „ако предузеће припада правном лицу, изрећи ће се казна конфискације његове имовине, а уједно ће се по претходном ставу казнити поред извршиоца и чланови управних органа правног лица или његови пуномоћници или службеници који управљају његовим пословањем, уколико не докажу да је дјело учињено и поред њиховог противљења или без њиховог знања или накнадног одобрења.“

Истом казном ће се казнити и члан надзорног органа правног лица који је учествовао у доношењу одлуке из које проистиче привредна сарадња с непријатељем. Овако постављена диспозиција је донекле конфузна, али се може тврдити да се одговорност правног лица изводи из одговорности физичког лица за почињено кривично дјело. То физичко лице има одређени положај у управљачким и надзорним органима или својство одговорног лица по основу заступања или по основу службе или је пуномоћник. Одговорност је кумулативна, а правно лице је одговорно и ако постоји основ за искључење кривице физичког лица.

Закон о сузбијању недопуштене трговине, недопуштене шпекулације и привредне саботаже у члану 9. прописује одговорност правних лица. Она је кумулативна, јер за кривично дјело одговарају и правно и физичко лице. Одговорност се проширује и на управљачке органе који нису предузели одговарајуће мјере да дјело не буде учињено. Ако је дјело учињено по налогу или подстркавањем од стране одговорне управе правног лица, тада се може изрећи и казна конфискације једног дијела или читаве имовине правног лица.

У члану 16. Кривичног законика - Општи део³⁰⁴ из 1947. године предвиђена је могућност да правна лица изузетно могу бити субјект кривичног дјела за које је у закону изричито одређена њихова одговорност. Посебне одредбе о утврђивању ове одговорности нису постојале. Од кривичних санкција према одредбама члана 36. овог закона, правном лицу је било могуће изрећи смо казну конфискације цјелокупне или тачно одређеног дијела имовине. Посматрано са временске дистанце, очигледно је увођење те одговорности било првенствено мотивисано развлашћивањем предратних власника фабрика, банака и земљишних комплекса.

---

³⁰⁴ „Службени лист ФНРЈ“ бр. 106/47.

У прилог овоме могу да послуже и одређени подаци о осуђеним лицима, селективном приступу, малом броју утврђених злочиначких фирми и напуштању законског рјешења са нестанком приватне својине у привреди. То потврђује и прописивање само једне казне којом се врши конфискација имовине.

Ово је рјешење било у примјени до 1951. године када је донијет Кривични законик ФНРЈ у коме није била предвиђена одговорност правних лица. Ово не значи да се правна лица нису позивала на одговорност и кажњавала за одређена кажњива понашања.³⁰⁵

Наиме, Законом о привредним судовима из 1954. године као кажњива понашања правних лица и њихових одговорних лица у привредном и финансијском пословању уведени су привредни преступи.³⁰⁶ Ови судови су судили на основу бројних уредби које су прописивале кажњива дјела предузећа која су у теорији и пракси названа привредни преступи. Привредни преступи су уређени први пут Законом о привредним преступима донијетим 1960. године.³⁰⁷

Овај закон био је у примјени до 1977. године, када је донијет нови Закон о привредним преступима,³⁰⁸ који је са измјенама и допунама био на снази до краја постојања заједничке државе, почетком деведесетих година двадесетог вијека. Овај закон су преузеле све бивше републике СФРЈ у којима је примјењиван до увођења кривичне одговорности правних лица. У међувремену су неке од њих, умјесто ове одговорности одређивале прекршајну одговорност правних лица (Хрватска и Република Српска).

Привредни преступи су уведени ради обезбијеђивања заштите законитости у области привредног, а касније и финансијског пословања. Они су представљали друштвено штетну повреду прописа (закона или уредбе) о привредном и финансијском пословању која је проузроковала или је могла проузроковати теже посљедице и која је прописом надлежног органа одређена као привредни преступ. Сам пропис којим се одређује привредни преступ морао је да садржи обиљежја преступа и казну која се за тај преступ изриче.

---

³⁰⁵ М. Радовановић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр.78-81.

³⁰⁶ Закон о привредним судовима од 5.07.1954. године. Ови судови су судили на основу великог броја уредби које су прописивале кажњива дјела предузећа која су у теорији и пракси названа привредни преступи.

³⁰⁷ Закон о привредним преступима („Службени лист ФНРЈ“ бр. 16/60).

³⁰⁸ Закон о привредним преступима („Службени лист СФРЈ“ бр 4/77, 36/77, 14/85, 74/87, 57/89, и 3/90).

Правно лице је за привредни преступ одговарало по принципу изведене одговорности ако је до извршења привредног преступа дошло радњом или пропуштањем дужног надзора од стране органа управљања или одговорног лица које је било овлашћено да поступа у име правног лица. Одговорно лице је одговарало због предузете радње или пропуштања дужног надзора, а при том је поступило с умишљајем или из нехата, ако прописом којим је одређен привредни преступ није предвиђено да се привредни преступ може учинити само са умишљајем. У погледу урачунљивости, умишљаја, нехата и осталих института примјењивале су се сходно одредбе кривичног закона.

За привредне преступе³⁰⁹ одговарала су сва домаћа и страна правна лица. Од одговорности за привредне преступе били су изузети држава, Република, аутономна покрајина, општина и њихови органи. Али прописом о одређивању преступа могло се предвидјети да за привредни преступ одговара одговорно лице у њиховим органима. Од казни се могла изрећи само новчана казна, а условна осуда правном и одговорном лицу, али је суд морао утврдити новчану казну и одредити вријеме провјеравања од једне до три године.

Закон је прописивао и широк спектар заштитних мјера које су имале за циљ да отклоне опасност и узроке који би могли довести до понављања привредног преступа. Правне посљедице осуде су могле погодити само одговорно, а не и правно лице.

Ако правно лице нису погађале правне посљедице осуде, на њега се примјењивао институт одузимања имовинске користи која је уношена у буџет. Иако није оправдано да сва правна лица буду изузета од правних посљедица осуде, разлика је у једном периоду ипак морала постојати. Њу оправдава постојање друштвене, па затим државне својине као доминантних облика, све до почетка процеса приватизације.

Поступак за привредне преступе покретао је јавни тужилац пред надлежним судом, а по поступку који је дјелимично прилагођен правним лицима и природи ове одговорности. У претежном преосталом дијелу примјењивао се Закон о кривичном поступку.

Привреднопреступна одговорност³¹⁰ је остваривала своју улогу до увођења кривичне одговорности. Увођење кривичне одговорности правних лица није

---

³⁰⁹ Д. Јовашевић, Коментар Закона о привредним преступима, оп. цит. стр.116-121.

³¹⁰ Д. Јовашевић, Привредни преступи, Београд, 2000. године, стр.15-21.

прихваћено у заједничкој држави и поред наговјештаја у правној теорији да је она пожељна и могућа. Осим тога ни кривични закон то није онемогућавао иако није ни прописивао било каква правила која се на то односе.³¹¹ Уосталом ни већина других европских законодавстава није прихватала њено увођење. Расправе о томе су се водиле и у међународним научним круговима, посебно европске оријентације.

Расправе код нас о томе је прекинуо рат на простору СФРЈ и оне су настављене у оквиру новоформираних самосталних држава. Под утицајем обавеза преузетих из међународног права и прихватањем другачијих учења о кривичном дјелу и кривичној одговорности, одговорност правних лица за кривична дјела нашла је свој пут у законодавство тих држава. Прва га је увела Словенија 1999. године, потом Хрватска, да би 2003. године овај облик кривичне одговорности правних лица уведен у БиХ и Црној Гори, а 2004. године и у Македонији. Доношењем посебног закона 2008. године и Србија уводи овај облик објективне кривичне одговорности у свој правни систем. Пошто ћемо их обрадити кроз преглед упоредног права, на том се нећемо више задржавати.

5. РАЗВОЈ ОДГОВОРНОСТИ ПРАВНИХ ЛИЦА ЗА КРИВИЧНА ДЈЕЛА У МЕЂУНАРОДНОМ ПРАВУ

Пошто је већ прихваћена од већег броја националних кривичних законодавстава идеја о правном лицу као субјекту кривичног дјела, таква схватања полако почињу да проналазе своје мјесто и у међународном кривичном праву. Ту се кроз међународне конвенције и друге акте дефинишу штетне радње које имају обиљежја кривичног дјела за које се препоручује и одређује одговорност правних лица. Ове конвенције врше повратни утицај на домаће кривично законодавство које уређује кривична дјела, одговорност и систем кривичних санкција у складу са овим међународним актима.³¹²

За европски простор карактеристично је постојање више правних система који су подијељени на три нивоа. То су:

1. међународни ниво,

³¹¹ Н. Срзентић, А. Стајић, Ј. Лазаревић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 164.

³¹² Д. Јовашевић, Б. Петровић, Кривична одговорност правних лица у савременом кривичном праву, Зборник радова Правог факултета у Нишу, Ниш, број 49/2007. године, стр. 185-209.

2. супранационални ниво и

3. национални ниво.

Међународни правни систем чине уговори које су поједине државе закључиле самостално или у оквиру одређених међународних организација, као што су Уједињене нације (УН), Организација за привредну сарадњу и развој (OECD),³¹³ Савјет Европе (СЕ) или Европска унија (ЕУ). Правни систем Европских заједница који је дио правног система ЕУ има супранационални карактер. Европске државе имају своје аутономне правне системе и законодавни суверенитет.

На свим наведеним нивоима власти настали су документи у којима се захтијева или предлаже успостављање кривичне одговорности правних лица, односно одговорности правних лица за кривична дјела. Правни акти међународних и европских организација које регулишу ово питање и обавезују државе на њихово спровођење, трансформисали су уређење кажњивости правних лица из унутрашњег криминалнополитичког питања појединих држава у спољно криминалнополитичко питање испуњења међународноправних обавеза.

5.1. Допринос међународних конгреса развоју одговорности правних лица за кривична дјела

Развој савременог кривичног права³¹⁴ праћен је настојањем да се уведе одговорност правних лица за кривична дјела. Значајнији скупови на којима је ова идеја први пут споменута су били Први и Други конгрес међународног удружења за кривично право који су одржани 1926. и 1929. године. На овим конгресима је прихваћено схватање да правна лица представљају друштвене снаге које могу да буду опасне за вршење кривичних дјела и других недозвољених дјела којима се наносе или се могу нанијети огромне штете правима или интересима других. Такође, Седми конгрес међународног удружења за кривично право који је одржан 1937. године отишао је много даље. Том приликом донијета је резолуција која је

³¹³ Organization for Economic Cooperation and Development.

³¹⁴ Д. Јовашевић, Међународно кривично правосуђе као средство за заштиту међународне безбедности, Политичка ревија, Београд, број 1/2007. године, стр. 265-290.

предвиђала одговорност правних лица за кривична дјела у случајевима који су одређени законом.³¹⁵

У Женеви је 1955. године одржан Први конгрес УН за спречавање криминалитета и поступање са затвореницима. На конгресу су представници око шездесет држава и подручја расправљали о различитим проблемима сузбијања и спречавања криминалитета, криминалне политике и кривичног правосуђа и успостављању сарадње међу државама ради супротстављања криминалитету на глобалном нивоу. Од тада се конгреси ове врсте одржавају сваке пете године. Тако су они постали састајалиште државних представника, представника бројних међувладиних и невладиних организација и различитих организација у оквиру и под окриљем Организације уједињених нација, као и појединих еминентних научника и стручњака из читавог свијета³¹⁶. На тим је конгресима усвојен велики број међународних инструмената, различитих мултилатералних уговора, препорука и смјерница за што успјешније супротстављање криминалним појавама које прате савремено човјечанство.³¹⁷

Организатор неколико посљедњих конгреса је The UN Commission on Crime Prevention and Criminal Justice, као стално Повјереништво УН за превенцију криминалитета и кривично правосуђе. Ради тога је и Конгрес, од почетног назива Конгрес УН за превенцију криминалитета и поступање с починиоцима кривичних дјела, промијенио назив у Конгрес УН за превенцију криминалитета и кривично правосуђе. На сваком од конгреса доношени су значајни документи који су утицали на правац борбе против криминалитета. Они су, преко међународних конвенција чије су доношење предлагали или значајно конципирани, утицали на постепено прихватање и одговорности правних лица за кривична дјела.

На Међународном конгресу за кривично право, одржаном 1994. године у Рио де Жанеиру, усвојена је препорука националним законодавствима да у области еколошке деликвенције пропишу кривичну одговорност не само руководећих лица, већ и самих институција, правних лица, предузећа и других јавних лица.

---

³¹⁵ Д. Јовашевић, Расправа о кривичноправној одговорности правних лица у савременом кривичном праву, Зборник радова, Приступ правосуђу-инструменти за имплементацију европских стандарда у правни систем Републике Србије, Ниш, 2008. године, стр. 322-328.

³¹⁶ В. Ђ. Деган, Б. Павишић, Међународно казнено право, Ријека, 2005. године, стр. 195-203.

³¹⁷ А. Шаковић, Организовани економски криминал у односу на корупцију и прање новца у Босни и Херцеговини, Криминалистичке теме, Сарајево, број 3-4/2003. године, стр. 183-193.

Међународном сарадњом у супротстављању транснационалном криминалитету бавио се и Десети конгрес УН за превенцију криминалитета и поступање с учиниоцима кривичних дјела (одржан 2000. године у Бечу).³¹⁸ На њему је у оквиру друге главне теме препоручено да као један од приоритета у борби против свих облика криминалних активности буде завршетак преговора на изради Конвенције против транснационалног организованог криминалитета.³¹⁹

Ова је препорука унијета и у Бечку декларацију и на основу ње је посебан *ad hoc* одбор израдио Нацрт конвенције и два протокола које је Генерална скупштина УН усвојила Резолуцијом 55/25 од 15. новембра 2000. Конвенција против транснационалног организованог криминалитета с припадајућим протоколима свечано је потписана у Палерму од 12. до 15. децембра 2000., а ступила је на снагу 29. септембра 2003. Ова Конвенција предвиђа обавезу држава потписница да утврде у националном кривичном законодавству институт одговорности правних лица за кривична дјела у оквиру организованог криминала, корупције, прања новца и ометања правосуђа.³²⁰

При томе је ова Конвенција (позната и као "Палермо конвенција") предвидјела и избор санкција које се могу прописати за правна лица као учиниоце наведених кривичних дјела. Те санкције су: а) кривичне, б) административне и в) грађанске санкције чији је избор препуштен државама (чл. 10. ст. 2. Конвенције). На тај начин је Палермо конвенција постала један од најважнијих међународних докумената који су утицали на национална законодавства да уведу одговорност правних лица за кривична дјела.

Иначе сам појам "транснационални криминалитет" предложио је амерички стручњак Филип Цесап у предавању на Универзитету у Јелу још 1956. године „за дјела која представљају акције или догађаје који прелазе националне границе.“³²¹ На Петом конгресу УН за превенцију криминалитета и поступање с учиниоцима кривичних дјела 1975. године у Женеви извршни секретар Конгреса је у свом реферату тај термин поново употребио за „криминалитет који прелази границе

³¹⁸ Д. Јовашевић, Кривично дело прања новца – међународни и унутрашњи аспекти, Правни информатор, Београд, број 5/2000. године, стр. 37-39.

³¹⁹ Н. Теофиловић, Н. Корајлић, Корупција и прање новца као облици организованог криминала, Криминалистичке теме, Сарајево, број 3-4/2005. године, стр. 131-149.

³²⁰ Д. Јовашевић, Улога Европске уније у борби против корупције, Право и правда, Сарајево, број 1/2009. године, стр. 39-58.

³²¹ А. Царић, XI конгрес Уједињених народа о спрјечавању криминалитета и о казненом правосуђу, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Загреб, број 2/2005. године, стр. 899-924.

поједине државе“, дакле више као криминолошки, а не као правни појам. Тек након ступања на снагу Конвенције УН против транснационалног организованог криминалитета, овај израз је добио карактеристике правног појма.

Овдје је потребно посебно споменути Једанаести конгрес УН за превенцију криминалитета и поступање с учиниоцима кривичних дјела који је одржан у Бангкоку (Тајланд) у периоду од 18. до 25. априла 2005. године.³²² Једанаести конгрес УН се одвијао у знаку јубилеја педесете годишњице усвајања документа „Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners“, донијетог на Првом конгресу УН за превенцију криминалитета и поступање с учиниоцима кривичних дјела у Женеви 1955. године.

Тема тог Конгреса гласила је: „Сарадња и реакција: стратешки савези у превенцији криминалитета и кривичном правосуђу“ која је обухватала пет главних тема. То су:³²³

- 1) ефикасне мјере против транснационалног организованог криминалитета,
- 2) међународна сарадња против тероризма и везе између тероризма и других криминалних активности у контексту рада Канцеларије УН за дроге и криминалитет,
- 3) корупција - пријетње и правци у 21. вијеку,
- 4.) привредни и финансијски криминалитет: изазови одрживом развоју и
- 5) педесет година рада на успостављању стандарда у спречавању криминалитета и кривичном правосуђу.³²⁴

У раду овог Конгреса су такође доминирале двије теме, и то: а) тероризам и б) организовани криминалитет, којима су биле посвећене прве двије тачке дневног реда Конгреса. То показује да је ријеч о два најопаснија облика криминалитета с којима је суочен савремени свијет на почетку 21. вијека.³²⁵

У условима глобализације која захвата готово све области живота, организовани криминалитет и тероризам нису неке самосталне и потпуно одвојене криминалне појаве. Они се у пракси све више преплећу и међусобно

³²² XI Конгрес Уједињених нација о спречавању криминалитета и кривичном правосуђу одржан 25. априла 2005. године.

³²³ Д. Јовашевић, Међународноправни основи за кривична дела недозвољене производње и трговине опојним дрогама. Страни правни живот, Београд, број 3/2005. године, стр. 125-136.

³²⁴ Ш. Павловић, Прање новца - посебна саставница организираног криминалитета, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Загреб, број 2/1997. године, стр. 787-810.

³²⁵ Д. Јовашевић, Корупција у правној теорији и пракси, Теме, Ниш, број 4/2008. године, стр. 849-866.

допуњавају, тако да међу њима постоји уска веза и сарадња у остварењу њихових криминалних циљева. То потврђују облици криминалних активности у којима се испољава транснационални организован криминалитет,³²⁶ а тим се криминалним активностима, или неким од њих користе и терористичке групе. Стављањем транснационалног организованог криминалитета на прво мјесто међу пет главних тема XI конгреса довољно је наглашена актуелност тог облика криминалитета на почетку 21. вијека.³²⁷

Главна подручја криминалних дјелатности организованог криминалитета данас су: трговина људима, кријумчарење миграната, трговина оружјем и експлозивним материјама и њихова употреба, трговина људским органима, отмица, трговина културним добрима, трговина заштићеним врстама флоре и фауне, а на мору недозвољен риболов и прекомјерно изловљавање заштићених врста, пиратски акти, дјела против безбједности поморског саобраћаја и др.

Транснационални организован криминалитет³²⁸, као глобални проблем, захтијева интегрисану глобалну реакцију у којој је нужна интензивна сарадња како на националном тако и на регионалном и на међународном нивоу. За успјешну борбу против организованог криминалитета неопходно је усвајање шире стратегије која ће у себи садржавати примјену мјера социјалног и привредног карактера³²⁹. Ради тога су позване све државе чланице које то још нису учиниле да што прије приступе и ратификују Конвенцију против транснационалног организиованог криминалитета, са пратећим протоколима, као и Конвенцију против корупције, те своје домаће законодавство ускладе с њиховим одредбама.

У закључцима усвојене Декларације, која је потврђена као службени документ Опште скупштине УН, наводи се двадесетак легалних и практичних средстава која државама учесницама могу олакшати и унаприједити међународну сарадњу на подручју борбе против тероризма, транснационалног организованог криминалитета и корупције.

³²⁶ Г. Хершак, Борба против организираног криминалитета и прања новца, Правник, Загреб, број 1/1995. године, стр. 1-16.

³²⁷ Д. Јовашевић, Европска унија у сузбијању корупције, Европско законодавство, Београд, број 27-28/2009. године, стр. 9-21.

³²⁸ Д. Јовашевић, М. Гајић Гламочлија, Проблем корупције у светлу заштите људских права, Београд, 2008. године, стр.115-123.

³²⁹ М. Јеленски, Прање новца–савремени свјетски тренд, Приручник, Загреб, број 3/1991. године, стр. 216-224.

Утицај усвојених стандарда и норми УН на савремена кретања на подручју превенције криминалитета и кривичног правосуђа³³⁰ може се пратити и на међународном и националном нивоу. Кад је ријеч о утицајима на међународном нивоу, начела садржана у постојећим стандардима и нормама постепено су уграђивана у правно обавезујуће међународне инструменте, као што су: Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Конвенција о правима дјетета или у инструменте регионалног карактера (нпр. Европска затворска правила), односно у владајућа правила међународних кривичних трибунала (нпр. Римски статут сталног међународног кривичног суда)³³¹.

Иако су за државе чланице правно необавезујући, стандарди и норми УН имају вишеструки утицај на национално законодавство и правосудни систем појединих земаља. Он се нарочито огледа у:

1. предузимању реформи у националном кривичном законодавству и правосудним институцијама;
2. преузимању појединих начела и правила усвојених у стандардима и нормама;
3. у реформи затворских институција и побољшању правног положаја затвореника;
4. у проширењу система мјера реакције према учиниоцима кривичних дјела увођењем алтернативних санкција и реституцијске правде и
5. у преузимању појединих правила и начела из правно необавезујућих модела вишестраних уговора (нпр. the Model Treaty on Extradition, the Model Treaty on Mutual Assistance in Criminal Matters).

5.2. Акти Организације уједињених нација

У оквиру система Организације уједињених нација дјелује више различитих организација које се у већој или мањој мјери баве питањима сузбијања

³³⁰ Ж. Ђурић, Д. Јовашевић, М. Ракић, Корупција - изазов демократији, Београд, 2007. године, стр. 213-237.

³³¹ Више: Д. Радуловић, Међународно кривично право, Подгорица, 1999. године; З. Стојановић, Међународно кривично право, Београд, 2000. године; В. Ђурић, Д. Јовашевић, Међународно кривично право, Београд, 2003. године; М. Шкулић, Међународни кривични суд, Београд, 2005. године; В. Ђ. Деган, Б. Павишић, Међународно казнено право, Ријека, 2005. године; М. Симовић, М. Благојевић, Међународно кривично право, Бања Лука, 2007. године.

и спречавања различитих облика и видова криминалитета.³³² Тако је Организација за привредну сарадњу и развој (ОЕЦД) још 1994. године упутила препоруку државама чланицама да „предузму ефикасне мјере одвраћања, превенције и борбе против подмићивања страних јавних службеника³³³ у вези с међународним пословним трансакцијама.“³³⁴ Чак су основане и двије радне групе које су требале припремити програм мјера и акте за остварење идеје о спречавању корупције на свим нивоима. Прва радна група (Working Group on Bribery) је припремила OECD Anti Corruption Convention, док је друга радна група (Committee of Fiscal Affairs) прихватила бројне препоруке о промјенама у рачуноводственим техникама, као и скуп иницијатива о промјенама у домаћим законодавствима којима се престаје с праксом да плаћање мита представља одбитну пореску ставку (tax deductibility). Ова препорука прихваћена је 28. марта 1996. године.³³⁵

Од посебног значаја за разматрање теме сузбијања криминалитета криминалитета правних лица је и Конвенција о забрани подмићивања страних јавних службеника у међународним пословним трансакцијама. Ова конвенција УН је припремљена на састанку министара у мају 1996. године,³³⁶ а затим и на састанку држава чланица Г 7 у јулу исте године. Коначно је Конвенција о забрани подмићивања страних јавних службеника у међународним пословним трансакцијама³³⁷ (Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions) и усвојена на састанку OECD од 18. до 21. новембра 1997. године. Конвенција је свечано потписана од стране представника двадесет девет влада 17. децембра 1997. године. Земље чланице су морале до 1. априла 1998. године њене одредбе унијети у сопствено законодавство, а конвенцију је до данас ратификовало 35 држава. Ова Конвенција обавезује државе потписнице да прихвате систем свеобухватних мјера за спречавање корупције. Међу овим мјерама се истиче обавеза држава потписница да у свом националном

³³² Н. Мрвић Петровић, Корупција и стратегија њеног сузбијања, Темида, Београд, број 4/2001. године, стр. 24-27.

³³³ Д. Јовашевић, Улога Европске уније у борби против корупције, Право и правда, Сарајево, Број 1/2009. године, стр. 39-58.

³³⁴ OECD Government Agree to Combat Bribery, SG/P 36 (1994).

³³⁵ Д. Јовашевић, Одговорност правних лица у кривичном праву Босне и Херцеговине, Страни правни живот, Београд, број 1-3/2006. године, стр. 284-302.

³³⁶ Савјет министара се сложио с припремама "soft law" конвенције дакле као препорука чланицама, но у међувремену је притисак појачан у настојању да се до усвајања обавезност конвенције појача. Посебно јака била је подршка на састанку Г 7 (Денвер, 20.06.1997.) када су све земље позване да укину пореска ослобођења за мито, а међународне институције, посебно банке, да сузбијају корупцију.

³³⁷ Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions.

законодавству предвиде одговорност предузећа (правних лица) за подмићивање страних јавних службеника у међународном пословном промету (активна корупција).³³⁸

Истовремено се захтијева и прописивање казних санкција за сва лица која се нађу у улози учиниоца кривичног дјела давања мита (чл. 3. ст. 1. Конвенције). У случају да одређена држава не познаје у свом правном систему институт казнене одговорности правних лица, тада је потребно увести „ефикасне, примјерене и застрашујуће неказнене санкције укључујући и новчане казне за различите облике корупције“ (чл. 2. ст. 3.). Конвенцијом се одређују општи елементи заједничке казнено-правне дефиниције, а сама чињеница да је за неки посао (за добијање или за одржање посла) дато мито мора бити криминализовано без обзира на локалне обичаје, висину мита, или друге околности, а висина казне мора бити адекватна за слично дјело учињено између самих домаћих субјаката. Општи или специјални економски интерес или посљедице не могу бити извињење или не могу да ослобађају од одговарајућег правног поступка или казне. При томе је изричито предвиђено да се свака добит или друга имовина која је стечена корупцијом, обавезно одузима, односно конфискује.³³⁹

Да би се обезбиједила ефикасност примјене Конвенције о забрани подмићивања страних јавних службеника у међународним пословним трансакцијама, уведен је и сталан надзор („мониторинг“) над њеном примјеном, а сама Конвенција захтијева криминализацију различитих активности физичких или правних лица као што су:³⁴⁰

1. подмићивање,
2. одузимање власништва без правичне накнаде,
3. отворена или прикривена преференција за локалне добављаче,
4. регулатива која забрањује запошљавање странаца и
5. дискриминативна контролу заштите околине и друго.

³³⁸ Д. Јовашевић, Улога Европске уније у борби против прања новца и корупције, Зборник радова, Педесет година Европске уније, Београд, 2007. године, стр. 377-401.

³³⁹ Д. Мештровић, Легализација илегално стеченог капитала, Полиција и сигурност, Загреб, број 1-3/2002. године, стр. 145-155; Д. Илчић, Документи међународних организација о спречавању прања новца као извори права, Правни живот, Београд, број 9/2005. године, стр. 903-925.

³⁴⁰ Д. Јовашевић, Б. Петровић, Кривична одговорност правних лица у савременом кривичном праву, Зборник радова Правног факултета у Нишу, Ниш, број 49/2007. године, стр. 185-209.

На овај начин се корупција смјешта у контекст осигурања једнаког положаја у тржишној утакмици. Тренутно³⁴¹ још није познато како ће се разрјешити неке дилеме, као што су на примјер: да ли појам јавних службеника проширити и на запослене у компанијама које се налазе у државном власништву или пак овај вид одговорности ограничити само на службенике који имају јавна овлашћења, да ли исте одредбе примјенити и на финансирање политичких странака, подмићивања при доношењу или измјени законодавства или се пак ограничити само на питања пословне утакмице. Политичке одлуке донесене у припреми упућују на ширење подручја примјене, јачања санкција и надзора над примјеном.

Конвенција о забрани подмићивања страних јавних службеника у међународним пословним трансакцијама³⁴² је, заправо, само дио МАИ стратегије (Multilateral Agreement on Investment) чији је основни захтјев да се страним инвеститорима осигура исти положај као домаћим инвеститорима без посебних повластица, затим уношење реда у расписивање јавних конкурса и сл. Ово је прва конвенција Уједињених нација која, захтијевајући кажњавање правних лица за корупцију, препоручује увођење њихове кривичне одговорности. Иако је њено увођење оставила на вољу домаћем законодавству, инсистирањем на ефикасним, примјереним и застрашујућим санкцијама, Конвенција је ипак остварила велики утицај на национална законодавства да то почну чинити у оквиру казнене одговорности. Земље које су до тада биле традиционални противници кривичне одговорности правних лица, схватајући да примјерене санкције могу бити примијењене само у оквиру одговорности правних лица за кривична дјела, почеле су да ову одговорност предвиђају у свом кривичном законодавству.

Проблематиком предузимања ефикасних мјера за спречавање и сузбијање прања новца бавила се такође и Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала³⁴³ (Палермо, 2000. године, ступила на снагу 29. септембра 2003. године), с два допунска протокола.³⁴⁴

³⁴¹ International plan to fight bribery, www.nando (05.12.1997); Transparency International, Briefing memorandum: OECD Anti Corruption Convention, www.ti (05.12.1997.).

³⁴² Д. Јовашевић, Улога Европске уније у борби против корупције, Право и правда, Сарајево, број 1/2009. године, стр. 39-58.

³⁴³ United nations Convention against Transnational Organized Crime, објављена у „Службени гласник БиХ-Међународни уговори“ број 3/02. „потврђена Одлуком о ратификацији од 5. фебруара 2002. године, ступила на снагу даном објављивања.

³⁴⁴ М. Милошевић, Организовани криминал, Београд, 2003. године, стр.16-29.

1. Протоколом за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и дјецом и

2. Протоколом против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом.

Ови последњи међународни правни акти донијети су на конференцији под окриљем Организације уједињених нација која је одржана децембра мјесеца 2000. године у Палерму. Конвенција захтијева прописивање одговорности правних лица за кривична дјела организованог криминалитета,³⁴⁵ корупције, прања новца и ометања правосуђа, али избор санкција између кривичноправних, грађанскоправних и административних препушта државама (чл. 10. ст. 2.). У чл. 10. ове конвенције под називом „Одговорност правних лица“ предвиђено је слjedeће:³⁴⁶

1. Свака држава потписница ће усвојити неопходне мјере у складу са својим правним начелима, да би установила одговорност правних лица за учествовање у тешким кривичним дјелима у које је умијешана за организовани криминалитет и за кривична дјела утврђена у складу са члановима 5., 8. и 23 Конвенције,³⁴⁷

2. Зависно од правних начела државе потписнице, одговорност правних лица може бити кривична, грађанска или административна,

3. Таква одговорност не доводи у питање кривичну одговорност физичких лица која су извршила кривично дјело и

4. Свака држава потписница ће, посебно, обезбједити да правна лица која су одговорна у складу са овим чланом подлијежу ефикасном, пропорционалном и превентивном кривичном или некривичном кажњавању, које укључује новчане казне.³⁴⁸

Дакле, и ова тзв. Палермо конвенција се залаже за примјену свеобухватних мјера за сузбијање и спречавање различитих облика и видова организованог криминалитета, гдје између осталог свакако спадају и кривична дјела корупције и прања новца³⁴⁹ прибављеног организованим криминалом. Захтијевајући увођење

³⁴⁵ Г. Хершак, Прања новца, Зборник Правног факултета у Загребу, Загреб, број 5-6/1992. године, стр. 741-753.

³⁴⁶ D. Jovašević, Criminal legal aspects of money laundering in law system of Republic of Serbia, Facta universitatis, Niš, broj 2/2007. godine, str. 143-152.

³⁴⁷ Ради се углавном о корупцији.

³⁴⁸ Д. Јовашевић, Улога Европске уније у борби против прања новца и корупције, Зборник радова, Педесет година Европске уније, Београд, 2007. године, стр. 377-401.

³⁴⁹ М. Гуинио, Мјере за спречавање прања новца, Слободно подузетништво, Загреб, број 8/1998. године, стр. 40-48.

одговорности, ова Конвенција уважава различитост правних система и не инсистира да то обавезно буде кривична одговорност, али је ставља на прво мјесто. Значајно је да одговорност правних лица не искључује одговорност физичких лица која су учинила кривично дјело за које се кажњава правно лице. Од санкција, кривичних и некривичних, које морају бити сразмјерне и одвраћајуће, Конвенција посебно издваја новчане санкције.

Сљедећи значајан акт који поставља међународно правни основ за увођење кривичне одговорности правних лица³⁵⁰ у националном кривичном законодавству јесте Конвенција Уједињених нација против незаконитог промета опојних дрога и психотропних супстанци (донијета 19. децембра 1988. године у Бечу).³⁵¹ Она предвиђа обавезу држава потписница да у свом националном законодавству инкриминишу бројне активности везане за промет опојним дрогама³⁵², као и да прање овако стеченог новца предвиде као кривично дјело³⁵³. При том се посебно наглашава важност међународне сарадње, „тежи за уједињавањем казнено-правне регулативе“³⁵⁴ и прописују мјере пљенидбе и конфискације профита стечених од незаконите производње и промета наркотицима. „Конвенција УН садржи вјероватно највећи наговјештај о пријетњи незаконите продаје дрога на глобалном нивоу.“³⁵⁵ Она обавезује више од 160 земаља, а с обзиром на захтјев за криминализацијом прања новца самог по себи, она обавезује сваку државу приступницу да законом забране активности продаје дроге укључујући стицање, продају, завјеру, помагање и подстреквање те омогућавање извршења кривичног дјела злоупотребе опојних дрога.³⁵⁶

У члану 3. ове конвенције дат је појам кривичног дјела прања новца,³⁵⁷ која је послужила као основа касније легислативе. Радња извршења овог

³⁵⁰ П. Новоселец, Криминално политичко значење и правно уређење прања новца, Твртка, Загреб, број 9/1996. године, стр. 41-53.

³⁵¹ „Службени лист СФРЈ - Међународни уговори“, бр. 14/90 од 23.11.1990.

³⁵² Д. Јовашевић, Б. Петровић, Кривична одговорност правних лица у савременом кривичном праву, Зборник радова Правог факултета у Нишу, Ниш, број 49/2007. године, стр. 185-209.

³⁵³ P. Lilley, Dirty Dealing ; The United Truth About Global Money Laundering, London, 2000. године, стр.117-132.

³⁵⁴ Н. Босанац, Организирани криминалитет с посебним освртом на појмовно одређивање, појавност и нормативно регулирање прања новца, Хрватска правна ревија, Загреб, број 2/2001. године, стр. 92.

³⁵⁵ Graham, T., Bell, E., Elliott, N, Money Laundering (Butterworth's Compliance Series), Butterworth-Heinemann, Wiltshire, 2006., стр. 29.

³⁵⁶ Д. Илчић, Документи међународних организација о спречавању прања новца као извори права, Правни живот, Београд, број 9/2005. године, стр. 903-925.

³⁵⁷ Ж. Вукелић, Има ли прања новца, Банка, Загреб, број 10/1994. године, стр. 29-36.

међународног кривичног дјела се састоји у предузимању више алтернативно предвиђених активности као што су:³⁵⁸

1. конверзија, трансфер имовине настале извршењем кривичног дјела, с циљем прикривања незаконитог поријекла имовине;

2. помагање било ком лицу које је умијешано у извршење таквог кривичног дјела да би се избјегле правне посљедице ових активности;

3. прикривање или сакривање праве природе, извора, локације, располагања и кретања изведених права власништва или имовине са знањем да је та имовина резултат извршеног кривичног дјела;

4. стицање, посједовање или употреба са знањем у време пријема робе или предмета, односно вриједности која је резултат неовлашћене трговине опојним дрогама и

5. удруживање ради извршења, покушај, помагање, подстрекавање, олакшавање или савјетовање да се изврши кривично дјело трговине опојним дрогама, укључујући и прање новца.

Овако одређено кривично дјело прања новца³⁵⁹ на међународном плану широко је поставило оквире радње извршења, укључујући припремне радње и покушај, као и радње саучесништва (подстрекавање, помагање или организовање злочиначког удружења) као радње извршења. Као битан, конститутивни елемент овог кривичног дјела тражи се постојање знања, свијести, намјере или циља, као субјективних елемената психолошке природе. Конвенција није одредила ни врсту ни висину кривичне санкције, већ је то препустила конкретном националном законодавству да само одреди, према основима криминалне политике, односно захтјевима и потребама своје земље.³⁶⁰

Управо дио ове тзв. Бечке конвенције, који се бави прикривањем користи и прањем новца који су прибављени незаконитим прометом дрога, није се могао провести без увођења кривичне одговорности правних лица за те радње. Правна лица се, наиме, често користе у обезбјеђивању финансијских средстава, преради, транспорту, складиштњу и дистрибуцији дрога и каснијем прању „прљавог“ новца и његовом укључивању у легалне токове. Све то је утицало да се као једна од

³⁵⁸ В. Гилмор, Прљави новац, Београд, 2005. године, стр.67-83.

³⁵⁹ Д. Јовашевић, М. Гајић Гламочлија, Кривично дело прања новца, Београд, 2008. године, стр. 117-134.

³⁶⁰ Ј. Вардел, Прање новца, Избор, Загреб, број 3/1997. године, стр. 265-273.

најефикаснијих мјера у свеобухватној борби против ове недозвољене и за друштво изузетно штетне дјелатности уведе и кривична одговорност правних лица.³⁶¹

Сама Конвенција код гоњења учинилаца ових кривичних дјела не прави разлику између физичких и правних лица. У ставу 6. цитираног члана прописано је да ће „стране потписнице настојати да обезбиједи да се сва дискрециона законска овлашћења по основу њиховог домаћег закона која се односе на гоњење лица због прекршаја утврђених у складу са овим чланом изврше тако да се максимизира дјелотворност законских мјера у вези са тим прекршајима и уз пуно поштовање потребе да се спријечи чињење таквих прекршаја.“ Дакле, ни према слову конвенције кривична одговорност за прање новца није резервисана само за физичка лица. Ово је послужило и као додатни аргумент присталицама увођења кривичне одговорности правних лица уопште, па и за ова кривична дјела.

Овдје је потребно споменути и Конвенција Уједињених нација против корупције, која је усвојена на Генералној скупштини у Њујорку 31. октобра 2003. године. Она је ступила на снагу 14.12.2005. године, након што ју је ратификовало 30 држава, а до данас је ратификована од 92 државе и потписана од 142. Ову конвенцију је БиХ ратификовала 25. марта 2006. године.³⁶²

Конвенција Уједињених нација против корупције³⁶³ представља први свеобухватни глобални, правни инструмент о спречавању и сузбијању корупције који садржи мјере за превенцију, криминализацију и међународну сарадњу у контроли и санкционисању корупције, омогућава Владама, грађанима и донаторима приступ међународно успостављеним институцијама, у њиховом раду на нивоу земље, те пружа важне стандарде у етици јавног сектора и у приступу информацијама, као и кодексе понашања и рачуноводствене стандарде за приватни сектор.³⁶⁴

Кривичноправни дио Конвенције („Инкриминације и примјена закона“) дефинише елементе кривичних дјела корупције и тражи од држава потписница да ова кривична дјела инкорпорирају у своје кривично законодавство (конкретно, у кривични закон). Увођење одређених кривичних дјела у домаће законодавство

³⁶¹ Д. Јовашевић, Европска унија у борби против организованог криминала, Српска политичак мисао, Београд, број 3-4/2007. године, стр. 47-68.

³⁶² Међународни уговори, „Службени гласник БиХ“ број 5/2006 од 28.4.2006. године.

³⁶³ Д. Јовашевић, Улога Европске уније у борби против прања новца и корупције, Зборник радова, Педесет година Европске уније, Београд, 2007. године, стр. 377-401.

³⁶⁴ Д. Деренчиновић, Мит о корупцији, Зборник Правног факултета у Загребу, Загреб, број 6/2001. године, стр. 1465-1468.

држава потписница представља њихову обавезу. Конвенција не предвиђа само „класична“ кривична дјела корупције као што су мито или проневјера, већ уводи и нека друга кривична дјела као што су ометање правде, незаконито богаћење, злоупотреба положаја и друго. Посебно је важан дио који се односи на корупцију у приватном сектору.

У члану 26. Конвенције говори се о одговорности правних лица и утврђује обавеза сваке државе уговорнице да усвоји мјере које могу бити потребне, сагласно својим правним начелима, како би утврдила одговорност правних лица за учешће у кривичним дјелима утврђеним у складу са конвенцијом. Сама одговорност може бити кривична, грађанска и управна (административна) у зависности од правног поретка дотичне државе. Одговорност правног лица за кривично дјело не утиче на одговорност физичког лица које је починило кривично дјело. Свака је држава дужна обезбиједити ефикасне кривичне и некривичне санкције, укључујући и новчане санкције.³⁶⁵

Конвенција Уједињених нација против корупције,³⁶⁶ даље прописује примјену познатих института кривичног права, са нешто другачијим називима који су вјероватно резултат неспретног превода. Тако ће се и на правна лица примијенити институти као што су: „Учешће и покушај“ (чл. 27. Конвенције), који су познати у домаћем кривичном праву под појмом саизвршилаштва, подстрекавања и помагања, као и покушаја кривичног дјела. Такође се захтијева и прописивање строжијег режима за наступање застарјелости као основа гашења права државе на примјену кривичне санкције (чл. 29. Конвенције) и то застарјелости кривичног гоњења и извршења казне, као и споредних мјера, те мјера безбједности, као кривичних санкција према домаћем кривичном законодавству.³⁶⁷

Од држава потписница ове Конвенције тражи се да чак уведу незастарјевање за кривична дјела корупције из Конвенције или да утврде дужи рок застарјелости, или стављање института застаре ван снаге у ситуацији ако је наводни починилац избјегао извођење пред лице правде. Такође се захтијева и увођење комплетног система кривичног права: материјално, процесно и поступак

³⁶⁵ Р. Цврчић, Корупција и инструменти њезина сузбијања у међународној заједници, Рачуноводство и ревизија, Загреб, број 8/2000. године, стр. 63-69.

³⁶⁶ Д. Деренчиновић, Приказ Конвенције УН против корупције, Право и порези, Загреб, број 3/2004. године, стр. 38-46.

³⁶⁷ Д. Деренчиновић, Коментар Конвенције УН против корупције, Загреб, 2005. године, стр. 81-94.

извршења кривичних санкција (чл. 30. Конвенције). С друге стране, овај члан посебно наглашава обавезу државе потписнице да се учиниоцима кривичних дјела против корупције изрекне забрана вршења или јавних функција или функција у предузећима која су у потпуности или у дијелу у власништву државе.³⁶⁸

Имовина учиниоца кривичног дјела, које може бити и правно лице, (члан 31. Конвенције) може бити предмет замрзавања, заплијене и конфискације. Замрзавање или заплијену овај међународноправни акт дефинише као: „привремену мјеру забране трансфера, конверзије, располагања или кретања имовине или привремено преузимање чувања или контроле имовине на основу налога који изда суд или други надлежни орган.“ С друге стране, конфискација се одређује као „трајно лишавање имовине на основу налога суда или другог државног органа, а што укључује плаћање казне, гдје то одговара.“³⁶⁹

У трећем поглављу Конвенције Уједињених нација против корупције³⁷⁰ прописана су и кривична дјела са обиљежјима којима се тражи да свака држава чланица усвоји примјеном свих потребних мјера. Та дјела су:³⁷¹

1. подмићивање националних јавних функционера;
2. подмићивање страних јавних функционера и функционера јавних међународних организација;
3. проневијера, злоупотреба или друго нелегитимно коришћење имовине од стране јавног функционера;
4. злоупотреба утицаја;
5. злоупотреба функција;
6. незаконито богаћење;
7. подмићивање у приватном сектору;
8. проневијера имовине у приватном сектору;
9. прање средстава стечених од криминала, прикривање и
10. ометање правде.

Конвенција захтијева прописивање кривичне одговорности и кажњавања саучесника и као и за покушај напријед наведених кривичних дјела корупције.³⁷²

³⁶⁸ С. Васиљевић, Република Хрватска и међународна заједница пред изазовом корупције, Правник, Загреб, број 1-2/1999. године, стр. 136-160.

³⁶⁹ Р. Асприн, Мит о корупцији, Загреб, 2003. године, стр. 139-156.

³⁷⁰ Д. Јовашевић, Међународно кривично правосуђе у функцији одржавања и заштите мира и безбедности човечанства, Међународни проблеми, Београд, број 1-2/2005. године, стр. 31-57.

³⁷¹ Д. Датзер, Корупција–системска или индивидуална слабост, Криминалистичке теме, Сарајево, број 1-2/2005. године, стр. 249-261.

Увођење одговорности правних лица за кривична дјела захтијева и Факултативни протокол уз Конвенцију о правима дјетета а који се односи на продају дјецe, дјечју проституцију и дјечју порнографију.³⁷³ Прописујући шта се подразумијева под кажњивом радњом, Конвенција у члану 3. став 4. обавезује сваку државу да предузме мјере с циљем установљавања одговорности правних лица за та кривична дјела (утврђена у ст. 1. чл. 3.).³⁷⁴

5.3. Акти Савјета Европе

Савјет Европе је међународна организација која удружује највећи број европских држава. Међу проблемима и питањима којима се бави ова регионална политичка и безбједносна организација налазе се и таква питања којима је мјесто на подручју кривичног права. Савјет Европе је од свог постанка 1949. године до данас донио више од тридесетак различитих конвенција, протокола, препорука и међународних споразума, које можемо сматрати правним актима на подручју кривичног права (тзв. европско кривично право).³⁷⁵ Расправа о одговорности правних лица за кажњиве радње започела је у оквиру Савјета Европе још почетком седамдесетих година прошлог вијека.³⁷⁶ Као резултат такве расправе било је доношење неколико препорука за увођење овог облика кривичне одговорности у кривичноправне системе низа европских држава.³⁷⁷

Од регионалних међународних правних аката донијетих у оквиру и под окриљем Савјета Европе, најзначајнија је Препорука Бр. П (88) 18 Комитета Министара чланицама ЕУ у вези са одговорношћу предузећа која имају статус правног лица за преступе учињене у свом пословању³⁷⁸ од 20. октобра 1988.

³⁷² Д. Јовашевић, Ј. Митровић, М. Симовић, Корупција у међународном и упоредном кривичном праву, Зборник радова Правног факултета у Источном Сарајеву, Источно Сарајево, број 4/2008. године, стр.145-194.

³⁷³ „Службени гласник БиХ“ број 5/2002 од 28. маја 2002. године.

³⁷⁴ Р. Тановић, Корупција и борба против корупције, Криминалистичке теме, Сарајево, број 1-2/2005. године, стр. 357-375.

³⁷⁵ В. Јакулин, Конвенција Савета Европе о прању, откривању, конфискацији и одузимању имовинске користи прибављене кривичним делом и о финансирању тероризма-мере које треба донети на националном нивоу, Правна ријеч, Бања Лука, број 19/2009. године, стр. 13.

³⁷⁶ Б. Павишић, Казнено право Вијећа Европе, Загреб, 2006. године, стр. 354-357.

³⁷⁷ Д. Јовашевић, Значај кривичног правосуђа за одржавање мира и безбедности човечанста, Зборник радова Факултета цивилне одбране, Београд, 2004. године, стр. 269-291.

³⁷⁸ Council of Europe, Committee of Ministers, Recommendation No. R(88)18 concerning liability of enterprises having legal personality for offences committed in the exercise for their activities.

године. Комитет Министара је при доношењу ових препорука разматрао следеће елементе :

1. повећани број преступа који су учињени у пословању предузећа који изазивају значајну штету и појединцима и заједници;
2. пожељност (одређивања) одговорности када се оствари корист од недозвољене радње;
3. тешкоћу, с обзиром на често веома сложену управљачку структуру у предузећу, идентификовања индивидуалне одговорности за извршени преступ и
4. тешкоћу, укоријењену у правне традиције многих европских земаља приказивања предузећа која су правна лица кривично одговорна.

Ова Препорука је донесена са жељом да се превазиђу наведене тешкоће и тако предузећа (дакле правна лица) учине одговорним за учињени противправни деликт и пропишу одговарајуће санкције, али без ослобађања од одговорности физичких лица. У њој се препоручује увођење одговорности предузећа за кривична дјела учињена у оквиру њихове дјелатности, што је у складу са улогом коју би кривично право требало имати у заштити животне средине, заштити потрошача те у превенцији привредног криминалитета.³⁷⁹

Увођење кривичне одговорности предузећа препоручује се без обзира може ли се идентификовати физичко лице које је учинило радњу кажњивог дјела. Предузеће би требало да буде ослобођено одговорности у два случаја:

1. када његово управљање није уплетено у преступ и
2. када је предузело све неопходне кораке да спријечи његово наступање.

Наметање одговорности предузећа не ослобађа одговорности физичко лице уплетено у преступ. Лица која имају управљачке функције требало би да буду одговорна за кршење дужности које су изазвале извршење преступа. Проширење кривичне одговорности је само једно од средстава да би се постигао циљ препоруке.³⁸⁰

Постоје и други облици одговорности правног лица за учињена дјела који су ван домашаја кривичног права. То је нпр. некривична или квазикривична одговорност, сходно њемачком *Ordnungswidrigkeiten* или одговорност заснована на

³⁷⁹ Д. Илчић, Документи међународних организација о спречавању прања новца као извори права, Правни живот, Београд, број 9/2005. године, стр. 903-925.

³⁸⁰ Д. Јовашевић, Систем одговорности и кажњивости у међународном кривичном праву, Зборник радова, Тешки облици криминала, Београд, 2004. године, стр. 345-368.

систему санкција (казненом систему) који не зависи од традиционалног концепта кривице.

Дакле, наведена Препорука Комитета министара оставља слободу државама чланицама да саме изаберу врсту одговорности правних лица која најбоље одговара њиховом правном систему. Кривична одговорност и казне се ипак препоручују за случајеве гдје природа престапа, природа и степен кривице, посљедице за друштво и проблем да се спријечи даље вршење престапа захтијевају примјену кривичних санкција и према правним лицима, а не само према физичким лицима у својству њихових одговорних лица. За ово схватање може бити неопходно и да се одступи чак од традиционалног концепта кривице (субјективне кривичне одговорности) и прихвати режим одговорности заснован на друштвеној кривици (објективна кривична одговорност).³⁸¹

Ове препоруке полазе од принципа да правно лице може бити кривично одговорно, на исти начин као и физичко лице. Овде се заправо ради о истовременој и паралелној кривичној одговорности правног лица и његовог одговорног лица за учињено кривично дјело. Овај се принцип заснива на теорији која сматра да су директори и високи управљачки органи који дјелују у име предузећа правно говорећи сами предузеће. Они су *alter ego* предузећа, што има за резултат да се њихова кривица приписује предузећу, чинећи га кривично одговорним. Овим се Препорука одређује за прихватање изведене одговорности правних лица, која се заснива на идентификационој теорији кривичне одговорности правних лица. Доношењу ове Препоруке претходиле су Препорука П (77) 28 „О учешћу кривичног права у заштити средине“ и Препорука П (82) 15 о Улози кривичног права у заштити потрошача.

У наредних неколико година у Савјету Европе донијето је више кривичноправних конвенција које у оквиру своје примјене предвиђају одговорност правних лица за кривична дјела предвиђене овим конвенцијама. Те су слjedeће конвенције:³⁸²

1. Конвенција о заштити животне средине кроз кривично право из 1998. године (члан 9.),

---

³⁸¹ Д. Јовашевић, Европски стандарди и заштита животне средине, Европско законодавство, Београд, број 27-28/2009. године, стр. 125-141.

³⁸² С. Васиљевић, Република Хрватска и међународна заједница пред изазовом коупције, Правник, Загреб, број 1-2/1999. године, стр. 136-160.

2. Конвенција о прању, трагању, привременом одузимању и одузимању прихода стеченог кривичним дјелом (Стразбур 8. новембра 1990. године),³⁸³

3. Кривичноправна конвенција против корупције - Стразбур, 27. јануара 1999. године,³⁸⁴

4. Конвенција о кибернетичком криминалу - Будимпешта, 23.11.2001. године (члан 12),³⁸⁵

5. Конвенција о прању новца, откривању, привременом одузимању и конфискацији добити стечене криминалним радњама и о финансирању тероризма - Варшава 16. маја 2005. (члан 10.)³⁸⁶ и

6. Конвенција о борби против трговине људима - Варшава 16. маја 2005. (члан 22).³⁸⁷

За све ове конвенције значајно је да су оне настале као резултат тежње међународне заједнице, оличене у виду Савјета Европе, да се обезбиједи ефикасан, квалитетан и јединствен механизам мјера, радњи и поступака за ефикасно откривање, спречавање и санкционисање кривичних дјела која представљају основ корупције, стицања прихода криминалом и прање новца који је на тај начин прибављен. Оне се односе на дјела која су најосјетљивија за друштво, којима се угрожавају или повређују најзначајнија друштвена добра и вриједности за чије очување је друштво нарочито заинтересовано, али и којима се обезбјеђује највећи профит њиховим извршиоцима. Заједничко је што су у свим тим кривичним дјелима укључена и правна лица, без којих кривична дјела не би била ни извршена. Зато оне обавезују државе стране конвенције да створе претпоставке за одговорност правних лица за кривична дјела која предвиђају, а која су починила одговорна лица у њихово име или за њихов рачун.³⁸⁸

Конвенција о прању, трагању, привременом одузимању и одузимању прихода стечених кривичним дјелом из 1990. године дјелимично је резултат потребе вођења заједничке кривичне политике усмјерена на заштиту друштвене заједнице. Борба против тешких кривичних дјела, која постају међународни

³⁸³ Међународни уговори „Службени гласник БиХ“ број 4/06 од 21.4.2006. године.

³⁸⁴ „Службени гласник БиХ“ број 36/01.

³⁸⁵ Convention on Cyber-Crime је ратификована 25. марта 2006. године, објављена у Међународни уговори „Службени гласник БиХ“ број 6/06.

³⁸⁶ Међународни уговори „Службени гласник БиХ“ број 14/07 од 13.12.2007. године.

³⁸⁷ Међународни уговори „Службени гласник БиХ“ број 14/07 од 13.12.2007. године.

³⁸⁸ А. Чавошки, Директиве о превенцији употребе финансијских средстава за прање новца, Европско законодавство, Београд, број 8/2004. године, стр. 37-39.

проблем, захтијева употребу савремених и ефикасних метода и међународну сарадњу. У том циљу она одређује мјере одузимања средстава и незаконитих прихода или имовинске користи, те кривична дјела прања прихода стечених кривичним дјелом. Управо у томе се и огледа њен значај за одговорност правних лица, коју ова конвенција не уређује али је и не искључује.³⁸⁹

Кривичноправна конвенција против корупције из 1999. године је много одређенија јер обавезује сваку чланицу да донесе такве законске и друге мјере које су потребне да се осигура да се правна лица могу сматрати одговорним за кривична дјела.³⁹⁰ То су кривична дјела: а) давања мита, б) трговања утицајем и в) прања новца; која су утврђена у складу са конвенцијом и почињена у њихову корист од стране сваког физичког лица, поступајући индивидуално или као члан органа правног лица, које има водећу позицију унутар правног лица.

Водећа улога заснива се на: а) овлашћењу за представљање правног лица, б) овлашћењу да доноси одлуке у име правног лица, в) овлашћењу да врши контролу унутар правног лица и г) учешћу тог физичког лица као саучесника или подстрекача у горе наведеним дјелима.³⁹¹

Међутим, овим се та одговорност не исцрпљује, већ се од чланица тражи да предузму потребне мјере за осигурање да правно лице може бити сматрано кривично одговорним када је изостајање надзора или контроле од стране физичког лица омогућило извршење наведених кривичних дјела у корист правног лица од стране физичког лица које му је потчињено. Сама одговорност правних лица не искључује кривично гоњење физичких лица која су починиоци подстрекачи или помагачи кривичних дјела наведених у конвенцији.³⁹²

Конвенција о кибернетичком криминалитету из 2001. године, у члану 12. у делу под називом „Одговорност правних лица“ предвиђа да „Свака чланица треба да усвоји такве легислативне и остале неопходне мјере да би се правна лица могла позвати на одговорност за кривично дјело установљено на основу ове конвенције, које је извршило физичко лице које има руководећу улогу у том правном лицу, дјелујући као појединац или као дио неког органа правног лица, на основу: а)

³⁸⁹ Х. Сатзер, Утјечаји права Европских заједница /Европске уније на национално казнено права држава чланица, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Загреб, број 1/2003. године, стр. 165-179.

³⁹⁰ члан 18 Конвенције.

³⁹¹ Ј. А. Varvatele, Европско казнено право и опћа начела Европске уније, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Загреб, број 2/2005. године, стр. 855-882.

³⁹² члан 18 Конвенције

овлашћења да заступа правно лице, б) овлашћења да доноси одлуке за рачун правног лица и в) овлашћења да врши контролу унутар тога лица.“

Осим наведених случајева, свака држава чланица ове регионалне европске организације треба да предузме све потребне мјере које су неопходне да би се правно лице могло сматрати одговорним и у случајевима када је непостојање надзора или контроле од стране физичких лица у правном лицу омогућило извршење кривичних престапа дефинисаних у складу са овом конвенцијом, које је извршило лице за рачун тог правног лица или у његово име.³⁹³ У зависности од правних принципа појединих чланица, одговорност правног лица може бити кривичне, грађанске, или административне природе. Та одговорност независна је од кривичне одговорности физичког лица које је извршило дјело.

Конвенција Савјета Европе о борби против трговине људима из 2005. године³⁹⁴ одредбама члана 22. под називом: „Одговорност правних лица“ од држава потписница тражи увођење кривичне одговорности правних лица. Потребно је да су кривична дјела учињена од стране физичких лица у корист правних лица. Физичко лице може да дјелује самостално или као члан органа правног лица које има водећу позицију у оквиру правног лица. Овај положај може да буде заснован на: а) праву представљања правног лица; б) праву одлучивања у име правног лица и в) праву вршења контроле у оквиру правног лица.

Увођењем одговорности правних лица за наведена кривична дјела ни ова конвенција не искључује одговорност физичких лица у тим правним лицима која су учинила конкретне кривичноправно релевантне радње које се урачунавају правном лицу. Свака Страна је у обавези да се побрине да правна лица одговорна за кривична дјела подлијезу ефикасним кривичним и некривичним санкцијама укључујући и новчане санкције.³⁹⁵

Опасност од тероризма³⁹⁶ је у новије вријеме велика пријетња миру и стабилности већине земаља. Она расте јер му логистичку подршку више не пружају само појединци, већ се за то користи разграната мрежа, обезбјеђује новац

³⁹³ Д. Илчић, Документи међународних организација о спречавању прања новца као извори права, Правни живот, Београд, број 9/2005. године, стр. 903-925.

³⁹⁴ Међународни уговори, „Службени гласник БиХ“ број 14/07 од 13.12.2007. године.

³⁹⁵ К. Туркаљ, Европска унија као простор слободе, сигурности и правде, Информатор, Загреб, број 5630/2008. године, стр. 12-16.

³⁹⁶ Б. Петровић, Нека питања о појму тероризма и његовом законском одређењу, Зборник Правног факултета у Сарајеву, Сарајево, 2001. године, стр.278-291; Р. Гафиновић, Допринос међународног права у сузбијању међународног тероризма, Наука, безбедност, полиција, Београд, број 2/2006. године, стр. 29-43.

и прикривају његови путеви, оснивањем нових или коришћењем постојећих компанија, банака и агенција. Дакле, правна лица се директно или индиректно појављују у функцији олакшавања, омогућавања или подршке за извршење најтежих кривичних дјела. Да би се ово онемогућило, од стране Савјета Европе су истовремено донијете двије конвенције и то.³⁹⁷

а) Конвенција Савјета Европе о спречавању тероризма и

б) Конвенција Савјета Европе о прању новца, откривању, привременом одузимању и конфискацији добити стечене криминалним радњама и о финансирању тероризма.³⁹⁸

Конвенција Савјета Европе о спречавању тероризма³⁹⁹ је донијета у Варшави 16. маја 2005. године и тражи да свака страна, уз уважавање својих законских принципа, донесе неопходне мјере за утврђивање одговорности правних лица за кривична дјела предвиђена самом конвенцијом (чл. 10.). Она додуше ништа не говори о кривичној одговорности, већ користи термин одговорност за учешће у „кривичним дјелима.“ Ово очигледно није случајно и вјероватно ће имати утицај на дефинисање овог облика одговорности, које питање и није само термилошко, већ може да има и непосредну практичну вриједност.

Тако је и ово један од аргумената да се тај облик одговорност дефинише као одговорност правних лица за кривична дјела. Ова одговорност, поред кривичне може бити још и двојака и то: а) грађанска или б) управна одговорност.

У вези са овим правним актом међународног карактера значајно је и питање да ли је одговорност физичког лица независна од одговорности правног лица или не. Казна која је изречена у страниој држави правном лицу и његовом одговорном лицу за учињено кривично дјело, обавезно се урачунава у изречену казну ако то дозвољава унутрашње право. Од казни, ова конвенција нарочито помиње само новчану казну, при чему се истиче да кажњавање учиниоца кривичног дјела (било да се ради о физичком - дакле одговорном лицу или правном лицу) буде ефикасно и сразмјерно тако да може остварити превенцију криминалитета.

³⁹⁷ З. Синановић, Тероризам, Криминалистичке теме, Сарајево, број 3-4/2005. године, стр. 199-217; Б. Бабовић, Међународни тероризам и интерпол, Југословенска ревија за међународно право, Београд, број 3/1987. године, стр.452-482.

³⁹⁸ С. Софтић, Међународне конвенције као извор права у борби против међународног тероризма, Криминалистичке теме, Сарајево, број 3-4/2004. године, стр. 377-394.

³⁹⁹ Међународни уговори, „Службени гласник БиХ“ број 14/07 од 13.12.2007. године.

Конвенција Савјета Европе о прању новца, откривању, привременом одузимању и конфискацији добити стечене криминалним радњама и о финансирању тероризма⁴⁰⁰, је такође донијета у Варшави 16. маја 2005. године.⁴⁰¹ Она у цјелини замјењује Конвенцију о прању, трагању, привременом одузимању и одузимању прихода стечених кривичним дјелом из 1990. године (тзв. Стразбуршку конвенцију) између страна које су истовремено стране обију Конвенција. Конвенција из 1990. године ће и даље бити примјењивана у односима држава потписница са другим странама које нису истовремено и стране потписнице Конвенције из 2005. године (чл. 49. ст. 6. т. а. и б.). Но, ова конвенција у области кривичне одговорности доноси двије значајне новине. То су:

1. да је одузимање имовинске користи ограничено само на кривична дјела за која је прописана казна затвора или издата одлука о притвору у трајању више од једне године, или на листи тачно одређена дјела и

2. да се при утврђивању постојања кривичних дјела за која се може изрећи наведена казна предвиђа обрнути терет доказивања, али је у вези са тим могуће изјавити резерву .

Поред физичких лица, ова Варшавска конвенција се односи и на одговорност правних лица (чл. 10. Конвенције). Свака потписница Конвенције обавезна је да донесе у свом унутрашњем правном поретку такве законске и друге мјере којима гарантује да су правна лица одговорна за кривична дјела прања новца у складу са конвенцијом, под условом да та кривична дјела изврши у корист правног лица било које физичко лице које дјелује као појединац или члан органа правног лица на руководећем положају у правном лицу.⁴⁰² За одговорност правног лица у овом случају потребно је да је ове радње у корист правног лица починило физичко лице које има руководећи положај у том правном лицу. То значи да се одговорност правног лица изводи из одговорности вишерангираних чланова, органа управљања, који су дио управљачког кадра правног лица. Да је то намјера говори нам набрајање тих функција на основу којих се сматра да физичко лице има руководећу функцију. Оно је стиче по основу:

а) овлашћења о заступању правног лица;

б) одобрења да доноси одлуке у име правног лица и

⁴⁰⁰ В. Гилмор, Прљави новац, Београд, 2006. године, 11-15.

⁴⁰¹ Међународни уговори, „Службени гласник БиХ“ број 14/07 од 13.12.2007. године.

⁴⁰² З. Ђурђевић, Пријеваре на штету ЕУ – појавни облици, методе и уроци, Финанцијска теорија и пракса, Загреб, број 3/2006. године, стр. 253-281.

в) одобрења да врши контролу у оквиру правног лица.⁴⁰³

Одговорност правних лица за учињења кривична дјела се проширује и на случајеве постојања саучесништва и подстрекавање овог физичког лица у наведеним кривичним дјелима. Осим тога, захтијева се увођење и одговорност правног лица у случају недостатка дужног надзора или контроле од стране поменутог физичког лица које је омогућило извршење кривичног дјела у корист тог правног лица од стране физичког лица по његовом одобрењу. Одговорност правног лица не искључује при томе и одговорност физичког лица за кривично дјело. Значајно је да се осим извршиоца она проширује и на подстрекаче („инспиратори“) и саучеснике ових радњи.

Свака страна потписница гарантује да се могу правна лица, која су одговорна у складу са овим чланом, казнити ефикасним, сразмјерним и одвраћајућим кривичним или некривичним санкцијама, укључујући и новчану казну.

5.4. Европска Унија

У циљу испуњавања Копенхагенских критеријума свака држава која жели да постане чланица ЕУ мора у свом правном систему да прихвати правне тековине Заједнице (*acquis communautaire*). Ово право не вриједи само за државе чланице, већ и за државе кандидате и оне са статусом потенцијалних кандидата. Можемо слободно рећи да је управо ова обавеза била покретач увођења одговорности правних лица за кривична дјела у наше законодавство. Наиме, земље „Западног Балкана“ су потписивањем споразума о стабилизацији и придруживању преузеле и ту обавезу и како видимо, проводе је.

За реализацију постављених циљева у оквиру „трећег стуба“ предвиђени су специфични инструменти, као што су:

- а) утврђивање заједничких ставова,
- б) усвајање „заједничке акције“ и
- в) закључење конвенција у областима од заједничког интереса.

Овај Уговор о оснивању садржи и еволутивну клаузулу (чл. К. 9) која омогућава развој и разраду појединих одредби као и двије декларације, од којих

---

⁴⁰³ Д. Јовашевић, Кривичноправни аспекти прања новца, Избор судске праксе, Београд, број 6/2003. године, стр. 5-10.

посебно, за тему нашег рада истичемо, Декларацију (број 32.) о сарадњи између полиција. Ова Декларација предвиђа:

- а) усвајање конкретних мјера код усклађивања истражних радњи,
- б) формирање банке података,
- в) усклађивање разлика у вођењу истражног поступка и
- г) мјере за стручно оспособљавање службених лица.⁴⁰⁴

Даљи допринос ЕУ у супростављању организованом транснационалном криминалитету представља Декларација о борби против организованог криминала⁴⁰⁵ која је усвојена 18. септембра 1992. године у којој су министри правде и унутрашњих послова држава чланица ЕУ нагласили одговорност држава за вођење борбе против криминала на њиховим територијама, али су указали и на међународни прекогранични карактер опасности које представљају мафија и остале организације међународног криминала. У том смислу су потврдили потребу јачања ефикасне сарадње између надлежних органа држава чланица.

У циљу остварења овако постављених задатака, министри су се сагласили о потреби:

- а) развоја сарадње у циљу конфискације производа који су добијени као резултат кривичних дјела,
- б) превенције и кажњавања трговине опојним дрогама и прања новца,⁴⁰⁶
- в) организовања оштрих акција против компанија које учествују у организованом криминалу и
- г) настављања активности у циљу побољшања поступака екстрадиције између држава чланица.⁴⁰⁷

Тиме је учињен значајан напредак у трансформацији међудржавних односа држава чланица Европске економске заједнице у ЕУ⁴⁰⁸ који је својевремено инаугурисан Јединственим европским актом од 16. јануара 1986. године⁴⁰⁹.

⁴⁰⁴ S. White, Protection of the financial interests of the European Communities, Hague, 1998. године, стр.67-79.

⁴⁰⁵ Д. Лопандић, М. Јањевић, Споразум из Шенгена – за Европу без граница, Београд, 2003. године, стр.187-188.

⁴⁰⁶ У борбу против корупције и прања новца укључени су разни органи и групе у оквиру Европске уније као што су: Група 15, Базелски комитет, Одсек за усклађивање борбе против криујумчарења

⁴⁰⁷ У протеклом периоду Европска унија је уложила велике напоре у доношењу низа правних аката управљених на спречавање и сузбијање прања новца као што су: Препорука у вези борбе против прања новца од 29. новембра 1993. године, Одлука о прослеђивању Европском парламенту докумената о организованом међународном криминалу од 13. јула 1994. године, Закључци о организованом међународном криминалу од 29. новембра 1993. године, Извештај о прању новца од 20. јуна 1994. године, Извештај о организованом криминалу у Европској унији од 10. марта 1995. године.

Уговором из Амстердама који је усвојен 2. октобра 1997. године успостављен је простор слободе, безбједности и правде у оквиру ЕУ.⁴¹⁰ Тиме је заправо извршена трећа значајнија институционална реформа ове европске регионалне економске, политичке и безбједносне организације. У члану Б, наведени су, између осталог, и сљедећи циљеви Уније:

1) да потврди свој идентитет на међународној сцени, посебно вођењем заједничке спољне и безбједносне политике, што подразумева и постепено утврђивање заједничке одбрамбене политике која би у догледно вријеме могла довести до заједничке одбране и

2) да одржи и ојача Унију као простор слободе, безбједности и правде у оквиру кога је слободно кретање лица обезбјеђено уз паралелно усвајање одговарајућих мјера из области контроле спољних граница, азила, имиграције и превенције криминала⁴¹¹.

Остваривање ових циљева разрађено је затим у Уговору, у одговарајућим поглављима. Тако је у поглављу о полицијској и правосудној сарадњи у кривичним стварима истакнуто у члану 29. (раније чл. К. 1) да се наведени циљеви Европске уније постижу:⁴¹²

1) спречавањем и борбом против организованог и другог криминала, а посебно... корупције⁴¹³... и

2) ближом сарадњом правосудних и других надлежних органа: полицијских, царинских и др. у државама чланицама директно или посредством европске полицијске службе (Еуропола).⁴¹⁴

⁴⁰⁸ Б. Кривокапић, Лексикон међународног права, Београд, 1998. године, стр. 119 - 122.

⁴⁰⁹ Р. Вукадиновић, Европска економска заједница, Београд, 1991. године, стр. 54 - 67. Иначе, Јединствени европски акт не спомиње изричито сарадњу у области правосуђа и унутрашњих послова, већ се она на посредан начи спомиње само у две декларације које се односе чл. 13-19. Акта и у одредбама које се односе на Суд правде, док члан 100.А Акта управо истиче националну јурисдикцију у овим областима.

⁴¹⁰ У иностраној правној литератури у последње време све чешће се говори о "европском казненом праву" или "европском правосудном казненом простору" чију основу чине међународни извори донети у оквиру и под икриљем Савета Европе и Европске уније (Б. Павишић, Казнено право Вијећа Европе, оп. цит. стр. 14 - 15).

⁴¹¹ Д. Лопандић, Уговор о Европској унији–Рим, Мастрихт, Амстердам, Београд, 1999. године, стр. 37-46.

⁴¹² М. Јањевић, Трећи стуб Европске уније, Београд, 2003. године, стр. 219 - 223.

⁴¹³ Значајну улогу у борби против корупције, посебно државних функционера имају закључци увојени на 19. европској конференцији министара правосуђа која је одржана на Малти јуна 1994. године када је усвојен предлог Мултидисциплинарне радне групе за утврђивање система мера у оквиру Програма међународне борбе против корупције. У мају исте године су државе чланице ОЕЦД на конференцији у Паризу усвојиле Препоруке у вези са корупцијом у међународним трговинским трансакцијама (М. Јањевић, Трећи стуб Европске уније, оп. цит. стр. 103).

Заједничка дјелатност у оквиру полицијске сарадње према одредби члана 30. (раније К. 2) Уговора из Амстердама обухвата:

а) оперативну сарадњу надлежних државних органа (полицијских и других специјализованих органа репресије) у области спречавања и откривања кривичних дјела и истраживања у тој области,

б) сакупљање, чување, обраду и анализу релевантних информација,

в) сарадњу и заједничке иницијативе у погледу обуке, размјене официра за везу, деташмана, коришћење опреме и криминалистичких истраживања и

г) заједничку процјену специфичних истражних техника које се односе на откривање озбиљних облика организованог криминала⁴¹⁵.

У протеклом периоду ЕУ је уложила велике напоре у доношењу низа правних аката управљених на спречавање и сузбијање корупције, прања новца и са њима повезаних кривичних дјела. Међу тим правним актима, по свом значају и природи, посебно се истичу сљедећи:⁴¹⁶

1. Препорука у вези борбе против прања новца од 29. новембра 1993. године,

2. Одлука о просљеђивању Европском парламенту докумената о организованом међународном криминалу од 13. јула 1994. године,

3. Закључци о организованом међународном криминалу од 29. новембра 1993. године,

4. Извјештај о прању новца од 20. јуна 1994. године,

5. Извјештај о организованом криминалу у Европској унији од 10. марта 1995. године, итд.

Дакле, активностима и напорима међународне заједнице који су посвећени супротстављању корупцији и прању новца, придружила се и ЕУ путем активности више органа и тијела у оквиру ове регионалне међународне организације и путем низа правних аката (у првом реду препорука) које представљају солидну правну основу за активности специјализованих органа Уније. У том погледу су нарочито значајне двије директиве Савјета и Европског парламента.⁴¹⁷ То су:⁴¹⁸

⁴¹⁴ Више: М. Сантиаго, *Europol and Police Cooperation in Europe*, Lampeter, 2000. године.

⁴¹⁵ Т. С. Хартлеј, *Темељи права Еуропске заједнице*, Ријека, 2004. године, стр.124-137.

⁴¹⁶ В. Е. Гур, *Money Laundering, financing terrorism and suspicious activities*, New York, 2006. године, стр.78-91.

⁴¹⁷ М. Јеленски, *Превенција привредног криминалитета*, Приручник, Загреб, број 1/1991. године, стр. 50-62.

1) Директива (91/308/ЕЕЦ) Европских заједница о превенцији коришћења финансијског система за прање новца из 1991. године и

2) Директива (2001/97/ЕЕЦ) која допуњује Директиву Савјета Европских заједница о превенцији коришћења финансијског система за прање новца из 2001. године⁴¹⁹.

У међувремену је у оквиру ЕУ донијето више препорука или оквирних одлука, које имају за циљ да интензивирају активности управљене на спречавање и сузбијање прања новца и са њим повезаних појава. Тако су донијете следеће оквирне одлуке:

1. Протокол о казненој одговорности правних лица, конфискацији имовине и прању новца од 19. јула 1997. године /ОЈ Ц 221/,

2. Оквирна одлука Савјета од 29. маја 2000. године о јачању заштите казнама и другим санкцијама за фалсификовање новца с обзиром на увођење евра /ОЈ Л 140/,

3. Оквирна одлука Савјета од 28. маја 2001. године о борби против превара и фалсификовања безготовинских средстава плаћања /ОЈ Л 69/⁴²⁰,

4. Оквирна одлука Савјета од 26. јуна 2001. године о прању, идентификацији, проналажењу, замрзавању, одузимању и конфискацији предмета и резултата кривичног дјела /ОЈ Л 182/ и

5. Оквирна одлука Савјета од 22. јула 2003. године и спречавању корупције у приватном сектору /ОЈ Л 192/⁴²¹.

Као криминална активност у смислу Директиве из 2001. године којом се прибавља имовина (која је предмет прања новца) представља сваки облик учешћа у остварењу тешког кривичног дјела. При томе се, дакле, ово тешко кривично дјело повезује са прикривањем (маскирањем) сваке имовинске користи која је прибављена било којом врстом криминалне умијешаности у вршење тешких

⁴¹⁸ А. Чавошки, Директиве о превенцији употребе финансијских средстава за прање новца, Европско законодавство, Београд, број 8/2004. године, стр. 37-39.

⁴¹⁹ Х. Сатзер, Утјецаји права Европске заједнице /Европске уније на национално казнено право држава чланица, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Загреб, број 1/2003. године, стр. 165-179.

⁴²⁰ З. Ђурђевић, Конвенција о заштити финансијских интереса Европских заједница : настанак, садржај и имплементација, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Загреб, број 2/2007. године, стр. 821-966.

⁴²¹ Ј.А.Е. Varvaelе, Европско казнено право и опћа начела Уније, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Загреб, број 2/2005. године, стр. 855-882.

кривичних дјела међу којима поред кривичних дјела предвиђених чланом 3. Бечке конвенције из 1988. године улазе и сљедећа кривична дјела:

а) превара дефинисана у чл. 1 и 2. Конвенције о заштити финансијских интереса Европских заједница,

б) корупција и

ц) прекршаји који могу донијети знатне приходе, а који су кажњиви тешким казнама затвора у складу са кривичним законом држава чланице Уније.

Прекретницу у даљим активностима ЕУ у супростављању различитим облицима и видовима организованог криминала уопште, а посебно корупције и прања новца представља доношење Конвенције о заштити финансијских интереса Европске уније из 1995. године са два допунска протокола из 1996. и 1997. године.⁴²² Иако су ови акти примарно управљени на обезбјеђење и заштиту финансијских интереса Уније, они одређују појам и карактеристике активне и пасивне корупције и преваре на штету финансијских интереса Уније. Поред тога, ови акти постављају основе кривичне одговорности одговорних лица у правним лицима (корпорацијама) као учиниоцима финансијских кривичних дјела, односно утврђује основе кривичне одговорности правних лица (за финансијске преваре, корупцију и прање новца).⁴²³

5.4.1. Други Протокол Конвенције за заштиту финансијских интереса Европских заједница

Од свих докумената ЕУ за питање увођења кривичне одговорности правних лица од највеће је важности Други Протокол Конвенције за заштиту финансијских интереса Европских заједница (ЕЗ) из 1997. године.⁴²⁴ Овај Протокол тражи од држава чланица увођење одговорности правних лица за кривична дјела преваре, активне корупције и прања новца на штету финансијских интереса заједнице. У случајевима пасивне корупције, кривична одговорност правних лица је искључена, јер кривично дјело чини службеник државе чланице

⁴²² Љ. Селиншек, Господарско казнено право, Љубљана, 2007. године, стр. 237-239.

⁴²³ А. Шаковић, Организовани економски криминал у односу на корупцију и прање новца у Босни и Херцеговини, Криминалистичке теме, Сарајево, број 3-4/2003. године, стр. 183-193.

⁴²⁴ Second protocol, drawn up on the basis of Article K. 3 of the Treaty on the European Union, to the Convention on the protection of the European Communities' financial interests (OJ) C 221 of 19.7. 1997., 12-22.

или Заједнице којима се као правним лицима јавне власти не може приписати кривична одговорност (чл. 1. д.).

Чланом 3. Протокола Државе чланице се обавезују да уведу одговорност правних лица за сљедећа кривична дјела:

1. превару,
2. активну корупцију и
3. прање новца почињених у њихову корист од стране било кога лица које дјелује индивидуално или као тијело правног лица, а које има руководећи положај у правном лицу заснован на:

- а) овлашћењима да представља правно лице,
- б) овлашћењима доношења одлука у име правног лица и
- в) овлашћењима вршења контроле унутар правног лица.⁴²⁵

Држава чланица је дужна прописати одговорност правног лица не само као починиоца наведених дјела већ и помагача и подстрекача, као и за покушај ЕЗ преваре (чл. 3. ст. 1.). Одговорност правног лица постоји и у случајевима када је недостатак надзора или контроле лица на руководећем положају омогућило извршење кривичних дјела против финансијских средстава Заједнице од стране њој подређеног лица у корист правног лица (чл. 3. ст. 2.).

Државе чланице су дужне осигурати кажњавање правних лица за учињена кривична дјела против финансијских интереса Заједнице, ефикасним, сразмјерним и одвраћајућим санкцијама или мјерама. За напред наведена кривична дјела, ова препорука ЕЗ предвиђа увођење у национално кривично законодавство сљедећих врста кривичних санкција:

1. кривичне и некривичне новчане казне,
2. искључење добијања јавне користи или помоћи,
3. привремена или стална забрана учествовања у трговачким активностима,
4. одређивање судског надзора и
5. судска одлука о ликвидацији.

---

⁴²⁵ Чл. 3. Протокола.

5.4.2. Други прописи Европске уније

Прописи о одговорности правних лица за кривична дјела налазе се и у великом броју правних аката у оквиру трећег стуба ЕУ (простор слободе, безбједности и правде) чија је сврха хармонизација кривичног права држава чланица у одређеним кривичноправним подручјима. То су углавном оквирне одлуке којима се уједначавају и хармонизују закони и други прописи држава чланица ове најзначајније регионалне политичке, економске и безбједносне организације у Европи. Иако су донијети од тијела ЕУ, они немају директно дејство у правним порецима држава чланица, већ имају међународноправни карактер. Државе чланице су их дужне провести у складу са својим уставима. Оне обавезују државе чланице у погледу резултата које треба остварити али државне власти имају слободу избора начина како ће то постићи.

Међу значајније прописе те врсте, који се односе на одговорност правних лица за кривична дјела можемо сврстати:

1. Заједничка акција од 24. фебруара 1997. године о спречавању трговине људима и сексуалног искоришћавања дјеце,
2. Заједничка акција од 22. децембра 1998. године о корупцији у приватном сектору, и
3. Заједничка акција о кажњивости припадника криминалног удружења у државама чланицама Европске уније, од 21. децембра 1998. године и друге.

Поредећи наведене акте, можемо примијетити да су они акти који су донијети у оквиру ОУН општијег карактера, да су усмјерени ка међународној сарадњи и да сходно томе остављају већу слободу државама потписницама у прописивању и уређивању облика казнене и кривичне одговорности правних лица. Тиме се очигледно жељело омогућити да већи број држава без радикалне ревизије својих правних система уведе неки вид одговорности правних лица за кривична дјела. Тиме се избјегава и стављање резерви на конвенцију.

С друге стране, акти који су донесени у оквиру европских институција се у одређеној мјери наслањају на акте ОУН-а. Међутим, уређивањем идентичне материје они се међусобно не искључују, већ допуњавају. Ти акти много одређеније и радикалније захтијевају увођење одговорности правних лица за кривична дјела. У том циљу детаљно се прописује која правна лица треба да буду одговорна за кривична дјела, набрајају се врсте кривичних дјела и систем

кривичних санкција које је неопходно примијенити на основу судске процедуре. Посебно се баве проблемом привременог и трајног одузимања имовинске користи, идентификујући правна лица као централни стуб већине финансијских и коруптивних дјела, као и кривичних дјела трговине дрогом, људима и кривичних дјела тероризма.

Оваквим приступом ти акти утиру пут уједначеном кривичном регулисању одговорности правних лица у европском праву. На овај начин уклањају отпор том институту који је у европском праву тешко проналазио своје мјесто. С обзиром да ЕУ поприма све више одлике државе, тиме је и разумљивија одређена крутост, детаљност и обавезност ових рјешења. Она на тај начин остварују директан и пресудан утицај на домаћа законодавства у прихватању увођења ове одговорности.

5.4.3. Corpus Juris и Зелена књига

Даљи корак у правцу интензивирања улоге ЕУ у спречавању и сузбијању тешких облика међународних кривичних дјела представљају напори управљени на доношење јединственог кривичног кодекса под називом: „Corpus Juris.”⁴²⁶ Ради се заправо о тежњи за појачаном кривичноправном заштитом финансијских интереса ЕУ која се не може ефикасно остварити без вишег нивоа сарадње између појединих држава чланица ове међународне организације.

То је нацрт кодификације материјалног, процесног и извршног кривичног права ЕУ који је урадила комисија угледних правних теоретичара под вођством М. Делмас Мартија⁴²⁷ 1996. године, а који је ревидиран у Фиренци 1999. године. Овај правни акт се заснива на члану 209. Оснивачког уговора који је измијењем споразумом из Амстердама у коме се наводе кривична дјела која се могу учинити на штету буџета Уније, као и мјере заштите финансијских интереса Уније. У основи овог акта налази се Конвенција о заштити заједничких финансијских европских интереса из јуна 1995. године.

Ради се, заправо, о правном пројекту који чини 35 чланова који су распоређени у два дијела:

⁴²⁶ Б. Павишић, Казнено право Вијећа Европе, оп.цит. стр. 24-26.

⁴²⁷ М. Delmas Marty, Procedure penale d'Europe, Padova, 2001. године, стр. 134-147; М. Delmas Marty, The Contribution of Comparative Law to a Pluralist Conception of International Criminal Law, Journal of International Criminal Justice, број 1/2003. године, стр. 13-25.

а) први дио (чл. 1-17.) који уређује основна, суштинска материјалноправна питања, и

б) други дио (чл. 18-35) који уређује кривични поступак, организацију правосуђа и извршење кривичних санкција.

Corpus Juris је студија или нацрт европског кривичног закона за заштиту финансијских интереса ЕУ који никада није постао позитивно право. Он је значајан у даљем развоју и хармонизацији кривичног права у ЕУ. Према члану 13. став 1. Corpus Juris кривична дјела против финансијских интереса ЕУ могу под одређеним условима учинити и правна лица. Њихова кривична одговорност заснована је на моделу изведене одговорности правних лица. За одговорност правног лица потребно је да постоји кривично дјело које је почињено у корист правног лица од стране одговорног лица које дјелује у његово име или има правно односно фактичко право одлучивања.⁴²⁸ У ставу 2. овог члана предвиђена је могућност кумулативне кривичне одговорности правног и физичког лица као извршилаца, подстрекача, и помагача у истој радњи кривичног дјела.

Према члану 14. став 1. Б. правном лицу се за учињено кривично дјело може изрећи новчана казна у висини до десет милиона евра. У ставу 2. овог члана као споредне казне прописане су сљедеће санкције:

а) објављивање пресуде,

б) забрана коришћења грантова заснованих на европском комунитарном праву најдуже до пет година и

ц) забрана закључења уговора са владама за коришћење средстава ЕЗ на период до пет година.

Овај „нацрт“ Европског кривичног закона у ставу 3. прописује кажњавање за кривично дјело почињено из нехата гдје казна неће пријећи 2/3 новчане казне прописане за основни облик умишљајно предузете радње учињења оваквог дјела. Такође, прописано је одузимање предмета извршења кривичног дјела и прибављене користи (ст. 4.).

Одредбама члана 15. прописана су правила за одмјеравање казне учиниоцу кривичних дјела (било да се ради о правном или његовом физичком лицу), док се у члану 16. став 2. наводе отежавајуће и олакшавајуће околности и њихов утицај на висину казне. Отежавајуће околности се углавном односе на висину

⁴²⁸ З. Ђурђевић: Коментар закона о одговорности правних особа за казнена дјела, Загреб, 2005., стр.15.; В. Камбовски: Казнено право, Општи дел, Скопје, 2004. године, II 46-47.

противправно прибављене имовинске користи под условом да она прелази износ преко 100 000 евра или ако је дјело учињено у саставу злочиначког удружења. Ако постоје ове отежавајуће околности, тада се правном лицу може изрећи новчана казна у висини до петнаест милиона евра. Врста и утицај олакшавајућих околности препуштају се националном законодавству. Такође, предвиђено је и кажњавање за кривична дјела учињена у стицају (чл. 17.) гдје се изриче казна према најтежем дјелу у двоструком износу.

Овај акт је примарно усмјерен на заштиту финансијских интереса ЕУ, али је његова важност знатно шира јер поставља обресе будућег европског кривичног права или систем наднационалних кривичноправних норми. Поред одредби општег дијела материјалног кривичног права, на овом мјесту су одређена обиљежја и карактеристике сљедећих финансијских кривичних дјела:

1. превара у лицитацији,
2. прање новца и прикривање,
3. стварање злочиначке организације,
4. примање мита,
5. давање мита,
6. злоупотреба службеног положаја,
7. злоупотреба повјерења и
8. одавање службене тајне.

За наведена кривична дјела прописане су сљедеће врсте казни:

- а) казна затвора и новчана казна - када се као учиниоци јаве физички лица,
- б) новчана казна - за правно лице као учиниоца дјела.

Уз казну је предвиђена могућност изрицања мјере одузимања предмета који су искоришћени или настали извршењем кривичног дјела, као и мјере одузимање имовинске користи која је прибављена кривичним дјелом⁴²⁹.

У члану 11. овог Европског кривичног закона промовисан је принцип индивидуалне кривичне одговорности, а у члану 12. кривична одговорност управе предузећа као правних лица, других овлашћених лица и јавних службеника. Но, ова је одговорност проширена у циљу обезбјеђења свеобухватне заштите финансијских интереса ЕУ у цјелини или појединих њених чланица. Тако је у

⁴²⁹ Х. Сатзер, Утјецаји права Еуропске заједнице /Еуропске уније на национално казнено право држава чланица, Хрватски летопис за казнено право и праксу, Загреб, број 1/2003. године, стр. 165-179.

члану 13. овог акта инаугурисана кривична одговорност правних лица (корпоративна кривична одговорност) - предузећа и других удружења грађана. За постојање ове одговорности потребно је испуњење сљедећих услова:

- а) да правна лица могу располагати имовином у складу са законом,
- б) да је кривично дјело учињено за рачун правног лица и
- ц) да је кривично дјело учињено од стране његовог органа, представника или другог лица које дјелује у име и за рачун правног лица или које има овлашћење да доноси одлуке на основу права или стварних околности.

Полазна основа „Corpus Jurisa“ је пројекат Европског правног простора⁴³⁰ који се изражава кроз:

- а) асимилацију,
- б) сарадњу и
- ц) хармонизацију европских система кривичноправне заштите, а који има за циљ уређење праведније, једноставније и дјелотворније кривичноправне репресије у области заштите финансијских средстава Европске уније.⁴³¹

Осим Corpus Jurisa, на основу члана 39. Оснивачког уговора ЕУ донијет је посебан Акциони план за остварење простора слободе и безбједности и правосуђа. Тим планом је одређено подручје хармонизације националних кривичних законодавстава. Ова хармонизација треба нарочито да се односи на сљедеће области: кривична дјела против дјете (посебно против сексуалне експлоатације дјете), трговине људима, трговине дрогама, тероризам, корупцију и преваре и прање новца.⁴³²

Као својеврстан наставак рада на европском кривичном закону у виду Corpus Jurisa, ЕУ је 2001. године донијела тзв. Зелену књигу о кривичноправној заштити финансијских интереса Заједнице. То у сваком случају представља квалитативни помак напријед јер се на овај начин јасно испољава тежња за установљење и кривичноправне надлежности ЕУ. Зелена књига предвиђа

⁴³⁰ Г. Хершак, Борба против организираног криминала и прања новца, Правник, Загреб, број 1/1995. године, стр. 1-16.

⁴³¹ А. Cadoppi, Towards a European Criminal Code, European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, 1996. године, стр. 12-17.

⁴³² Љ. Селиншек, Казенско право, Љубљана, 2006. године, стр. 48-51.; Н. Мрвић Петровић, Кривично право, Београд, 2005. године, стр. 25.; В. Ђ. Деган, Б. Павишић, Међународно казнено право, оп.цит. стр. 373-376.; Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, The Hague Programme—Ten priorities for the next five years, Security and Justice, COM (2005) 184 Final—Non published in the Official Journal; Ј. Чуле, Трагање и осигурање присилног одузимања средстава, прихода или имовине остварених казним дјелима, Хрватски летопис за казнено право и праксу, Загреб, број 2/2005. године, стр. 703-737.

хармонизацију кривичноправних прописа права чланица Уније о кривичној одговорности правних лица.

Зелена књига о кривичноправној заштити финансијских интереса Заједнице⁴³³ и установљавање европског тужиоца је на одређен начин наставак Corpus Juris-a. Комисија је ову књигу представила 11. децембра 2001. године. Књига предвиђа хармонизацију материјалних кривичних прописа држава чланица Уније о кривичној одговорности правних лица. Зеленом књигом много шире се одређује кривична одговорност правног лица него у Corpus Juris јер је заснована не само на кривичном дјелу лица на руководећем положају већ и на њеном пропусту у надзору или управљању, ако је посљедица тог пропуста кривично дјело лица које је њему подређено.

5.4.4. Даље активности Европске уније у области кривичног права

Напријед наведеним актима регионалног карактера правна лица су учињена одговорним за извршење кривичних дјела на штету финансијских интереса ЕУ и то у облику:

- 1) чињења,
- 2) саучесништва и
- 3) покушаја сљедећих кривичних дијела:
  - а) преваре,
  - б) активне корупције (давање мита),
  - в) пасивне корупције (примање мита) и
  - г) прање новца.

Одговорност правних лица⁴³⁴ за наведена финансијска кривична дјела⁴³⁵ постоји само ако неко од ових дјела учини лице које има право одлучивања у том правном лицу (дакле овлашћено лице), а правно лице учињеним дјелом прибави какву корист. Осим тога, одговорност правног лица је установљена чак и у случају када постоје недостаци у надзору или управљању од стране одговорног

⁴³³ Green Paper on criminal-law of the financial interests of the Community and the establishment of a European Prosecutor, Brussels, 11.12.2001. COM (2001) 715 final.

⁴³⁴ В. Јакулин, Одговорност правних лица за кривична дела у Словенији, Ревивија за криминологију и кривично право, Београд, број 2/2007. године, стр. 20-26.

⁴³⁵ М. Е. Cartier, Казненоправна одговорност правних особа у француском праву, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Загреб, број 2/2005. године, стр. 293-297.

лица чиме се омогућава њему подређеном лицу да учини какво кривично дјело у име и за рачун правног лица.

Специфичан допринос развоју кривичног права ЕУ представљају:

1) Уговор о Европском Уставу⁴³⁶ тзв. Римски Устав из 2004. године (члан III–275–277) и

2) Хашки програм⁴³⁷ из 2005. године који садржи Десет приоритета за слjedeћих пет година у смислу „Партнерства за европску обнову у подручју слободе, безбједности и правде“ који посебну пажњу и активности органа Европске уније препоручују у подручју откривања, спречавања и сузбијања слjedeћих кривичних дјела:

- 1) фалсификовање заједничке валуте евра,
- 2) преваре у вези са кредитним картицама и чековима,
- 3) прање новца,
- 4) трговина људима,
- 5) рачунарске саботаже и напади рачунарским вирусима,
- 6) корупција у приватном сектору и
- 7) загађење мора.⁴³⁸

На 21. конференцији европских министара правде која је одржана 1997. године у Прагу⁴³⁹ констатовано је да је "корупција један од саставних пратећих феномена организованог криминала. Организовани криминал путем корупције настоји да добије потребне информације, да минимизира ризик откривања од стране полиције и да оствари одлучујући утицај у друштву. Организовани криминал има на располагању знатна финансијска средства што корупцији даје неконтролисану димензију."

И коначно Лисабонски или Реформски уговор⁴⁴⁰ из децембра 2007. године је у потпуности промијенио кривичноправну слику ЕУ која тако добија супранационални карактер. Наиме, према члану 2. овог уговора ради

⁴³⁶ В. Ђ. Деган, Б. Павишић, Међународно казнено право, оп.цит. стр.373-376.

⁴³⁷ Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, The Hague Programme–Ten priorities for the next five years, Security and Justice, COM (2005) 184 Final–Non published in the Official Journal (Више: Б. Павишић, Казнено право Вијећа Европе, ибид, стр. 25-27)

⁴³⁸ Више: V. C. Wingaert, Criminal Procedure Systems in the European Community, London, 1993. године; V. C. Wingaert, G. C. Stessens, International criminal law : a collection of international and european instruments, Hague, 1996. године; J. Pradel, G. Corstens, Droit penal europeen, Paris, 2002.године.

⁴³⁹ В. Гилмор, Прљави новац, Београд, оп.цит. стр. 18.

⁴⁴⁰ З. Ђурђевић, Лисабонски уговор: прекретница у развоју казног права у Европи, Хрватски летопис за казнено право и праксу, Загреб, број 2/2008. године, стр. 1077-1127.

успостављања простора слободe, безбједности и правде без унутрашњих граница и ради спречавања и сузбијања криминалитета, постављена је супранационална надлежност Уније у кривичноправном подручју кроз сљедеће механизме:

1. полицијску и правосудну сарадњу у кривичним стварима која је стављена под режим правног поретка Европске уније,
2. установљена је подијељена надлежност у простору слободe, безбједности и сарадње између Европске уније и држава чланица,
3. усвојен је нови поступак доношења одлука у подручју полицијске и правосудне сарадње у кривичним стварима и
4. државе чланице су добиле овлашћење законодавне иницијативе, прекида законодавног поступка и успостављања појачане полицијске и кривичноправне сарадње у дијелу Европске уније.

Трећи стуб ЕУ коначно престаје да постоји на темељу Лисабонског уговора и интегрише се у право ЕУ. Такође је установљено саодлучивање Европског парламента и Савјета у сљедећим областима, као што су:

1. правила и поступак осигурања признања у цијелој Унији пресуда и других судских одлука донијетих од стране неке државе чланице,
2. минимална правила за узајамно признање доказа, права појединаца у кривичном поступку и права жртава кривичних дјела,
3. минимална правила у погледу дефиниције кривичних дјела и санкција у подручју тешког криминалитета с прекограничном димензијом и
4. структура, функционсање и обим дјеловања кривичноправних институција, као што су: Europol, Eurojust.

Но, уз сагласност свих држава чланица, Европски парламнет и Савјет могу да одлучују и о сљедећим питањима, као што су:

1. други аспекти кривичног поступка,
2. проширење листе подручја тешког криминалитета за која се могу установити минимална правила у погледу дефиниције кривичних дјела и санкција,
3. доношење закона о установљењу Канцеларије европског јавног тужиоца из Eurojusta,
4. мјере оперативне сарадње између полицијских, царинских и других националних тијела и

5. услови и ограничења под којима надлежна тијела држава чланица могу дјеловати и на територијама других држава чланица Уније⁴⁴¹.

Лисабонски уговор је битно ојачао супранационална хармонизацијска овлашћења ЕУ у области кривичног материјалног права. Тако се према члану 67. овог уговора простор слободе, безбједности и правде настоји осигурати кроз висок степен безбједности и уједначавање кривичних закона. То значи да је Унија добила овлашћења да директивама које су донијете у редовном законодавном поступку успоставља минимална правила о описима бића, обиљежјима и карактеристикама кривичних дјела и кривичних санкција, посебно у областима тешког криминалитета са прекограничним обиљежјем.

Као посебно тешка подручја криминалитета у чијем сузбијању и спречавању се примарно огледају надлежности ЕУ последице закључења Лисабонског уговора јесу: тероризам, трговина људима, сексуално искоришћавање жена и дјеце, незаконита трговина опојним дрогама, незаконита трговина оружјем, прање новца, корупција, фалсификовање средстава плаћања, компјутерски криминалитет и организовани криминалитет.

За дјеловање ЕУ и њених специјализованих органа битно је да неко од наведених кривичних дјела има и прекограничну димензију. Претпоставка прекограничног обиљежја криминалитета не произилази само из предузимања криминалних радњи на територији двије или више држава, већ и у случајевима када постоји потреба њиховог спречавања на територији двије или више држава. То значи да се прекогранично обиљежје не односи само и искључиво на кривично дјело и његове последице, већ и на мјере његовог спречавања и сузбијања. При томе, посебну пажњу ЕУ посвећује области кривичноправне заштите финансијских интереса Уније у цјелини или интереса њених појединих држава чланица.

Поред нормативне активности ЕУ⁴⁴² у цјелости и њених појединих органа, посебну активност у предузимању различитих превентивних и репесивних мјера у циљу сузбијања прања новца и са њим повезаних опасних криминалних појава

---

⁴⁴¹ К. Туркаљ, Еуропска унија као простор слободе, сигурности и правде, Информатор, Загреб, број 5630/2008. године, стр. 12-16.

⁴⁴² Ш. Павловић, Прање новца—посебна саставница организираног криминалитета, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Загреб, број 2/1998. године, стр. 787-801.

има и Организација европске криминалистичке полиције (Europol).⁴⁴³ Такође је унутар трећег стуба ЕУ успостављена још једна наднационална специјализована организација кривичноправног карактера. То је Eurojust који има за циљ јачање правосудне сарадње у кривичним стварима међу државама чланицама ове европске организације.⁴⁴⁴

Но, поред ове двије специјализоване европске институције, које формално већ десетак година функционишу у европском правосудном простору, 1998. године је успостављена и Европска правосудна мрежа. Њен основ се налази у Заједничкој акцији од јуна 1998. године. Она је основана са циљем да се побољша сарадња држава чланица ЕУ на судском и практичном нивоу, као и ради спречавања тешких облика и видова криминалитета. Европска правосудна мрежа се заправо састоји од институционализоване сарадње - мреже тачки правосудних контаката између појединих држава чланица Уније. Састављена је од централног тијела државе чланице која је надлежна за међународну правну сарадњу у кривичним стварима, судија за везу и тачака контаката које одреди Унија.

Такође велику помоћ државама у предузимању заједничких напора у спречавању и сузбијању прања новца пружају специјализоване организације као што су: Егмонт група, Moneyval и ФАТФ снаге. И коначно, као најзначајнију новину коју уводи Лисабонски уговор у област кривичноправне сарадње држава чланица у области спречавања и сузбијања нарочито опасних облика и видова криминалитета са прекограничном димензијом јесте оснивање Канцеларије европског јавног тужиоца са сједиштем у Бриселу. То је европски орган кривичног гоњења који је овлашћен на предузимање кривичнопроцесних радњи у откривању, истраживању и прогону кривичних дјела против финансијских интереса на читавој територији ЕУ. Идеја о оснивању једног оваквог органа је први пут зачета у Corpus Jurisu⁴⁴⁵ 1997. године, а потом детаљније разрађена у Зеленој књизи о кривичноправној заштити финансијских интереса Европске уније⁴⁴⁶.

---

⁴⁴³ М. Јеленски, Прање новца – сувремени свјетски тренд, Приручник, Загреб, број 3/1991. године, стр. 216-225.

⁴⁴⁴ А. Donatsch, М. Forster, С. Schwarzenegger, Strafrecht, Strafprozessrecht und Menschenrechte, 2000. године, стр. 237-252.

⁴⁴⁵ Corpus iuris, Загреб, 2003. године, стр. . 56-61.

⁴⁴⁶ Више: М. Santiago, Europol and Police Cooperation in Europe, Lampeter, 2000. године.

ЧЕТВРТА ГЛАВА

КАРАКТЕРИСТИКЕ ОДГОВОРНОСТИ ПРАВНИХ ЛИЦА ЗА КРИВИЧНА ДЈЕЛА

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Кривична одговорност правних лица је, као што смо већ видјели, дуго времена била оспоравана. Чак и они аутори који су је прихватили као облик кривичне одговорности за проузроковану посљедицу у спољном свијету, примјењивали су различите моделе те одговорности. Ниједан од усвојених система није савршен, односно сваки од њих има своје предности, али и трпи одређене недостатке и приговоре. Сва правна лица имају одређене заједничке и посебне елементе које треба узети у обзир код стварања бољег, ефикаснијег и квалитетнијег модела ове врсте кривичне одговорности у савременом праву.

Главни циљеви успостављања и примјене кривичне одговорности правних лица су слични циљевима који и иначе се постављају код одговорности за кривична дјела уопште. Први такав циљ се јавља у виду одвраћања учиниоца кривичног дјела од даљег чињења кривичних дјела у будућности (то је специјална превенција). Други је, пак, циљ обавеза друштва - државе да примијени санкције за све облике и видове противправних понашања, ма од кога они долазили (да ли од физичких или правних лица) ради учвршћивања друштвене дисциплине и потврђивања заштићених вриједности (општа превенција).

Као трећи циљ овако успостављене кривичне одговорности правних лица јавља се у примјени кривичне санкције на конкретног учиниоца управо због учињеног кривичног дјела. Наиме, учинилац је кршењем норми правног поретка повриједио или угрозио законом заштићена друштвена добра и стога он мора бити кажњен примјеном санкција. Такође, и примјена општих начела кривичног права (принципи правичности и једнакости свих пред законом) представљају снажан основ за увођење кривичне одговорности правних лица. Такође се пред савремено друштво - државу намеће потреба за потпуним, ефикасним, законитим и квалитетним остварењем напријед наведених циљева уз ефикасно поступање

органа кривичног правосуђа и уз смањење трошкова поступка (начело ефикасности и економичности).

У кривичноправној теорији, чак и у праву појединих европских држава се пак уочавају разлике у схватањима на чему треба да се заснива и како да се уреди одговорност правних лица за кривична дјела. Кривична одговорност правних лица прво је започела имитирањем кривичне одговорности људских бића (дакле физичких лица), а касније су развијени и други модели, као што су: модели идентификације, агрегације и слични.

Амерички модел одговорности правних лица за кривична дјела који је заснован на теорији агрегације је најразвијенији са великим дијапазоном кривичних санкција (новчана казна, условна осуда...). Енглески модел је најсличнији америчком, али је много рестриктивнији да би се избјегли негативни ефекти на појединца који није крив и високи трошкови мониторинга за компаније ради спречавања кривичних дјела. У неким европским земљама кривична одговорност правних лица не постоји (Њемачка), али зато постоји веома развијен модел управне казнене одговорности (посебно за фискална, дакле пореска дјела).

Постојање више различитих теоретских основа, допринијело је да се развије више модела кривичне одговорности правних лица који су и инаугурисани у појединим кривичним законодавствима.

2. ОСНОВИ, ВРСТЕ И КАРАКТЕРИСТИКЕ КРИВИЧНЕ ОДГОВОРНОСТИ ПРАВНИХ ЛИЦА

Проучавањем најзначајнијих теоретских и законодавних модела долазимо до закључка о постојању три основна материјалноправна обиљежја кривичне одговорности правних лица. Ова обиљежја основано су послужила одређеним теоретичарима да закључе како се кривична одговорност правних лица може обликовати као:

- 1) аутономна или изведена,
- 2) субјективна или објективна и
- 3) супсидијарна или кумулативна одговорност.⁴⁴⁷

---

⁴⁴⁷ З. Ђурђевић, Коментар Закона о одговорности правних особа за казнена дјела, Загреб, 2005. године, стр. 18.

Свих постојећи теоретски модели казнене одговорности правних лица настали су комбинацијом наведених обиљежја.

2.1. Аутономна и изведена одговорност правних лица

Према томе да ли правно лице одговара за своје сопствено понашање или му се урачунава одговорност физичких лица, у правној теорији се разликују два модела ове врсте. То су:

- 1) аутономна и
- 2) изведена казнена или кривична одговорност правног лица.

2.1.1. Аутономна кривична одговорност правних лица

Теорија аутономне одговорности правних лица за учињена кривична дјела заснива се на схватању правног лица као организације са сопственом слободом дјеловања и примјене пословне политике, тако да оно није само обичан збир појединаца који за њега предузимају радње. Код аутономне одговорности правно лице одговара за своје сопствено понашање због чега за утврђивање његове одговорности није потребно утврђивати постојање одговорности или кривице одређених физичких лица. Зато се ова одговорност назива још и непосредна или оригинарна.

За оцјену свих предности и мана аутономне одговорности правних лица, потребно је узети у обзир саму величину и организациону структуру правног лица. Утврђивање одговорности правног лица је различито када се ради о мањим предузећима и када су у питању велике компаније.

У мањим предузећима одлучивање је повјерено појединцу или ужем кругу лица. Ради тога је утврђивање одговорности правног лица на основу кривичног дјела одговорног лица једноставније и зато прихватљивије код мањих предузећа.

С друге стране, у великим корпорацијама ситуација је знатно другачија и сложенија. У њима је извршена подјела рада, функционална децентрализација и диференцијација овлашћења, због чега на њену структуру није могуће примјенити традиционалну кривичноправну слику у којој се почињена дјела, информације и моћ одлучивања налазе код једног лица. Оваква структура и организација правног лица отежавају, а најчешће и онемогућавају доказивање свих неопходних

елемената кривице односно кажњивости једног појединца. Ради тога се за њега у литератури укоријени појам организоване неодговорности.

С обзиром да овај облик кривичне одговорности правних лица не зависи од постојања кривице на страни физичког лица (као одговорног лица у правном лицу), аутономна кривична одговорност правног лица отклања наведене практичне потешкоће. Зато се овај модел одговорности са прагматичног и криминалнополитичког аспекта сматра најбољим, па се све више заговара у литератури,⁴⁴⁸ а у комбинацији са изведеном кривичном одговорношћу у своје законодавство је уграђује све више држава.⁴⁴⁹

Да би се успоставила аутономна кривична одговорност правних лица неопходно је да се створе нове кривичноправне категорије одговорности које се заснивају на понашању или дјеловању правних лица, које неће имати свој ослонац у одговорности физичког лица. Због своје нормативне сложености, ово схватање представља велики изазов за теорију, а посебно за праксу. Зато се може тврдити да аутономна кривична одговорност представља највећи изазов за теорију и праксу која се бави питањем кривичне одговорности правних лица.

Савремено евроконтинентално кривично право заснива се на начелу *nulla poena sine culpa* и институту индивидуалне кривице појединца чију свијест и вољу, као субјективне елементе, због њихове природе није могуће пренијети на аутономно деликвентно понашање правних лица. С обзиром на то, правна лица нису способна за кривичноправну кривицу, па је неопходно развити нове облике кривичне одговорности правног лица, односно одредити облике понашања због којих се правним лицима може изразити друштвена осуда.

У савременој теорији и законодавству развиле су се двије варијанте основних облика аутономне одговорности. То су :

1. одговорност правног лица због недостатка у организацији, која се назива кривица због организације или погрешна организација управљања и
2. облик аутономне кривичноправне одговорности правног лица који је заснован на пропусту у обавезама надзора које предузеће има када предузима

---

⁴⁴⁸ Zeder, 2001, 637; Pieth, Mark (2001) Internationale Anstöße zur Einführung einer strafrechtlichen Unternehmenshaftung in der Schweiz, *Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht* (ZStrR) sv.119. 1-17; Heine, 2001, 36-39. Према З. Ђурђевић: Коментар Закона о одговорности правних особа за казнена дјела, Загреб, 2005., стр. 20.

⁴⁴⁹ Нпр. Аустралија, Енглеска, Финска, Белгија, Швајцарска.

одређене ризичне радње које су карактеристичне за одређену врсту дјелатности. У том случају, кривично дјело је резултат погрешне процјене управе предузећа.

Оба облика аутономне кривичне одговорности правних лица уређена су швајцарским Кривичним закоником, последице измјена и допуна из 2003. године. Према одредби (100 quater Швајцарског кривичног законика) „...предузеће ће се казнити независно о кажњивости физичког лица ако му се може упутити пријекор да није предузело све потребне и предвидљиве организационе мјере да би спријечило...кривично дјело.“⁴⁵⁰ Ова одредба инкриминише пропусте који су почињени у организацији предузећа, али и погрешну процјену ризика који су довели до извршења кривичног дјела. Швајцарски законодавац је принцип аутономне одговорности ограничио само на привредна кривична дјела која су наведена у одговарајућим међународним документима.

2.1.2. Изведена кривична одговорност правног лица

Одговорност правног лица за кривична дјела може се засновати тако што ће му се урачунати понашање, односно одговорност његових органа или одговорних лица. Зато се она назива изведена кривична одговорност правног лица. У теорији се ово схватање још назива и „посредна или акцесорна одговорност“, јер се везује уз одговорност физичког лица. Ово је основни и најраширенији концепт одговорности правних лица у кривичном праву. С обзиром да се изводи из туђе одговорности, у њемачкој литератури овај се модел назива и модел урачунавања (*Zurechnungsmodell*). Органи и одговорна лица у правном лицу су физичка лица чију је одговорност могуће утврдити као индивидуалну кривичну одговорност односно кривицу. Тада се та одговорност приписује правном лицу у коме физичко лице дјелује.

Да би се кажњиво понашање физичког лица могло урачунати правном лицу потребно је да постоји везе између понашања физичког лица и правног лица. Понашање физичког лица се мора састојати у поступању:

- а) у оквиру свог дјелокруга послова,
- б) у име правног лица и
- в) у корист правног лица.

⁴⁵⁰ З. Ђурђевић: Коментар Закона о одговорности правних особа за казнена дјела, Загреб, 2005., стр. 21.

Примјеном овог модела кривична одговорност правног лица утврђује се на тај начин што се прво утврђује одговорност односно кривица физичког лица. Када се та одговорност утврди, тек тада се тај облик одговорности или кривице као и осуда која му је упућена, урачунава правном лицу, па се оно за њега кажњава као да га је само учинило.

Научно објашњење и оправдање за приписивање одговорности физичког лица правном лицу покушало је дати више разних теорија. Од свих теорија у науци, законодавству и судској пракси најраспрострањенија је идентификациона или викаријска теорија кривичне одговорности правних лица. Она се заснива на изједначавању предузећа са физичким лицима која дјелују у његово име, приписујући њихово стање свијести и понашање предузећу. Ова је теорија развијена у пракси енглеских судова.

Викаријска теорија о одговорности правних лица за кривична дјела упоређује предузеће са живим бићем које има мозак, као центар који управља и све контролише, руке и средства којима предузима радње у складу са командама које издаје центар. Запослени у предузећу су у различитом положају и са различитим обимом овлашћења. Једни су само обични мали службеници који нису ништа друго него руке које обављају послове којима управљају свијест и воља, а коју чине директори или менаџери. Они су непосредна свијест и воља која контролише рад предузећа и стање њихове свијести представља свијест предузећа коју закон тако и третира.

Дакле, према схватању ове теорије лица на руководећим дужностима се нужно идентификују са правним лицем, односно њихова кривица се урачунава правном лицу. Овим би се одговорност ограничила само на руководеће запослене, што није могло да задовољи захтјеве за одговорношћу коју је наметао све динамичнији развој организационих облика привредних друштава. Зато је било неопходно проширити круг физичких лица за чије понашање одговара правно лице, а тиме и његову одговорност. Ради тога је прихваћена викаријска теорија која сматра да се кривична одговорност правних лица може засновати и на поступцима нижеранжираних службеника.⁴⁵¹ Викаријска одговорност је настала у САД почетком прошлог вијека и према њој, правна лица узрочно одговарају за дјела својих службеника. Своју широку примјену има у Данској и Шведској гдје

---

⁴⁵¹ П. Новоселец: Круг физичких особа чија се казнена дјела одговара правна особа, Загреб, 1999. године, стр. 719

се кривична дјела свих запослених урачунавају предузећу ако је оно од њих остварило одређену корист.⁴⁵²

Постоји више разлога због којих је изведена кривична одговорност правних лица најприхватљивије рјешење, али два су најважнија. Први је разлог практичности јер она не захтијева установљавање посебне колективне одговорности правних лица, већ јој се приписују постојеће кривичне материјалноправне категорије индивидуалне кривичне одговорности.

Други, опредјељујући разлог, представља увјерење да она на посредан начин омогућава задржавање начела кривице и приликом утврђивања одговорности правног лица. Ово су разлози што закони већине европских држава предвиђају изведену кривичну одговорност правних лица,⁴⁵³ а такво рјешење предложено је и у *Corpus Juris*, те у Зеленој књизи за заштиту финансијских интереса Европске уније.

2.2. Објективна и субјективна одговорност правног лица

Питање да ли је кривична одговорност правних лица објективна или субјективна категорија, представља сљедеће обиљежје њене структуре и карактера. Оно не мора бити директно и непосредно повезано с тим да ли се ради о аутономној или изведеној одговорности правних лица, јер и објективна и субјективна кривична одговорност правних лица по својој природи може бити и изведена и аутономна. Међутим, у кривичноправним системима у којима се кривичноправна одговорност заснива искључиво на кривици, као што је већина европских земаља, изведена кривична одговорност правних лица је увијек и субјективна. Разликовање између објективне и субјективне одговорности правних лица врши се према томе да ли је она заснована на акту који је проузроковао посљедицу или се за њено заснивање тражи и субјективни однос учиниоца према дјелу.⁴⁵⁴

⁴⁵² Heine, 2001, 35., према З. Ђурђевић, Коментар Закона одговорности правних особа за казнена дјела, оп. цит., стр. 19

⁴⁵³ Нпр. кривични закони Француске, Финске, Данске, Шведске, Португалије.

⁴⁵⁴ М. Бабић, И. Марковић: Кривично право, Општи дио, Бања Лука, 2009. године, стр. 524.

2.2.1. Објективна кривична одговорност правног лица

Код објективне кривичне одговорности утврђује се само радња (*actus reus*) односно посљедица, док се субјективни однос починиоца према дјелу односно кривица не утврђује. Овдје је без утицаја то да ли се ради о изведеној или аутономној одговорности. Ако је правно лице проузроковало повреду или угрожавање одређеног добра, односно изазвало посљедице чије је наступање забрањено кривичним прописима, постојаће његова објективна одговорност, а тиме и његова кривична одговорност.

У енглеском праву објективна изведена кривична одговорност правних лица постоји за посебну врсту дјела, *тзв. regulatory offences*. За ту врсту кривичних дјела и индивидуални починиоци кажњавају се на основу објективне одговорности (*енг. strict liability*), па се она и приписује правним лицима.⁴⁵⁵

У континенталној Европи постоје теоретичари који се залажу за прихватање објективне одговорности правних лица, оправдавајући то нужношћу очувања одређених правних добара. У нашој кривичноправној теорији и пракси таквих залагања није било и можемо тврдити да је јединствен став да увођење објективне одговорности у кривично право није прихватљиво.

2.2.2. Субјективна кривична одговорност правног лица

Субјективна одговорност правног лица постоји када се утврђује субјективни однос починиоца према дјелу. Код ове врсте одговорности постоји битна разлика између изведене и аутономне одговорности. Код субјективне изведене одговорности утврђује се кривица појединца који је починио кривично дјело, дакле његов психички однос према дјелу кроз елементе свијести и воље, те се облик кривице који се утврди код индивидуалног починиоца, дакле умишљај или нехат, приписују правном лицу. Дакле, изведена субјективна одговорност задржава се у оквирима традиционалних кривичноправних догматских института.

Међутим, као што је већ наведено, данас су у кривичноправној теорији развијени облици аутономне субјективне одговорности правних лица који се заснивају на новоконструисаним елементима субјективне одговорности

---

⁴⁵⁵ З. Ђурђевић: Коментар Закона о одговорности правих особа за казнена дјела, оп. цит., стр. 22.

заснованим на понашању правног лица (енгл. *corporate mens rea*).⁴⁵⁶ Једна од њих је групни дух или криминални став правног лица, односно култура корпорације (енгл. *corporatore culture*) према којој дух, став или окружење које влада у правном лицу подржава или подстрекава криминалитет.

Ова теоријска концепција развијена је у САД, а први пут је нормирана у аустралијском кривичном закону из 1995. године.⁴⁵⁷ Према њој овлашћења одговорних лица нису само изричита, већ и конклюдентна или имплицитна, а постојање *corporatare culture* која толерише кршење закона или чак недовољна култура поштовања норми довољна је за заснивање одговорности. Тиме је направљен корак према утврђивању евентуалног умишљаја или нехата на основу повреде обавезе на организациону пажњу. Предузећа могу избјећи одговорност за објективну одговорност, али само када је запослени, представник или орган правног лица био у заблуди јер је оправдано вјеровао да постоје чињенице које да су стварно постојале, не би довеле до извршења кривичног дјела. Правно лице мора да докаже да је предузело дужну пажњу да спријечи недозвољено понашање.⁴⁵⁸

2.3. Супсидијарна и кумулативна кривична одговорност физичког и правног лица

Оно по чему се међусобно разликују супсидијарни од кумулативног модела је то да ли за почињено кривично дјело одговара само физичко или правно лице или за једно кривично дјело могу одговарати и физичко и правно лице. У оба модела одговорност физичког и правног лица је конкуришућа. Разлика се састоји у томе што код супсидијарног модела утврђена одговорност једног лица искључује одговорност другог, док код кумулативног модела одговарају оба лица за исто кривично дјело. Приликом анализе тих модела важно је указати да је ријеч о законодавним моделима, а не о кажњавању починилаца у конкретним кривичним поступцима. Тако, на примјер, и у кумулативном моделу може доћи до кажњавања само правног лица ако није могуће идентификовати физичко лице.

⁴⁵⁶ А. Куртовић, Казнена одговорност правних особа, Актуална питања казненог законодавства, Загреб, 2002.године, стр. 45-70.

⁴⁵⁷ Criminal Code act iz 1995. године.

⁴⁵⁸ М. Врховшек: Коментар Закона о одговорности правних лица за кривична дела, Београд, 2008.,стр.56.

У старијем југословенском преступном праву важио је модел супсидијарне одговорности физичког лица према коме је за кажњива дјела одговарало правно лице, а тек ако се није могла утврдити његова одговорност, поступак се водио против физичког лица. Тако је и према Закону о привредним преступима СФРЈ све до 1973. године примарно за привредни преступ одговарало правно лице, а тек супсидијарно физичко лице. Разлог за то је што су привредни преступи третирани као посебна врста кажњивих радњи или деликата правних лица. Тек измјеном Закона о привредним преступима из 1973. године и према Закону о привредним преступима из 1977. године уводи се кумулативна кажњивост радње и правног и физичког лица.⁴⁵⁹

Према моделу супсидијарне одговорности правног лица, за кривично дјело није потребно кажњавање правног лица ако се може утврдити одговорност физичког лица. Тај модел данас има своје присталице међу теоретичарима који истичу да је кажњавање правног лица у случајевима када се може утврдити индивидуални починилац догматски спорна и криминално политички штетна мјера.

Сви међународни документи који захтијевају увођење одговорности правних лица за кривична дјела искључују супсидијарну одговорност физичких лица. У њима се изричито наводи да одговорност правног лица за кривично дјело нема утицаја или не ослобађа одговорности физичка лица која су починила, подстрекавала или учествовала у извршењу тог кривичног дјела. Кривичнопроцесне импликације кумулативне одговорности правног и физичког лица су да се кривични поступак мора водити против оба лица без обзира на то да ли је ријеч о јединственом поступку или не, те да покретање кривичног поступка против правног лица не искључује кривични прогон физичког лица и обратно.

Сходно међународним обавезама, државе по правилу прописују кумулативну одговорност физичког и правног лица за кривично дјело. У случају нормирања модела изведене субјективне одговорности, кумулативни се модел претпоставља јер утврђивање одговорности правног лица зависи од кривице одговорног лица. Међутим кумулативна одговорност физичког и правног лица за почињено кривично дјело није заједничка, она се не сматра саизвршилаштвом, помагањем или подстрекавањем. Овдје је више ријеч о одређеној врсти

---

⁴⁵⁹ З. Шепаровић, Сустав одговорности субјеката удруженог рада, Наша законитост, Загреб, број 6-7/1977. године, стр. 81-89.

паралелног извршилаштва јер одговорно лице има своје индивидуалне обавезе које се разликују од дужности правног лица.

3. КРИВИЧНА ОДГОВОРНОСТ ПРАВНОГ ЛИЦА

Сви наведени модели кривичне одговорности правних лица настали су у одређеним правним системима карактеристичним за поједине државе или групе држава. Оне су повезане заједничким карактеристикама историјског, економског, културног и правног наслеђења. Ни један од прихваћених модела не постоји самостално, већ је под снажним утицајем кривичноправне традиције и позитивног законодавства. Може се слободно рећи да кривично законодавство пресудно утиче на постављање кривичне одговорности правних лица. Ову одговорност законодавци уређују примјеном општих института кривичног права и посебним одређивањем: круга правних лица обухваћених кривичном одговорношћу, основа кривичне одговорности, круга физичких лица за чије радње правно лице одговара и кривичних дјела за која одговара.

С обзиром на различитост правних система и начина на који су поједина законодавства уредила кривичну одговорност правних лица, у теорији се поставило и питање како ову одговорност дефинисати. Питање се своди на то да ли се ради о казненој или кривичној одговорности правних лица, с једне стране, а с друге стране одговорности правних лица за казнена или кривична дјела. Поједини аутори су мишљења да ово разликовање није само термилошке природе.

Опредјељујући се за појам казнене одговорности правних лица аутори упориште налазе у препоруци бр. П (88) 18 Комитета Министара чланицама ЕУ у вези одговорности предузећа која имају статус правног лица за преступе учињене у пословању. Сматрају да њене уводне напомене, којима се разматра увођење у национално право принципа кривичне одговорности предузећа као правних лица није једино средство да се ријеше сви проблеми и тешкоће и не искључује прихватање других рјешења, па упућују на то да се ради о казненој одговорности правних лица.⁴⁶⁰ Додатно упориште за ово налазе у провођењу те препоруке кроз

---

⁴⁶⁰ М. Врховшек, Коментар закона о одговорности правних лица за кривична дела, Београд, 2008. године, стр. 24-25

поједина национална законодавства у којима се користи термин казнена или кривична одговорност правних лица.

О овом се питању може расправљати ради одређенијег коришћења самог појма ове одговорности и његове правилне заснованости и усклађености са прихваћеним начелима кривичног законодавства. Овдје се мисли на кривичну одговорност и виност. Међутим, теоријско и законско јединство није могуће постићи прије свега због саме различитости правних система и традиције на којој су изграђени.

Прво, сам назив казнена одговорност и за правна лица је примјерен оним законодавствима који полазе од појма казне и своје кривично право називају казним. С друге стране, термин кривично ће више одговарати систему који полази од кривице и зато своје право назива кривичним правом, а законодавство кривичним законодавством. Ова подјела није потпуно строга јер постоје законодавства која одговорност правних лица прописују кроз прекршаје и кривична дјела (нпр. Република Српска).⁴⁶¹ Да би обје ове врсте одговорности прекршајна и кривична биле обухваћене, овдје би се могло говорити о казненој одговорности правних лица. Без обзира који назив се користи и шта садржи ово разликовање је више значајно за теоретску расправу, а сваки правни систем ће користити онај назив који је у складу са ставом његове правне традиције и науке.

Друго питање да ли треба користити термин кривична (казнена) одговорност или одговорност за кривична (казнена) дјела је ипак суштинско. Оно своје извориште налази у теоретском и практичном схватању из чега извире и да ли је могуће кажњавање правних лица. Доминантне теорије смо изложили и оне указују на то да се не може говорити о кривичној (казненој) одговорности правних лица већ искључиво о одговорности правних лица за кривична (казнена) дјела. Постоје и изузеци који нису правило.

Владајући је став да се одсуство свијести, воље, могућности покрета и предузимања радње код правног лица, надомијештају извођењем свих тих елемената из радњи физичког лица и на томе заснива могућност кажњавања правног лица. Дакле, одговорно је физичко лице, а правно лице се кажњава извођењем те одговорности из одговорности правног лица. Оно изворно нема своју кривичну одговорност, није кривично одговорно, јер то може бити само

---

⁴⁶¹ Б. Петровић, Д. Јовашевић, Кривично (казнено) право Босне и Херцеговине, Опћи дио, оп. цит. стр. 223-229.

физичко лице. Оно се у суштини кажњава за радње људског бића, као свјесног и вољног субјекта. Зато би коришћење појма кривична одговорност правног лица било замагљивање суштине овог института и могло би да одведе на теоретску и практичну законодавну странпутицу у примјени и тумачењу осталих института кривичног права. За такву ревизију не постоје ваљани аргументи.

Ради тога једини исправан назив који одражава суштину овог института је одговорност правних лица за кривична (казнена) дјела. Одређене недоследности у појединим законодавствима су више плод несналажења са новим институтом и неусаглашености закона који ову материју уређују. Из тога се не би могао изводити закључак да та права прихватају кривичну одговорност, а не одговорност за кривична дјела.

Управо те недоследности не иду у прилог супротно изнесеном ставу који се дијелом заснива на таквим законодавним рјешењима. Чињеница је да су кривични закони одређених држава, који користе термин „кривична одговорност“ за правно лице, донесени прије закона који су посебно уредили ову материју и користе појам одговорност правних лица за кривична (казнена) дјела. Ту прије свега мислимо на Словенију, Хрватску⁴⁶² и Црну Гору.⁴⁶³ Нови Кривични законик Словеније⁴⁶⁴ у члану 42. отклонио је ову недоследност и користи појам одговорност правних лица за кривична дјела. Тиме је он усклађен са Законом о одговорности правних лица за кривична дјела из 2004. године.⁴⁶⁵ Ово додатно иде у прилог ставу који смо изнијели.

3.1. Примјена општих института кривичног права

Будући да највећи број савремених кривичних законодавстава на основу преузетих обавеза послје потписивања и ратификовања релевантних међународноправних аката прихвата одговорност правних лица за кривична дјела, то је потребно да се у наставку излагања осврнемо и на примјену појединих општих института кривичног права на овај облик одговорности. То је потребно

⁴⁶² „Народне новине Републике Хрватске“, број 151/2003

⁴⁶³ Кривични законик Црне Горе из 2003. године (Службени лист Републике Црне Горе број 70/2003).

⁴⁶⁴ „Uradni list republike Slovenije“, št. 55/2008. (Законик је ступио на снагу 1. новембра 2008. године).

⁴⁶⁵ „Uradni list republike Slovenije“, št. 98/2004.

због специфичности које се јављају управо на страни правног лица као учиниоца кривичног дјела, по чему се оно и разликује од физичког лица.

3.2. Покушај

Процес извршења кривичног дјела може да има више различитих стадијума.⁴⁶⁶ На тај начин он се може на различите начине и јавити, односно утицати на овај специфичан облик кривичне одговорности – одговорност правног лица. Зато је важно знати када је једно кривично дјело довршено. Формално довршење или извршење дјела значи остварење свих законских обиљежја кривичног дјела. Материјално довршење дјела укључује и постизање извршилачког умишљаја (код умишљајних кривичних дјела). Разликовање материјалног и формалног довршења кривичног дјела је важно за одређене институте кривичног права, као нпр. саучесништво. По правилу, код умишљајних деликата реализација умишљаја је ван формалног довршења и улази у његово стварно довршење.⁴⁶⁷

Кривично дјело не мора увијек да буде довршено. Његово довршење може изостати из разлога који могу бити резултат свијести и воље учиниоца или утицаја других фактора који су изван тога. Али свијест и воља су нераздвојни од његовог започињања, без обзира на разлоге што оно није довршено. Зато покушај постоји ако је извршење кривичног дјела започето са умишљајем, али није довршено.⁴⁶⁸ Скоро сви закони прописују кажњавање за покушај, ограничавајући га на кривична дјела за која се по закону може изрећи одређена казна или тежа казна, а за покушај другог кривичног дјела само кад закон изричито прописује кажњавање и за покушај. Учиниоца се за покушај кажњава казном прописаном за кривично дјело, или може и ублаженом казном.⁴⁶⁹

Већина законодавстава која су прихватила кривичну одговорност правних лица прописују и одговорност правног лица за покушај кривичног дјела. Она се условљава испуњавањем општих услова које закон прописује за одговорност правног лица. Тако Кривични закон Републике Српске у члану 130. изричито

⁴⁶⁶ Д. Јовашевић, Коментар Кривичног закона СР Југославије, Београд, 2002. године, стр. 68-76.

⁴⁶⁷ Д. Јаковљевић, Покушај као стадијум извршења кривичног дела, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, Београд, број 1-2/1995. године, стр. 132-134.

⁴⁶⁸ Б. Чејовић, Кривично право, Општи део, Београд, 2002. године, стр. 301.

⁴⁶⁹ Б. Чејовић, Кривично право у судској пракси, Прва књига, Општи део, Београд, 1985. године, стр.170-172.

прописује одговорност правног лица за покушај ако је учинилац планирано кривично дјело започео, али га није довршио, под условима из члана 127. закона, ако је законом прописано кажњавање и за покушај тог кривичног дјела. Правно лице се кажњава за покушај казном прописаном за довршено кривично дјело, а може се и блаже казнити.

Ако су руководећи или надзорни органи спријечили учиниоца да доврши започето кривично дјело, правно лице се може ослободити казне. Овде се ради о специфичном облику института добровољног одустанка.

Скоро на идентичан начин покушај је кажњив и према члану 10. Закона о одговорности правних лица за кривична дјела Србије.⁴⁷⁰

3.3. Продужено кривично дјело

О продуженом кривичном дјелу⁴⁷¹ (*delictum continuatum*) се ради у случају више истоврсних и поновљених радњи у одређеном временском периоду које се због одређених сједињавајућих фактора спајају у једно кривично дјело. Продужено кривично дјело⁴⁷² постоји ако је учинилац с умишљајем починио више истих или истоврсних кривичних дјела, која с обзиром на начин извршења, њихову временску повезаност и друге стварне околности што их повезују чине јединствену цјелину.

Објективни елементи продуженог кривичног дјела су:

1. истовјетност учиниоца дјела,
2. сродност кривичних дјела,
3. кумулативни начин извршења,
4. временска повезаност и
5. друге (факултативне, необавезне) стварне околности (мјесто или простор извршења дјела, начин и средство извршења, идентитет пасивног субјекта, истовјетност објекта напада и сл.).⁴⁷³

Субјективни елемент је умишљај који осим што се односи на сва поједина извршења кривичних дјела обухвата цјелину дјела (тзв. продужени умишљај).

⁴⁷⁰ „Службени гласник Републике Србије“ бр. 97/2008 од 23.10.2008.

⁴⁷¹ Ј. Бутуровић, Продужено кривично дело, Београд, 1980. године, стр. 123-129.

⁴⁷² Д. Јовашевић, Продужено кривично дело, Гласник АК Војводине, Нови Сад, број 12/1996. године, стр. 494-507.

⁴⁷³ Д. Милојевић, Продужено кривично дело, Билтен судске праксе Врховног суда Србије, Београд, број 2/2000. године, стр. 43-55.

Кривични закон Републике Српске у општем дијелу није одредио појам продуженог кривичног дјела. Међутим, у поглављу које се односи на одговорност правних лица (чл. 131. КЗ РС) даје његову дефиницију. Према овом законском рјешењу, постоји продужено кривично дјело када је код правног лица присутан исти основ одговорности у погледу више истоврсних и временски повезаних кривичних дјела више учинилаца и правно лице је кривично одговорно као да је учињено једно кривично дјело.

Према Закону о одговорности правних лица за кривична дјела Србије правно лице одговара за продужено кривично дјело ако је у складу са законом одговорно за више кривичних дјела која су извршила два или више одговорних лица, под условом да кривична дјела представљају цјелину у смислу члана 61. став 1. Кривичног законика Србије, који такође дефинише продужено кривично дјело, и као општа одредба се примјењује и на овај закон.⁴⁷⁴

Занимљиво је да се одговорном правном лицу за продужено кривично дјело може поштрити казна до двоструког износа који је прописан законом. Поставља се питање да ли се овим привилегована конструкција дјела кроз поштравање казне претвара у нешто сасвим супротно. Ово рјешење ће у наредном периоду највјероватније бити предмет теоретских расправа. О њему ће своју ријеч морати дати и пракса судова, али нам се чини да ће тешко издржати научну критику.

Словеначки Закон о одговорности правних лица за кривична дјела (ZOPOKD-UPB1)⁴⁷⁵ не прописује посебно елементе и продуженог кривичног дјела и кажњавање за такво дјело. Али на њега се примјењују одредбе Кривичног законика⁴⁷⁶ који је у дијелу о одмјеравању казне у члану 54. одредио елементе продуженог кривичног дјела и одмјеравања казне.

У Закону о одговорности правних лица за кривична дјела Црне Горе⁴⁷⁷ (чл. 10.), о продуженом кривичном дјелу се ради ако су испуњени сљедећи услови:

1. више истих или истоврсних кривичних дјела,
2. временска повезаност кривичних дјела,

⁴⁷⁴ Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп.цит. стр. 169-170.

⁴⁷⁵ Zakon o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja-Uradno prečišćeno besedilo (ZOPOKD-UPB1) „Uradni list RS“ št. 98/04.

⁴⁷⁶ Kazenski zakonik, („Uradni list RS“ št. 55/08).

⁴⁷⁷ „Службени лист Републике Црне Горе“ број 2/2007.

3. кривична дјела морају да буду извршена од стране више одговорних лица и

4. сва учињена дјела представљају једну јединствену правну, природну и логичну цјелину због постојања најмање двије од следећих околности, као што су:

- а) истовјетност оштећеног,
- б) истоврсност предмета кривичног дјела,
- в) коришћење исте ситуације или истог трајног односа и
- г) јединство мјеста или простора извршења дјела.

Ако су испуњени напред наведени кумулативни услови у сваком конкретном случају постоји једно продужено кривично дјело за које је правно лице одговорно као да је извршено једно кривично дјело. Овај закон такође садржи одредбу о поштравању казне за продужено дјело.

Хрватски Закон о одговорности правних особа за казнена дјела⁴⁷⁸ не садржи дефиницију продуженог кривичног дјела и кажњавања за такво дјело. На њега се примјењује одредба члана 61. Казненог закона,⁴⁷⁹ који је одредио појам продуженог кривичног дјела и кажњавања. Овим одредбама се не прописује поштравање казне, али се за истоврсна кривична дјела омогућава избор најстрожије прописане казне за једно од тих дјела. Овакво рјешење не одступа од концепције продуженог кривичног дјела, нити је доводи у питање. Слично као у хрватском закону продужено кривично дјело је одређено и у македонском Кривичном законнику из 1996. године⁴⁸⁰ и кривичним законима у Босни и Херцеговини за физичка лица.

3.4. Колективно кривично дјело

Колективно кривично дјело је старија правна конструкција која је настала при крају деветнаестог вијека. Створена је у њемачкој доктрини и судској пракси али је и тамо напуштена јер нема посебних криминалнополитичких разлога за њено постојање.⁴⁸¹ Постојање колективног кривичног дјела (*delictum collectivum*)

⁴⁷⁸ „Народне новине Републике Хрватске“ број :151/2003 и 110/2007.

⁴⁷⁹ „Народне новине Републике Хрватске“ број 110/1997.

⁴⁸⁰ „Службен весник на Република Македонија“ број 37/1996 Више : Г. Марјановик, Македонско кривично право, Општ дел, Скопје, 1998. године.

⁴⁸¹ М. Бабић, И. Марковић, Кривично право, Општи дио, оп.цит. стр. 241.

утврђује се према смислу законског описа, кад се континуирана дјелатност која је састављена од више истоврсних радњи узима као једно кривично дјело, ако постоји субјективни елемент који их повезује. Обично се сматра да постоје сљедећи облици колективног кривичног дјела: у виду заната, занимања или навике (нпр. у виду занимања надриписарство). За разлику од продуженог кривичног дјела које постоји тек ако је у питању више радњи, овдје је довољно већ остварење једне радње, под условом да из свих осталих околности кривичног дјела произилази јасна намјера починиоца да се тиме бави (нпр. производи, прерађује, продаје, нуди на продају...).

Овакво законодавно рјешење није уобичајено јер је пракса показала да овакав облик кривичног дјела или није потребан или ствара велике и непотребне тешкоће у доказивању. Закони Србије, Хрватске и Црне Горе не садрже дефиницију појма колективног кривичног дјела правних лица.⁴⁸²

За разлику од њих, словеначки ЗОРОКД у члану 9 садржи појам колективног кривичног дјела („Kolektivno kaznivo dejanje“). Оно је одређено тако да ако је код правног лица присутан исти основ одговорности у вези више истоврсних и временски повезаних кривичних дјела више учинилаца, такво правно лице одговара као када би било учињено једно кривично дјело.

Занимљиво је да кривични закони у БиХ, у поглављима о одговорности правних лица, идентично словеначком закону одређују продужено кривично дјело правног лица (чл. 131. КЗ РС, чл. 128. КЗ БиХ, чл. 133. КЗ ФБиХ, чл. 132. КЗ БДБиХ). С друге стране сви ови закони у општим одребама, које се примјењују на одговорност физичких лица, посебно и различито од овога дефинишу продужено кривично дјело. Оно постоји ако је учинилац с умишљајем учинио више истих или истоврсних кривичних дјела која с обзиром на начин извршења, њихову временску повезаност и друге стварне околности које их повезују чине јединствену цјелину (чл. 54. ст. 2. КЗ БиХ, чл. 55. ст. 2. КЗ ФБиХ, чл. 55. ст. 2. КЗ БДБиХ). Општи дио КЗ РС уопште не одређује продужено кривично дјело физичког лица, већ то као и раније препушта судској пракси.

Зато се оправдано поставља питање да ли могу паралелно да егзистирају двије дефиниције истог појма које се суштински разликују. Сматрамо да то није прихватљиво јер елементи који су дати код продуженог кривичног дјела правних

⁴⁸² Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп.цит. стр. 172.

лица не одговарају његовој природи. Овдје правно лице одговара у погледу више кривичних дјела више учинилаца, што ове радње сврстава ближе стицају кривичних дјела. С друге стране, исти основ одговорности више истоврсних и временски повезаних кривичних дјела више учинилаца, која су учињена у корист правног лица, даје му елементе колективног кривичног дјела.

Очигледно је да дјелатност неких правних лица може бити првенствено усмјерена на чињење одређених кривичних дјела (нпр. трговина дрогом, прање новца и сл.). Ово добија све одлике чињења кривичних дјела као једине или примарне дјелатности. Ово по свему одговара поступању физичког лица у виду заната или занимања. Зато сматрамо да се и у законодавству у БиХ под овим појмом крије колективно кривично дјело. Ово је очигледно погрешан превод са словеначког, јер је већина одредби дословно преузета из њиховог закона, укључујући и ову. Зато смо слободни тврдити да законодавство у БиХ предвиђа да правна лица одговарају и за колективно кривично дјело.⁴⁸³

3.5. Крајња нужда

Разлози искључења противправности су израз међусобног утицаја различитих норми правног система, које су по својој правној природи правне претпоставке. Разлог искључења противправности чини радњу изузетно дозвољеном јер то оправдава правни поредак као цјелина. Један од таквих разлога је поступање учиниоца у крајњој нужди (*lat. necessitas*).⁴⁸⁴

Код крајње нужде се једно добро штити жртвовањем добра другог и тиме се остварују обиљежја неког кривичног дјела. Међутим, то кривично дјело неће постојати ако су испуњени услови које закон прописује за постојање крајње нужде јер није противправно због чега не представља кривично дјело. Овдје долази до сукоба два права, која уживају правну заштиту и најсложенија је ситуација ако су та два права приближно једнаке вриједности. Ради тога, услови за постојање крајње нужде су постављени доста строжије од поступања у нужној одбрани.

Кривични закон Републике Српске и Кривични законик Словеније крајњој нужди признају својство општег основа искључења постојања кривичног дјела.

⁴⁸³ Б. Чејовић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 86.

⁴⁸⁴ М. Томановић, Нужна одбрана и крајња нужда, Београд, 1995. године, стр. 162.

Разлози искључења противправности се налазе тако да се утврђује постојање обиљежја кривичног дјела у законском опису. Само изузетно поступа се обрнуто, тако да се претходно испитује постојање разлога искључења противправности. У Закону се за ознаку дејства разлога искључења противправности углавном користи израз: није кривично дјело.

Појам крајње нужде⁴⁸⁵ скоро на идентичан начин је дефинисан у Кривичном закону Републике Српске (чл. 12.) и Кривичном законика Србије (чл. 20.). Према тој дефиницији крајња нужда искључује постојање кривичног дјела. Она постоји кад је дјело учињено ради тога да учинилац отклони од свог добра или од добра другог истовремену нескривљену опасност која се на други начин није могла отклонити, а при том учињено зло није веће од зла које је пријетило. Овим су одређена њена два основна елемента: опасност и отклањање опасности.

Опасност је зло које пријети безбиједности одређеног добра у смислу његовог оштећења или уништења. Релевантна је она опасност која испуњава сљедеће услове: а) опасност може бити проузрокована од стране човјека, животиња или природних сила, б) опасност може да буде пријетња било ком правном добру, као што је живот, здравље, имовина..., в) опасност не смије бити скривљена. (Овдје је потребно разликовати изазвану али нескривљену опасност. Опасност која је изазвана без кривице не искључује право на поступање у крајњој нужди) и г) опасност мора да буде стварна, садашња, а не будућа. Уображена опасност не даје право на крајњу нужду, јер је то путативна крајња нужда за коју важе иста правила као и за путативну нужну одбрану.

Отклањање опасности⁴⁸⁶ је радња управљена на очување правног добра и повреду туђег правног добра. Да би постојала крајња нужда у кривичноправном смислу, повреда туђег правног добра мора садржавати обиљежја кривичног дјела. Отклањање опасности имаће карактер крајње нужде само ако испуњава сљедеће услове: а) да се опасност није могла отклонити на други начин осим повредом правног добра трећег лица (овај услов се не тражи код нужне одбране), б) отклањање мора бити истовремено са постојањем опасности. Опасност постоји, а не предстоји или је прошла и в) учињено зло не смије бити веће од зла које је

⁴⁸⁵ М. Бабић, Крајња нужда у кривичном праву, Бања Лука, 1987. године, стр. 82.

⁴⁸⁶ М. Чубински, Научни и практични коментар Кривичног законика Краљевине Југославије, Београд, 1934. године, стр. 94-95.

пријетило⁴⁸⁷. Овдје се поставља питање примјене ако се ради о два добра исте вриједности. Наше кривично законодавство дозвољава постојање крајње нужде и у овом случају.⁴⁸⁸

Крајња нужда не постоји ако је учинилац сам изазвао опасност, али ако је то учинио из нехата, или је прекорачио границе крајње нужде, може се блаже казнити, а ако је прекорачење учињено под особито олакшавајућим околностима може се и ослободити од казне.

С обзиром да правно лице одговара на основу кривице одговорног лица исто важи и за правно лице, па ће га суд блаже казнити или ослободити од казне. Крајња нужда не постоји ни ако је учинилац био дужан да се изложи опасности. Свакако да захтјев томе излагању опасности има одређену границу што је у сваком посебном случају потребно утврђивати.

Према Казненом закону Хрватске, у случају када је казнено дјело почињено у крајњој нужди код које је учињено зло једнако оном које је пријетило, суд је обавезан учиниоца ослободити од казне (чл. 30. ст. 2. КЗ). Пошто правно лице одговара на основу кривице одговорног лица чија је кривица на граници искључења, то исто важи и за правно лице, па ће суд и њега обавезно ослободити од казне.

4. СИСТЕМ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА

Карактеристика свих правних система је да за правна лица као учиниоце кривичних дјела прописују већи број, посебно прилагођених, кривичних санкција. Приликом њиховог прописивања полази се од уставног начела законитости казне *nulla poena sine lege*⁴⁸⁹, које важи и за правна лица. Оне морају бити прилагођене јер правном лицу се не могу изрећи све кривичне санкције које се изричу физичком лицу. Тако по својој природи, правном лицу се не може изрећи казна затвора (казна лишења слободе за одређено вријеме), као основна кривична санкција за физичка лица у већини законодавстава.⁴⁹⁰ Исто тако не може се изрећи мјера безбједности забране управљања моторним возилом или медицинске мјере

⁴⁸⁷ Д. Јовашевић, *Нужна одбрана и крајња нужда*, Ниш, 2007. године, стр. 178-186.

⁴⁸⁸ Д. Јовашевић, *Кривично право*, Општи део, оп. цит. стр. 194-197.

⁴⁸⁹ „Нема казне без закона“ (Ulpianus-D. 50, 16, 13, 1), Ризница правних изрека, Београд, 2007, стр. 66.

⁴⁹⁰ Б. Петровић, Д. Јовашевић, *Кривично (казнено) право Босне и Херцеговине*, Опћи дио, оп. цит. стр. 275-277.

лијечења, иако забрана обављања одређене дјелатности за друштво које се бави превозом у себи садржи и ову забрану и слично.

Кривичне санкције⁴⁹¹ су најзначајније мјере којима држава реагује и које спроводи против учиниоца кривичног дјела са циљем заштите друштва од криминалитета. Оне су принудне мјере и представљају реакцију друштва против извршиоца кривичног дјела. Примјењују се ради спречавања учиниоца да убудуће чини кривична дјела и утицаја на друге потенцијалне учиниоце да се суздрже од чињења таквих дјела. Без обзира што се кривичним дјелима наноси штета и појединцу, кривичне санкције не зависе од појединца већ су у искључивој надлежности државе. Она њиховом примјеном штити и самог тог појединца.

На основу свега, кривичне санкције⁴⁹² се могу дефинисати као „принудна мјера за заштиту друштва од криминалитета, коју изриче суд учиниоцу кривичног дјела, у поступку и под условима који су обезбијеђени законом, а која се састоји у одузимању или ограничавању слободе и права или упозорењу учиниоцу да ће му слобода или права бити одузети или ограничени ако поново изврши кривично дјело.“⁴⁹³

Без обзира о којој се кривичној санкцији ради све оне имају одређена заједничка обиљежја која се могу окарактерисати као њихови општи елементи. Ове заједничке карактеристике би се могле дефинисати као: а) везаност њихове примјене за постојање кривичног дјела и извршиоца, б) одређеност у закону, в) изрицање само од стране суда у законом прописаном поступку, који омогућава њихову индивидуализацију, г) кривичне санкције имају карактер принуде која се примјењује према учиниоцу кривичног дјела, д) кривичне санкције имају заједничку сврху. Њихова општа сврха је сузбијање друштвено описаних дјелатности којима се повређују или угрожавају друштвене вриједности заштићене кривичним законодавством.⁴⁹⁴

Системи кривичних санкција⁴⁹⁵ су у појединим државама различити. Кривично право као санкције познаје: казне, мјере безбједности, васпитне мјере, мјере упозорења (условну осуду и судску опомену) и парапеналне санкције.

⁴⁹¹ Љ. Лазаревић, Коментар Кривичног законика Србије, Београд, 2005. године, стр. 11.

⁴⁹² П. Новоселац, Опћи дио казног права, Загреб, 2004. године, стр.327.

⁴⁹³ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп. цит. стр. 219.

⁴⁹⁴ Ж. Хорватић, Казнено право, Опћи дио, Загреб, 2003. године, стр. 136-143.

⁴⁹⁵ Љ. Лазаревић, Систем кривичних санкција, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, Београд, број 2/1987. године, стр. 28-45.

Кривични закон Републике Српске у чл. 5. ст. 1. као санкције прописује: а) казне, б) упозоравајуће санкције, в) мјере безбједности и г) васпитне мјере.⁴⁹⁶

Казна дуготрајног затвора, затвора и новчана казна су санкције које имају најширу примјену према пунољетним кривично одговорним учиниоцима кривичних дјела. Казна малољетничког затвора може се изрећи старијем малољетнику. Условна осуда и судска опомена, као упозоравајуће санкције, изричу се за лакша кривична дјела пунољетним и кривично одговорним учиниоцима кривичних дјела. Мјере безбједности могу бити примијењене према свим учиниоцима кривичних дјела, кривично одговорним и кривично неодговорним, пунољетним и малољетним. Примјена васпитних мјера предвиђена је за малољетне починиоце кривичних дјела, а изузетно и за млађа пунољетна лица.

Кривичне санкције,⁴⁹⁷ а посебно казне прописане за физичка лица нису се могле примијенити и на правна лица. Зато се оне прописују посебним законом или посебним дијелом у оквиру кривичних закона. Ово зависи од модела који је одређено право прихватило. То је уређивање одговорности правних лица посебним законом или у оквиру кривичног закона са посебним одредбама. Санкције се изричу правном лицу углавном на основу одговорности одговорног лица у правном лицу, а мјере безбједности на основу опасности правног лица. Код прописивања казни за правна лица такође је доминантан дуалистички систем кривичних санкција.⁴⁹⁸ Истина, правним лицима се може изрећи и упозоравајућа санкција. Теорија сматра да се овдје не ради о трећој групи кривичноправних санкција, већ о модалитету казне, пошто се она заснива на кривици и изражава осуду за почињено дјело.⁴⁹⁹

Све санкције за правна лица које данашња законодавства познају су:

- 1) казне,
- 2) условна осуда (упозоравајућа санкција) и

⁴⁹⁶ И. Марковић, Измјене у систему кривичних санкција у кривичном законодавству Босне и Херцеговине, Зборник радова, Нове тенденције у савременој науци кривичног права, Златибор, 2005. године, стр. 329-347.

⁴⁹⁷ М. Бабић, И. Марковић, Опште карактеристике и проблеми у примјени новог кривичног законодавства у Босни и Херцеговини, Зборник радова, Казнено законодавство—прогресивна или регресивна рјешења, Београд, 2005. године, стр. 121-141.

⁴⁹⁸ Љ. Лазаревић, Југословенска криминална политика у области репресије, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, Београд, број 1-2/1986. године, стр. 31-64.

⁴⁹⁹ П. Новоселец, Опћи дио казног права, оп. цит., стр. 330.

3) мјере безбједности.⁵⁰⁰

4.1. Казне

Системи казни⁵⁰¹ се разликују по врстама и бројности, али углавном се прописују сљедеће врсте казни:

- 1) новчана казна,
- 2) казна одузимања имовине и
- 3) казна престанка правног лица.

Као најпримјеренију од могућих казни за правна лица сва законодавства која познају њихову одговорност без изузетка прописују новчану казну.⁵⁰² Она је најважнија кривичноправна санкција за правна лица зато што је битан елемент правног лица његова имовина. Новчана казна погађа ту имовину, наплаћује се из ње, па представља праву и одговарајућу мјеру реакције друштва на противправну активност правног лица. Новчаном казном се починилац кривичног дјела обавезује да плати одређени новчани износ држави. Ова казна и казна престанка правног лица се прописују и изричу искључиво као главне казне.⁵⁰³

Зависно од економске моћи одређене државе, ова се казна прописује у одговарајућем распону. Посебни минимум и максимум се често не прописује, већ се веже за тежину и запријећену казну затвора физичком лицу. На овај начин се постиже поштовање начела сразмјерности јер је висина казне сразмјерна тежини почињеног дјела.

Приликом одмјеравања казне правном лицу цијене се и уважавају олакшавајуће и отежавајуће околности, а то су углавном оне које се стичу на страни одговорног лица, али и на страни правног лица. Од отежавајућих околности на страни правног лица посебно се цијене поврат и однос према оштећеном. Општи основи за ослобођење од казне углавном се признају и правном лицу. Рокови за плаћање изречене казне су најчешће кратки, много краћи

⁵⁰⁰ Члан 12. Закона о одговорности правних лица Србије, чл. 134, 139 и 140. Кривичног закона Републике Српске и члан 8. ЗОПОК Хрватске.

⁵⁰¹ П. Новоселец, Опћи дио казног права, оп. цит. стр. 337.

⁵⁰² Б. Петровић, Д.Јовашевић, Кривично (казнено) право Босне и Херцеговине, Опћи дио, оп.цит. стр.284-285.

⁵⁰³ Д. Јовашевић, Новчана казна у југословенском кривичном праву, Правни зборник, Подгорица, број 1-2/2001. године, стр.230-243; Д.Јовашевић, Имовинске кривичне санкције као средство ревенције имовинског криминалитета, Криминалистичке теме, Сарајево, број 3-4/2004. године, стр. 131-150.

него за физичка лица. Ово је потпуно оправдано јер само тако новчана казна према правном лицу може постићи свој пуни ефекат.

Новија кривична законодавства не прописују принудну наплату новчане казне физичким лицима. Она се, у случају неплаћања у одређеном року, извршава замјеном - казном затвора у одговарајућем трајању. Примјена затвора није могућа према правним лицима па закони прописују њену принудну наплату. Неплаћене казне се најчешће извршавају по правилима извршног поступка. Ово је доста лако и брзо проводиво јер правна лица послују преко жиро - рачуна и ако на њему постоје средства пленидба је ефикасна.⁵⁰⁴

Казна одузимања имовине је прописана у малом броју закона. Једно од тих законодавстава које познаје ову казну као посебну је законодавство у Босни и Херцеговини. Код постојања новчане казне и мјера безбједности тешко је схватити и оправдати њено постојање, као посебне казне.

Казна престанка правног лица је најтежа од свих врста казни. Њеним изрицањем правно лице престаје, гаси се, нестаје његов субјективитет и сва имовина коју има. Ово је својеврсна смртна казна за правно лице и закони је ради тога прописују веома рестриктивно. То су најчешће случајеви када је правно лице основано са циљем вршења кривичних дјела, или као средство за њихово извршење, или посебан параван за криминалну активност. Она се извршава по поступку ликвидације трговачких друштава и завршава брисањем правног лица из регистра. Поступак ликвидације прописују закони о трговачким друштвима, за сваку врсту правног лица, углавном посебно. Правно лице брисањем из регистра престаје постојати.

Ова казна је предвиђена у већини међународних докумената о одговорности правних лица. Упркос томе, њу не прописују сва законодавства која познају одговорност правних лица за кривична дјела. То су нпр. Енглеска и Аустрија, док супротно рјешење познају Хрватска и закони у БиХ. Њено неселективно прописивање и изрицање може значити удар на слободу привредног пословања. Она може погађати правно лице које није претежним дијелом своје дјелатности укључено у криминалну активност, што не би било правично. Зато се ова казна може прихватити само за организовани криминал и у случају када је правно лице основано са циљем вршења кривичних дјела у цјелини или у

---

⁵⁰⁴ Ђ. Ђорђевић, Одмеравање новчане казне, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, Београд, број 3/1998. године, стр. 101-114.

претежном дијелу. Колико је економски тешко прихватљиво изрицање ове казне могу да нам покажу случајеви грубих кршења људских права које су починиле мултинационалне компаније (Енрон, Ценерал Електик, Бехетел) и неке нафтне компаније, а што није имало за посљедицу овакво кажњавање.⁵⁰⁵

4.2. Мјере безбједности

Већина кривичних законодавстава прихватајући одговорност правних лица за кривична дјела, прихвата и дуалистички систем кривичних санкција, јер поред казни прописује и мјере безбједности⁵⁰⁶. Као кривичне санкције, мјере безбједности се заснивају на опасности правног лица, а њихова сврха је да се друштво заштити од те опасности. У циљу спрјечавања вршења кривичних дјела, у будућности сви закони прописују и широк спектар мјера безбједности које се могу изрећи правним лицима као учиниоцима кривичних дјела.⁵⁰⁷ Са мањим модалитетима по свом садржају то су углавном сљедеће мјере:

- 1) одузимање предмета,
- 2) забрана обављања одређене привредне дјелатности или послова,
- 3) забрана стицања дозвола, концесија или субвенција, забрана пословања са буџетским корисницима и
- 4) објављивање пресуде.⁵⁰⁸

Оне се најчешће изричу уз казну, а када постоје услови за њихово изрицање предвиђени законом, суд може одговорном правном лицу изрећи једну или више мјера безбједности. Мјере безбједности одузимање предмета и јавно објављивање пресуде могу се изрећи ако је одговорном правном лицу изречена условна осуда.

Одузимање предмета⁵⁰⁹ као мјера безбједности која се изриче правним лицима по законодавству о њиховој одговорности за кривична дјела, није новина. Она је и раније била позната у већини кривичних законодавстава, укључујући и

⁵⁰⁵ Извјештај организације Human Rights Watch.

⁵⁰⁶ Б. Чејовић, Улога и значај мјера безбедности у борби против криминалитета, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, Београд, број 1-2/1986. године, стр. 199-209.

⁵⁰⁷ Б. Пенко, К.Стролиг, Казенски законик з уводним појаснили, Љубљана, 1999. године, стр. 100-105.

⁵⁰⁸ Чл. 23. Закона о одговорности правних лица Србије, чл. 140 Кривичног закона РС.

⁵⁰⁹ М. Томановић, О неким неспоразумима око примене мере безбедности одузимања предмета, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, Београд, број 1-2/2000. године, стр. 87-106.

законодавство бивше СФРЈ. Наиме, ова мјера се могла изрећи и према трећим лицима којима припадају предмети, без разлике да ли се ради о правним и физичким лицима. Овдје се углавном ради о двије врсте предмета који се могу одузети.⁵¹⁰

Прву групу чине предмети који су били намијењени или употребљени за извршење кривичног дјела. Код ове категорије не захтијева се да су заиста били и употребљени за извршење кривичног дјела. За њихово одузимање довољно је да су они били само и намијењени за његово извршење. Ови предмети се још називају средствима злочина (*instrumenta sceleris*).⁵¹¹

Другој групи припадају они предмети који су настали извршењем кривичног дјела или производи злочина (*producta sceleris*). Разлози због којих се прописује њихово одузимање су вишеструки. Прије свега, они се одузимају због опасности да поново буду употребљени за извршење кривичног дјела. Затим, ту је и нужност одузимања предмета због опште безбједности или ради заштите морала. Заштита морала је споран основ за одузимање предмета и по својим карактеристикама више личи на санкцију, него на мјеру безбједности.

Претежан број законодавстава, примјеном општих одредби кривичног поступка, омогућава одузимање предмета⁵¹² и када није донијета осуђујућа пресуда. Овдје се позивају на заштиту општег интереса и заштиту јавне безбједности. Својим законима то прописују: Хрватска, закони у БиХ, Словенија и други.

Мјера забрана обављања одређене привредне дјелатности или послова, забрана стицања дозвола, концесија или субвенција, забрана пословања са буџетским корисницима⁵¹³, у монистичким системима се сматра казном. Ово разликовање није од одлучујућег значаја јер и Препорука Савјета Европе П (88) 18, о одговорност предузећа за кривична дјела и Други протокол Конвенције за заштиту финансијских интереса европских заједница о кривичној одговорности правних лица и прању новца, дозвољавају кажњавање правних лица санкцијама којима се забрањује обављање одређених активности или коришћење јавних повластица или субвенција.

⁵¹⁰ М. Кокољ, Ђ. Лазин, Имовинске санкције и мере у југословенском кривичном праву, Београд, 1986. године, стр.87-92.

⁵¹¹ Д. Јовашевић, Одузимање предмета као мера безбедности, Правни информатор, Београд, број 11/2001. године, стр. 66-69.

⁵¹² Ф. Бачић, Кривично право, Опћи дио, Загреб, 1998. године, стр.463.

⁵¹³ П. Новоселец, Опћи дио казног права, оп.цит. стр. 426-427.

Објављивање пресуде⁵¹⁴ или јавно објављивање пресуде у неким законима је мјера безбједности, док је у другим то кривичноправна мјера *sui generis* и не сматра се санкцијом. Без обзира како је поједина законодавства третирају, циљ и сврха су јој углавном идентични. Прва и основна претпоставка за њено изрицање је постојање оправданих разлога да се јавност обавијести о изреченој пресуди против правног лица. Ови разлози су углавном генерална превенција јер се јавно саопштава пресуда и кажњавање починиоца кривичног дјела. Они су и специјалне превенције, јер се починилац излаже осуди шире јавности. Ова мјера пружа и задовољење жртви и остварује праведност, тако да је и ретрибутивног карактера.

4.3. Мјере упозорења

Од мјера упозорења које се могу изрећи правним лицима скоро сви закони познају само условну осуду (упозоравајућа санкција).⁵¹⁵ Условна осуда се може изрицати само уз новчану казну, а ниједан закон који је познаје не дозвољава њено изрицање уз казну престанка правног лица. Закони углавном прописују формалне претпоставке за њено изрицање, док се материјалне претпоставке налазе у кривичним законима. Вријеме провјеравања је различито, али најчешће је то између једне и три године. Опозивање условне осуде је најчешће облигаторно у току времена провјеравања, а ту се уносе и модалитети раније почињеног кривичног дјела.⁵¹⁶

Европски континентални закони углавном прописују обичну условну осуду. У ваневропским правним системима правним лицима се може изрицати и условна осуда са судским надзором. Правно лице се обавезује да проведе одређене техничке, организационе или персоналне мјере којима се отклањају стања која су погодовала чињењу и спречава поново чињење кривичних дјела. То се може састојати у провођењу дисциплинских поступака, промјени пословодства, изненадним контролама, ангажовању посебних стручњака и слично. Све ово прати контрола од стране суда, најчешће преко стручних лица и

⁵¹⁴ Љ. Лазаревић, Коментар Кривичног законика Србије, оп.цит. стр. 281-283.

⁵¹⁵ В. Миладиновић, Условна осуда у систему кривичних санкција, Правни живот, Београд, број 12/1984. године, стр.1159-1174.

⁵¹⁶ Ф. Бачић, Увјетна осуда у југословенском законодавству, Правна мисао, Сарајево, број 5-6/1989. године, стр. 20-31.

посебних вјештака. Управо недостатак ових лица и скуп поступак провођења су ограничавајући фактор за шире прихватање ове мјере.⁵¹⁷

Поједини закони предвиђају и додатне обавезе уз условну осуду. Оне се најчешће састоје у враћању имовинске користи или обештећењу другог лица. Поставља се питање да ли је то могуће ако закон о правним лицима такву могућност не прописује, а она постоји у кривичном закону. О томе постоје различита мишљења, али нам се чини да би се таква обавеза, позивом на одредбе кривичног закона, могла наметнути. Ово само у случају да она по садржају не улази у круг мјера безбједности јер се оне могу изрећи само уз казну. Често се уз њу дозвољава и изрицање неке од мјера безбједности.⁵¹⁸

4.4. Одузимање имовинске користи

Мјера одузимања имовинске користи⁵¹⁹ није ни казна ни мјера безбједности. Она је нешто између, мјера *sui generis*, и нешто што суд примјењује по службеној дужности. Пошто није казна, она и нема пунитивни већ ресторативни карактер успостављања имовинскоправног стања које је нарушено кривичним дјелом. Ова мјера није личног карактера јер не садржи осуду, нити је уперена према учиниоцу кривичног дјела. Она је уперена према сваком оном ко држи имовинску корист која је остварена кривичним дјелом.⁵²⁰ Имовинска корист се одузима од извршиоца кривичног дјела или саучесника, али и од трећег лица без обзира на правни основ стицања. Већина конвенција захтјева да се у законодавства унесе обавезно одузимање имовинске користи од правних лица.⁵²¹

Конвенције посебно наглашавају и неопходност прописивања одузимања те користи од трећих лица. Одузимање имовинске користи од трећих лица је од посебног значаја за кривична дјела правних лица. Ово из разлога што остваривање противправне имовинске користи за другог представља један од основа за

⁵¹⁷ З. Томић, Х. Сијарчић Чолић, Увјетна осуда и судска опомена, Правна мисао, Сарајево, број 5-6/1989. године, стр. 48-61.

⁵¹⁸ Суд може правном лицу за кривично дјело изрећи условну осуду умјесто новчане казне (чл. 139 КЗРС).

⁵¹⁹ Д. Врекић, Правна природа одузимања имовинске користи у кривичном праву, Право, теорија и пракса, Нови Сад, број 9-10/1995. године, стр.98-107.

⁵²⁰ Ф. Бачић, Одузимање имовинске користи, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Загреб, број 2/1995. године, стр.330-332.

⁵²¹ Д. Врекић, Мера одузимања имовинске користи у кривичном праву, Нови Сад, 1997. године, стр. 45-49.

успостављање кривичне одговорности правних лица. Већина конвенција штити савјесног стицаоца. Тако Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала у члану 12. став 8. захтјева такву заштиту одређујући да се њене одредбе неће примјењивати на штету права *bona fide* трећих страна.

За одузимање имовинске користи није потребан захтјев, приједлог нити иницијатива надлежног тужиоца или неког другог процесног субјекта. Суд имовинску корист одузима по службеној дужности. Кривични закон РС у члану 143. изричито прописује да „уколико правно лице прибави имовинску корист учињеним кривичним дјелом, имовинска корист прибављена кривичним дјелом ће се одузети од правног лица“. Закон о одговорности правних лица за кривична дјела Србије (чл. 34.) протеже на правна лица сходну примјену одредаба општег дијела Кривичног законика о „основу одузимања имовинске користи (чл. 91.), условима и начину одузимања имовинске користи (чл. 92.), заштити оштећеног (чл. 93.).⁵²²

5. КРИВИЧНИ ПОСТУПАК ЗА ПРАВНА ЛИЦА

Прописи кривичног процесног права важе за сва лица на која се примјењује кривични закон,⁵²³ па се сходно томе примјењују и на правна лица. Сама појава правног лица у својству окривљеног представља велику новину у кривичном поступку. Правно лице има кривичнопроцесне особине које се разликују од оних које има човјек, као физичко лице, за кога је оформљен редовни кривични поступак. Редовни кривични поступак нормира процесни положај окривљеног као странке у поступку, гдје се државни органи користе његовим психичким способностима. Ради тога, он је прилагођен да обезбједи заштиту његових основних људских права и слобода, односно да их ограничи примјеном принудних процесних мјера.⁵²⁴

Правно лице нема психичку способност памћења, запажања и давања исказа. Правном лицу не припадају основна људска права и слободе која се јемче физичком лицу. Ради тога и класични индивидуални кривични поступак није

⁵²² Љ. Лазаревић, Коментар Кривичног законика Србије, оп.цит. стр. 285-289.

⁵²³ Ч. Стојановић, В. Ђурђић: Кривично процесно право, Општи део, Ниш, 2006. године, стр.50.

⁵²⁴ М. Симовић: Кривично процесно право, Увод и општи дио, Бихаћ, 2009. године, стр. 33.

одговарајући ни примјенљив за правна лица. Због њихових специфичности све ово захтјева посебно прилагођавање кривичног поступка за правна лица.⁵²⁵ Прије свега, овдје саме процесне улоге морају бити преиспитане и посебно осмишљене. То се нарочито односи на питање представника окривљеног лица, заступања окривљеног, право на одбрану и начин одбране, ко може бити свједок с обзиром на ризик од кривичног гоњења свједока или представника окривљеног.⁵²⁶

Домаћи и страни законски прописи, као и постојећа правна литература указују на два суштинска проблема који се јављају у уређивању кривичног поступка према правним лицима. Један се односи на важење основних људских права и слобода према окривљеним правним лицима, а други на уређење питања представљања правног лица у кривичном поступку.

Устави свих држава као и релевантни међународни документи дају окривљеном одређене процесне гаранције у кривичном поступку који се води против њега.⁵²⁷ Поштовање ових гаранција је суштина демократичности савремених држава. Давањем својства окривљеног правним лицима не врши се аутоматско преношење свих права с окривљеног физичког лица на окривљено правно лице. Кад је ријеч о правним лицима, за већину права и слобода још увијек није јасно да ли је давање процесних гаранција правним лицима правнополитичка одлука или обавеза која произилази из основних правних докумената.

Дјелимично рјешење се може наћи на нормативном нивоу као што то на примјер њемачки Темелни закон изричито прописује у члану 19. став 3. да основна права вриједе и за домаћа правна лица ако су по својој суштини на њих примјенљива, или у швајцарској кривичнопроцесној одредби према којој лице које представља предузеће у кривичном поступку има иста права и обавезе као окривљени (члан 100. *quinquies* став 2. StGB). Уопштеност ових одредби даје могућност за њихово веома широко тумачење у примјени закона и судској пракси. Ово нам открива да често долази до ограничавања па чак и одузимања одређених процесних гаранција правним лицима. О овом проблему није заузет ни јединствен став у европској кривичнопроцесној теорији. Мишљења нису јединствена ни око актуелних питања важења за правна лица права на правичан

⁵²⁵ М. Симовић: Кривично процесно право, Треће допуњено и измијењено издање, Бања Лука, 2009. године, стр. 431.

⁵²⁶ М. Врховшек, Одговорност правних лица за кривична дела, Архив за правне и друштвене науке, Београд, број 3-4/2007. године, стр. 299-341.

⁵²⁷ Ч. Стевановић, В. Ђурђић: Кривично процесно право, Општи део, оп. цит., стр.182.

поступак из члана 6 Европске конвенције, претпоставка невиности, начела *in dubio pro reo*, право на браниоца у пуном капацитету које се примјењује за физичка лица.

С обзиром на крутост и конзервативност домаћих судских поступака, очигледно је да ће овдје одлучујућу улогу имати наднационални судови, а посебно Европски суд за људска права и Европски суд правде. Оба ова суда су већ одлучивала у предметима гдје се поставља питање примјене конвенцијских правила на правна лица. Европски суд правде својим је одлукама установио читав систем процесних гаранција за предузећа у оквиру поступка који се води због повреде права тржишне утакмице Европске заједнице. У њима се постављају стандарди у заштити права правних лица.⁵²⁸ У европској правној науци нема јединственог става о потреби и обиму промјене кривичног поступка ради његовог прилагођавања кривичном гоњењу правних лица. Може се слободно рећи да о томе постоје два потпуно супротна схватања⁵²⁹.

По једном схватању, постојећи кривични поступак у свему задовољава и потребе процесуирања правних лица у својству окривљеног. Они који заступају ово схватање, сматрају како нема процесних препрека које је потребно отклонити промјеном и прилагођавањем постојећег кривичног поступка.

Друга, радикалнија теорија, заступа став да је кривично право правних лица потпуно одвојено од кривичног права физичких лица. Оно се у материјалном дијелу заснива на сасвим новим поставкама. Како материјални дио представља суштину на којој се темељи процесни дио као алат за његово провођење и оживотворење, ради тога треба развити и посебан процесноправни пут.

Заједничко за све државе је да кривични поступак против правних лица, уз одређена прилагођавања, проводе кроз кривични поступак против физичких лица. Варијанта успостављања аутономног кривичног поступка, која постоји у литератури није прихваћена.⁵³⁰ Обим модификације кривичног поступка према правним лицима је различит. Он се креће од швајцарског права у чијем је

⁵²⁸ З. Ђурђевић: Правна особа као окривљеник: темељна права и представљање, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Загреб, број 2/2005. године, стр. 739-762.

⁵²⁹ М. Врховшек, Одговорност правних лица за кривична дела, Архив за правне и друштвене науке, Београд, број 3-4/2007. године, стр. 299-341

⁵³⁰ В. на примјер Nijeboer, J. F. (1999), A Plea for a Systematic Approach in Developing Criminal Procedural Law Concerning the Investigation, Prosecution and Adjudication of Corporate Entities, u: Eser Albin / G. nter Heine / Huber Barbara (ur.), Criminal Responsibility of Legal and Collective Entities, Freiburg im Breisgau: Max-Planck-Institut f.r ausl.ndisches und internationales Strafrecht, 303-320.

Кривичном закону уграђен само један члан којим се кроз неколико одредби уређује положај представника правног лица, преко француског рјешења које у Закон о кривичном поступку уноси пет чланова, па до рјешења Аустрије, Словеније и Хрватске које су донијеле посебне законе о одговорности правних лица у којима је скоро половина или више чланова посвећена посебним процесним правилима.

Пажљивом анализом правних система и законодавних рјешења на нашим просторима, долазимо до закључка да ове теорије у чистом облику нису прихваћене. Умјесто да се одредијеле за једну од ових теорија, права на нашим просторима су изабирала средњи пут. Овај пут се састоји у модификацији кривичних поступака онолико колико то захтјева прилагођавање правном лицу као окривљеном.⁵³¹ До сада су правна лица имала страначку и процесну способност на страни тужиоца, могла су бити супсидијарни и приватни тужиоци (закони у БиХ им то право више не дају). Прихватањем одговорности за кривична дјела, сада им се даје и страначка способност на страни окривљеног.

5.1. Органи кривичног поступка

Сви органи који учествују у кривичном поступку против физичких лица проводе и кривични поступак против правних лица. По систему јединства поступка, овлашћени тужилац покреће поступак, подиже и заступа оптужбу пред надлежним судом. Није спорно овлашћење тужиоца који је државни орган међутим, може се поставити питање да ли се у системима који познају приватног тужиоца и оштећеног као тужиоца и њима признаје исто право. Законодавства ту могућност изричито не искључују, па треба прихватити да им је то право признато. Оно искључиво зависи од тога да ли се ради о кривичном дјелу које се гони по приватној тужби, а које се преко кривичне одговорности физичког лица може приписати правном лицу. Судови који су надлежни за суђење физичком лицу, надлежни су и за суђење правном лицу. С обзиром на јединство поступка, то су исти судови.

Прихватањем одговорности правних лица за кривична дјела већина законодавстава је формирала и посебне органе који воде евиденцију о почињеним

---

⁵³¹ М. Симовић: Кривично процесно право, Треће допуњено и измијењено издање, Бања Лука, 2009. године, стр. 431.

кривичним дјелима. Уосталом, то се захтјева и актима који су донесени на међународном нивоу.

5.2. Карактеристике кривичног поступка

Као што је речено, правно лице, као субјект кривичног поступка, разликује се од физичког лица као субјекта кривичног поступка. Без обзира коју теорију прихватају законодавства и примјењују је на конкретна законодавна рјешења, постоје одређене опште карактеристике које су заједничке за све системе кривичног поступка.

Јединственост поступка је значајна карактеристика коју је могуће као такву издвојити. Она се састоји у томе да се против одговорног лица и правног лица, по правилу, води један поступак, подиже једна оптужница и доноси једна пресуда.⁵³² Овдје се, у ствари, ради о законском спајању кривичних поступака по основу објективног конекситета, јер су лица починила исто кривично дјело. Ово остварује свој утицај на стварну надлежност суда која се одређује према тежини или врсти кривичног дјела. Како се правно лице кажњава за кривично дјело које је починило физичко лице, то се и стварна надлежност суда за правно лице заснива на стварној надлежности за одговорно лице.

Јединствени поступак је резултат прихватања модела изведене кривичне одговорности правних лица. Ако се не утврђује аутономна кривица правног лица, већ му се врши урачунавање кривице одговорног лица, онда није потребно проводити друге доказе од оних којима се утврђује кривица физичког лица. Овдје се посебно мора доказивати само веза између кривичног дјела физичког лица и правног лица која се, зависно од конкретног законског рјешења, обично састоји у повреди дужности правног лица или прибављању противправне имовинске користи.

Другу карактеристику представља појава представника правног лица. Пошто правно лице није људско биће, потребно је одредити физичко лице које ће представљати правно лице у кривичном поступку. Представник правног лица је нови субјект кривичног поступка који није окривљени, већ физичко лице.

---

⁵³² М. Симовић: Кривично процесно право, Треће допуњено и измијењено издање, оп. цит., стр. 432.

Представник има двоструку улогу. Он обавља функцију одбране правног лица, а практично се налази у улози окривљеног, јер се и према њему могу предузимати одређене радње принуде, као што је довођење. Он је обично овлашћен да предузима све оне радње које може предузимати и сам окривљени. Овлашћена лица поред представника, могу правном лицу ангажовати и браниоца, чиме он добија стручну помоћ. Овај положај се разликује у различитим правним системима. Тако од когентних норми зависи ко може бити представник, који је обим његових права и одговорности, колико представника учествује у поступку и слично.

Трећа специфичност је именовање браниоца, на кога правно лице има право. Није спорно да браниоца бирају овлашћена лица у правном лицу. Овдје се може поставити питање да ли је одбрана заједничка ако је поступак нужно јединствен. Обично се дозвољава да бранилац може бити исти, али не и нужно, јер су и ефекти одбране физичког лица у крајњој линији одлучни и за одговорност правног лица.

Ово су само неке од карактеристика кривичног поступка које је било неопходно споменути, јер без њих није могуће ни потпуно разумјети ову одговорност.

ПЕТА ГЛАВА

ОДГОВОРНОСТ ПРАВНИХ ЛИЦА ЗА КРИВИЧНА ДЈЕЛА У УПОРЕДНОМ ПРАВУ

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

У савременој правној теорији и законодавству дуго је владала подјела на англо-америчке кривичноправне системе, који су познавали одговорност правних лица за кривична дјела и континенталне системе који ту одговорност нису познавали. Ова је подјела данас превазиђена иако европски системи кривичног права још нису јединствени у погледу успостављања одговорности правних лица за кривична дјела. Међу њима још постоји подијела на системе који ову одговорност не познају и оне који су је прихватили.

Но, почетком трећег миленијума значајно је порастао број европских држава које су прихватиле кривичну одговорност правних лица, посебно под утицајем прихваћених обавеза на основу потписаних и ратификованих (универзалних и регионалних) међународних докумената. Тако можемо рећи да данас већина европских кривичноправних система познаје ову врсту одговорности. Од европских земаља, само правни системи Грчке, Италије, Њемачке, Португалије и Шпаније, још увијек не познају одговорност правних лица за кривична дјела.

Но, кривичну одговорност правних лица зато познају кривична законодавства слједећих земаља (било да је она предвиђена у кривичном закону, или законику, или у другом „споредном“ закону): Велика Британија, Холандија, Аустрија, Француска, скандинавске земље, Швајцарска, Хрватска, Кина, Македонија, Русија, Србија, Црна Гора, БиХ и Словенија.

1. ГРЧКА

Правни систем Грчке припада оној групи земаља која не познаје одговорност правних лица за кривична дјела. Правно лице не може бити субјект

кривичног дјела јер грчки Устав⁵³³ садржи одредбе према којима је казна прописана кривичним законом, у складу са начелом кривице, предвиђена искључиво за физичка лица.⁵³⁴ Према правним лицима могу се примијенити само административне санкције. Те санкције јесу сљедеће: 1) новчана казна, која максимално може достићи троструку вриједност остварених бенефиција, 2) губитак права на пословање и 3) одузимање имовине (губитак активе).⁵³⁵

3. ИТАЛИЈА

Италијански Устав⁵³⁶ прописује само кривичну одговорност физичких лица, због чега му је супротно увођење одговорности правних лица за кривична дјела. Сходно начелу кривице казна која је прописана кривичним правом (криминална казна) предвиђена је искључиво за физичка лица.⁵³⁷ Међутим, Уредбом бр. 300 од 29. септембра 2000. године и Уредбом бр. 231 од 08. јуна 2001. године прихваћен је концепт административне одговорности корпорација (правних лица) за одређена кривична дјела која су почињена од стране њихових органа управљања или представника, али санкције које су прописане за та дјела су некривичне.⁵³⁸

На основу Уредбе, предузећу као учиниоцу кривичног дјела могу бити изречене сљедеће санкције: 1) новчана казна; 2) обавезно одузимање предмета или добити проистекле из кривичног дјела; 3) забрана пословања за период од три мјесеца до двије године или трајно; 4) суспензија или одузимање административних овлашћења или дозволе; 5) забрана склапања споразума са јавном управом (изузетак су јавне услуге); 6) ускраћивање јавне помоћи; 7) забрана рекламирања робе и услуга и 8) објављивање пресуде.

Може се примијетити да већину ових санкција познају и кривична законодавства која прихватају одговорност правних лица за кривична дјела.

⁵³³ „Constitution“ preuzeto sa: <http://www.servat.unibe.ch/law/icl/gr00000-.html>

⁵³⁴ V. Spinnellis, D. (2000) National report of Greece, у: The implementation of the Corpus Juris in the Member States, Volume II, Antwerpen: Intersentia, 417-463, 433-436.

⁵³⁵ Коларић, Д: Значај успостављања одговорности правних лица за кривична дјела у успјешној борби против корупције, Правна мисао број 7/2006, Бања Лука, 2006, стр. 511.

⁵³⁶ „Italy Constitution“ (Adopted on: 22. Dec 1947, Effective since: 1 jan 19489, preuzeto sa: <http://www.servat.unibe.ch/>

⁵³⁷ Sicurella, R. (2000) Rapport national Italien, у: The implementation of the Corpus Juris in the Member States, Volume II, Antwerpen: Intersentia, 489-532, 501-504.

⁵³⁸ Report on the Implementation of the Convention, преузето са www.oecd.org/

Италијанска доктрина тврди да је овај административни модел по својој природи у ствари "кривични", јер је повезан са извршењем кривичних дјела и зато што се на њега примјењују правила кривичног поступка. Према наведеној Уредби, гоњење предузећа је ограничено на тачно одређена кривична дјела. То су: 1) превара против државе или других субјеката са циљем добијања јавних погодности; 2) изнуда; 3) корупција и други коруптивни злочини; 4) фалсификовање новца, кредитних картица или маркица; 5) тржишне манипулације; 6) прање новца; 7) злочини против личности (укључујући и порнографију) и 8) компјутерске преваре.

У члану 5. Уредбе наведена су лица на која се примјењује овај административни облик одговорности. То су сљедећа лица: представници, менаџери, директори, директори јединица са финансијском и функционалном независношћу и лица која обављају де факто управљање или контролу активности.⁵³⁹ Пропусти или дјела наведених лица се приписују предузећу ако су извршена у интересу предузећа. Предузеће се не сматра одговорним ако извршилац дјело почини у свом сопственом интересу или у интересу трећег лица.

4. ЊЕМАЧКА

Њемачка кривичноправна наука углавном не прихвата увођење кривичне одговорности правних лица, иако за то не постоје уставне⁵⁴⁰ сметње, као што је то случај у Грчкој или Италији. Разлози за одбијање увођења ове врсте кривичне одговорности су што је она супротна догматици и класицистичком начелу кривице⁵⁴¹ које је засновано на слободној вољи појединца и социјално-етичкој осуди. С обзиром да Препорука Савјета Европе дозвољава увођење и неког другог некривичног облика кажњавања правног лица, њемачки законодавац се определијелио за другу могућност и тиме испоштовао постављени захтјев. Ова одговорност је ријешена на специфичан начин кажњавањем за прекршаје по закону из 1968. године.⁵⁴²

⁵³⁹ Кривична одговорност предузећа, Chiomenti studio legale, Rim, 2008., www.chiomenti.net

⁵⁴⁰ „Basic Law for Federal Republic of Germany“ (Grundgesetz, GG), preuzeto sa: <http://www.inscomp.org/>

⁵⁴¹ „Кривични законик Савезне Републике Немачке са Уводним Законом за Кривични законик и Војно кривичним Закоником“ (StGB), Београд, 1998. године, стр. 18-20.

⁵⁴² М. Врховшек, Коментар закона о одговорности правних лица за кривична дјела, оп. цит. стр. стр.44.

Прекршајна одговорност је прописана за кажњива дјела или прекршаје одређених физичких лица којим се повређује дужност правних лица или посебних друштава или којима је правно лице или посебно друштво стекло корист или је ту корист могло стећи.⁵⁴³ У посљедње вријеме све су чешћи захтјеви о потреби напуштања крутог става и увођењу кривичне одговорности правних лица. Присталице овог става то етикетирање (њем. *Etiketenschwindel*)⁵⁴⁴ казне за почињено казнено дјело прекршајном, управно-казненом или квазиказненом, а не кривичном санкцијом у циљу поштовања апстрактних догматских начела у теорији називају „терминолошки смоквин лист.“⁵⁴⁵ Критичари истичу да се на тај начин омогућава санкционисање без заштите коју пружа кривични поступак.

5. ВЕЛИКА БРИТАНИЈА

До друге половине XIX вијека енглеско право одбијало је да прихвати идеју корпоративне кривичне одговорности из неколико разлога. Први је био схватање да је корпорација фикција, вјештачка творевина, без душе, због чега не могу имати *mens rea* и не могу бити криве и кажњене. Друго, корпорације су биле малобројне и осниване су на основу привилегија које је додјеливала круна, па је и њихов утицај на друштво био мали. Треће, у енглеском праву је преовладавало схватање да окривљено лице мора бити физички присутно пред судом. То су разлози зашто није ни постојала могућност кажњавања правних лица.

У XVI и XVII вијеку корпорације су постале уобичајене и њихов значај у друштвено-економском животу је повећан. Корпорације су признате као независни ентитети који су били власници имовине који се разликују од својих чланова. Као што је речено, енглеско прецедентно право дуго није дозвољавало да правно лице, тј. корпорација буде осуђена за кривично дјело за које се тражи доказ кривице (*mens rea*).

Половином деветнаестог вијека (пресуда из 1842. године) судови су почели да не уважавају тај својеврсни „корпоративни имунитет“ правних лица у кривичном праву. Судска пракса је стала на становиште да ријеч „свако“ у

⁵⁴³ Члан 30 њемачког Закона о прекршајима.

⁵⁴⁴ Њем. *Ettiketierung* (die)-означавање, етикетирање (означавање девијантних особа и преступника), И. Скет, Х. Сијерчић-Чолић, Рјечник криминологије и кривичноправних наука, оп. цит, стр. 200.

⁵⁴⁵ Weber, Ulrich (1984) *Konzeption und Grundsätze*, *Zeitschrift für die Strafrechtswissenschaft* (ZStW) 96 Heft 2, 376-416, 413.

кривичним законима мора обухватати и корпорације и да оне могу бити кажњене новчаним казнама које нису прописане законом за почињена кривична дјела када је као једина казна прописана казна затвора. Кривична одговорност била је прописана и Interpretation Act-ом из 1889. године. Концепт кривичне одговорности правних лица различито се развијао у односу на земље континенталног права. Та разлика је прије свега одраз различитих социјално економских и историјских односа у тим земљама.⁵⁴⁶

Енглеско *comon law* кривично право предвидјело је кривичну одговорност правних лица првенствено за кривична дјела којима држава регулише одређену трговину или друге активности од јавног интереса (*regulatory offences*), али и за класични криминалитет. *Regulatory offences или public welfare offences* су кривична дјела која се не односе на обичног грађанина, већ представљају норме којима се уређује трговина, индустрија или друга активност и које се односе искључиво на лица која су изабрала да у њој учествују.⁵⁴⁷

Разлика између те двије врсте криминалитета везано за кривичну одговорност правних лица је што се за регулаторна кривична дјела предвиђа објективна одговорност (*strict liability*)⁵⁴⁸, а за друга кривична дјела се тражи постојање кривице (*mental element*).⁵⁴⁹ Код објективне одговорности не тражи се кривица и довољно је да је почињена радња која је законом забрањена и да је почињена од правног лица на коју се та забрана односи.

Кривична одговорност правних лица заснована на кривици утврђује се помоћу теорије идентификације или *alter ego* теорије, коју су енглески судови створили у двадесетом вијеку. Према тој теорији, лица на високим положајима идентификују се с правним лицем на начин да се његове радње почињене са захтјеваним обликом кривице за правно лице правно сматрају радњама самог правног лица. На овај начин, кривичну одговорност су преузимањем од Енглеске,

⁵⁴⁶ A. Iulia Pop, Criminal liability of corporations-comparative jurisprudence, оп. цит. стр. 13.

⁵⁴⁷ Spencer, John R. (1997): La responsabilité pénale dans l'entreprise en Angleterre, Revue de science criminelle et de droit pénal comparé, nr. 2, avril-juin, 289-294.

⁵⁴⁸ Engl. strict liability-објективна одговорност, И. Скет, Х. Сијерчић-Чолић, Е. Лангуш, Рјечник криминологије и кривичноправних наука, оп. цит. стр. 139.

⁵⁴⁹ Engl. mental element-психички елемент (при извршењу кривичног дјела), И. Скет, Х. Сијерчић-Чолић, Е. Лангуш, Рјечник криминологије и кривичноправних наука, оп. цит. стр. 98.

уредили Велс, Шкотска и Сјеверна Ирска, тако да цио правни поредак Велике Британије познаје кривичну одговорност правних лица.⁵⁵⁰

6. ХОЛАНДИЈА

Прва европска континентална држава која је увела казнену одговорност правних лица је Холандија. Она је 1950. године ову одговорност за један број кривичних дјела уградила у свој Закон о привредним преступима (*Wet economische Delicten*, engl. Economic Offences Act-EOA). По одредбама тог закона, правном лицу се могло судити за привредни криминал (привредне преступе). Правном лицу су могле бити изречене Законом прописане санкције: 1) забрана пословања предузећа (чл. 7.) и 2.) мјере безбједности (чл. 8.).

Сматрајући да се то показало као добро рјешење, ова одговорност је 1976. године измјенама Кривичног законика (*Wetboek van Strafrecht*, engl. Dutch Penal Code-DPC)⁵⁵¹ у члану 51. став 1. проширена на сва кривична дјела. Закоником је прописано да кривична дјела могу бити почињена од стране физичких и правних лица (чл. 51. ст. 1.).

У ст. 3. истог члана одређен је појам правних лица на која се закон односи. То су слѣдећа лица: друштва капитала, јавна трговачка друштва (ортаклуб) и посебни фондови. Критеријуми приватног права нису одлучујући у одређивању да ли је предузеће правно лице. Недостаци у оснивању или структури предузећа не искључују кривичну одговорност.

Законик прави разлику између одговорности правних и одговорности физичких лица, као двије категорије починилаца кривичних дјела. Концептуално, правно лице се третира као и физичко лице, и правно лице може бити одговорно за иста кривична дјела и према њему могу бити примјењене исте санкције. Кривична одговорност правних лица предвиђена је за сва кривична дјела и заснива се на кривичној одговорности руководиоца и одговорних лица вишег и нижег ранга.⁵⁵² Ако је правно лице починило кривично дјело, кривични поступак

⁵⁵⁰ Национални реферати Spencera, Browna, Bella and Barnesa (2000): The implementation of the Corpus Juris in the Member States, Volume II and III, Antwerpen: Intersentia, 465-488, 857-945, 947-988 i 989-999., према З. Ђурђевић, наведено дјело, стр. 16.

⁵⁵¹ A. Huss, Die Strafbarkeit der juristischer Personen, Z. St W, No. 1/1978. p 248.

⁵⁵² A. Varvaele, J.A.E./Klip, A.H. (2000) National Report of Austria, u The implementation of the Corpus Juris in the Member States, Volume III, Antwerpen: Intersentia, 637-678, 660-661. И.

се може покренути и изрећи законом прописане мјере и казне: 1) правном лицу, 2) лицима која су наредила да се почини кривично дјело и против оних који су утицали на противправно понашање и 3) против лица под 1) и 2) заједно (чл. 51. ст. 2.).

Све санкције које су прописане за физичка лица према члану 9. Законика примјењују се и према правном лицу, јер их он посебно не раздваја. Ипак правном лицу није могуће изрећи казну затвора, али могу се изрећи: а) новчана казна, б) укидање одређених права, в) престанак правног лица, г) објављивање пресуде, д) накнада жртви. Затим и даље се могу изрицати санкције које прописује ранији закон из 1950. године.

Кривична одговорност правног лица изводи се приписивањем одговорности физичких лица правном лицу на основу контроле правног лица у односу на криминалну активност и прихватања те активности као своје. То значи, ако је кривично дјело физичког лица дио уобичајеног пословања правног лица или је дио званичне или незваничне политике или је више или мање прихваћено од стране фирме, кривично дјело се може приписати правном лицу.⁵⁵³ Код кривичног дјела се *mens rea* правног лица утврђује доказивањем да су физичка лица у управљању свјесна самог кривичног дјела или могућности извршења кривичног дјела. Другим ријечима, тражи се само евентуални умишљај. Правно лице одговара за кривично дјело и ако је физичко лице као починилац остало непознато, што ствара потешкоће у поступку доказивања.

Кривично гоњење се предузима по захтјеву јавног тужиоца. Он има дискреционо право да не покрене поступак или да се поступак настави ван суда. Приликом одлучивања да ли ће предузети кривично гоњење, тужилац ће узети у обзир два фактора. Прво, тужилац ће процијенити да ли има довољно доказа да би дошло до осуде. Друго, цијениће тежину кривичног дјела, значај негативног публицитета за компанију који ће настати јавним гоњењем, начин на који су се компанија и њене структуре владале послџе извршења кривичног дјела или његовог откривања, сарадња предузећа у току истраге.

Марковић: Одговорност правних лица у кривичном законодавству у Босни Херцеговини, Правна ријеч, Бања Лука, 2008., стр. 437.

⁵⁵³ Criminal Liability of Companies Survey, Netherlands, Houthoff Buruma, на www.lexmundi.com

7. АУСТРИЈА

Аустријским уставом⁵⁵⁴ нису обухваћена начела кривице и зато он није представљао сметњу за кривичноправну одговорност правних лица, тако да за њено увођење није постојао проблем на овом нивоу. Проблем се јавио на кривичноправном нивоу, тако да је Аустрија дуго одбијала увођење кривичне одговорности правних лица из сличних разлога као и Њемачка. Њена кривичноправна наука је заснована на начелу кривице које је засновано на слободној вољи појединца и социјално-етичкој осуди за почињено дјело.⁵⁵⁵ Ради тога аустријско право није познавало ни један вид кривичне, нити управне одговорности правних лица већ само њихову грђанскоправну одговорност.

Без обзира на све ово, 2005. године у парламенту је усвојен Закон о одговорности правних лица за казнена дјела, којим се уводи њихова кривична одговорност.⁵⁵⁶ Ступањем на снагу Закона о одговорности правних лица за казнена дјела (*Verbandsverantwortlichkeitsgesetz–VbVG*) 1. јануара 2006. године, кривична одговорност аутономних корпорација је по први пут могућа у Аустрији, а основни принципи одговорности корпорација за штетна поступања су значајно проширени.

Од тог дана правна лица („удружења“) су по први пут одговорна за сва кривична дјела (укључујући пореске прекршаје, до мјере којом је то омогућено посебним законима). Правна лица (укључујући јавна предузећа, изузев када су укључена у извршење закона), партнерства, регистрована пословна удружења и европске привредно-интересне групације потпадају под појам “удружење” (*Verband*). Она могу бити кривично одговорна као приватна лица, из чега слиједи да им је могуће изрећи само новчану казну.

Кривична одговорност правног лица изводи се из радњи физичког лица. Кривично дјело мора бити почињено од стране физичког лица које је на челу правног лица као доносилац одлука (као извршни орган са правом заступања, који врши надзор на управљачкој позицији или на други начин имајући значајан утицај

⁵⁵⁴ www.parliament.gv.at

⁵⁵⁵ Lewisch, Peter/Parker, Jeffrey (2001) *Strafbarkeit der Juristischen Person: die Unternehmensstrafe in rechtspolitischer und rechtsdogmatischer Analyse*, Wien: Manzsche Verlags; Zeder, 2001; Venier, Andreas (2002) *Eine Alternative zu einem Strafverfahren gegen juristische Personen*, *Österreichische Juristen-Zeitung (ÖJZ)*, br. 7, 718-727.

⁵⁵⁶ О том Zeder, 2001, 637-641, према З. Ђурђевић, Коментар Закона о одговорности правних особа за казнена дјела, стр. 18.

на управу), или лице запослено у правном лицу и које обавља дјелатност за правно лице (запослени). Кривична дјела почињена од стране тих лица морају бити од користи за правно лице или представљати повреду дужности за коју је одговорно правно лице. Стога, правно лице је увијек одговорно када доносилац одлука почини кривично и противправно дјело.

Правно лице је одговорно за дјела у случају да је запослени починио противправно и кривично дјело или је извршење дјела омогућено недостатком техничких, организационих или других мјера правног лица. То се нарочито односи на случајеве у којима није постојао надзор или је било намјерног “гледања у страну” од стране доносиоца одлуке. Генерално, лична одговорност доносиоца одлуке и запосленог не искључују одговорност удружења. Ради тога, ако се противправна поступања запосленог толеришу од стране управе и то има за посљедицу наношење штете некоме, могуће је да правно лице буде проглашено одговорним. Правна лица ће, дакле, морати да воде већу бригу и пажљивији надзор и контролу (унутрашњих) оперативних процедура.

Одговорност удружења је могућа чак и у случају да се штета догодила услед непостојања одговорности запосленог да води бригу. То ће се десити ако услед штетног поступања запосленог, корпорација плаћа надокнаду. Пошто је запослени направио прекршај везан за интерне дужности, могућа је и додатна казна за удружење. По мишљењу правних експерата, овај Закон ће се у овом случају примјењивати рестриктивно. Због одговорности пред редовним судовима, корпорације ће морати да преиспитају своју организацију како би се на вријеме препознали и избјегли извори грешака које воде ка кривичној одговорности.

Од кривичних санкција закон прописује: новчану казну, условну осуду, издавање упутстава и могућности за одвраћање. Једина казна која се прописује за „удружења“ је новчана казна. Она се одређује на дневној основи (од 40 до 180) у износу од 360-тог дијела годишњег прихода (најмање 50евра, не више од 10.000 евра дневно). Предвиђен је пренос изречене новчане казне на правног сљедника.⁵⁵⁷

---

⁵⁵⁷ D. Ehrlich: Кривична одговорност удружења у Аустрији, преузето са: www.specht-partner.at/.

8. ФРАНЦУСКА

У историји француског законодавства кривична одговорност правних лица призната је кривичном Уредбом из 1670. године. Ово је било на снази до Француске буржоаске револуције, када је Кривичним закоником из 1810. године та одговорност ограничена само на физичка лица. Послије тога, француска наука кривичног права и законодавство дуго су прихватили само кривичну одговорност физичких лица. Кривично одјељење Касационог суда редовно је сматрало да се "правно лице не може подвргнути кривичноправној одговорности, па ни новчаној казни."

С друге стране, прихватано је да се правна лица могу појавити као приватни тужиоци пред репресивним судским тијелима, што значи да могу покренути кривични поступак и допринијети утврђењу кривице гоњеног лица. Дакле, постојала је одређена недоследност у томе што су правна лица могла уживати предности намијењене приватним тужиоцима у кривичном поступку, а истовремено избјегавати кривичноправне посљедице својих преступних понашања.

Као аргумент против увођења одговорности правних лица за кривична дјела постављало се и питање уставне дозвољености такве казнене одговорности. У одлуци бр. 82143 од 30. јула 1982., Уставно вијеће је упозорило да „не постоји ниједно уставно начело које се противи томе да новчана казна може бити изречена правном лицу.“ С друге стране, препоруком бр. П (88) 18 од 20. октобра 1988., Савјет Европе савјетовао је државама чланицама да у своје правне системе уведу одговорност предузећа, правних лица за кривична дјела почињена у обављању њихових дјелатности. Ово је отворило пут признавању кривичноправне одговорности правних лица у француском праву.

Француско законодавство кривичну одговорност правних лица уводи новим Кривичним закоником из 1992. године, који је ступио на снагу 1. марта 1994. године.⁵⁵⁸ Први одлучујући корак предузет је у члану 121-2 новог Кривичног законика. Тај текст, који је од тада дјелимично измијењен, одређује да: „Правна лица, изузевши државу, кривичноправно су одговорна према одредбама

⁵⁵⁸ Нови Кривични законик (Le nouveau Code pénal), проузашао из четири закона од 22. јула 1992., ступио је на снагу 1. марта 1994. Замијенио је Наполеонов кривични законик (Code pénal napoléonien) из 1810. Code Penal-preuzeto sa <http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes-troducts/code-penal-textan.htm>

члана 121-4. до 121-7. (и у случајевима предвиђенима законом 1994., уредбом) за кривична дјела која за њихов рачун почине њихови органи или заступници.“ Француски законодавац се определијелио да уведе кривичну одговорност за сва правна лица, иако француско право релативно широко признаје својство правног лица разним субјектима.

По француском праву су, на основу те одредбе, кривично одговорна не само друштва капитала, друштва лица или задруге, већ и друга друштва грађанског права, која имају статус правног лица.⁵⁵⁹ Одредба јасно искључује кривичну одговорност државе и свих других организација која немају својство правног лица.⁵⁶⁰ Изузимање државе од кривичноправне одговорности објашњава се њеним суверенитетом, начелом диобе власти, а посебно монополом права кажњавања који је традиционално признат сувереној држави.

Одговорност територијалних јединица и њихових групација прописана је само за кривична дјела која су учињена у обављању дјелатности које могу бити предмет уговора о делегацији јавне службе. Кривичноправна одговорност правних лица не искључује кривичноправну одговорност физичких лица која су учиниоци или саучесници истих дјела, под условима из одредби четвртог става члана 121-3. Због доста сличних разлога, кривичноправна одговорност територијалних заједница била је ограничена „на кривична дјела почињена у обављању дјелатности које могу бити предмет делегације јавне службе.“

Тако је ријеч о дјелатностима које се могу уступити или повјерити приватним предузећима, као што су дистрибуција енергије, градског гријања, школских кантина, клаоница, збрињавања кућног отпада, транспорта, зелених површина, базена, коришћења позоришта... (смрт ученика једне општинске школе, због тровања проузрокованог намирницама које су биле послужене у школској кантини, може повући кривични прогон општине за убиство из нехта (чл. 221-б. Кривичног законика) ако су оброке припремили општински радници

⁵⁵⁹ Vid Jakulin: Odgovornost pravnih oseb za kazniva dejanja v francuskem in slovenskem pravu, samostalno naučno delo, Ljubljana, 2009., str. 2.

⁵⁶⁰ S. Tosza: Die Verantwortlichkeit juristischer Personen i Frankreich, predavanje na poletni školi na Pravni fakulteti v Pesu (Mađarska), junij 2009, neobjavljeno, према Vid Jakulin: Odgovornost pravnih oseb za kazniva dejanja v francuskem in slovenskem pravu, samostalno naučno delo, Ljubljana, 2009. године, str. 2.

или радници ресторана, у случају да је општина одлучила повјерити израду оброка одређеном спољном предузећу).⁵⁶¹

Француско кривично право прихвата и кривичну одговорност правних лица која су основана у иностранству. То узрокује велике практичне проблеме и отвара бројна питања, као на примјер: како је могуће превазићи двоструко кажњавање. То превазилажење садржи такође питање, да ли се у држави, у којој је друштво било основано, подвргавају кривичној одговорности правна лица; или важи ли у Француској кажњивост за страна правна лица која по домаћем грађанском праву немају пуно својство правног лица. Француска судска пракса није на ова питања одговорила.⁵⁶²

У француском праву се, на основу члана 121-2 Кривичног законика, за приписивање кривичноправне одговорности правном лицу захтјева испуњење два кумулативно постављена услова: с једне стране, извршење кривичног дјела од његових органа или заступника, с друге стране, извршење кривичног дјела за рачун правног лица. Такође се тражи да суд утврди да је било почињено кривично дјело (да не постоји која од околности која искључује постојање кривичног дјела, као нпр. нужна одбрана), да је радњу извршио орган или представник правног лица и да је радња извршена у корист правног лица. Ако је извршиоца кривичног дјела могуће казнити за покушај, за покушај такође одговара и правно лице.

Упркос формалном тексту, судска пракса задржава одговорност правног лица и онда кад непосредни починилац кривичног дјела није јасно идентификован. Довољно је да „судија може стећи сигурност да је кривично дјело“, у свим његовим елементима, „починио орган или заступник.“ Сљедећи корак био је предузет законом од 10. јула 2000. којим је допуштено да се правно лице прогласи одговорним за нехатно кривично дјело почињено од стране физичког лица (органа или заступника) које само није кривичноправно одговорно. Урачунавање кривичног дјела одређеном лицу, претпоставља да оно има способност да схвати кривично дјело (урачунљивост) и да га је учинило с кривицом потребном према опису кривичног дјела (кривица).

⁵⁶¹ М. Е. Cartier: Казненоправна одговорност правних особа у француском праву, Хрватски љетопис за казнено право и праксу (Загреб), вол. 12, број 2/2005, стр. 279-293.

⁵⁶² S. Tosza: Die Verantwortlichkeit juristischer Personen i Frankreich, predavanje na poletni školi na Pravni fakulteti v Pesi (Madžarska), junij 2009, neobjavljeno, према Vid Jakulin: Odgovornost pravnih oseb za kazniva dejanja v francuskem in slovenskem pravu, samostalno naučno delo, Ljubljana, 2009., str. 3.

Током редакције новог Кривичног законика дуго се расправљало о томе да ли би сва кривична дјела предвиђена Кривичним закоником и споредним кривичним законима могла починити и правна лица. Законодавац је 1994. године одабрао рјешење да су правна лица одговорна само у случајевима када је то прописано законом или другим прописима. Године 2004. законодавац је одступио од тог начела и прихватио рјешење да од 31. децембра 2005. године, па убудуће, правна лица одговарају за сва кривична дјела из Кривичног законика и, према преовлађујућем схватању, за сва кривична дјела предвиђена у споредном кривичном законодавству. Ово говори да је тиме укинута до тада важеће начело специјалне кривичне одговорности „*le principe de specialite*.”⁵⁶³

Санкције за правна лица су прописане у члану 131-37. до 131-39. Кривичног законика. У члану 131-37. прописано је да се правном лицу за почињено кривично дјело може изрећи новчана казна. Поред новчане казне, у члану 131-39 прописују се сљедеће специфичне санкције за правна лица: 1) казна престанка правног лица, 2) забрана вршења одређених активности за одређен период, а најдуже пет година, 3) стављање под судски надзор, а најдуже пет година, 4) трајна забрана оснивања или на период од пет година, 5) искључење из јавног тендера, најдуже пет година, 6) забрана на јавни позив за додјелу средстава, најдуже на пет година, 7) забрана издавања чекова и коришћења платних картица, најдуже на пет година, 8) одузимање предмета употребљених или намјењених за извршење кривичног дјела, и 9) јавно објављивање пресуде у новинама или електронским медијима.

9. СКАНДИНАВСКЕ ЗЕМЉЕ

Шведска је прва скандинавска држава која је 1986. године новелом Кривичног законика из 1962. године⁵⁶⁴ у своје законодавство увела одговорност правних лица за кривична дјела. Прописима ове новеле је предвиђено је изрицање новчане казне за кривична дјела извршена од стране правних лица. Шведски модел се разликује од рјешења осталих скандинавских земаља, које су прихватиле углавном слична рјешења као и претежан дио европских држава који ту

⁵⁶³ P. Poncela, *Droit de la peine*, Themis, Paris, 2005. године, стр. 25-37; више о томе и R. Bernardini, *Droit penal general*, Manuel, Paris, 2003. године.

⁵⁶⁴ „Svedeish Penal Code“ 1962/1965, preuzeto sa: <http://www.sweden.gov.se/>

одговорност познају. Његова специфичност је у томе што шведско кривично право не познаје кривичну одговорност правних лица, али предвиђа посебну казну у виду глобе за правна лица ако је кривично дјело које је учинило одговорно лице настало непоштовањем посебних пословних обавеза или је на други начин тешко.⁵⁶⁵

Послије Шведске, одговорности правних лица за кривична дјела у своје кривично законодавство увела је Норвешка.⁵⁶⁶ То је урадила 1991. године одговарајућим измјенама Кривичног законика из 1902. године. Ове измјене прописују да кривична одговорност правног лица произилази из кривичног дјела физичког лица које је то дјело учинило у име правног лица. Оваквим одређивањем одговорности прихваћен је модел изведене кривичне одговорности правних лица.

Финска, Кривичним закоником 1996. године⁵⁶⁷ у првом поглављу под називом: „Простор примјене кривичног права Финске“, у другом одјељку изричито одређује корпоративну кривичну одговорност, кривичну одговорност правних лица за кривична дјела, само у случајевима и на начин који је предвиђен законом (чл. 9.). Сматра се да је правно лице починило кривично дјело ако је починилац поступао у име или у корист правног лица, као орган управљања, заступања или је запослен у правном лицу или је обављао послове за правно лице.

Одговорност физичког лица се приписује правном лицу по три основа. Први основ је директни допринос чланова управе. Он постоји ако је лице овлашћено статутом, или други орган управљања, или онај ко врши фактичко доношење одлука у правном лицу саучесник у кривичном дјелу или је пристало на извршење кривичног дјела. У првом случају је довољно да је један од чланова управе учествовао, помагао или подстрекавао на извршење кривичног дјела. У другом случају, услов за одговорност је знање да се кривично дјело чини и способност и пропуст да се оно спријечи.

Други основ је намјесничка одговорност. Она ће постојати ако није примијењена неопходна пажња у пословању предузећа. Дјело не мора бити посљедица нехата, већ је довољно да недостатак пажње има значајан допринос извршењу дјела.

⁵⁶⁵ М. Бабић, И. Марковић, Кривично право, Општи дио, оп.цит. стр. 142.

⁵⁶⁶ „General Penal Code“, preuzeto sa: www.legislationline.org

⁵⁶⁷ „Finnish Penal Code“ (General Part) Source Finnish Ministry of Justice no. 626/1996, Helsinki, 1996. године preuzeto sa: <http://www.buffalo.edu/>

Трећи облик је аутономна одговорност. Ова се одговорност може приписати чак и ако је починилац непознат или није кривично одговоран.

Од кривичних санкција закон прописује новчану казну и одузимање користи. Новчана казна је прописана у распону од 850 до 850 000 евра, а одмјерава се према природи и тежини дјела, учешћу правног лица и органа управљања и финансијском положају правног лица. Имовинска корист ће се одузети у цјелости, или ако се износ не може утврдити због недостатка доказа или ако се ти докази тешко могу обезбиједити, по слободној оцјени суда.

У кривично законодавство Данске одговорност правних лица је уведена 1996. године, прописивањем у Кривичном законнику (КЗ).⁵⁶⁸ Законодавац није прописао посебна кривична дјела која могу учинити правна лица, тако да она одговарају за сва кривична дјела прописана Закоником.

За кривичну одговорност је потребно утврдити да је физичко лице, као учинилац, повезано са правним лицем. Лица повезана са правним лицем обухватају менаџмент и све запослене у правном лицу, а у изузетним случајевима и самосталне предузетнике који дјелују у име правног лица. Радње или пропусти физичког лица ће бити приписани правном лицу под условом да их чине директори или запослени у правном лицу у вези са вршењем дјелатности правног лица (одјељак 27. Законика).

Правно лице неће бити одговорно ако се ради о неовлашћеним радњама предузетим кршењем интерних правила. Опште је правило да је за кажњавање за кривично дјело потребно постојање кривице. Она се успоставља преко кривичног дјела физичког лица повезаног са правним лицем, које за њега одговара. По томе је у данском законодавству прихваћена изведена одговорност правних лица за кривична дјела. Правно лице ће бити одговорно и у случају да починилац кривичног дјела остане непознат. Одговорност правног лица не искључује кривичну одговорност физичког лица.

Правном лицу може бити изречена новчана казна или друга казна прописана Кривичним закоником или прописом донесеним на основу Законика (одјељак 25. КЗ). Приходи остварени кривичним дјелом могу бити предмет конфискације (чл. 75. КЗ), а одлуку доноси суд по службеној дужности.

---

⁵⁶⁸ Criminal Liability of Companies Survey, Denmark, Kromann Reumart, [www. lexmundi.com](http://www.lexmundi.com)

Тужилаштву припада дискреционо право гоњења правних лица. При томе оно цијени квалитет доказа и вјероватност доношења осуђујуће пресуде, али и висину трошкова кривичног поступка који не оправдавају кривично гоњење. Опште је правило да се против физичког и правног лица не води јединствен поступак. Међутим, ако то захтјевају посебне околности такав поступак може бити спроведен.

10. ШВАЈЦАРСКА

Прије 1. октобра 2003. године у Швајцарској је преовладавало мишљење да само физичка лица могу бити позвана на кривичну одговорност. Правна лица нису могла бити крива и због тога су била изузета од кривичне одговорности. Под утицајем европских законодавстава, преузетих међународних обавеза и све присутнијег криминала правних лица швајцарски законодавац се одлучио да уведе одговорност правних лица за кривична дјела. То је урадио одговарајућим измјенама федералног Кривичног законика (у даљем тексту КЗ) 2003.⁵⁶⁹ године којим је Швајцарска прихватила да правна лица, компаније, могу бити одговорна за кривична дјела. Конкретно у члану 102. услови за кажњавање и члану 102. а) КЗ прописују се посебни услови за кривичну одговорност предузећа. Та одговорност је одређена веома рестриктивно, а правна лица која могу да одговарају су: а) правна лица организована у оквиру приватног права, б) правна лица јавног права са изузетком локалних власти, в) друштва и г) предузетник.

Швајцарски законодавац у правилу прихвата секундарну (допунску) кривичну одговорност правног лица. Правно лице ће бити одговорно у оним случајевима када је кривично дјело учињено у оквиру његовог пословања, а кривично дјело се не може приписати запосленом због недостатка унутрашње организације у правном лицу (новела чл. 102. ст. 1. КЗ). Правно лице одговара само ако није могуће утврдити физичко лице које је починило кривично дјело.

Законодавац је ипак поштрио одговорност за ограничен број важнијих кривичних дјела. За кривична дјела организованог криминала, прања новца, подмићивања, корупције, финансирања тероризма, корпорације ће постати примарно и кумулативно подвргнуте кривичном гоњењу, без обзира на

⁵⁶⁹ Schweizerisches Strafgesetzbuch, на www.admin.ch

одговорност физичког лица, ако нису предузеле потребне и разумне организационе мјере да спријече кривично дјело (чл. 102. ст. 1. КЗ). Правно лице неће бити ослобођено кривичне одговорности ни ако је физичко лице које је починилац познато.

У оба случаја, кривица корпорације је везана за недостатак организационих мјера. Код секундарне одговорности, недостатак се састоји у немогућности идентификовања извршиоца, а код примарне одговорности корпорација је крива јер није предузела одговарајуће и разумне мјере да спријечи кривично дјело. Дакле, недостатак организације унутар правног лица битан је услов за одговорност правних лица за кривично дјело. Закон не дефинише шта чини недостатак организације и то се препушта судској пракси и остаје да се види колико ће строге захтјеве швајцарски судови поставити за њу. У сваком случају, из саме чињенице да је неко дјело почињено у оквиру правног лица, не би смио да се аутоматски изведе закључак о недостатку организације. Ово би довело до аутоматске одговорности правних лица за сва таква дјела, што очигледно није намјера законодавца.

Швајцарски кривични законик прописује само једну санкцију за предузеће - правно лице: новчану казну до 5 000 000 швајцарских франака. Она се одмјерава у складу са доприносом правног лица у извршењу кривичног дјела, тежином дјела, штетним посљедицама и финансијском снагом правног лица. Закон не омогућава забрану одређених дјелатности или престанак правног лица.⁵⁷⁰

11. ХРВАТСКА

Као дио заједничке југословенске правне науке, Хрватска правна теорија и законодавство дуго времена нису прихватили модел кривичне одговорности правних лица. И у Хрватској је раније ова врста одговорности правних лица за деликте била уређена као одговорност правних лица и одговорних лица у правном лицу за почињене привредне преступе, односно за прекршаје. Ступањем на снагу Закона о прекршајима 1. октобра 2002. године укинута су привредни преступи,⁵⁷¹ који су у ствари преименовани у прекршаје.⁵⁷² Овим измјенама задржана је само

⁵⁷⁰ Criminal Liability of Companies Survey Switzerland, Dr. Hans Bolman, www.plplaw.ch

⁵⁷¹ Чл. 266. ст. 1. Закона о прекршајима.

⁵⁷² Чл. 266. ст. 2. Закона о прекршајима.

прекршајна одговорност, која се утврђивала у прекршајном поступку пред надлежним прекршајним судовима. Одговорност правних лица за кривична дјела није прописивао ни нови Казнени закон из 1997. године, иако се правна наука залагала за њено увођење.

Закон о одговорности правних лица за казнена дјела⁵⁷³ (ЗОПОКД) новина је у хрватском казненом праву. Закон је донијет у септембру 2003. године, а почео се примјењивати 25. марта 2004. године, дакле уз неубичајено дугу вакацију од шест мјесеци. *Vacatio legis* је тако дуг зато што је то потпуна новост, с обзиром на начело да правна лица не могу кривично одговорати, које је владало у хрватском праву, а дјелимично је било ублажено увођењем одговорности предузећа након Другог свјетског рата и одговорности правних лица за привредне преступе.

Разлози за доношење таквог закона подударају се с разлозима којима су се руководиле друге државе у доношењу тих закона: посебно улогом корпорација у друштвеном животу и међународним обавезама, као што су Кривичноправна конвенција о корупцији, Конвенција о кибернетичком криминалу, Препорука Савјета Европе из 1988. године о увођењу одговорности правних лица и читав низ других извора. Руководећи се свим тим разлозима, хрватски се законодавац одлучио за доношење једног таквог закона.

Основна су обиљежја Закона да се њиме регулишу претпоставке кажњивости правних лица, казне и друге кривичноправне санкције за правна лица и кривични поступак. Ово је релативно кратак Закон који има само тридесет седам чланова, јер се позива на супсидијарну примјену Казненог закона, Закона о казненом поступку и Закона о сузбијању корупције и организираног криминала.

Појам правног лица на које се односи његова примјена одређен је веома широко и у ствари може се изводити само из његовог назива и става 2. члана 1. гдје одређује да су „правне особе и у смислу овог закона и стране особе које се по хрватском праву сматрају правним особама.“ Дефиниција правног лица која је дата у чл. 89. ст. 1. Кривичног закона није мјеродавна за примјену посебног Закона о одговорности правних лица за кривична дјела јер је преуска. Наиме, она не обухвата све ентитете који се по хрватском праву сматрају правним лицима, а с друге стране је преширока јер проглашава правним лицима и ентитете којим

---

⁵⁷³ „Народне новине Републике Хрватске“ број: 151/20003 и 110/2007. Овај закон је незнатно измијењен 2007. године у погледу износа новчане казне.

хрватско право ускраћује то својство.⁵⁷⁴ Тумачењем члана 1. ЗОПОКД за казнена дјела одговарају сва правна лица којима хрватско право признаје својство правног лица.

За кривична дјела одговарају страна лица која се по хрватском праву сматрају правним лицима. При томе није одлучујуће да ли се она по страном праву сматрају правним лицима. Примјер за то су командитна друштва која се не сматрају правним лицима по њемачком праву, али се по хрватском сматрају.

Кажњавање правних лица је ограничено јер не одговара држава и јединице локалне односно подручне самоуправе, и то за она кривична дјела која су почињена у извршавању јавних овлашћења тих јединица.⁵⁷⁵ Али и оне могу одговорати за сва друга кривична дјела која остваре у оквиру обављања одређених привредних дјелатности, дјела почињених *jure gestionis*. Јасно је, по природи ствари, да се тијела локалне самоуправе не могу укинути. Политичке странке су остале посебно заштићене и њих није могуће укинути.

Основ кривичне (казнене) одговорности правних лица по ЗОПОКД-у је почињено кривично дјело одговорног лица (чл. 5. став 1.). Правно лице одговара за кривично (казнено) дјело кад је тим дјелом оно прибавило или требало прибавити противправну имовинску корист за себе или другог, односно кад је тим дјелом повријеђена нека дужност (чл. 3. став 1.). Дакле, прихвата се модел изведене, субјективне и кумулативне одговорности јер се одговорност правног лица изводи из кривице одговорног лица. Узрочна веза између кривичног дјела одговорног лица и правног лица успоставља се посебним критеријумима који омогућавају урачунавање тог дјела правном лицу. Правно лице је кривично одговорно и када постоје околности које искључују кривично гоњење одговорног лица (кад се утврди постојање правних или стварних запрека - чл. 5. став 2.).

Одговорно лице увијек је физичко лице, које или води послове правног лица, као што су органи управе у акционарским (дионичким) друштвима, или које је овлашћено за надзор над радом правног лица, или којој је повјерен неки посао из дјелокруга правног лица. Ово посљедње је веома екстензивна формулација појма одговорног лица по ЗОПОКД-у. То би без одговарајуће интерпретације осталих одредаба у Закону могло водити и до неких апсурдних ситуација, да

⁵⁷⁴ З. Ђурђевић: Коментар закона о одговорности правних особа за казнена дјела, Загреб, 2005. године, стр. 29.

⁵⁷⁵ Чл. 6. ст. 2. ЗОПОКД.

велика правна лица одговарају апсолутно за сва дјела, али и пропусте физичких лица којима су повјерени неки послови из дјелокруга правног лица, (на примјер службеника на шалтеру).⁵⁷⁶

Правно лице је одговорно за сва кривична дјела „прописана Казненим законом и другим законима у којима су прописана казнена дјела.“⁵⁷⁷ За разлику од словеначког Закона, не постоји *numerus clausus* кривичних дјела за која одговарају правна лица, што може довести до бројних питања у примјени закона. Као примјер може послужити да је узроковање смрти из нехата, као врста кривичног дјела која се у англосаксонском праву назива *corporate manslaughter*, могуће од стране правног лица, али постоји читав низ кривичних дјела код којих је спорно имплицира ли кривично дјело одговорног лица одговорност и правног лица, рецимо полни однос злоупотребом положаја.⁵⁷⁸

Правном лицу се могу изрећи ове санкције: а) новчана казна, б) казна укидања правне особе, в) увјетна осуда и г) мјере сигурности.⁵⁷⁹ Закон прописује распон новчане казне и одређује да ће се она у случају неплаћања наплатити принудно. Код новчане казне, законодавац је направио разлику код најтежих кривичних дјела за која се може изрећи казна затвора од пет година, прописујући за та дјела вишеструки износ новчане казне.

Укидање правног лица је могуће изрећи ако је правно лице основано ради чињења кривичних дјела или је своје дјеловање претежно искористило за њихово извршење. Ова казна се не може изрећи јединицама локалне и регионалне самоуправе и политичким странкама. Колико год је јасно, оправдано и прихватљиво изузимање од ове казне јединица локалне самоуправе, толико је нејасно зашто су од ње изузете политичке странке. По нашем мишљењу оне би прије свега и требале бити подложне оваквом кажњавању. Њихово укидање не погађа државу, оне нису њен дио нити без њих она губи своје ингеренције, не могу се идентификовати, буџети су им невезани. Ова казна се извршава провођењем поступка ликвидације правног лица.

⁵⁷⁶ Д. Деренчиновић, према М. Боначић: Интеркатедарски сусрет катедри за казнено право и казнено процесно право...Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Загреб, број 1/2007. године, стр. 347-367.

⁵⁷⁷ Чл. 3. ст. 2. ЗОПОКД.

⁵⁷⁸ Д. Деренчиновић, према М. Боначић: Интеркатедарски сусрет катедри за казнено право и казнено процесно право...Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Загреб, број 1/2007. године, стр. 347-367.

⁵⁷⁹ Чл. 8. ЗОПОКД.

Мјере безбједности које закон прописује (чл. 15. под називом „врсте сигурносних мјера“) су: а) забрана обављања одређених дјелатности или послова, б) забрана стицања дозвола, овлашћења, концесија или субвенција, в) забрана пословања с корисницима државног и локалних буџета и г) одузимање предмета.

Као посебне мјере мимо система кривичноправних санкција прописане су двије мјере. То су: а) јавно објављивање правноснажне пресуде о трошку правног лица и б) одузимање имовинске користи. Правноснажна пресуда ће се објавити у оним стварима у којима постоји оправдани интерес јавности, да буде обавијештена о неком еколошком кривичном дјелу, посљедицама, итд. Имовинска корист је дефинисана на начин да подсеја на причињавање штете, што се може и прихватити због специфичности правних лица. Она се дефинише као свако повећање или спречавање смањења имовине правног лица до кога је дошло извршењем кривичног дјела. Ова корист се одузима и од другог ако је доспјела код њега по било ком правном основу. Потребно је само да је према околностима под којима је остварена он знао или могао знати да је прибављена кривичним дјелом. Имовинску корист суд је дужан одузети по службеној дужности.

Закон садржи и дио који се односи на процесуирање правних лица. Одређене модификације кривичног поступка биле су неопходне и оне се састоје у дијелу о начелима јединственог поступка према одговорном и правном лицу, увођењу посебних обавеза за одгајање кривичног гоњења правних лица према начелу цјелисходности, и слично.⁵⁸⁰ Опортунитет по овом закону је проширен јер државни одвјетник (тужилац) може одустати од кривичног гоњења и ако је имовина правног лица незнатна, тако мала да у крајњем исходу не би била довољна ни за покриће трошкова поступка.

Поступак против одговорних лица и правних лица је јединствен. При томе закон предвиђа могућност вођења поступка само против правног лица ако постоје правне или стварне сметње за гоњење одговорних лица. Спорно је да ли се може немогућност идентификације одговорног лица у правном лицу сматрати стварном сметњом за вођење поступка према правном лицу јер се изузеци веома лако знају претворити у правило. Немогућност идентификације, ако се прихвати становиште да је то стварна сметња, могла би довести до готово искључиво кривичних поступака само против правног лица. Ако се прихвати становиште да је то

---

⁵⁸⁰ Поглавље IV ЗОПОКД.

стварна сметња, немогућност идентификације, могла би довести готово до искључиво кривичних поступака само против правног лица.

Важно је напоменути да представник окривљеног правног лица може бити свако. Њега не треба мијешати с браниоцем јер су то двије одвојене процесне функције. Да би неко лице могло бити именовано за представника правног лица у кривичном поступку, једини је услов да се ради о физичком лицу које зна хрватски језик. Ако правно лице не одреди само свог представника, том га правном лицу, под условима које одређује Закон, поставља суд.

С обзиром да се ради о новој материји, дјелимично непознатој, могло се очекивати њено дорађивање нарочито под утицајем праксе. Међутим, осим измјена новчаних износа, овај закон није доживио ниједну значајнију новелу. Разлог томе је што није наишао на тако повољну рецепцију од тијела кривичног правосуђа и она га већим дијелом игноршу.⁵⁸¹

12. КИНА

Кинески правни систем дуго је познавао посебан облик одговорности правних лица за казнена дјела, који је био сличан нашем моделу одговорности за привредне преступе. У току 1992. и 1993. године Кина је донијела три дијела кривичног законодавства која се примјењују на казнену одговорност правних лица.

Према овом законодавству предузеће или непривредна институција је казнено одговорна за извршење дјела избјегавања пореза или пореске преваре (закон из 1992. године), повреду заштитног знака, производњу и продају имитације лошег квалитета (закони из 1993. године). Према дефиницијама садржаним у појединим законима привредни преступи се дефинишу као остваривање нелегалне користи од стране предузећа извршењем преступа. Према кинеском Кривичном закону за највећи број преступа ова намјера прописана је као стање свијести што не обухвата кривицу, планирање и доношење одлуке.

Законом о предузећима из 1993. године у кинески правни систем уведен је концепт друштва са ограниченом одговорношћу. Друштво има посебну имовину и

---

⁵⁸¹ Д. Деренчиновић, према М. Боначић: Интеркатедарски сусрет катедри за казнено право и казнено процесно право. Хрватски лјетопис за казнено право и праксу, Загреб, број 1/2007. године, стр. 347-367.

правну способност која је одвојена од способности чланова друштва. Постојање имовине друштву би требало да омогући да сноси грађанску и кривичну одговорност у обиму те имовине. Закон уноси и промјене у колективну казнену одговорност, прописујући да ће предузеће бити гоњено за преварно представљање везано за регистрацију и давање лажних финансијских извода (дијелови 206-209). Овим законом је прописано кажњавање државних органа који су директно одговорни за преступ. Гоњење државних органа омогућава одредба везана за казнену одговорност оснивача или акционара, када се државни орган појављује у тој улози.

Доношење Закона о предузећима отворио је пут за увођење одговорности правних лица за кривична дјела. Она је уграђена у Кривични законик из 1979. (КЗ) измјенама које су донијете 14.03.1997. године.⁵⁸² Законик је у члану 30. прописао да предузеће, установа, државни орган или организација која врши јавна овлашћења дјелују штетно по друштво, ако је такав акт предвиђен као кривично дјело носе кривичну одговорност. За ова кривична дјела закон прописује само новчану казну (чл. 31. КЗ). На овај начин, са мало одредби одређена су правна лица која одговарају за кривична дјела, да су одговорна само за она дјела за која је то у закону изричито прописано и да се кажњавају само новчаном казном.

Овим је уведен директни модел кривичне одговорности као „одговорност персонификованог друштвеног система.“⁵⁸³ Овај модел је заснован на јапанској варијанти теорије објективне одговорности. Према овој теорији кривична одговорност правног лица је кривична одговорност цијелог правног лица. Правно лице, као персонификација бића друштвеног система, има свијест и дјелатност, сопствену кривичну способност и способност сношења кривице.

Ову колективну свијест и дјелатност не треба мијешати са свијешћу и дјелатношћу појединца. Овај систем оправдава садашњи казнени систем на два нивоа који дозвољава директно гоњење у циљу кажњавања предузећа, с тим да није неопходно да се претходно утврди да ли је неки појединац био крив или није. Сходно директној одговорности у пракси, тужилац и суд би морали да испитују стање свијести и радње одређеног појединца у циљу проналажења да ли је

⁵⁸² Criminal Law People's Republic of China, General provisions (1997-03-4), preuzeto sa <http://www.giprs.org>

⁵⁸³ He Bing Song: Кривично дело и кривична одговорност правног лица 425 (1991), према М. Врховшек, Коментар Закона о одговорности правних лица за кривична дела, оп. цит. стр. 43.

предузеће криво на основу „политике пословања предузећа“ или „опште управљачке одговорности и политике предузећа.“⁵⁸⁴

13. МАКЕДОНИЈА

Република Македонија је у свој правни систем увела институт кривичне одговорности правних лица измјенама и допунама Кривичног законика у марту 2004. године. Законодавац се није определио за њено уређење посебним законом, већ је то учинио допунама важећег Кривичног законика из 1996. године (КЗ).⁵⁸⁵ Одредбе општег дијела законика важе за сва кривична дјела прописана у законима Републике Македоније, што значи и за кривичну одговорност правних лица. Кривично дјело је дефинисано као противправно дјело које је законом одређено као кривично дјело и чија обиљежја су одређена законом.⁵⁸⁶

Дефиниција правног лица је дата у чл. 122. ст. 6. КЗ, а ст. 7. дефинише одговорно лице у правном лицу. Правна лица су: Република Македонија, јединице локалне самоуправе, политичке странке, јавна предузећа, предузећа, установе и друге асоцијације, фондови, финансијске организације, као и друге заједнице и организације утврђене законом и организације којима се признаје својство правног лица.

Страна правна лица су: јавна предузећа, установе, фондови, банке, компаније или било који други облик организовања у складу са законима стране земље који се односе на ефикасност економских, финансијских, банкарских, трговинских, услужних и других активности, и које има сједиште у другој држави, или филијалу у Републици Македонији, или је основано као међународно удружење, фонд, банка или установа.

Одговорним лицем у правном лицу сматра се лице коме је с обзиром на његове функције, или на основу посебних овлашћења у правном лицу, повјерен одређени круг питања која се тичу извршавања законских прописа, односно прописа који су донијети на основу закона или општег акта правног лица, на

⁵⁸⁴ М. Врховшек: Коментар закона о одговорности правних лица за кривична дјела, оп.цит. стр.43

⁵⁸⁵ Кривичен законик-пречистен текст, („Службен весник на Република Македонија” бр. 37/96, 80/99, 4/2002, 43/2003, 19/2004 и одлука на Уставен суд: „Службен весник на Република Македонија” бр. 48/2001 године)

⁵⁸⁶ Чл. 7 Законика.

управљање, коришћење и располагање имовином, менаџмент производње или неких других процеса, односно надзор над њима.

Од кривичне одговорности правних лица изузета је само држава Македонија. Сва страна правна лица су такође кривично одговорна ако дјело почине на македонској територији, без обзира да ли имају своје представништво или подружницу која врши дјелатност на њеној територији.

У поглављу о правним лицима закон користи појам кривична одговорност правних лица, а не одговорност правних лица за кривична дјела (поглавље 5.). Правно лице је кривично одговорно (чл. 28. - а.) за дјела прописана у посебном дијелу законика, или у другим законима којима су прописана кривична дјела. Одговорност правног лица постоји и ако је до извршења дјела дошло радњом или пропуштњем дужног надзора од стране органа управљања или одговорног лица у правном лицу, или у другом лицу које је било овлашћено да поступа у име правног лица у оквиру својих овлашћења, или када је оно прекорачило своја овлашћења ради остварења користи за правно лице. Дакле, ради се о изведеној кривичној одговорности правног лица из одговорности физичког лица. Кривична одговорност правног лица не искључује одговорност физичког лица као починиоца кривичног дјела.

За кривични дјела правном лицу могу се изрећи слjedeће казне: 1) новчана казна; 2) привремена забрана вршења одређене дјелатности; 3) трајна забрана вршења одређене дјелатности и 4) престанак правног лица.⁵⁸⁷

Законом је прописан минимум и максимум новчане казне, а за кривична дјела почињена из користољубља или којима је причињена велика штета може се прописати новчана казна до двоструког износа максимума ове казне, или у размјери са висином причињене штете, или прибављене користи, али највише до двадесетоструког износа. Ако се новчана казна не плати у остављеном року, она се наплаћује принудно.

Занимљиво је рјешење наплате изречене новчане казне која се не може наплатити принудно јер правно лице нема имовине или је престало да постоји прије извршења казне. Тада се казна извршава од имовине оснивача правног лица, сразмјерно уложеним средствима, односно код привредног друштва од имовине акционара, односно улагача сразмјерно њиховим удјелима. Овакво рјешење је

---

⁵⁸⁷ Чл. 96 г. Законика.

потпуно супротно природи привредних друштава и одвојености њихове имовине од имовине оснивача и акционара. Због тога представља опасан преседан који се може одразити на слободу привређивања и страна улагања. Друга је ствар ако би се ово дозволило код пробијања правне личности и мијешања имовине, када би то било оправдано. С обзиром да се ово тешко доказује, чини се да се на овај начин желио премостити тај проблем, што се тешко може оправдати научним аргументима.

На исти начин се покушава ријешити и немогућност одузимања противправне имовинске користи. Ово упућује на чврст став законодавца да је овакво рјешење шире прихватљиво. Овдје су контраверзе веће, јер та корист може бити тако велика да потпуно опустоши имовину акционара и оснивача правног лица. Они то углавном, приликом његовог оснивања или улагања у акције, нису имали у виду. Поготово што им закони који се примјењују на оснивање правних лица не прописују ту одговорност личном имовином.

Привремена забрана обављања одређене дјелатности може се изрећи у трајању од једне до три године. Она се изриче заједно са новчаном казном, ако је приликом вршења дјелатности правног лица почињено кривично дјело за које је физичком лицу прописана новчана казна или казна затвора до три године, а због начина извршења кривичног дјела произилази опасност од поновљеног вршења таквог или сличног дјела.

Трајна забрана обављања одређене дјелатности је знатно тежа казна која зависи од тежине казне запријеђене физичком лицу и такође се изриче заједно са новчаном казном. Овдје је услов да је за кривично дјело физичком лицу прописана казна затвора од најмање три године затвора, а од начина извршења произилази опасност од поновног вршења истог или сличног кривичног дјела. Ову казну суд такође изриче и ако је извршено кривично дјело након претходне осуде којом је правном лицу изречена мјера забране вршења дјелатности. Законодавац је од казне привремене и трајне забране вршења дјелатности изузео правна лица која су основана законом и политичке партије.

Као најтежа казна је казна престанак правног лица, чије изрицање је могуће само ако је физичком лицу за конкретно кривично дјело запријеђена казна затвора од пет година, уз кумулативно испуњење истих околности под којима је дјело извршено, као и код претходне двије казне. И ова се казна изриче заједно са

новчаном казном, а изрећи ће се и када је раније изречена казна трајне забране вршења дјелатности.

Условна осуда је прописана као посебна санкција и закон омогућава (члан 96. г.) да „суд може да одреди условно одлагање извршења“ казне за вријеме које зависи од врсте прописане казне. Предвиђена је и „конфискација“ имовине, имовинске користи и одузимање предмета, а и посебни рокови застарјелости кривичног гоњења.

Правна лица су одговорна у случајевима прописаним у Посебном дијелу кривичног законика или у другом закону који прописује кривична дјела. Кривична дјела за које се правно лице може сматрати одговорним укључују кривична дјела против животне средине, преваре, кријумчарење, прање новца, трговину људима, итд.

Поступак против правних лица прописан је у Закону о кривичном поступку.⁵⁸⁸ Закон прописује да након поднесене пријаве против одговорног лица или представника правног лица, ако постоји основана сумња надлежни јавни тужилац може да захтјева покретање кривичног поступка за исто кривично дјело против правног лица. Јавни тужилац може одлучити да не покрене кривични поступак или да одустане од кривичног гоњења, уколико правно лице нема имовине или је она тако мала да не може да покрије трошкове кривичног поступка, или ако је покренут стечајни поступак против правног лица. За кривично дјело које је починило правно и физичко лице води се јединствен поступак. Уколико оправдани разлози то захтијевају поступак се може и раздвојити. Донесена пресуда мора бити уписана у кривични уписник правних лица.

У току четири године од ступања на снагу Кривичног законика јавни тужилац је одлучио да покрене поступак само у једном од десет случајева у којима је била могућа кривична одговорност правних лица.⁵⁸⁹ До овог дана нема ни једне правноснажне одлуке за било које дјело као што је пореска утаја од стране правног лица. Ова ситуација указује како концепт кривичне одговорности правних лица није правилно имплементиран у Републици Македонији.⁵⁹⁰

⁵⁸⁸ Закон о кривичном поступку, („Службен весник на Република Македонија“ бр. 15/2005.)

⁵⁸⁹ Владо Камбовски: Кривична одговорност правних лица-компаративна истраживања, Скопље, 2007., стр. 18.

⁵⁹⁰ Voislav Stojanovski: Criminal Liability of Legal Persons in the Republic of Macedonia, preuzeto sa www.law.muni.cz

14. РУСИЈА

Руско кривично право не прихвата кривичну одговорност правних лица. Одређени облици административних санкција су једини који се примјењују за повреду прописа о пословању привредних субјеката. По одређеним карактеристикама оне су најсличније њемачкој прекршајној одговорности.

Законик Руске Федерације (РФ) о административним прекршајима⁵⁹¹ од 30.12.2001. године штити законите економске интересе физичких и правних лица, друштва и државе од административних прекршаја. Административним прекршајем (у даљем тексту прекршај) сматра се противправно вино чињење (нечињење) физичког или правног лица, за које је Законом РФ или законима субјеката о административним прекршајима установљена административна одговорност.

Правно лице сматра се одговорним за извршење прекршаја, ако се утврди да је било у могућности да поштује правила и норме, за чију је повреду Законом или законима субјеката РФ предевиђена административна одговорност, или то лице није предузело све мјере на њиховом спречавању. Административној одговорности подлијеже одговорно лице у случају извршења прекршаја у вези неизвршења или злоупотребе својих службених овлашћења. Кажњавање правног лица не ослобађа од административне одговорности физичко лице, исто као што и подвргавање административној или кривичној одговорности физичког лица не ослобађа административне одговорности за дати прекршај правно лице.

Страна правна лица која на територији Русије почине административни прекршај одговарају по општим правилима. Закон прописује одговорност и код трансформације, подјеле, спајања и припајања правних лица.

За прекршаје су прописане санкције као што су укор, новчана казна, одузимање предмета употребљених за извршење прекршаја или који су њиме настали, забрану дјелатности, а које се опет дијеле на главне и споредне.

Кривични законик Руске Федерације⁵⁹² (КЗ РФ) из 1996. године примјењује се само на физичка лица. Међутим, у његовом уводу наведено је да се

⁵⁹¹ „ Кодекс РФ об административных правонарушениях от 30-12-2001 № 195-ФЗ,, преузето са: www.russian.criminal-code.com, и www.consultant.ru

⁵⁹² Кривични законик РФ је донијет у Државној думи 24. маја 1996. године, одобрен од Савјета Федерације 5. јуна 1996. године.

он заснива на Уставу Руске Федерације и општепризнатим принципима и нормама међународног права.

Управо позивање на те норме и све већи развој руске привреде и прилагођавање облика привредних друштава оним који су познати и у европским државама, водило је без сумње увођењу казнене одговорности правних лица кроз административне прекршаје. Она је тако уређена, како по обиму, тако и по санкцијама које прописује, да се приближава и одговорности правних лица за кривична дјела која постоји у другим европским законодавствима.

15. СРБИЈА

Казнена одговорност правних лица имала је у Србији одређену традицију, јер је правни систем предвиђао одговорност за привредне преступе као посебну врсту кажњивих дјела која по својим карактеристикама нису била ни кривична дјела ни прекршаји. Осим ове одговорности, постојала је и прекршајна одговорност правних лица. Република Србија је 1991. преузела Закон о привредним преступима СФРЈ из 1977. године који је привредне преступе дефинисао као повреде прописа о привредном и финансијском пословању.

Међутим, привредни преступи и прекршаји нису били задовољавајући одговор на актуелну потребу кажњавања правних лица за казнена дјела. Правна лица не треба кажњавати само за повреду привредне и финансијске дисциплине него и за њихову криминалну дјелатност, а то значи за кривична дјела предвиђена кривичним законодавством. То је уосталом био и један од услова које је Србија преузела ратификовањем већег броја конвенција које намећу обавезу увођења одговорности правних лица за кривична дјела.

Осим тога у поступку придруживања Европској унији она је у обавези да прихвати и њену правну тековину комунитарно право. Као што смо видјели дио тог права је и одређење појма кривичног дјела правног лица и одговорности правних лица за кривична дјела. Поред тога и правна наука је већ дуже вријеме била на становишту да је такву одговорност потребно прихватити, па су све ово претпоставке које су омогућиле њено увођење. У Уставу Републике Србије⁵⁹³ из 2006. године није било одредби које би представљале сметњу за увођење

⁵⁹³ Службени гласник Републике Србије број 83/2006 од 30.09.2006. године

кривичне одговорности правних лица, а Кривични законик⁵⁹⁴ из 2005. године (КЗ) је за то остављао довољно простора. Тако је у октобру 2008. године донијет посебан Закон о одговорности правних лица за кривична дјела,⁵⁹⁵ који је ступио на снагу 04.11.2008. године (у даљем тексту ЗОПЛКД).

Као што видимо, српски законодавац се определијелио да ову материју уреди посебним законом, а не као поједина законодавства у оквиру кривичних закона. Сматрамо да је ово оправдано, јер је то рјешење потпуније, прецизније и боље изражава специфичност ове одговорности. Одредбе општег дијела Кривичног законика и оне које се тичу кривичног дјела и начела законитости односе се и на кривична дјела правних лица.⁵⁹⁶ Законом о измјенама и допунама Кривичног законика⁵⁹⁷ из септембра 2009. године измијењен је наслов изнад члана 12. тако да гласи „Одговорност правних лица за кривична дела.“ Сам тај члан је измијењен тако да прописује да се одговорност правних лица за кривична дјела, као и санкције правних лица за кривична дјела уређују посебним законом (члан 4. Закона о измјенама и допунама Кривичног законика). Овим је, истина након ступања на снагу ЗОПЛКД, изричито створен основ за постојање одговорности и кривичних санкција ван кривичног законика.

Законом су уређени услови одговорности правних лица за кривична дјела⁵⁹⁸, кривичне санкције које се могу изрећи правним лицима и правила поступка у којем се одлучује о одговорности правних лица, изрицању кривичних санкција, доношењу одлуке о рехабилитацији, престанку мјере безбједности или правне посљедице осуде и извршењу судских одлука. Дакле, сам закон није у потпуности материјалноправне природе као што би се то очекивало и по његовом називу слиједило. Ту су унесене и одредбе поступка, што је оправдано због његове специфичности и не разликује се од других закона сусједним земљама. Међутим, може се оправдано поставити питање зашто се те одредбе не налазе у Закону о кривичном поступку⁵⁹⁹ јер се он води јединствено против физичког и правног лица.

⁵⁹⁴ Службени гласник Републике Србије бр. 85/2005 од 29.9.2005. године и 72/2009 од 31.8.2009. године.

⁵⁹⁵ Службени гласник Републике Србије број 97/2008 од 23.10.2008. године.

⁵⁹⁶ Чл. 2, 13, 14 Законика.

⁵⁹⁷ „Службени гласник Републике Србије“ бр. 72/09 од 31.8.2009. године.

⁵⁹⁸ М. Врховшек, Одговорност правних лица за кривична дела, Архив за правне и друштвене науке, Београд, број 3-4/2007. године, стр. 299-341.

⁵⁹⁹ М. Шкулић, Законик о кривичном поступку, Београд, 2009. године, стр.18-21.

Овај закон се примјењује на домаће и страно правно лице које одговара за кривично дјело учињено на територији Републике Србије. Његова примјена је предвиђена и на страно правно лице које одговара за кривично дјело учињено у иностранству на штету Републике, њеног држављанина или домаћег правног лица, као и на домаће правно лице за кривично дјело учињено у иностранству. До његове примјене неће доћи једино ако су испуњени посебни услови за кривично гоњење из члана 10. став 1. Кривичног законика. У овој одредби може бити спорно да ли се законодавство једне државе може примијенити за кривична дјела почињена на територији друге државе, ако та држава уопште не познаје одговорност правних лица за кривична дјела.

Закон није дао посебну дефиницију правног лица већ је само одредио да је то домаћи или страни правни субјект који се по позитивном праву Републике сматра правним лицем. То су прије свега привредна друштва, која према Закону о привредним друштвима⁶⁰⁰ имају својство правног лица. У смислу овог закона (чл. 2.), то су: ортачко друштво, командитно друштво, друштво са ограниченом одговорношћу и акционарско друштво (отворено и затворено). Осим ових форми, законом се могу одредити и друге правне форме друштва, односно предузећа. Осим тога, то су и сва правна лица којима правни поредак Србије даје то својство.

Од кривичне одговорности⁶⁰¹ искључене су Република Србија, аутономна покрајина, односно државни органи и органи аутономне покрајине и јединице локалне самоуправе. Друга правна лица којима је законом повјерено вршење јавних овлашћења не могу одговорати за кривично дјело учињено у вршењу јавних овлашћења.⁶⁰² Вршење јавних овлашћења је основ искључења одговорности и код других правних лица. Код органа локалне самоуправе се претпоставља да она претежно врше јавна овлашћења, а код других правних лица одговорност је искључена само ако су та овлашћења законом повјерена и ако је кривично дјело извршено у вршењу тих овлашћења.

Својство одговорног лица је дато физичком лицу коме је правно или фактички повјерен одређени круг послова у правном лицу, као и лицу које је овлашћено, односно за које се може сматрати да је овлашћено да поступа у име правног лица. Ова се дефиниција разликује од оне која је за одговорно лице дата у

⁶⁰⁰ Службени гласник Републике Србије број 125/2004.

⁶⁰¹ М. Врховшек, Кривична одговорност државе, Архив за правне и друштвене науке, Београд, број 1-2/2008. године, стр. 107-131.

⁶⁰² Чл. 3 ЗОПЛКД.

члану 112. став 5. Кривичног законика па је сам појам одговорног лица шири. Дакле, закон је ограничио одговорност првих лица само на она кривична дјела која учине физичка лица која имају својство одговорног лица. Ако нема тог својства нема ни одговорности правног лица за кривично дјело без обзира што је оно учињено од стране физичког лица⁶⁰³.

Закон прихвата концепт изведене субјективне одговорности јер одговорност правног лица за кривично дјело изводи из кривице одговорног лица за почињено кривично дјело у оквиру његових послова, односно овлашћења које је учинило у намјери да за правно лице оствари корист (чл. 6. ст. 1.). Одговорност правног лица постоји и ако је због непостојања надзора или контроле од стране одговорног лица омогућено извршење кривичног дјела у корист правног лица од стране физичког лица које дјелује под надзором и контролом одговорног лица.⁶⁰⁴

Одговорност правног лица заснива се на кривици одговорног лица. Пошто се одговорност правног лица заснива на кривици физичког лица, то за одговорност правног лица није потребно да одговорно физичко лице буде и осуђено за кривично дјело које представља основ одговорности правног лица. Ова одговорност правног лица је самостална јер правно лице одговара за кривично дјело одговорног лица и ако је кривични поступак против одговорног лица обустављен или је оптужба против њега одбијена. Промјена форме, престанак правног лица, прије или после окончања кривичног поступка не ослобађа одговорности, односно примјене кривичне санкције, његовог правног сљедбеника. Стечај правног лица не утиче на његову одговорност за кривична дјела које учини прије и у току стечајног поступка.

Одговорност правног лица постојаће и за покушај кривичног дјела ако су испуњени услови из члана 6. закона, под условом да је покушај кажњив. За правно лице које је спријечило извршење кривичног дјела закон прописује могућност ослобађања од казне (чл. 10. ст. 3.). Сходно одредбама чл. 56. ст. 1. т. 2. КЗ, које се примјењују и на одговорност правних лица за кривична дјела, ово омогућава и његово блаже кажњавање за покушај кривичног дјела.⁶⁰⁵

⁶⁰³ М. Ђорђевић, Кривична одговорност правних лица, Београд, 1968. године, стр. 111-114.

⁶⁰⁴ М. Врховшек, Одговорност правних лица за кривична дела, Архив за правне и друштвене науке, Београд, број 3-4/2007. године, стр. 299-341.

⁶⁰⁵ И. Симовић Хибер, Кривична одговорност правних лица и привредни преступи—да ли је разликовање само термилошке природе, Анали Правног факултета у Београду, Београд, број 3/1995. године, стр. 210-214.

Закон даје и посебан појам продуженог кривичног дјела, који се допуњава елементима продуженог кривичног дјела датим у чл. 61. ст. 1. КЗ. Да би постојала одговорност за продужено кривично дјело треба да се ради о више кривичних дјела која су извршила два или више одговорних лица, под условом да она представљају цјелину у смислу горе цитираног члана Кривичног законика. Саму суштину конструкције продуженог кривичног дјела, његов смисао постојања, донекле доводи у питање прописивање да се казна за то дјело може поштристи до двоструког законом прописаног износа. Ако би се прихватило да су два кривична дјела учињена у стицају, а не као продужено кривично дјело, тада би се правном лицу могла изрећи јединствена новчана казна у висини збира утврђених казни (чл. 17.). Овим је изједначено кажњавање за стицај и продужено кривично дјело. На тај начин се учинилац кривичног дјела у стицају, што је тежи облик, изједначава са учиниоцем продуженог кривичног дјела као привилеговане форме кривичног дјела.

Према правном лицу могу се примјенити кривичне санкције: а) казна, б) условна осуда, и в) мјере безбједности.⁶⁰⁶ Закон је као главне казне прописао сљедеће казне: а) новчана казна и б) престанак правног лица.⁶⁰⁷ Новчана казна и престанак правног лица могу се изрећи само као главне казне. Новчана казна се изриче у одређеном износу у оквиру прописаног општег минимума и максимума те казне. Конкретна казна до одређеног износа изриче се у зависности од дужине казне затвора која је прописана за конкретно кривично дјело.⁶⁰⁸ Законом је прописан начин одмјеравања (чл. 15.), услови за ублажавања (чл. 16.) новчане казне и њено одмјеравање за стицај кривичних дјела (чл. 17.).

Казна престанка правног лица, као најтежа казна за правна лица, може се изрећи ако је дјелатност правног лица у цјелини или у знатној мјери била у функцији вршења кривичних дјела. Овим је она ограничена на најтеже облике понашања правних лица која чине кривична дјела. Она се извршава тако што се по правноснажности пресуде којом је изречена ова казна спроводи поступак ликвидације, стечаја или престанака правног лица на други начин. Коначан престанак правног лица наступа његовим брисањем из регистра који води надлежни орган.

---

⁶⁰⁶ Чл. 12. ЗОПЛКД.

⁶⁰⁷ Чл. 13. ЗОПЛКД.

⁶⁰⁸ Чл. 14. ЗОПЛКД.

Могућност изрицања условне осуде је уређена на сличан начин као и за физичка лица, а као и у другим сличним законима у другим државама. Међутим занимљиво је да суд може одредити да се правно лице коме је изречена условна осуда стави под заштитни надзор за одређено вријеме у току времена провјеравања. Заштитни надзор може обухватити једну или више следећих обавеза: 1) организовање контроле у циљу спречавања даљег вршења кривичних дјела; 2) уздржавање од пословних активности, ако то може бити прилика или подстицај за поновно вршење кривичних дјела; 3) отклањање или ублажавање штете причињене кривичним дјелом; 4) обављање рада у јавном интересу и 5) достављање периодичних извештаја о пословању органу надлежном за извршење заштитног надзора. Ово је добро рјешење али које тражи постојање јаким контролних механизма и ангажовање знатних финансијских средстава. Од тога колико се могу испунити ове претпоставке, зависиће и његово практично провођење.

За кривична дјела за која су одговорна правна лица могу се изрећи следеће мјере безбједности: 1) забрана обављања одређених регистрованих дјелатности или послова; 2) одузимање предмета и 3) јавно објављивање пресуде. Суд може одговорном правном лицу изрећи једну или више ових мјера безбједности када постоје услови за њихово изрицање предвиђени законом. Мјере безбједности одузимање предмета и јавно објављивање пресуде могу се изрећи ако је одговорном правном лицу изречена условна осуда.

Правно лице које је оглашено кривим и пресуда постала правоснажна могу погодити правне посљедице осуде. Правне посљедице могу бити двојаке јер се састоје у престанку и губитку или забрани стицања одређених права. Правне посљедице осуде које се односе на престанак или губитак одређених права су: 1) престанак вршења одређене дјелатности или послова и 2) губитак одређених дозвола, одобрења, концесија, субвенција или других облика подстицаја који се дају одлуком државног органа или органа јединице локалне самоуправе.

Осуда правног лица за одређено кривично дјело може имати за правну посљедицу престанак, односно губитак одређених права или забрану стицања одређених права. Ове посљедице зависе од одлуке суда и не наступају по сили закона. Оне наступају даном правоснажности пресуде којом је изречена новчана казна.

Правне посљедице осуде које се састоје у престанку или губитку одређених права су: 1) престанак вршења одређене дјелатности или послова и 2) губитак одређених дозвола, одобрења, концесија, субвенција или других облика подстицаја који се дају одлуком државног органа или органа јединице локалне самоуправе.

Правне посљедице које се састоје у забрани стицања одређених права су: 1) забрана вршења одређене дјелатности или послова; 2) забрана учешћа у поступку јавних набавки; 3) забрана учешћа у поступку приватизације привредних субјеката; 4) забрана стицања одређених дозвола, одобрења, концесија, субвенција или других облика подстицаја који се дају одлуком државног органа или органа јединице локалне самоуправе. Оне се могу прописати у трајању најдуже до десет година.

Закон није посебно прописао посебна кривична дјела или круг кривичних дјела за која правно лице може да одговара, већ је ту одговорност прописао за сва кривична дјела из посебног дијела Кривичног законика и других закона, ако су испуњени услови за одговорност правног лица предвиђени овим законом. Овим је испоштовано начело законитости у прописивању кривичних дјела, на начин како то чини и већа група европских законодавстава.

Посебним одредбама уређена је законска и судска рехабилитација и застарјелост извршења казне и мјера безбједности. У погледу застарјелости кривичног гоњења примјењују се одредбе Кривичног законика.

Закон садржи и посебне одредбе о кривичном поступку против правних лица.⁶⁰⁹ Овим одредбама није уређен цио поступак, већ само одређене специфичности које се односе на правна лица, док се у претежном дијелу прописује сходна примјена одредаба Законика о кривичном поступку. Као што смо већ видјели, слична рјешења су присутна и у већини упоредних законодавстава. Кривични поступак се покреће оптужним актом јавног тужиоца, пред надлежним редовним судом. Начело опортунитета значајно је проширено јер јавни тужилац може, цијенећи законом прописане околности, из разлога цјелисходности одбацити кривичну пријаву против правног лица за кривична дјела за која је предвиђена новчана казна или казна затвора до три године. За исто кривично дјело против правног лица и одговорног лица, по правилу, води се

---

⁶⁰⁹ Део други, чланови 35. до 54. ЗОПЈКД.

јединствен поступак и доноси једна пресуда. Одвојени поступак само против правног лица провешће се само ако није могуће покренути и водити поступак против одговорног лица. Такође, ако је правно лице престало да постоји, поступак се може покренути и водити само против правног лица.

Окривљено правно лице у кривичном поступку заступа представник. Он је својеврсна персонификација окривљеног, јер у његову корист предузима све радње које може предузети окривљени. Правно лице мора имати представника, који је овлашћен на основу закона, другог прописа или одлуке надлежног органа да заступа правно лице. Ако правно лице не узме представника тада му га поставља суд, а његови трошкови се подмирују из трошкова кривичног поступка. Улога представника правног лица је различита од улоге браниоца, кога правно лице може али и не мора имати и кога ангажује по свом слободном избору и процјени о потреби да га има.

16. ЦРНА ГОРА

У процесу придруживања ЕУ Црна Гора је била обавезна да своје законодавство усклади са актима који је у том процесу обавезују, а о којима је већ било ријечи. Зато је увела и одговорност правних лица за кривична дјела, јер је то једна од обавеза која произилази из тих аката. Овим је напустила концепт привреднопреступне одговорности, а привредне преступе је превела у прекршаје. Одговорност правних лица за кривична дјела уведена је чл. 31. Кривичног законика Црне Горе,⁶¹⁰ (КЗ ЦГ) који је донијет децембра 2003. године. Он садржи само начелну одредбу (чл. 31.) да ће одговорност правних лица за кривична дјела, као и санкције за њих бити предвиђене законом, а кривична дјела за која може бити одговорно правно лице законом бити прописана.

Скупштина Црне Горе донијела је Закон о одговорности правних лица за кривична дјела⁶¹¹ (ЗОПЛКД) у децембру 2006. године, који је ступио на снагу 1. јануара 2007. године. Овим законом је та материја детаљније регулисана. Одговорност правних лица за кривична дјела није у Црној Гори уведена у оквиру кривичног законодавства у ужем смислу (КЗ) већ је та материја, због бројних

⁶¹⁰ „Службени лист РЦГ“, бр. 70/2003

⁶¹¹ „Службени лист РЦГ“ бр. 2/2007 и 13/2007

специфичности правног лица као субјекта кривичног дјела, регулисана посебним законом који, у ствари, садржи специјално кривично право за правна лица.⁶¹²

Закон садржи материјално-правне и процесно-правне одредбе. Материјално-правне одредбе регулишу услове одговорности правног лица за кривично дјело, његовог одговорног лица и кривичне санкције за правна лица. Ово би по садржају био његов општи дио, у погледу кога се за многа питања сходно примјењују одредбе Општег дијела КЗ ЦГ и споредно кривично законодавство. У дијелу који се односи на кривични поступак прописане су одредбе које садрже специфичности тог поступка, док је у вези са осталим процесним питањима прописана сходна примјена одредаба Законика о кривичном поступку.

Појам правног лица које може да одговара за кривично дјело дат је у чл. 4. ст. 1. ЗОПЛКД. Према овој одредби, правно лице је: привредно друштво и дио страног друштва, јавно предузеће, јавна установа, домаћа и страна невладина организација, инвестициони фонд, други фонд (осим фонда који искључиво врши јавна овлашћења), спортска организација, политичка партија, као и друго удружење или организација која у оквиру свог пословања стално или повремено остварује или прибавља средства и њима располаже.

Као већина законодавстава и црногорски закон од одговорности изузима Републику Црну Гору, државне органе и органе локалне самоуправе. Осим тога, од ове одговорности је изузето и правно лице коме је законом повјерено вршење јавних овлашћења за кривично дјело које је учињено у вршењу тих овлашћења.⁶¹³ Само вршење јавних овлашћења је основ искључења одговорности и код других правних лица. Разлика је у томе што се код органа локалне самоуправе претпоставља да претежно врше јавна овлашћења, док је код других правних лица одговорност искључена само у случају ако су им та овлашћења повјерена и ако је кривично дјело учињено у њиховом вршењу.⁶¹⁴

Основна полазна концепција у погледу одговорности правног лица је изведена и индиректна одговорност која се заснива на кривичном дјелу физичког лица. Према закону, правно лице одговара за кривично дјело одговорног лица које

⁶¹² З. Стојановић, R. Shine, Коментар закона о одговорности правних лица за кривична дјела, Подгорица, 2007. године, стр.15

⁶¹³ Чл. 2 Закона.

⁶¹⁴ З. Стојановић, Richard Shine, Коментар закона о одговорности правних лица за кривична дјела, оп. цит. стр. 46.

дјелујући у име правног лица у оквиру својих овлашћења учини у намјери да за то правно лице оствари какву корист.⁶¹⁵ Да би постојала одговорност правног лица, ови услови морају бити кумулативно испуњени. Правно лице одговара за кривично дјело свог правног лица, а не за сопствено кривично дјело. Основ његове одговорности је кривично дјело које је учинило одговорно лице у оквиру својих овлашћења. Услов постојања намјере треба схватити тако да кривично дјело произилази из дјелатности одговорног лица која се предузима у намјери да се за правно лице оствари каква корист. Према овој формулацији, појам користи је одређен веома широко. То може бити било каква имовинска или неимовинска, директна или индиректна корист која не мора да буде и противправна. Одговорност правног лица постоји и онда када је дјеловање тог одговорног лица било у супротности са пословном политиком или налозима правног лица (чл. 5.). Овим се одговорност проширује и на ситуације када је недовољан надзор над радом одговорних лица омогућио да се почини кривично дјело.

Без обзира што се одговорност правног лица заснива на кривичном дјелу физичког лица, осуда физичког лица за кривично дјело због којег одговара и правно лице није услов за одговорност правног лица. Правно лице је одговорно за кривично дјело и ако одговорно лице које је учинило кривично дјело није осуђено за то кривично дјело.⁶¹⁶

По правилу, осуда правног лица ће се заснивати на осуди физичког лица, али може се десити да нема осуде физичког лица за учињено кривично дјело, а да се може утврдити постојање услова за одговорност правног лица. И у овом случају мора бити учињено кривично дјело са свим својим конститутивним општим и посебним обиљежјима. Ако до осуде физичког лица није дошло зато што је примијењен неки од основа искључења противправности или кривице, не може постојати одговорност правног лица зато што не постоји кривично дјело. Ова одредба се односи на процесне сметње за кривично гоњење физичког лица због чега није могло доћи до његове осуде (смрт, процесна неспособност, амнестија и помиловање).⁶¹⁷ Одговорност правног лица не искључује кривичну одговорност одговорног лица за почињено кривично дјело. Ове одговорности су паралелне и комплементарне и зато се међусобно не искључују.

⁶¹⁵ Чл. 5 ЗОПЛКД.

⁶¹⁶ Чл. 6 ЗОПЛКД.

⁶¹⁷З. Стојановић, R. Shine, Коментар закона о одговорности правних лица за кривична дјела, оп. цит. стр. 69.

Појам одговорног лица означава категорију лица чија кривична дјела могу довести до одговорности правног лица под условом да су присутни сви остали неопходни елементи за посебну одговорност. Овај појам је дат у члану 4. тачка 2. закона и он обухвата сва физичка лица којима су повјерени одређени послови у правном лицу, лице које је овлашћено да поступа у име правног лица, као и лице за које се може основано претпоставити да је овлашћено да поступа у име правног лица. Одговорно лице је и физичко лице које као акционар дјелује у име правног лица.

За правна лица су прописане сљедеће врсте санкција: а) казна, б) условна осуда и в) мјере безбједности.⁶¹⁸ Као казне прописане су: а) новчана казна и б) престанак правног лица.⁶¹⁹ Иако закон не познаје споредне казне, прописано је да се ове двије казне могу изрицати само као главне казне. Овим је законодавац очигледно желио да нагласи да се оне не могу изрицати заједно.

Занимљиво је да закон прописује да се новчана казна утврђује зависно од износа штете или прибављене користи. Ако кривичним дјелом није учињена имовинска штета или прибављена противправна имовинска корист или је њихову висину тешко утврдити, суд тада новчану казну одмјерава у одређеном износу који не може бити мањи од хиљаду евра ни већи од пет милиона евра (чл. 14.). У наредном члану 15. прописана је висина новчане казне према запређеној казни затвора за поједино кривично дјело. Закон прописује и начин одмјеравања ове казне, уз посебно набрајање околности које ће се нарочито цијенити (чл. 16.).

Казна престанка правног лица⁶²⁰ може се изрећи ако је дјелатност правног лица у цјелини или у знатној мјери била у функцији вршења кривичног дјела. Са изрицањем ове казне за привредна друштва спроводи се поступак ликвидације, а правно лице престаје да постоји брисањем из регистра надлежног суда или државног органа.

Условном осудом⁶²¹ може се утврдити новчана казна до сто хиљада евра и одредити вријеме провјеравања од једне до три године. Уз осуду се може наложити испуњење одређених обавеза, чије неиспуњење повлачи њено опозивање. Суд може одредити да се правно лице коме је изречена условна осуда

---

⁶¹⁸ Чл. 12 ЗОПЛКД.

⁶¹⁹ Чл. 13 ЗОПЛКД.

⁶²⁰ Чл. 22. ЗОПЛКД.

⁶²¹ Чл. 24-27. ЗОПЛКД.

стави под заштитни надзор за одређено вријеме. Закон предвиђа седам обавеза које чине заштитни надзор.

Суд може изрећи једну или више ових обавеза, а оне се углавном састоје у предузимању мјера којима се отклањају стања и пропусти који доводе до вршења кривичних дјела (сачињавање и спровођење програма дјелотворних, неопходних и разумних мјера у циљу спречавања извршења кривичног дјела...). Ово подразумијева да се те мјере проводе на трошак осуђеног правног лица, што отвара питање да ли је оправдано опозвати условну осуду због немогућности финансирања њиховог извршавања. Ове мјере су добро рјешење, али се тешко проводе и у много богатијим државама, па остаје да се види како ће тећи њихова практична примјена.

Закон прописује и сљедеће мјере безбједности: а) сачињавање и спровођење програма дјелотворних, неопходних и разумних мјера, б) одузимање предмета, в) јавно објављивање пресуде и г) забрана обављања одређених привредних и других дјелатности.⁶²² Закон не одређује сврху мјера нити упућује на сходну примјену КЗ ЦГ. Ово говори да су оне мјере специјалне превенције, да се њихова садржина прилагођава специфичности правних лица, а што је посебно карактеристично за мјеру сачињавања и спровођења програма дјелотворних, неопходних и разумних мјера.

За правно лице, даном правоснажност пресуде којом му је изречена новчана казна наступају сљедеће правне последице осуде: а) забрана обављања дјелатности на основу дозволе, лиценце, овлашћења или концесије издате од стране државних органа и б) забрана добијања дозволе, лиценце, овлашћења или концесије које издају државни органи. Оне се могу прописати у трајању најдуже до десет година. Специфичност овог рјешења је што оне наступају аутоматски по сили закона (*ex lege*), за одређена кривична дјела или код осуде на одређену новчану казну. По своме дејству неке од њих могу да погоде правно лице више него изречена казна. Оне имају одређени казнени карактер, а циљ им је да отклоне опасне ситуације из којих може произаћи поновно вршење кривичних дјела.

Рок застарјелости кривичног гоњења правног лица рачуна се према казни прописаној за одговорно лице које је извршило кривично дјело. Оно се не може предузети када протекне рок застарјелости који је прописан у чл. 124 КЗ ЦГ.

---

⁶²² Чл. 28. ЗОПЛКД.

Закон прописује посебне рокове за застарјелост извршења изречене казне и мјере безбједности.

У прописивању кривичних дјела за која одговарају правна лица законодавац није пошао од листе тих кривичних дјела. Супротно овом рјешењу, које прихватају нека законодавства, он је одредбом чл. 3. ЗОПЛКД круг кривичних дјела за која правна лица могу да одговарају одредио веома широко. Тако правна лица могу да одговарају за сва кривична дјела из посебног дијела КЗ ЦГ и споредног кривичног законодавства Једини услов за то је да су испуњене претпоставке за њихову одговорност коју прописује овај закон.

Значајно је и то да је успостављена посебна казнена евиденција правних лица која су осуђена за кривична дјела. Она је прописана посебним правилником и значајна је за контролу изречених санкција, мјера безбједности, правних посљедица осуде, али и за случај поврата.⁶²³

Против правног и одговорног лица за исто кривично дјело по правилу се спроводи јединствен поступак. Одвојен поступак против правног лица могуће је водити само ако не постоји могућност да се покрене и спроведе поступак против одговорног лица, или је тај поступак већ спроведен. Овлашћење или дискреционо право државног тужиоца да не покрене поступак значајно је проширено. Већина основа за непокретање поступка, који су прописани у чл. 46. ЗОПЛКД, имају циљ да обезбиједи подстицај правном лицу да се усклади са законом, предузимањем одговарајућих мјера. Овлашћење државног тужиоца је ипак ограничено само на кривична дјела за која је прописана новчана казна или казна затвора до три године. Државни тужилац може одложити кривично гоњење из разлога цјелисходности за ограничен број дјела, ако правно лице прихвати да испуни једну или више обавеза које су законом прописане.

Поступак се води пред редовним судовима чија се мјесна надлежност одређује према мјесту извршења кривичног дјела. Од овога је изузетак ако се поступак води само против окривљеног правног лица, када је надлежан суд на чијем окривљено правно лице има сједиште, односно дио окривљеног страног правног лица. Окривљено правно лице у кривичном поступку заступа представник, а оно може поред њега имати и браниоца.

---

⁶²³ Правилник о начину вођења казнене евиденције правних лица, „Службени лист РЦГ“, бр. 23/08.

17. СЛОВЕНИЈА

Од земаља које су настале на простору бивше СФРЈ, Република Словенија је прва прихватила кривичну одговорност правних лица за кривична дјела и увела је у своје законодавство. Ово питање ријешила је на тај начин што ову материју није регулисала у оквиру Кривичног законика, већ је за то донијела посебан закон.

Послије проглашења самосталности 1991. године, Република Словенија је донијела нови Кривични законик (КЗ) који је ступио на снагу 1. јануара 1995. године.⁶²⁴ У њему је постојала одредба која се односила на одговорност правних лица за кривична дјела. Кривични законик није сам уређивао ову кривичну одговорност, већ је то препуштао посебном закону. У члану 33. КЗ је прописивао да закон прописује одговорност правних лица за кривична дјела које је учинилац извршио у име, за рачун или у корист правног лица. Закон је прописивао казне, упозоравајуће санкције и мјере безбједности као и правне посљедице осуде за правна лица. У закону су прописана кривична дјела за која могу одговарати правна лица. Законом су прописане и посебне одредбе о кривичном поступку за правна лица.

Државни збор Републике Словеније донио је 8. јула 1999. године Закон о одговорности правних лица за кривична дјела (Zakon o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja-у даљем тексту ZOPOKD),⁶²⁵ који је ступио на снагу 23.10.1999. године. Касније је потврђен његов пречишћени текст (скраћеног назива ZOPOKD-UPB-1).⁶²⁶

Државни збор Републике Словеније на засиједуњу 20. маја 2008. године донио је нови Кривични законик⁶²⁷ (у даљем тексту КЗ-1), који је ступио на снагу 1. новембра 2008. године. Овај законик доноси бројне промјене и представља корјениту реформу кривичног материјалног права у Републици Словенији. С обзиром да КЗ-1 представља основ за уређење одговорности правних лица за кривична дјела, било је неопходно измијенити и допунити и закон који уређује одговорност правних лица. Ради тога је Државни збор Републике Словеније 17.6.2008. године донио Закон о измјенама и допунама закона о одговорности правних лица за кривична дјела (Zakon o sprembah in dopolnitvah zakona o

⁶²⁴ „Uradni list Republike Slovenije“ št. 63/94, 70/94 (измјене), 23/99 i 40/2004.

⁶²⁵ „Uradni list Republike Slovenije“ št. 59/99, 12/2001, 50/04, 55/08.

⁶²⁶ „Uradni list Republike Slovenije“ št. 98/04 (Uradno prečiščeno besedilo-UPB1).

⁶²⁷ „Uradni list Republike Slovenije“ št. 55/2008.

odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja, у даљем тексту ZOPOKD-B) који је ступио на снагу 1. новембра 2008. године.⁶²⁸

Основ ове одговорности постављен је у Кривичном закону⁶²⁹ из 2008. године у дијелу „Кажњивост правних лица - Одговорност правних лица за кривична дјела.“ Члан 42. КЗ прописује да се кривична одговорност урачунава правном лицу за кривично дјело, које је учинилац извршио у име, за рачун или у корист правног лица и ако је у закону, који уређује одговорност правних лица за кривична дјела, наведено да је правно лице за њега одговорно.

Кривична одговорност правних лица не искључује одговорност физичких лица као извршиоца, подстрекача или помагача истог кривичног дјела. Сама одговорност правних лица за кривична дјела прописана је посебним Законом који уређује одговорност правних лица за кривична дјела, прописује услове за кривичну одговорност, казне, упозоравајуће санкције, односно мјере безбједности и правне посљедице осуде за правна лица.

Законом о одговорности правних лица за кривична дјела (ZOPOKD)⁶³⁰, ова материја је свеобухватно регулисана. Закон се састоји из пет дијелова: уводне одредбе, општи дио, посебни дио, поступак, прелазне и завршне одредбе. Одредбе закона прописују услове под којима правно лице одговара за кривично дјело, казне и друге санкције за та дјела, а у посебном дијелу одређују која су то кривична дјела правних лица, посебно наводећи и поглавља са члановима Кривичног законика. У четвртом поглављу закон је прописао и поступак примјене, али је у чл. 42. предвидио и сходну примјену Закона о кривичном поступку, ако у овом Закону није друкчије прописано и ако се поступак води против правних лица.

Основ одговорности правног лица, је извршење кривичног дјела од стране учиниоца у име, за рачун или у корист правног лица: а) извршењем противправне одлуке, налога или одобрења његових управљачких или надзорних органа; б) ако су ти органи утицали на извршиоца или му омогућили да почини кажњиву радњу;

⁶²⁸ В. Јакулин, Одговорност правних лица за кривична дјела у француском и словеначком праву, самостално дјело, Љубљана 2009. године, стр. 2.

⁶²⁹ Чл. 2. Kazenskega zakonika.

⁶³⁰ Zakon o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja (ZOPOKD), («Uradni list RS», št.59-2791/99, од 23.07.1999., Popravek ZOPOKD, „Uradni list RS“, št. 12/2000 од 11.12.2000., Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja (ZOPOKD-B) „Uradni list RS“ št. 50/04 од 6.5.2004., пречишћени текст ZOPOKD од 17. јуна 2004., Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja (ZOPOKD-B) од 17.6.2008. године, које су ступиле на снагу 01.11.2008. године.

в) ако је прибавио противправну имовинску корист из кривичног дјела или предмете настале кривичним дјелом и г) ако су његови управљачки или надзорни органи пропустили дужни надзор над законитошћу рада подређених лица.⁶³¹

Ова последња одредба (г) је посебно значајна јер говори да правно лице није одговорно за радњу учиниоца, већ да његова одговорност има властите темеље. Правно лице је одговорно ради свог сопственог доприноса у настанку забрањене посљедице или одржавању противправног стања, које се испољава у насталој посљедици. Правно лице не може увијек предузети радње физичког лица које су у кривичном закону прописане као кривична дјела, што значи да правно лице не може преко својих органа одлучујуће учествовати у кривичном дјелу. Понашања органа правног лица, које се испољава код кривичног дјела злоупотребе овлашћења или пропуштања дужног надзора, представљају основ за успостављање самосталне одговорности. Основ за утврђивање говори нам да се не иде за објективном одговорношћу, него за једним посебним обликом самосталне одговорности који је прилагођен правним лицима.⁶³²

Када постоји основ одговорности правног лица онда је она лимитирано акцесорна. Правно лице одговара и ако починилац није крив или је дјело починио под утицајем силе или опасности за правно лице. За кривична дјела почињена из нехата правно лице је одговорно само ако су његови руководећи или надзорни органи пропустили дужни надзор над законитошћу рада њима потчињених лица. У том случају се правно лице може блаже казнити. Ако у правном лицу осим починиоца нема другог органа који је могао управљати или надзирати учиниоца, одговара правно лице за почињено кривично дјело у границама учиниоцеве кривице. У овом случају одговорност правног лица у потпуности је акцесорна. Одговорност правног лица не искључује одговорност физичких лица за учињено кривично дјело.

Правно лице се кажњава и за покушај кривичног дјела као за свршено кривично дјело, ако је законом прописано да је покушај кажњив. Ако пословодни или надзорни орган добровољно спријечи довршење започетог кривичног дјела, правно лице се може ослободити од казне.

---

⁶³¹ Чл. 4. Закона.

⁶³² В. Јакулин, Одговорност правних лица за кривична дјела у француском и словеначком праву, самостални ауторски чланак, Љубљана 2009. године, стр. 4.

Занимљиво је да закон прописује одговорност за колективно кривично дјело и одређује његова обиљежја. Ово дјело је такво дјело гдје код правног лица постоји исти основ одговорности за више истоврсних и временски повезаних кажњивих радњи више извршилаца. Тада правно лице одговара као да је починило једно кривично дјело.

Када два или више правних лица учествују у кривичном дјелу, а код сваког је присутан неки од законом прописаних основа одговорности, постојаће саучесништво. Тада свако правно лице одговара као да је само одговорно за кривично дјело.

Законом се може прописати одговорност неких или свих врста правних лица. Од одговорности су изузете Република Словенија и јединице локалне самоуправе које имају својство правног лица (тренутно су то у Словенији само општине).

Словеначки закон важи за домаћа и страна правна лица за кривична дјела извршена на њеној територији (чл. 3.). Питање је колико он важи за кривична дјела почињена у иностранству. Многе државе не познају одговорност правних лица за кривична дјела, зато би важење закона за дјела учињена у иностранству дјеловало као незаконито преузимање туђих репресивних овлашћења. Ово би било у супротности са начелом *nullum crimen, nulla poena sine lege*.⁶³³ Зато је законодавац ограничио примјену закона за кривична дјела учињена у иностранству само на случајеве ако су активни и пасивни субјект кривичног дјела истовремено потчињени домаћем правном поретку.

Према ZOPOKD, за почињена кривична дјела могу се изрећи сљедеће главне казне: а) новчана казна, б) одузимање имовине и в) престанак правног лица. Ово је допунио ZOPOKD-B⁶³⁴ са још двије споредне казне: а) забрана учешћа на позивима за подручје јавних набавки и б) забрана трговања акцијама, другим вриједносним папирима или финансијским инструментима на организованом тржишту. Ова одреба показује да су за правно лице прописане три врсте главних казни. Споредне казне могуће је изрећи за ограничен број кривичних дјела, као што су кривична дјела против привреде (глава 24.

⁶³³ В. Јакулин, Одговорност правних лица за кривична дјела у француском и словеначком праву, самостални ауторски чланак, оп.цит. стр. 3

⁶³⁴ Чл. 6. ZOPOKD-B.

Кривичног законика) и коруптивна кривична дјела против службене дужности (глава 26. Кривичног законика).

Висина новчане казне која се може изрећи правном лицу за почињено кривично дјело везана је и ограничена висином затворске казне која је прописана за кривично дјело физичком лицу. Новчана казна је прописана тако што је одређен њен минимум од 10.000 до 1.000.000 евра. Ова казна се може поштрити у случају ако је кривичним дјелом правног лица другоме причињена штета или је правно лице прибавило противправну имовинску корист, до двоструког износа такве користи или штете.

Казна одузимања имовине може се примијенити само рестриктивно за она кривична дјела за која је прописана казна затвора од пет година или тежа казна. Овом казном може се одузети половина или цијела имовина правног лица. Овдје се са правом прави разлика да ли је правно лице у стечају јер та казна не треба да погађа његове повјериоце, па им је омогућено да се намире из одузете имовине.

Престанак правног лица је најтежа казна која се може изрећи у случајевима када је дјелатност правног лица потпуно или претежно била искоришћена за извршење кривичног дјела. Уз ову казну изриче се и казна одузимања имовине, а суд по службеној дужности предлаже и започињање ликвидационог поступка. У овом поступку се из одузете имовине намирују повјериоци. Овакво рјешење је потпуно, не оставља неријешеним начин престанка правног лица и не угрожава повјериоце.

Закон прописује и могућност изрицања споредне казне забране учешћа на позивима за подручје јавних набавки на вријеме од три до десет година. Као споредна казна, забрана трговања акцијама, другим вриједносним папирима или финансијским инструментима на организованом тржишту може се изрећи на вријеме од једне до осам година.

Од осталих санкција, закон прописује и условну осуду која се може изрећи умјесто новчане казне до 500.000 евра. Вријеме провјеравања може да траје од једне до пет година.

Осим казни, правном лицу се могу изрећи и мјере безбједности: а) одузимање предмета⁶³⁵ б) објављивање пресуде, в) забрана обављања одобрене дјелатности правног лица.⁶³⁶

---

⁶³⁵ Према одредби чл. 18. ЗОРОКД примјеном чл. 73. КЗ-1.

Објављивање пресуде се може изрећи само у случају ако би било корисно да јавност сазна за осуду и ако би њено објављивање помогло томе да се отклони опасност за живот или здравље људи или да се осигура безбједност саобраћаја или нека привредна корист. Објављивање се врши у новинама, на радију, телевизији или другим средствима јавног информисања.

Мјера забране обављања одобрене дјелатности може се састојати у забрани производње одређених производа, пословања, промета и производње. Она се изриче ако се оцијени да би даље обављање те дјелатности било опасно за живот или здравље људи, или штетно за привредно и финансијско пословање других правних лица или привреду, или ако је правно лице у посљедње двије године прије извршења кривичног дјела кажњавано за исто или слично дјело. Ова мјера се може изрећи у трајању од шест мјесеци до пет година, рачунајући од правоснажности пресуде.

Ако је правном лицу изречена новчана казна, могу га погодити и сљедеће правне посљедице осуде: а) забрана пословања на основу дозвола, овлашћења или концесија добијених од државних органа и б) забрана стицања дозвола, овлашћења или концесија које додјељују државни органи.⁶³⁷

Закон не прописује посебна кривична дјела која могу починити правна лица. То чини тако што прописује да су правна лица одговорна за сва кривична дјела из посебног дијела Кривичног законика и друга кривична дјела прописана законом. Ипак, правна лица не могу починити сва кривична дјела, већ само она из посебног дијела Кривичног законика која су набројана у члану 25 ЗОРОКД-В.

18. ОСВРТ НА УПОРЕДНОПРАВНА РЈЕШЕЊА

Када посматрамо на који начин су правни системи појединих земаља ријешили питање одговорности правних лица за кривична дјела, уочавамо неколико карактеристика.

Прва карактеристика је да се увођење ове одговорности из енглеског и америчког права (државе *common law* правног система), преко њима блиских правних система држава континенталне Европе, постепено проширило цијелим европским правним простором. Холандско и права скандинавских земаља су по

⁶³⁶ Чл. 18. ЗОРОКД.

⁶³⁷ Чл. 21. ЗОРОКД-УРВ.

угледу на њих била претече прихватања ове врсте одговорности у континенталним правним системима. Под овим и утицајем релевантних универзалних и регионалних међународних конвенција, ту одговорност је постепено прихватила већина европских држава.

Ова законодавства на различите начине одређују која правна лица одговарају за кривична дјела. Једне државе то чине генералном клаузулом прописујући одговорност свих правних лица којим правни поредак те државе признаје то својство (Француска, Хрватска, Словенија, Србија). Друге пак државе посебном одредбом закона, методом енумерације, конкретизују, набрајају која правна лица могу да одговарају за кривична дјела (Швајцарска Холандија, Црна Гора). Заједничко је за сва ова законодавства да изричито од овог облика кривичне одговорности изузимају државу и њене органе. При томе већина закона поред државе изузимају од кривичне одговорности и јединице локалне самоуправе (Швајцарска, Француска, Србија, Црна Гора, Хрватска), неке и политичке партије (Хрватска). Али скоро сва права дозвољавају одговорност јединица локалне самоуправе ако су починиле кривично дјело изван вршења јавних овлашћења.

С друге стране, одређена кривична законодавства се још увијек мање или више одупиру да у свој правни систем уведу одговорност правних лица за кривична дјела. Ту, прије свега мислимо на њемачко, италијанско, грчко, шпанско, португалско и руско законодавство. Ипак, и она познају неки од видова казнене одговорности, најчешће прекршајне или преступне. Овдје би припадао и кинески правни систем.

Друга карактеристика је утицај међународних конвенција и рјешења у другим правним системима и самог права ЕУ. Овај фактор је пресудно утицао на многе правне системе да одговорност правних лица уведу у свој правни поредак (Аустрија).

Трећа карактеристика је да се овај процес успостављања кривичне одговорности правних лица (опште одговорности или одговорности само за поједине врсте кривичних дјела) наставља и све више убрзава са појачавањем економских интеграција. У Европи на то пресудно утиче процес проширења ЕУ и обавезе које се преузимају у процесу приступања тој организацији (европске државе бившег источног блока, европске државе бившег СССР-а и земље „Западног Балкана“).

Четврта карактеристика је да је већина права прихватила модел изведене одговорности правних лица која је заснована на одговорности физичког лица за кривично дјело. Све друго су мање или више варијације истог модела. За кривично дјело одговарају физичко лице и правно лице. Скоро сва законодавства захтијевају да физичко лице по разним основима има својство одговорног лица, јер само тада се његово кривично дјело може приписати правном лицу. Изузетак од овог су закони у БиХ, који не траже то својство, већ остављају могућност да учинилац кривичног дјела може бити свако физичко лице. За одговорност правног лица тражи се да је физичко лице учинило кривично дјело, а не да је за то кривично дјело и осуђено. Одговорност правног лица постоји и када одговорно лице није осуђено за то кривично дјело (због материјалних или процесних сметњи), а с друге стране одговорност правног лица не искључује одговорност физичког лица за кривично дјело.

Пета карактеристика је различито прописивање ове одговорности у погледу врсте закона. Једни ту одговорност прописују у посебним одредбама кривичних закона (Француска, Холандија, Финска, Швајцарска, Македонија, закони у БиХ). Други то чине доношењем посебних закона о одговорности правних лица за кривична дјела (Словенија, Хрватска, Србија, Црна Гора).

За оба модела је заједничко да у оквиру закона о кривичном поступку (прва група) или тих посебних закона (друга група) уређују и одређене специфичности кривичног поступка. Сматрамо да је ово рјешење прихватљиво јер показује специфичност правне природе ове одговорности, одваја поступак против правних лица само у оном дијелу који те разлике испољава, а с друге стране, задржава везаност за кривично законодавство у коме и јесте извориште ове одговорности.

Према тим процесним правилима, кривични поступак покреће надлежни државни тужилац пред редовним судовима. Ово је и логично јер сви закони прописују јединствен поступак за правно и одговорно физичко лице. Једна од карактеристика је давање ширих овлашћења тужиоцу (Холандија, Хрватска, Србија, Словенија, Финска) да одлучује хоће ли покренути поступак против правног лица. Овдје се првенствено руководе начелом цјелисходности (мала имовина правног лица, отклоњена штета, враћена корист), а нека ограничавају ово право висином запријеђене казне за конкретно кривично дјело (Србија).

У току кривичног поступка правно лице мора да има представника који га представља и заступа. Ако правно лице само не одреди представника, по

службеној дужности му га поставља суд (Србија, закони у БиХ, Хрватска, Црна Гора). Друга ситуација је са браниоцем, гдје правно лице само одлучује да ли ће га ангажовати и гдје се не примјењује институт обавезне одбране за правна лица.

Кривичне санкције које се могу изрицати правном лицу за учињено кривично дјело су различите по обиму и садржају од санкција за физичка лица. Карактеристичан је ограничен број казни и широк спектар мјера безбједности, као и обавезно одузимање имовинске користи прибављене кривичним дјелом.

Новчану казну познају сва законодавства и она је основна казна која се увијек прописује као главна казна за правна лица. Њена висина се одређује у новчаним износима који се најчешће везују за запријећену казну затвора за учињено кривично дјело (Словенија, Хрватска, Црна Гора, Србија, БиХ). Ту је и казна одузимања дијела или цјелокупне имовине, а као најтежа се јавља казна престанак правног лица.

Условну осуду која се изриче под одређеним условима када није нужно примијенити казну, познају сва законодавства. Њоме се увијек утврђује новчана казна и одређује вријеме провјеравања које никад није дуже од пет година. За ову санкцију је карактеристично што се уз њу прописује и могућност изрицања заштитног надзора (Црна Гора, Србија). Циљ надзора је да се отклоне недостаци и пропусти у организацији правног лица, како би се елиминисали узроци и услови који погодују извршењу кривичних дјела.

Мјере безбједности се карактеришу тиме што се односе на укидање или забрану обављања одређених активности везаних за дјелатност правног лица. Оне често онемогућавају приступ јавним фондовима и буџетским средствима. Овим се постиже двоструки ефекат заштите. Прво се штите буџетска средства и њихови корисници од криминалне активности. Друго ускраћивањем приступа тим средствима присиљава се правно лице да усклади своју дјелатност са поштовањем правних норми. Слична садржина је и код правних посљедица осуде, јер и оне погађају економску компоненту правног лица, било директно или индиректно. Наступање правних посљедица осуде у већини законодавстава је могућност и зависи од одлуке суда (Србија), али у неким настапа по сили закона, доношењем осуђујуће пресуде (Црна Гора).

Заједничко је свим овим правним системима да прописују мјеру одузимања имовинске користи. Ову мјеру, коју је кривично законодавство бивше СФРЈ смјештало негдје између казне и мјера безбједности, једино различито третирају.

На исти начин је третирају и садашња законодавства држава бивше СФРЈ. Разлика је у томе што је нека законодавства посебно прописују у законима о одговорности правних лица за кривична дјела (Хрватска, Црна Гора, БиХ), док друга прописују сходну примјену кривичних закона (Србија, Словенија).

Скоро у свим законима о одговорности правних лица дефинише се и појам продуженог кривичног дјела (Словенија, Србија, Црна Гора, БиХ, ФБиХ), без обзира што га нека законодавства раније нису познавала, а и сада га не познају у кривичном законодавству које се примјењује на физичка лица (Република Српска).

Застарјелост кривичног гоњења и застарјелост извршења казне и мјере безбједности се различито третирају. Већина законодавстава на застарјелост кривичног гоњења прописују сходну примјену кривичног закона. С обзиром да је кривично дјело физичког лица услов одговорности правног лица за кривично дјело, то се и застарјелост кривичног гоњења једино може прописивати и рачунати према роковима застарјелости за то кривично дјело. С друге стране, застарјелост извршења казне и мјера безбједности посебно се прописује за кривична дјела правних лица. Разлог за ово је што казне и мјере безбједности нису исте за физичка и правна лица, па је потребно ове рокове прилагодити природи тих санкција. Ово се може рећи и за рехабилитацију, која може бити законска и судска.

Једна од карактеристика правних система насталих на територији бивше СФРЈ је да се они изворно заснивају на истом схватању ове одговорности. То је модел изведене, субјективне и кумулативне одговорности према коме се одговорност правног лица изводи из кривице одговорног лица. Правно лице је увијек кривично одговорно и када код одговорног лица постоје околности које искључују његово кривично гоњење.

Сличност између ових правних система постоји и у погледу вођења кривичног поступка, система кривичних санкција, правних посљедица осуде, органа који воде поступак. Тако, Словенија, Србија, Хрватска и Црна Гора су ову врсту кривичне одговорности уредиле посебним законима – *lex specialis*. С друге стране, Македонија и БиХ су то учиниле уношењем ове врсте одговорности у кривичне законе. Али од овог је важније да сва користе термин одговорност правних лица за кривична (казнена) дјела, а не кривична одговорност правних лица. Ово говори о да су коријени схватања ове одговорности идентични.

ШЕСТА ГЛАВА

ОДГОВОРНОСТ ПРАВНИХ ЛИЦА ЗА КРИВИЧНА ДЈЕЛА У ПРАВУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Према становишту Бадинтерове комисије, као датум осамостаљивања Босне и Херцеговине (БиХ) узима се 06. март 1992. године. Самосталност није остварена мирним путем, већ ратом који је трајао дуже од три године. За то вријеме формиране су двије територијалне цјелине, на којима је успостављена одвојена власт, са два правна система.

Један дио територије је углавном функционисао под именом Република Босна и Херцеговина (РБиХ), једно вријеме ту је била и Хрватска Република Херцег - Босна (ХРХБ), а касније Федрација Босне и Херцеговине (ФБиХ). За нас је значајно, да је она Уредбом са законском снагом,⁶³⁸ а касније Законом о преузимању савезних закона који се у БиХ примјењују као републички закони⁶³⁹ преузела све важније савезне законе и међународне уговоре (мултилатералне и билатералне) чији је потписник СФРЈ.

На другом дијелу територије створена је Република Српска (РС), која је изграђивала свој правни поредак и која је Уставним законом за провођење Устава Српске републике Босне и Херцеговине⁶⁴⁰ и касније Уставним законом за провођење Устава Републике Српске⁶⁴¹ прописала да ће се до доношења закона и других одговарајућих прописа РС примјењивати закони и други прописи СФРЈ и БиХ, који су у сагласности са Уставом РС и који нису у супротности са законима и другим прописима које је донијела Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини, односно Народна скупштина.

Општим оквирним споразумом за мир у Босни и Херцеговини, потписаним 21. новембра 1995. године у ваздухопловној бази Рајт Патерсон, држава Охајо

⁶³⁸ „Службени лист РБиХ“ број 2/92.

⁶³⁹ „Службени лист РБиХ“ број: 2/92-5, 6/94-74, 13/94-189.

⁶⁴⁰ „Службени гласник српског народа у Босни и Херцеговини“ број 3/92.

⁶⁴¹ „Службени гласник Републике Српске“ број 21/92 (чл.12).

(САД), који је проглашен у Паризу 14. децембра 1995. године⁶⁴², окончан је рат и створена данашња БиХ, са два ентитета: Републиком Српском и Федерацијом Босне и Херцеговине.

Спорни дио у области Брчког, Коначном арбитражном одлуком за Брчко од 08. марта 1999. године, проглашен је за Дистрикт Брчко Босне и Херцеговине (БД БиХ), са одређеном законодавном и судском влашћу на својој територији. Сви ентитетски закони и прописи остали су на снази у дијелу у коме нису у супротности са Статутом, док другачије не одлучи скупштина.⁶⁴³

Устав БиХ представља Анекс 4 Општег оквирног споразума за мир у БиХ. Прелазним аранжманом уз Устав утврђено је да сви закони, прописи и правила правног поступка који су на снази на територији БиХ, остају на снази у оној мјери у којој нису у супротности са Уставом, док другачије не одреди надлежно државно тијело БиХ.⁶⁴⁴ Такође, сви споразуми које је ратификовала РБиХ у периоду између 01. јануара 1992. године и ступања на снагу Устава биће саопштени члановима предсједништва у року од 15 дана од дана када они ступе на дужност, сваки уговор који не буде тако саопштен биће отказан.⁶⁴⁵

Од када је створена РС је постепено мијењала своје законе, самостално или по узору на Савезну Републику Југославију (СРЈ) и Републику Србију. С друге стране, ФБиХ је доносила своје прописе самостално или по узору на Републику Хрватску, поготово на дијелу гдје је била успостављена ХРХБ. Све је ово довело до тога да у тренутку потписивања наведеног споразума и формирања БиХ какву данас познајемо, постоје два правна система који се у неким својим одредницама разликују, укључујући и одредбе о казненој одговорности правних лица.

У погледу казнене одговорности правних лица затечене су одређене разлике, које су у каснијој реформи законодавства постале занемариве. Зато ћемо се у даљем раду углавном бавити законодавством РС, а на одређене разлике у другом ентитету или Дистрикту и на нивоу државе ћемо само успут указати ако су од значаја за наше истраживање.

⁶⁴² Више: В.Поповић, Р. Лукић, Документи Дејтон-Париз, Бањалука, 1997године.

⁶⁴³ члан 70. Статута Дистрикта Брчко.

⁶⁴⁴ Анекс II-Прелазни аранжман, чл. 2.

⁶⁴⁵ Анекс II-Прелазни аранжман, чл. 5.

2. ОДГОВОРНОСТ ПРАВНИХ ЛИЦА

Устав БиХ⁶⁴⁶ из 1995. године омогућава увођење одговорности правних лица за кривична дјела, јер у њему нема одредби као у уставима Грчке или Италије, које би ту одговорност ограничавале само на физичка лица. Истина, када говори о правима у кривичном поступку он то чини у поглављу о људским правима и слободама, али нигдје не ограничава ову одговорност само на физичка лица. То можемо рећи и за Устав Републике Српске, па је овим дата слобода законодавцу за увођење ове одговорности јер она није у супротности са важећим уставима.

Што се тиче државне надлежности, она се осим доношења кривичног закона за ограничен број кривичних дјела, за које је надлежан Суд БиХ, односи и на закључивање међународних споразума и ратификацију конвенција. У њима се често налазе обавеза да се на одговоарајући начин и у одређеном обиму пропише и казнена одговорност правних лица. Управо су ови међународни акти које је прихватила држава, директно и утицали да се у законодавства у БиХ уведе одговорност правних лица за кривична дјела.⁶⁴⁷

2.1. Развој одговорности правних лица

Док је била дио СФРЈ, БиХ није имала посебно законодавство које се односило на казнену одговорност правних лица. Сви савезни закони, о којима смо говорили у претходним поглављима о историјском развоју ове одговорности на територији СФРЈ, примјенљиви су се и у БиХ. Када је постала самостална држава тада је на њеној територији дошло до промјена у законском регулисању ове материје. Овдје се разликују два периода. Први је прије потписивања дејтонског споразума, а други који се односи на вријеме послје Дејтона.

За вријеме првог периода постојало је законодавство РБиХ, које је важило на територији коју су војно контролисале муслиманске и хрватске оружане снаге. Већ споменутом Уредбом и Законом преузет је и Закон о привредним

⁶⁴⁶ Устав Босне и Херцеговине је Анекс 4 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини, који је потписан 21. новембра 1995. године у ваздухопловној бази Рајт Патерсон, држава Охајо (САД), а проглашен у Паризу 14. децембра 1995. године, никад није усвојен у Парламентарној скупштини БиХ нити објављен у Службеном гласнику БиХ.

⁶⁴⁷ М. Симовић: Кривично процесно право, Треће измијењено и допуњено издање, Бања Лука, 2009., стр. 431.

преступима⁶⁴⁸ који је уређивао одговорност правних лица на том простору. На овој територији једно вријеме је функционисала ХРХБ, која је имала своје законе, која није посебно уређивала ову одговорност. Вашингтонским споразумом од 18.03.1994. године и одржавањем конститутивне сједнице Уставотворне скупштине створена је 30.03.1994. године ФБиХ. Њеним Уставом сви закони који су на снази, што значи и Закон о привредним преступима, остали су на снази до другачије одлуке (чл. 5. ст 1. Устава ФБиХ).

Република Српска је, као други самостални дио територије, преузимањем закона који су били важећи у СФРЈ преузела и Закон о привредним преступима⁶⁴⁹ који је предвиђао одговорност правних лица и одговорних лица у правном лицу за привредне преступе. Касније је донијела и свој Закон о привредним преступима⁶⁵⁰ из 1994. године, који је предвиђао одговорност правних лица и одговорних лица изузимајући Републику, општину и њихове органе. У свему другом он је одговорност уређивао као и ранији закон, о чему је већ било говора.

Други период је карактеристичан по самосталном развоју ове одговорности у РС и ФБиХ, док на државном нивоу није било прописа који би уређивали ову материју. У РС овакво рјешење је постојало све до доношења Закона о допунама закона о прекршајима⁶⁵¹ 1996. године, када је Закон о привредним преступима престао да се примјењује, а привредни преступи су постали прекршаји и одговорност правних и одговорних лица могла је да буде само прекршајна, под скоро истим условима који су до тада важили за привредне преступе. Прекршајна одговорност била је једини вид казнене одговорности правних лица све до реформе кривичног законодавства у БиХ, из 2003. године.

У складу са обавезама које је преузела уласком у Савјет Европе, а које су истакнуте у мишљењу Парламентарне скупштине Савјета Европе број 234 (2002. год.),⁶⁵² БиХ је провела реформу кривичног законодавства. Она је извршена на државном и ентитетском нивоу и омогућила је да се питање кривичне одговорности правних лица ријешу у складу са међународним конвенцијама и по угледу на савремена европска кривична законодавства.

⁶⁴⁸ „Службени лист СФРЈ“ број: 4/1977, 36/77, 14/85, 74/87, 57/89 и 3/90.

⁶⁴⁹ Закон о привредним преступима („Службени лист СФРЈ“ број: 4/1977, 36/77, 14/85, 74/87, 57/89 и 3/90).

⁶⁵⁰ Закон о привредним преступима („Службени гласник Републике Српске“ број 12/94).

⁶⁵¹ Закон о допунама закона о прекршајима („Службени гласник Републике Српске“ број 21/96)

⁶⁵² Мишљење Парламентарне скупштине Савјета Европе бр. 234/2002.

У процесу реформе кривичног законодавства долази до приближавања кривичног законодавства и његове скоро потпуне унификације, уз увођење одговорности правних лица за кривична дјела. Она је уведена у први Кривични закон Босне и Херцеговине,⁶⁵³ (КЗ БиХ - ступио на снагу 01. марта 2003. године) који у издвојеном поглављу (глава четрнаеста, чл. 122-144.) потпуно уређује и кривичну одговорност правних лица.⁶⁵⁴ За кривична дјела која су предвиђена кривичним законодавством БиХ овај закон се примјењује на цијелој територији. Он прописује да правна лица могу бити одговорна за кривична дјела из тог закона и друга кривична дјела прописана законом БиХ.

Ову одговорност прописао је Кривични Закон Републике Српске⁶⁵⁵ (КЗ РС) који је ступио на снагу 01. јула 2003. године (чл. 125-146.), Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине⁶⁵⁶ (КЗ ФБиХ - чл. 126-148.) и Кривични закон Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине⁶⁵⁷ (КЗ БДБиХ - чл. 126-148.). Усвојеним рјешењима учињен је радикалан заокрет у прописивању и санкционисању одговорности правних лица за кривична дјела.

Као што видимо, развој одговорности правних лица у БиХ није се одвијао једнако на државном и ентитетским нивоима. Без обзира на који начин је одговорност правних лица била уређивана на појединим територијама или у различитим периодима, то је било као: (1) привреднопреступна одговорност, (2) прекршајна одговорност и (3) кривична одговорност.

Правна наука се у ратном времену, из разумљивих разлога, мало бавила овом материјом. Кроз мањи број чланака и мишљења која су изношена на одређеним скуповима и у оквиру радних група за измјену закона није потпуно одбацивана ни искључивана њихова одговорност и кажњивост. Лакше је било да се не дирају постојећа законска рјешења, јер за то није било ни довољно стручних капацитета. У послеријатном периоду све до данас у БиХ и РС, осим неколико

⁶⁵³ „Службени гласник Босне и Херцеговине“ број: 3/2003, 32/2003, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006 и 32/2007.

⁶⁵⁴ М. Симовић: Кривично процесно право, треће измијењено и допуњено издање, оп. цит. стр. 431.

⁶⁵⁵ „Службени гласник Републике Српске“ број: 49/2003, 108/2004, 37/2006 и 70/2006.

⁶⁵⁶ „Службене новине Федерације Босне и Херцеговине“ број: 36/2003, 37/2003, 21/2004 и 69/04, 18/05.

⁶⁵⁷ „Службени гласник Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине“ број: 10/2003 и 45/2004 и 6/05.

чланака објављених у часописима,⁶⁵⁸ није било значајнијих радова о овој новој материји. Ова материја заслужује озбиљнији третман науке и законодавства, поготово што законодавна рјешења нису наишла на очекивано прихваћање од стручне заједнице. О томе ће бити више говора у наредном дијелу овог рада.

2.2. Привреднопреступна одговорност

У правни систем РС одговорност правних лица за привредне преступе пренесена је из правног система СФРЈ. Одредбе преузетог и новог Закона о привредним преступима⁶⁵⁹, који је РС донијела 1994. године, скоро су идентичне. Осим привреднопреступне одговорности паралелно је постојала и прекршајна одговорност одговорних и правних лица, коју је уређивао Закон о прекршајима Републике Српске.⁶⁶⁰

Привредни преступи су прописани ради обезбјеђења заштите законитости у области привредног и финансијског пословања. Они су представљали друштвено штетну повреду прописа о привредном и финансијском пословању која је проузроковала или је могла проузроковати теже последице и која је прописом надлежног органа одређена као привредни преступ. Ови прописи су закони Републике или уредбе које су донесене на основу закона. Сам пропис којим се одређује привредни преступ морао је да садржи обиљежја преступа и казну која се за тај преступ изриче.

Закон је садржавао начело законитости јер је казна или друга санкција могла бити изречена само за дјело које је, прије него што је учињено законом или уредбом донесеном на основу закона, одређено као привредни преступ и за њега како ће се учинилац казнити. Постојање привредног преступа је искључивала незнатна друштвена опасност због малог значаја или незнатности и одсутности штетних последица.

За учињени привредни преступ закон је прописивао истовремену и паралелну одговорност правног и одговорног лица у правном лицу. Одговорност правног лица била је примарна и оно је одговарало по принципу објективне

⁶⁵⁸ В. Икановић, Правно лице као субјекат кривичног дјела, Правни савјетник, Сарајево, број 4/2004. године, стр. 27; В. Икановић, Кривична одговорност правних лица у кривичном закону Републике Српске, Правни живот, Београд, број 9/2005. године, 391-404

⁶⁵⁹ „Службени гласник Републике Српске“ број 12/94.

⁶⁶⁰ „Службени гласник Републике Српске“ број: 12/94 и 16/95.

одговорности. Одговорност правног лица се изводила из одговорности одговорног лица у правном лицу. Правно лице је одговарало за привредни преступ ако је до извршења привредног преступления дошло радњом или пропуштањем дужног надзора од стране органа управљања или одговорног лица које је било овлашћено да поступа у име правног лица.

Закон посебно не одређује правна лица која одговарају за привредне преступе. Међутим, из одредбе члана 7. произилази да се прописом којим се одређује привредни преступ може предвидјети да сва или само нека правна лица могу бити одговорна за тај преступ. Ово значи да се правним лицем сматра свака творевина којој правни поредак Републике Српске признаје својство правног лица. Од одговорности за привредне преступе били су изузети Република, општина и њихови органи. Али прописом о одређивању преступления могло се предвидјети да за привредни преступ одговара одговорно лице у њиховим органима.

Поред домаћих правних лица, за привредне преступе одговарала су и страна правна лица. Она су одговарала под условом да су имала представништво на територији Републике Српске или ако је привредни преступ учињен његовим превозним средством, ако пропис којим је одређен привредни преступ није шта друго одређивао.

По Закону о привредним преступима правна лица су за учињени привредни преступ одговарала по принципу објективне одговорности. За одговорност правног лица било је довољно да је орган управљања, одговорно лице, или друго лице које је било овлашћено да поступа у име правног лица предузело радњу чињења или нечињења или да је пропустило дужни надзор, а усљед тога је наступила штетна посљедица у сфери привредног или финансијског пословања. За одговорност правног лица довољно је да се његовом радњом или пропуштањем оствари забрањена посљедица, док је питање виности без значаја.

За одговорност одговорног лица тражи се његова радња или пропуштање дужног надзора и да је оно при том поступило с умишљајем или из нехата, ако прописом којим је одређен привредни преступ није предвиђено да се привредни преступ може учинити само са умишљајем. Ову одговорност искључивало је поступање по наређењу другог одговорног лица или органа управљања. Такође њу је искључивала и околност да је одговорно лице предузело све потребне радње

које се траже законом или другим прописом у циљу спречавања извршења привредног преступа.

Одговорност за покушај је постојала само ако је то изричито прописано законом или прописом којим се одређује привредни преступ. У погледу урачунљивости, умишљаја, нехата и осталих института примјенљивале су се сходно одредбе кривичног закона.

За учињени привредни преступ од казни се могла изрећи само новчана казна. Закон је прописивао њен минимум и максимум, омогућавајући да се за правно лице она пропише и у сразмјери са причињеном штетом, неизвршењем обавезе и слично. За вишеструки поврат казну је било могуће поштрити до двоструког износа прописане највеће мјере казне.

Условна осуда се могла изрећи правном и одговорном лицу али је суд морао утврдити новчану казну и одредити вријеме провјеравања од једне до три године.

Закон је прописивао и широк спектар заштитних мјера које су имале за циљ да отклоне опасност и узроке који би могли довести до понављања привредног преступа. Те мјере су:

- 1) јавно објављивање пресуде,
- 2) одузимање предмета,
- 3) забрана правном лицу да се бави одређеном привредном дјелатношћу и
- 4) забрана одговорном лицу да обавља одређене дјелатности.

Правне посљедице осуде су могле погодити само одговорно, а не и правно лице. Оне су се састојале у забрани одговорном лицу да обавља одређену дужност у предузећима, другим правним лицима, органима Републике или општина.

Ако га нису погађале правне посљедице осуде, на правно лице се примјењивао институт одузимања имовинске користи која је уношена у буџет Републике. Иако није оправдано да сва правна лица буду изузета од правних посљедица осуде, разлика је у једном периоду ипак морала постојати. Њу оправдава све до процеса приватизације постојање друштвене, а затим државне својине као доминантних облика својине.

Поступак за привредне преступе покретао је јавни тужилац пред надлежним редовним судом, а по поступку који је дјелимично прилагођен правним лицима и природи ове одговорности. У претежном преосталом дијелу примјењивао се Закон о кривичном поступку.

2.3. Прекршајна одговорност

Прекршајна одговорност правних лица у РС је једно вријеме постојала паралелно са привреднопреступном одговорношћу. Обично је истим прописима одређивано шта представља прекршај, а шта привредни преступ уз прописивање санкција. Законодавац је полазио од става да се због тога неће десити ситуација да одређени привредни преступи садрже обиљежја прекршаја. Зато није ни предвидио ту могућност, као што је то учинио у погледу кривичних дјела и привредних преступа (чл. 14. Закона о привредним преступима). Колико је то заиста и остварено у пракси о томе не постоје расположиви подаци. С обзиром да је исти орган прописивао обје одговорности, као и да је исти орган подносио пријаве, остаје нам да вјерујемо како су такве ситуације избјегнуте.

Доношењем Закона о допунама закона о прекршајима⁶⁶¹ 12. септембра 1996. године, који је ступио на снагу 1. октобра 1996. године, привредни преступи су постали прекршаји. Од тада је једини облик казнене одговорности правних и одговорних лица могла да буде само прекршајна одговорност. Она је скоро у свему одговарала ранијој одговорности за привредне преступе.

Ово је стварало тешкоће у дефинисању појма прекршаја који се прописују законодавством РС. Пошто су укинута привредни преступи, као посебан облик казнене одговорности правних лица, прекршаји су се јавили као нови облик те специфичне казнене одговорности. Поред њиховог одређивања као повреде јавног поретка, као опште врсте, прописане су и повреде прописа о привредном и финансијском пословању, као специјални прекршаји. На тај начин у појму прекршаја су садржане двије врсте прекршаја, општи и специјални. Прекршаји у привреди су се могли прописати законом и уредбом.

Закон је прекршај дефинисао као дјело које се састоји у повреди јавног поретка или у повреди прописа о привредном или финансијском пословању, а које је законом или другим прописом одређено као прекршај и описана његова обиљежја (члан 1. став 1.). Повреда ових прописа иако садржи обиљежја одређена законом или другим прописом, није прекршај ако је малог значаја и нема штетних посљедица или су оне незнатне (члан 1. став 2.). У члану 20. Закон је одредио да за прекршај могу одговарати правно лице и одговорно лице у правном лицу ако је

⁶⁶¹ Закон о допунама закона о прекршајима („Службани гласник Републике Српске“ број 21/96).

то законом прописано. Према оваквој дефиницији елементи прекршаја правних лица су: 1) дјело правног и његовог одговорног лица, 2) друштвено штетно дјело, 3) противправно дјело, 4) дјело одређено у закону или другом пропису и 5) виност одговорног лица.

Ово су општи или основни елементи сваког привредног прекршаја. У случају да не постоји неки од набројаних елемената у конкретном случају нема ни привредног прекршаја. Поред ових елемената сваки прекршај (привредни) има и своја посебна обиљежја, која су карактеристична само за њега. Овај скуп посебних обиљежја представљала би његово биће, преко којих би се конкретизовала сва она уопштена основна обиљежја његовог појма.

Објект привредног прекршаја су привредни и финансијски односи који су установљени у привредном систему и уређени важећим прописима. Код ових прекршаја, поред објекта заштите, треба разликовати и објект радње. Код привредног прекршаја то је предмет на коме се врши радња извршења привредног прекршаја. То је предмет или објект на коме се непосредно предузима дјелатност која је позитивним прописом означена као радња извршења привредног прекршаја. Објект радње је, по правилу, елемент бића привредног прекршаја.

Радња привредног прекршаја је први и основни елемент његовог појма. Радњом се привредни прекршај остварује проузроковањем последице на објекту напада. Правна лица своју дјелатност врше преко органа управљања, одговорних лица и извршилаца. Правно лице не може само предузети радњу прекршаја, али то могу ови органи доношењем и провођењем у стварном животу противправних одлука. Ови органи поступају само за правно лице и у његов рачун. Према томе, радњу привредног прекршаја остварују његови органи одлучивања, органи који издају налоге и непосредни извршиоци који проводе те налоге и одлуке. Према закону, ова радња може бити предузета чињењем или нечињењем. Закон то дефинише као радњу или пропуштање дужног надзора од стране органа управљања или одговорног лица у правном лицу или другог лица које је било овлашћено да поступа у име правног лица (члан 20. став 1.). Управо из радње ових лица закон изводи одговорност правног лица за учињени прекршај, што представља основ прекршајне одговорности правног лица.

Закон не наводи која су правна лица одговорна за прекршаје. Он само од одговорности за привредне прекршаје изузима Републику, град, општину и њихове органе и друге државне органе, мјесну заједницу и њене органе. За

прекршај који је учињен на територији било је одговорно и страна правно и одговорно лице ако је имало представништво на територији Републике. На основу овога закључујемо да су за привредне прекршаје, осим наведених, одговарала сва правна лица којима је то својство признавао правни поредак Републике Српске.

Од прекршајних санкција овај закон је за правна лица и одговорна лица у њима прописивао сљедеће: 1) казне (новчана казне била је једина казна за правна лица и одговорна лица), 2) укор (умјесто казне, под одређеним условима) и 3) условна осуда.

Поред тога, за учиниоце прекршаја су прописане и сљедеће заштитне мјере: 1) одузимање предмета, 2) забрана правном лицу да се бави одређеном привредном дјелатношћу, 3) забрана одговорном лицу да обавља одређене дужности и 4) јавно објављивање пресуде.

Имовинска корист која је прибављена прекршајем морала се обавезно одузети. Закон је посебно прописао да се ова корист одузима од предузећа или других правних лица ако је за њих прибављена прекршајем учиниоца (чл. 52.).

Као што смо рекли, одговорност правних лица уведена је у кривично законодавство у БиХ тек 2003. године. Међутим, без обзира на то, одговорност правних лица за прекршаје задржана је и након тога. Она је чак нашла своје мјесто и у новом прекршајном законодавству. Тако нови Закон о прекршајима Републике Српске⁶⁶² из 2006. године, прекршај дефинише као кршење јавног поретка или прописа о економском и финансијском пословању утврђено законом или другим прописом, за које су одређена обиљежја и за које су прописане санкције (чл. 1. ст. 1.).

И овај закон одређује да прекршај може бити почињен чињењем или нечињењем. Да би се учинилац сматрао одговорним за прекршај, довољан је само нехат, осим ако је одредбама о прекршајима прописано да ће учинилац бити кажњен за дјело учињено искључиво с умишљајем. Прекршај могу починити физичка и правна лица (чл. 1. ст. 4.). У погледу одговорности правних лица значајно је напоменути да се, поред неких других одредби КЗ РС, на прекршајну одговорност правних лица примјењује његово поглавље XIV под називом „Одговорност правних лица“ (чл. 8. ст. 1.).

---

⁶⁶² Закон о прекршајима Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“ број 34/2006) почео се примјењивати од 01.9.2006. године.

Поступак се води пред редовним судом уз примјену посебних одредби и дјелимично одредби закона о кривичном поступку. Закон није посебно одредио круг правних лица која одговарају за прекршај, нити је од тога посебно изузео одређена правна лица. Основ прекршајне одговорности правних лица није одређен. Овдје је круг тих лица и основ њихове прекршајне одговорности идентичан одговорности правних лица за кривична дјела према Кривичном закону, о чему ћемо посебно говорити.

Оваквим рјешењем успостављена је двострука казнена одговорност правних лица - прекршајна и кривична. Ово отвара питање могућности двоструког кажњавања, оправданости овакве казнене заштите, њене сврхе и циља. Сада је ситуација много другачија него у вријеме важења старих законских рјешења, посебно прекршајних. С обзиром да се прекршајни поступак води у судовима, уз процесне гаранције које у многим елементима вриједе за кривично гоњење, прекршаји су се значајно удаљили од административних деликата и више приближили кривичним дјелима. Често их од кривичних дјела разликује само запријеђена санкција, а све остало су занемарљиве разлике. Зато се код прописивања казнене одговорности правних лица и њеног избора мора водити рачуна да се искључи паралелна одговорност за кривична дјела и прекршајна одговорност.

Лицу одговорном за почињени прекршај могу се изрећи сљедеће санкције:

1) новчана казна, 2) укор, 3) условна осуда и 4) заштитне мјере.

Правном лицу је могуће, за прекршај који је прописан законом, изрећи новчану казну у распону од 500 до 15 000 КМ, а за прекршаје из области царина и пореза и до 50 000 КМ.

Поред санкција, за прекршај се могу изрећи и сљедеће мјере: 1) одузимање имовинске користи, 2) обавеза накнаде штете, 3) казнени поени и 4) лишење слободе ради наплате новчане казне.

За прекршај се могу прописати сљедеће заштитне мјере: 1) одузимање предмета, 2) забрана вршења позива, дјелатности или дужности (суд може забранити окривљеном правном лицу вршење одређене дјелатности, или наредити затварање пословних просторија, или наметнути друга ограничења дјелатности таквог окривљеног, у периоду до шест мјесеци, која се укажу одговарајућим у спречавању будућег чињења прекршаја), 3) потпуна или дјелимична забрана управљања моторним возилом и 4) ванболничко лијечење од зависности.

Постоји разлика између санкција и заштитних мјера које се могу изрећи правном лицу, од оних које се могу изрећи физичком лицу, иако их закон изричито не наводи. По својој природи санкције се разликују на оне које се могу изрећи правним, а које физичким лицима, што ће се показати у практичној примјени. Осим тога, прописано је и обавезно одузимање имовинске користи која је прибављена прекршајем.

І ОДГОВОРНОСТ ПРАВНИХ ЛИЦА ЗА КРИВИЧНА ДЈЕЛА

Полазећи од тога да због своје озбиљности криминалитет правних лица тражи више од прекршајне одговорности и одговорности за привредне преступе, новим кривичним законодавством у Босни и Херцеговини уведена је одговорност правних лица за кривична дјела. Тиме је правним лицима признато својство активног субјекта кривичног дјела и коначно напуштено класично правило *societas delinquere non potest*. Уређујући ову одговорност законодавац се определијелио да то учини њеним прописивањем у посебним поглављима кривичних закона, а не доношењем посебног закона.⁶⁶³ Ово није усамљено рјешење јер је на овакав начин кривичну одговорност правних лица уредила и Македонија.

Као што је већ речено, КЗ БиХ⁶⁶⁴ из 2003. године, у посебном поглављу (глава четрнаеста, чл. 122-144.) уређује и питање кривичне одговорности правних лица. За кривична дјела која су предвиђена кривичним законодавством БиХ овај закон се примјењује на цијелој њеној територији. Ову одговорност прописали су КЗ РС⁶⁶⁵ који је ступио на снагу 1. јула 2003. године (чл.125-146.), КЗ ФБиХ⁶⁶⁶ (чл. 126-148.) и КЗ БДБиХ⁶⁶⁷ (чл. 126-148.). Овим одредбама је одређено која правна лица одговарају за кривична дјела, која су изузета од одговорности, основ одговорности, санкције, посљедице, специфичности кривичног поступка и надлежност.

⁶⁶³ М. Бабић, И. Марковић: Кривично право, Општи дио, Бања Лука, 2009, стр. 526.

⁶⁶⁴ „Службени гласник Босне и Херцеговине“ број: 3/2003, 32/2003, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006 и 32/2007.

⁶⁶⁵ „Службени гласник Републике Српске“ број: 49/2003, 108/2004, 37/2006 и 70/2006.

⁶⁶⁶ „Службене новине Федерације Босне и Херцеговине“ број: 36/2003, 37/2003, 21/2004 и 69/04 и 18/05.

⁶⁶⁷ „Службени гласник Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине“ бр.10/03,45/04 и 6/05.

Сматрамо да овакав начин уређивања одговорности правних лица за кривична дјела није најбоље рјешење. Због бројних специфичности правног лица као субјекта кривичног дјела ову материју је требало регулисати изван кривичног законодавства у ужем смислу. Ово није само због разлога правне догматике, већ због опасности да изузеци увођења у кривично право објективне одговорности, колективног кажњавања и сличних института, носе одређену опасност да се ти изузеци прошире и на неке друге ситуације.⁶⁶⁸

Увођење одговорности кроз кривичне законе не значи да се одустало од основних начела и стандарда кривичног права. Ово се може поуздано закључити када се кривични закони посматрају у свом интегралном облику. Поглавља о одговорности правних лица не чине са осталим дијеловима једну повезану и чврсту цјелину. Она више дјелују издвојено, као да не припадају том закону. Ради тога, било би прихватљивије рјешење да је то учињено посебним законом који би садржавао специјално кривично законодавство за правна лица. То је, уосталом с разлогом, учињено доношењем посебних закона који ту одговорност уређују у Словенији, Хрватској, Црној Гори и Србији.

1. ПОЈАМ И ОСНОВИ КРИВИЧНЕ ОДГОВОРНОСТИ ПРАВНИХ ЛИЦА

Правило је да се у савременом кривичном праву кривична одговорност заснива на субјективној одговорности, тј. кривици,⁶⁶⁹ коју је потребно утврђивати у сваком конкретном случају. У изузетним случајевима дозвољена је претпоставка виности, што представља објективну кривичну одговорност или одговорност на бази проузроковане посљедице. Ови изузеци су: 1) одговорност правног лица и 2) командна или заповједна одговорност. Поред овога, објективна одговорност у казненом праву постоји као одговорност правног лица за привредне преступе и прекршаје.

Прописујући одговорност правних лица за кривична дјела кривично законодавство у БиХ оставило је отвореним питање о каквој се ту врсти казнене одговорности заправо ради. С обзиром да се у овом случају одговорност не

⁶⁶⁸ З. Стојановић, Richard Shine: Коментар закона о одговорности правних лица за кривична дјела, Подгорица, 2007., стр.15.

⁶⁶⁹ J. Klotter, T. Edwards, Criminal law, Cincinnati, 1998., p. 82-83.

заснива на кривици правног лица, избјегнуто је да се говори о кривичној одговорности.⁶⁷⁰ Ово упућује на закључак да одговорност за она понашања која су кривична дјела ако су у питању физичка лица као учиниоци, не мора увијек да буде кривичноправна одговорност.

Овдје се на правно лице кроз кривични поступак примјењују кривичне санкције, иако основ за то није у кривичном дјелу и кривици правног лица. Правно лице одговара за кривично дјело које је учинило физичко лице, које је једино способно да предузме радњу извршења кривичног дјела. Примјена појединих општих института кривичног права на правно лице, ради успостављања његове одговорности за учињено кривично дјело и примјена кривичних санкција, не значи и његово изједначавање са физичким лицима. Зато је употреба термина одговорност правних лица за кривична дјела адекватна овој одговорности за кривична дјела. Она најбоље изражава њену природу и суштину и дистанцира је од кривичне одговорности физичких лица и института који се на њу примјењују.

Закон не одређује која правна лица одговарају за кривична дјела, већ само одређена правна лица изузима од те одговорности и прописује сходну примјену одредби општег дијела закона (чл. 125. ст. 1-3. КЗ РС).⁶⁷¹ Одговор на питање шта се подразумијева под појмом правног лица даје чл. 147. т. 7. (значење израза) КЗ РС⁶⁷².

Наиме, као правна лица у смислу овог законског рјешења сматрају се слједећа лица: Република Српска, град, општина, мјесна заједница, сваки организациони облик привредног друштва и сви облици повезивања привредних друштава, установа, институције за вршење кредитних и других банкарских послова, за обезбјеђење имовине и лица, као и друге финансијске институције, фонд, политичке организације и удружења грађана и други облици удруживања који могу да стичу средства и да их користе на исти начин, као и свака друга институција или орган који остварује и користи средства и којем је законом признато својство правног лица.

Ово је широка дефиниција којом су обухваћени скоро сви облици организовања привредних друштава које уређује Закон о привредним друштвима. Поред њих, ту су сврстане банке и друге финансијске институције, фондови и

⁶⁷⁰ М. Бабић, И. Марковић: Кривично право, Општи дио, оп. цит, стр. 526.

⁶⁷¹ Чл. 122. КЗ БиХ, чл.126. ст. 1. КЗ ФБиХ, чл.126. ст. 1. КЗ БДБиХ.

⁶⁷² Чл. 1. ст. 10. и 11. КЗ БиХ, чл. 2. ст. 11. и 12. КЗ ФБиХ, чл. 2 ст. 11. и 12. КЗ БДБиХ.

слично, који су уређени посебним законима, али и политичке организације. Одређена дилема постоји шта се сматра сваком другом институцијом или органом који остварује и користи средства и коме је законом признато својство правног лица. Ово нису правна лица која су посебним законима дефинисана као таква. Очигледно, намјера законодавца је да овим појмом обухвати и све будуће или непредвиђене облике организовања правних лица. Тиме се спречава избјегавање одговорности за кривична дјела промјеном облика организовања, који закон не познаје и не признаје му својство правног лица у вријеме прописивања одговорности. За ту се одговорност захтјева кумулативно испуњење два услова. Први је да се ради о институцији или органу који остварује и користи средства. Овдје би се првенствено радило о финансијским средствима, али се не искључују ни други видови средстава чија се вриједност може изразити у новцу. Други услов је да правни поредак, у вријеме када је кривично дјело учињено, тој творевини признаје својство правног лица.

У тачки 8. истог члана одређено је шта се у смислу кривичног закона подразумијева под привредним друштвом. Тако су у тај појам сврстани: корпорација, предузеће, удружење, фирма, партнерство и сваки организациони облик регистрован за обављање привредне дјелатности. Ова дефиниција не одговара појму привредног друштва које познаје наука привредног или трговинског права и Закон о привредним друштвима. Већ смо објаснили да предузеће није правни већ економски појам. Фирма је име под којим друштво послује, а не облик организовања. „Сваки организациони облик регистрован за обављање привредне дјелатности“ је нејасан појам и не мора нужно да значи да је то и правно лице.

Ово замагљује појам привредног друштва и тиме омогућава арбитрарност у одређивању појма правног лица. Тиме се ствара правна несигурност јер се угрожава принцип легалитета. Сматрамо да је зато појам правног лица требало дефинисати у поглављу закона о њиховој одговорности, или упућивањем на релевантне прописе који то одређују. Тиме би се избјегле наведене дилеме и дала дефиниција правног лица прилагођена овој специфичној одговорности.

Поред домаћих правних лица, за учињено кривично дјело одговорна су и страна правна лица. Ова одговорност није везана за постојање пословних јединица страног правног лица на територији Републике Српске. Услов за ову одговорност је да је кривично дјело учињено на територији Републике Српске и

да се ради о правном лицу коме право Републике Српске признаје то својство. Овим је законодавац одредио по коме ће се праву утврђивати да ли нека страна организација има својство правног лица.

Међутим, није јасно на основу кога се критеријума одређује да ли је неко правно лице страном. Овдје се мора прихватити да се то одређује по његовом сједишту и тумачити да је страном правно лице свако оно које има сједиште ван Републике Српске и БиХ. Одређени правни облици имају својство правног лица према праву домицилне државе, док по нашем немају и обрнуто. Критеријум сједишта треба примијенити када је у питању легална дјелатност правних лица. Када се ради о кривичном дјелу, оправдано је криминалну дјелатност страних друштава и заједница инкриминисати и када она нису правна лица према страном праву.

Као већина савремених законодавстава, и закони у БиХ од кривичне одговорности изузимају одређена правна лица⁶⁷³ као што су: Босна и Херцеговина, Република Српска, Федерација Босне и Херцеговине, Брчко Дистрикт Босне и Херцеговине, кантон, град, општина и мјесна заједница (чл. 125. ст. 1. КЗ РС).⁶⁷⁴ Видјели смо да под појмом правног лица законодавство у БиХ подразумијева и политичке организације. Оне нису изузете од одговорности, као у хрватском ЗОПОКД. Сматрамо да је ово правилно рјешење јер не постоји ниједан разлог који би говорио у прилог њиховом изузимању и сврставању у групу са државом, ентитетима и локалним заједницама.

Да би се засновала одговорност правног лица за кривично дјело потребно је да је непосредни учинилац учинио кривично дјело одређено кривичним и другим законом у име, за рачун или у корист правног лица. Непосредни учинилац је физичко лице, за које закон не одређује да мора бити запослено у правном лицу, нити имати својство одговорног лица.⁶⁷⁵ Тиме је круг лица, која могу да учине кривично дјело које представља основ одговорности правног лица веома широко постављен. То може да буде свако физичко лице које предузме неку радњу у име, за рачун или у корист одређеног правног лица.

⁶⁷³ Марковић, И: Одговорност правних лица за кривична дјела у законодавству у Босни и Херцеговини, Правна Мисао број 15/2008, Бања Лука, 2008, стр. 435.

⁶⁷⁴ Чл. 122. ст. 1. КЗ БиХ, чл. 126. ст. 1. КЗ ФБиХ, чл. 126. ст. 1. КЗ БДБиХ.

⁶⁷⁵ Марковић, И: Одговорност правних лица за кривична дјела у законодавству у Босни и Херцеговини, оп. цит. стр. 447.

Закон полази од изведене одговорности правног лица, док је основ за примјену кривичних санкција према правном лицу испуњавање одређених услова у вези кривичног дјела физичког лица. Без обзира што је ово поглавље дио кривичног закона, а тиме и кривичног законодавства у ужем смислу, овдје је тешко прихватити да се ради о правој кривичној одговорности. Она ипак не представља посебну врсту одговорности коју је могуће изједначити са одговорношћу физичких лица у кривичном праву. Ова одговорност је по свему ближа одговорности правних лица за привредне преступе, проширеној са одређеним елементима кривичних дјела.

Сама формулација „у име, за рачун или у корист“, није најпримјеренија кривичноправној терминологији и више је појам привредног права. С обзиром на природу одговорности и својства правног лица као учиниоца, која своје коријене у много чему налази у грађанском и привредном праву, може се и разумјети намјера законодавца да ту везу успостави на јаснији начин. Међутим, она ипак може да изазове одређене тешкоће код успостављања одговорности за одређена кривична дјела гдје се психички однос физичког лица као учиниоца не може подвести ни под један од ових појмова, а ипак веза између њега и правног лица постоји. Овако дефинисан однос асоцира на намјеру, као појачани умишљај, што би остављало друге облике виности изван ове дефиниције. Очигледно да то није смисао овакве одредбе.

У нашем законодавству је прихваћен модел тзв. опште кривичне одговорности правних лица, што значи да правна лица, уз испуњење свих законских услова, могу бити одговорна за било које кривично дјело које познаје наш правни систем.⁶⁷⁶ Кривичним законом Републике Српске прописано је да правна лица могу бити кривично одговорна за кривична дјела из кривичног закона и за друга кривична дјела прописана законом Републике Српске. Идентично рјешење је садржано и у осталим кривичним законима у БиХ. То значи да се одговорност правних лица првенствено односи на кривична дјела садржана у посебним дијеловима кривичних закона, али и за дјела прописана споредним (помоћним или допунским) кривичним законодавством. По оваквој формулацији, правна лица одговарају за иста кривична дјела као и физичка лица. Само прихватање да правно лице може да буде субјект кривичног дјела не значи да оно

---

⁶⁷⁶ Марковић, И: Одговорност правних лица за кривична дјела у законодавству у Босни и Херцеговини, оп. цит. стр. 445.

може да буде субјект сваког кривичног дјела које може да почини физичко лице (нпр. кривично дјело убиства, силовања, родоскрвњења...).

Али, то не значи да нису могуће и ситуације да физичко лице почини кривично дјело убиства менаџера или стручњака конкурентске фирме ради користи коју од тога на тржишту стекне његова компанија. Ово је ипак преамбициозно очекивати на садашњем степену примјене одредби о одговорности правних лица за кривична дјела. Овако је остављено судској пракси да она одређује и креира за која кривична дјела могу да буду одговорна правна лица. То ће сигурно да буду кривична дјела против имовине, привреде, платног промета, одређена међународна кривична дјела, еколошка кривична дјела, трговине женама, трговине опојним дрогама, али и нека друга кривична дјела из других поглавља.

Ово се могло ријешити и набрајањем поглавља, или још одређеније кривичних дјела са члановима закона за која одговарају правна лица. Тиме би се избјегла сувишна арбитрарност и неуједначено тумачење ове материје. Зато остаје отворено питање да ли је на овај начин испоштовано начело законитости и одређености кривичних дјела у закону. У ово посебно уноси сумњу прописивање да се одговара и за друга дјела прописана законом, што значи за она дјела изван кривичног закона која су прописана споредним кривичним законодавством. Поставља се питање који су то закони, која кривична дјела и вријеме важења, као и много других нејасноћа. У том погледу за сада би било прихватљивије рјешење као у словеначком ЗОРОКД, који у чл. 25. набрајањем чланова и поглавља прописује кривична дјела из посебног дијела кривичног законика за која одговарају правна лица.

2. УСЛОВИ ЗА ОДГОВОРНОСТ ПРАВНИХ ЛИЦА

За заснивање одговорности правних лица за кривична дјела потребно је да се испуне два услова.

Први услов за заснивање кривичне одговорности правног лица састоји се у чињеници да постоји кривично дјело физичког лица учињено у име, за рачун или у корист правног лица. Кривично дјело може да почини свако физичко лице јер се не захтјева да оно има својство одговорног лица у правном лицу. Само се тражи да је кривично дјело учињено у име, за рачун или у корист правног лица. Ови

појмови говоре да се ипак тражи одређени правни однос између физичког и правног лица који је близак својству одговорног лица.

У прилог овог схватања иде и увођење одговорног лица, последије физичког, у дијелу гдје се говори о границама одговорности правног лица за кривично дјело. Сматрамо да законодавчева намјера није била да се круг физичких лица ограничи само на одговорна лица. Очигледна је супротна тежња да се на чињењу кривичног дјела од било ког физичког лица, уз испуњење неког од наведена четири услова може засновати одговорност правног лица за кривично дјело. Ово рјешење обухвата све непредвиђене ситуације у којима би због тога што физичко лице нема својство одговорног лица избјегла одговорност правног лица.

Физичко лице може да учини било које кривично дјело одређено кривичним законима или споредним кривичним законодавством. Појам кривичног дјела треба схватити у смислу одредбе чл. 7. КЗ РС, као противправно дјело којим се повређују или угрожавају заштићене вриједности и које је, због своје опасности, у закону одређено као кривично дјело и за њега прописана кривична санкција.⁶⁷⁷ Осим конститутивних елемената општег појма кривичног дјела у конкретном случају морају бити остварена и сва посебна обиљежја одређеног кривичног дјела. Остаје отворено питање да ли је могуће да се свако кривично дјело урачуна правном лицу. Због правне природе појединих кривичних дјела ово је тешко прихватити (нпр. родоскрвњење, силовање и сл.). Остаје да ово разјасни судска пракса у поступку практичне примјене.

Код физичког лица се не тражи постојање намјере да правном лицу прибави какву корист. Довољан је само умишљај учиниоца да кривично дјело чини у име, за рачун или у корист правног лица. Оба ова рјешења чине закон строжијим од сличних закона у сусједним државама који уређују ову материју.⁶⁷⁸

Други услов за заснивање кривичне одговорности правног лица састоји се у испуњењу једног од четири услова који се састоје у томе да:⁶⁷⁹

1) када обиљежја учињеног кривичног дјела произилазе из одлуке, налога или одобрења руководећих или надзорних органа правног лица;

⁶⁷⁷ „Кривично дјело је противправно дјело које је законом прописано као кривично дјело, чија су обиљежја прописана законом и за која је законом прописана кривичноправна санкција“ - чл. 20. КЗ БиХ, чл. 21. КЗ ФБиХ, чл. 21. КЗ БДБиХ.

⁶⁷⁸ Чл. 5. ЗОПЛКД ЦГ и чл. 6. ЗОПЛКД Србије изричито захтијевају да физичко лице има својство одговорног лица и да чини кривично дјело у намјери прибављања користи правном лицу.

⁶⁷⁹ М. Бабић, И. Марковић: Кривично право, Општи дио, оп.цит, стр. 530.

2) када су ови органи утицали на учиниоца или му омогућили да учини кривично дјело;

3) када правно лице располаже са противправно оствареном имовинском користи или користи предмете настале кривичним дјелом или

4) када су руководећи или надзорни органи правног лица пропустили дужни надзор над законитошћу рада радника (чл. 127. КЗ РС).⁶⁸⁰

Први факултативни услов значи да физичко лице својом радњом учини кривично дјело чија обиљежја произилазе из одлуке, налога или одобрења руководећих или надзорних органа правног лица. Појам „обиљежја учињеног кривичног дјела произилазе из...“ помало је неодређен и конфузан. Он је резултат погрешно преузетог термина „ако је кривично дјело учињено извршењем противправне одлуке, налога...“ из словеначког закона (чл. 4. ст. 1. ZOPOKD-UPB-1), који је јасан и у складу са кривичноправном терминологијом. Остали закони у БиХ користе термин „када смисао учињеног кривичног дјела...“

Руководећи и надзорни органи у правном лицу овлашћени су да у поступку одлучивања или контроле пословања доносе одређене одлуке. Основ за њихово доношење налази се у законима, подзаконским актима и правним актима (уговорима). Ови прописи и правни акти представљају правне изворе који прописују кривичноправно релевантне дужности правног лица само ако испуњавају услове за бланкетна кривична дјела.

Поједина кривична дјела у кривичним законима и посебном кривичном законодавству нормирана су бланкетним диспозицијама које у себи садрже одредбе из привредног, здравственог, саобраћајног, радног и другог права. Кривичноправна одредба садржи императивну норму да пропуштање одређене дужности представља кривично дјело и прописује казну. О којој се дужности ради прописује неки други закон, статут, правилник, наредба, одлука и слично. Када се ради о забрањујућој кривичноправној норми, она упућује на дужност поштовања забране понашања која је описана у другом пропису или правном акту. Дакле, дужност правног лица може бити потпуно прописана кривичним законодавством или се кривично законодавство може позивати на норму из неког другог прописа или правног акта.

⁶⁸⁰ Чл. 124. КЗ БиХ, чл. 128. КЗ ФБиХ и чл. 128. КЗ БДБиХ.

Преко одлука, налога и одобрења, физичка лица, која чине органе правног лица, исказују вољу правног лица у спољном свијету. Ту вољу из одлуке у име, за рачун или у корист правног лица реализује одређено физичко лице. Када руководећи органи приликом доношења одлука поступају у складу са прописима, тада су и радње физичких лица дозвољене и законите. Међутим, ови органи доносећи одлуке, налоге и дајући одобрења, не поступају увијек у складу са законом и другим прописима којима је њихова дјелатност уређена. Такво поступање некада има за последицу да се њиховим провођењем остварују обилежја кривичног дјела. Ту се ради о поступању по одлукама, налозима и одобрењима који су противправни. У ствари, кривично дјело је учињено извршењем ових аката.

Други факултативни услов тражи непосредну везу између органа правног лица и учиниоца кривичног дјела. Ова веза мора бити конкретна, директна и остварена по два основа. Први основ је директни утицај на учиниоца, у циљу да он почини кривично дјело. Закон не даје дефиницију појма утицаја. С обзиром да су закони рађени у реформи законодавства, уз помоћ и под надзором страних стручњака, склони смо схватању да се ради о лошем преводу појма подстрекавања.

Други основ је да су ови органи учиниоцу омогућили да учини кривично дјело, што у ствари представља предузимање неке од радњи помагања. У оба случаја се практично ради о саучесништву органа правног лица, које чине физичка лица, са физичким лицем које чини кривично дјело. Учињено кривично дјело се потом приписује правном лицу и из тога се изводи његова одговорност. Ово успоставља директну везу која креће од органа правног лица до учиниоца кривичног дјела. Она се затим повратно рефлектује на само правно лице и његову одговорност за кривично дјело.

Трећи факултативни услов је једноставан, прост и најлакше доводи у везу правно лице са кривичним дјелом физичког лица. Довољно је да се утврди како правно лице располаже са противправном имовинском користи која је остварена кривичним дјелом, или користи предмете који су настали његовим извршењем.

Четврти факултативни услов је нешто сложенији и специфичне је природе. Овдје се успоставља одговорност за пропусте дужног надзора руководећих или надзорних органа правног лица над законитошћу рада радника. Ови органи могу бити колективни, што подсећа на рјешење о одговорности правних лица за

привредне преступе. Али они могу бити и инокосни, зависно од врсте правног лица, што привреднопреступна одговорност није предвиђала.

Пропуст ових органа је непоступање према обавезама које су предвиђене законом, подзаконским актима, статутом, правилницима и другим актима који уређују рад и пословање одређеног правног лица, да обезбиједи законит рад радника у правном лицу.

Дакле, њихово пропуштање да предузму радњу на коју су обавезни има за посљедицу омогућавање учиниоцу да учини кривично дјело у име, за рачун и у корист правног лица. Одговорност се не ограничава само на пропусте руководећих радника, менаџера, одговорних лица, већ се проширује на све раднике. Ово ширење одговорности за пропусте свих запослених је увођење облика аутономне одговорности правног лица за недостатак организационих мјера, што је слично рјешењу у швајцарском праву.

Овим се успоставља веза између кривичног дјела и правног лица и само ако постоји један од ова четири услова, кривично дјело се може урачунати правном лицу. Дакле, ако је физичко лице учинило неко кривично дјело без одлуке, налога или одобрења руководећих или надзорних органа правног лица, њиховог утицаја на учиниоца или омогућавања да он учини кривично дјело, или ако правно лице не располаже противправном користи или предметима из кривичног дјела, или ако нема пропуста руководећих или надзорних органа над законитошћу рада радника, то се кривично дјело неће моћи урачунати правном лицу.

3. ПРАВНА ПРИРОДА ОДГОВОРНОСТИ ПРАВНИХ ЛИЦА

Правно лице не одговара за сопствено кривично дјело, већ за кривично дјело које учини физичко лице. Основ одговорности правног лица је учињено дјело физичког лица. Кривична одговорност физичког лица заснована је на кривици. Кривица представља субјективни однос према учињеном кривичном дјелу и његовој посљедици. Кривицу је потребно утврђивати у сваком конкретном случају и она се не смије претпостављати. Ако кривица није утврђена, учиниоца

није ни могуће огласити кривим.⁶⁸¹ Ово начело називамо начелом субјективне одговорности или одговорности по основу кривице.

Супротно начелу субјективне одговорности стоји начело објективне одговорности. Објективна одговорност је одговорност за проузроковану посљедицу, без обзира да ли је учинилац имао какав субјективни однос према своме дјелу и његовој посљедици. Довољно је да је он својом радњом проузроковао забрањену посљедицу, зато кажемо да је објективна одговорност одговорност без обзира на кривицу.

Кривична одговорност правног лица постоји ако се утврде сљедећи елементи:

- а) кривично дјело физичког лица,
  - б) да је физичко лице дјеловало у име, за рачун или у корист правног лица
- и
- в) да су испуњени законом наведени услови (1-4), а који успостављају везу између радње физичког лица и одлука органа правног лица.

Као што видимо, кривична одговорност правног лица заснива се на кривици физичког лица, на његовом субјективном односу према учињеном кривичном дјелу, као начелу субјективне или одговорности по основу кривице. За одговорност правног лица још се тражи и свјесно дјеловање његових руководећих и надзорних органа које је објективно допринијело извршењу кривичног дјела. Овај утицај може бити одлучујући али је довољно и да се састоји само у доприносу без кога дјело не би било учињено, или не би било учињено на такав начин и са тим интензитетом и посљедицама, као што је учињено уз тај допринос. Веза правног лица са радњом извршења кривичног дјела мора имати свој извор у чињењу или пропуштању, у оквиру руководеће или надзорне улоге, да је повезана са формалним и неформалним активностима њених органа одлучивања. Овако одређеним елементима радње и њене везе са правним лицем, законом је успостављена субјективна изведена одговорност правних лица за кривично дјело.

Заправо, његова одговорност се не може заснивати на истим субјективним елементима као код физичкох лица, као учинилаца кривичних дјела, иако је до одређене мјере очигледна субјективизованост. У погледу субјективизације правних лица одредбе закона су најближе органској теорији о реалности правних

---

⁶⁸¹ Љ. Бавцон, А. Шелих, К. Филипчић, В. Јакулин, Д. Корошец, Кривично право, Општ дел, Љубљана, 2003. године, стр. 144-147.

лица, као социјалних организама који су способни хтјети и чинити. Закон полази од тога да ако смо правном лицу признали способност да буде субјект права и обавеза, онда му не можемо негирати да је уједно постало субјект одговорности за кршење правних, а самим тим и кривичних норми. Оваквим уређењем кривичне одговорности искључен је модел аутономне одговорности који се заснива на радњама и пропустима правног лица као колективитета. То би били пропусти у организацији или надзору које је дужно предузимати правно лице.⁶⁸² Ако би се одговорност правних лица уредила потпуно као објективна и колективна то би водило правној несигурности. Судовима би била остављена могућност да се упусте у разрјешење темељних разлика међу начелом субјективне и објективне одговорности и сами тако постану творци права, у складу са осјећајем за правичност или правилно пресуђење.

Одређени елементи аутономне одговорности се називају у томе што закон санкционише пропусте руководећих или надзорних органа, али они ипак морају да буду основ за чињење кривичног дјела од стране физичког лица у корист правног лица. Зато се овдје не може говорити о аутономној одговорности, иако поједини елементи на то подсјећају. У ствари, овдје се на посебан начин санкционишу пропусти управе у организацији рада.

Законодавац је прописао да одговорност правних лица не искључује одговорност физичких лица, односно одговорних лица за учињено кривично дјело. Пошто за учињено исто кривично дјело одговарају и физичко и правно лице, то говори да је прихваћен модел кумулативне одговорности за кривична дјела.

Кривична одговорност правног лица се изводи из одговорности физичког лица, које не мора имати и положај одговорног лица у правном лицу, тако што се дјело урачунава или приписује правном лицу. Утврђивање почињеног дјела од стране физичког лица је претпоставка одговорности правног лица. Овакав систем одговорности правних лица у свему је урађен по узору на словеначки модел ове одговорности.

---

⁶⁸² Врховшек, М: Одговорност правних и одговорних лица за прекршаје и кривична дела, Правна ријеч број 19/2009, Бања Лука, 2009, стр. 151.

4. ГРАНИЦЕ ОДГОВОРНОСТИ ПРАВНИХ ЛИЦА

Кривично дјело физичког лица мора да садржи све елементе из којих се састоји кривично дјело. Тек, ако је у њему садржана радња, биће кривичног дјела, противправност, штетност, тада оно може бити и претпоставка за кривичну одговорност правног лица. Када се утврди да је физичко лице починило кривично дјело, тек тада се може утврђивати и одговорност правног лица. Уколико се радњом физичког лица не оствари неко, од законом прописаних обиљежја кривичног дјела, или постоје елементи који искључују постојање кривичног дјела, или кривичне одговорности физичког лица, неће се моћи утврдити ни кривична одговорност правног лица.

Мора се имати у виду да законодавац није круто схватио и провео начело кривице према коме би у свим случајевима за одговорност правног лица морало да претходи утврђивање кривице физичког лица. Границе одговорности правног лица су проширене јер је правно лице одговорно и када учинилац за кривично дјело није одговоран (чл. 128. ст. 1. КЗ РС, чл. 125. ст. 1. КЗ БиХ, чл. 129. ст. 1. КЗ ФБиХ, чл. 129. ст. 1. КЗ БДБиХ).

Ово треба схватити као да постоје стварне или правне сметње за утврђивање одговорности (кривице) правног лица. То не значи да је уведен модел аутономне одговорности правног лица. Ово се мора схватити тако да ће суд претпоставити постојање кривице физичког лица и урачунати је правном лицу. И овдје се ради о моделу изведене одговорности правног лица с том разликом што се она изводи из претпостављене кривице физичког лица против кога није вођен поступак.

То ипак не значи да се може прихватити презумпција кривице, унапријед и прије почетка или током кривичног поступка, а прије доношења пресуде. Она се мора утврдити извођењем доказа у току кривичног поступка, на главном претресу, као и свака друга материјална чињеница. Можемо је назвати претпостављеном кривицом само зато што се против физичког лица не води кривични поступак и оно се у пресуди не оглашава кривим, али се на основу изведених доказа може претпоставити постојање његове кривице.

Ово није страно нашој судској пракси и може се поредити са суђењем у одсуству, вођењем поступка против процесно неспособног лица због душевних сметњи и утврђивањем кривице подстрекача који је након учињеног кривичног

дјела умро. У последњем случају би се морала доказивати кривица лица које није окривљени.⁶⁸³

С друге стране, одговорност правног лица не искључује кривичну одговорност физичких, односно одговорних лица за учињено кривично дјело. Ово је досљедно провођење обавеза произашлих из међународних докумената. Већина њих захтјева да се кривичној или казненој одговорности подвргну истовремено и правно и физичко лице. Ове одговорности не искључују једна другу, већ се досљедно примјењује модел кумулативне кривичне одговорности. Он се остварује и преко начела јединственог вођења кривичног поступка, што представља правило.

По правилу за одговорност правног лица захтијева се да је физичко лице учинило кривично дјело с умишљајем. Али правно лице може одговарати и за нехатно учињено кривично дјело које је учињено у име, за рачун и у његову корист. За ово је потребно да су руководећи или надзорни органи правног лица пропустили дужни надзор над законитошћу рада радника (чл. 127. т. 4. КЗ РС). Закон у овом случају дозвољава блаже кажњавање.

У малим правним лицима у којима осим учиниоца кривичног дјела нема других органа или физичких лица која би вршила надзор или усмјеравање учиниоца, правно лице ће одговарати за учињено кривично дјело у границама одговорности учиниоца. Овдје се одговорност правног лица у потпуности везује за кривичну одговорност учиниоца, а не за учиниочево противправно поступање. Ово је ограничено прихватање екстремног изведеног модела одговорности.⁶⁸⁴ Он се може оправдати тиме што између физичког лица као учиниоца кривичног дјела, правног лица, руководећих и надзорних органа постоји персонално јединство. Зато овдје није нужно утврђивање постојања основа одговорности правног лица, да би се утврдила његова одговорност, јер се она изводи из кривичне одговорности учиниоца кривичног дјела.⁶⁸⁵

---

⁶⁸³ З. Бурђевић, Коментар закона о одговорности правних особа за казнена дјела, Загреб, 2005. године, стр. 57.

⁶⁸⁴ М. Бабић, И. Марковић, Кривично право, Општи дио, оп.цит. стр. 533.

⁶⁸⁵ М. Бабић, Љ. Филиповић, З. Рајић, И. Марковић, Коментар кривичних/казнених закона у БиХ I, Сарајево, 2005. године, стр. 474.

5. ОДГОВОРНОСТ ПРИ ПРОМЈЕНИ СТАТУСА ПРАВНОГ ЛИЦА

Правно лица може да промјени статус спајањем, припајањем, подјелом, стечајем или ликвидацијом. Промјена може да настане у вријеме или после стечаја почињеног кривичног дјела, или у току вођења кривичног поступка. Ове промјене утичу на његову кривичну одговорност и на то коме ће бити изречена казна за почињено кривично дјело, мјера безбједности или од кога ће бити одузета имовинска корист прибављена кривичним дјелом. Правно лице у стечају може бити одговорно за почињено кривично дјело, без обзира када је оно учињено. Према њему је искључена примјена казни, а могу му се изрећи мјере безбједности одузимања предмета или имовинске користи прибављене кривичним дјелом.

У случају престанка правног лица прије правоснажног окончања кривичног поступка, без обзира на који начин је наступио, казне и остале кривичноправне санкције изричу се његовом правном сљеднику. За ово је услов да су руководећи и надзорни органи правног лица, прије његовог престанка, знали за учињено кривично дјело. Правном сљеднику одговорног правног лица се, под истим условима, изриче мјера безбједности одузимања предмета или се од њега одузима имовинска корист која је прибављена кривичним дјелом. Ако до престанка правног лица дође након правоснажног окончања кривичног поступка, у коме му је изречена одређена санкција, она се извршава на исти начин и под истим условима.

6. ОДГОВОРНОСТ ЗА ПОКУШАЈ, САУЧЕСНИШТВО И ПРОДУЖЕНО КРИВИЧНО ДЈЕЛО

Кривични закони у БиХ при уређивању кривичне одговорности правних лица на специфичан начин уређују и примјену ове одговорности у односу на поједине опште институте кривичног права и то у односу на:

- а) покушај кривичног дјела,
- б) сучесништво и
- в) продужено кривично дјело

Покушај кривичног дјела правног лица се (чл. 130. КЗ РС) везује за одговорност учиниоца кривичног дјела. За одговорност правног лица за покушај

кривичног дјела захтјева се испуњење сљедећих кумулативно одређених услова. То су:

1) да је учинилац (физичко лице) у име, за рачун и у корист правног лица планирано дјело умишљајно започео али га није довршио. Одређену забуну уноси формулација „ако је учинилац планирано кривично дјело започео...“, јер није јасно које значење има појам „планирано“. Поставља се питање да ли се за одговорност тражи постојање одређеног плана, створеног од стране учиниоца, као појачаног психичког односа или скупа посебних радњи и да ли његово одсуство искључује одговорност за покушај кривичног дјела. Склони смо да ово посматрамо више као омашку у тексту закона и као једну сувишну формулацију која може да промијени смисао ове одредбе, али је и супротна општем дијелу и угрожава прихваћени концепт,

2) постојање узрочне везе између покушаног кривичног дјела и правног лица у виду једног од четири алтернативно предвиђених основа одговорности правног лица за кривично дјело и

3) покушај кривичног дјела по закону је кажњив. Покушај је кажњив ако је у питању кривично дјело за које се може изрећи казна затвора од три године или тежа казна, а за друго кривично дјело ако закон изричито прописује кажњавање за покушај.

За покушано кривично дјело правно лице се кажњава казном која је прописана у закону као и за свршено кривично дјело, а може се казнити и блаже. Оно се може и ослободити од казне у случају својеврсног добровољног одустанка који се само њему може урачунати и цијенити. То је случај ако су руководећи и надзорни органи спријечили довршење започетог кривичног дјела тада се правно лице може и ослободити од казне. Овим се стимулише управа да са посебном пажњом поступа у одлучивању, провођењу одлука и надзору над радом запослених и одговорних лица.

Саучесништво правних лица за кривично дјело дефинисано је на јасан начин и њихова одговорност је везана за услове прописане у општим одредбама Кривичног закона (чл. 127. КЗ РС), с тим што свако од њих одговара потпуно самостално. За свако правно лице неопходно је утврдити његов основ одговорности који представља узрочну везу између тог правног лица и учињеног кривичног дјела за правно лице. То значи да ће се приликом одмјеравања казне сваком појединачном правном лицу цијенити његов допринос извршењу

кривичног дјела и у складу са тим изрећи казна као да је оно само одговорно за учињено кривично дјело.

Одговорност правног лица, је такође уређена на специфичан начин и у случају извршења продуженог кривичног дјела. У поглављу о одговорности правних лица дата је дефиниција продуженог кривичног дјела. У дијелу који се односи на физичка лица КЗ РС то не чини, већ се она ствара као правна конструкција судске праксе. Остали кривични закони у БиХ имају двије дефиниције продуженог кривичног дјела. Једна је у дијелу који се односи на физичка, а друга у дијелу који се тиче правних лица. Одређење појма продуженог дјела је у овим поглављима различито. О садржају тих појмова и нашем ставу о овом законском рјешењу већ смо говорили раније.

Овдје бисмо указали на још неке дилеме у погледу овог рјешења. Не бисмо давали свој коначан суд о добрим или лошим странама прописивања шта представља продужено кривично дјело, или је боље да се то препусти судској пракси, јер то није предмет овог рада. Морамо примијетити да је ово неуобичајено рјешење, јер без радње физичког лица, учиниоца кривичног дјела, нема ни кривичног дјела правног лица због њихове тијесне повезаности. Веза постоји у начину и времену извршења, идентичности оштећеног и оног ко је прибавио имовинску корист, због чега би продужено кривично дјело требало да буде једнако прописано, без обзира да ли га чини физичко или правно лице.

Сама дефиниција продуженог кривичног дјела да је правно лице одговорно као да је учињено једно кривично дјело у случају када код правног лица постоји исти основ одговорности у погледу више истоврсних и временски повезаних кривичних дјела више учинилаца, различита је од правне конструкције продуженог кривичног дјела физичког лица. Овдје се не захтјева да су сва дјела истоврсна и временски повезана, почињена од истог учиниоца, већ се за конститутивни основ узима исти основ одговорности правног лица.⁶⁸⁶ Ова дефиниција, као што је већ раније речено, одговара појму колективног кривичног дјела у словеначком ЗОПОКД из кога је дословно преузета.

Уколико више лица учини више истоврсних и временски повезаних кривичних дјела, а између свих тих дјела и правног лица постоји исти основ одговорности, правно лице ће бити одговорно за једно кривично дјело. Само ако

---

⁶⁸⁶ М. Бабић, И. Марковић, Кривично право, Општи дио, оп.цит. стр. 534.

обилежја кривичног дјела произилазе из исте одлуке, налога или одобрења руководећих или надзорних органа правног лица, постојаће и исти основ одговорности. Уколико ови акти нису исти, тада се неће ни радити о истом већ о истоврсном основу кривичне одговорности, што не омогућава примјену законске одредбе о продуженом кривичном дјелу.

7. КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ ЗА ПРАВНА ЛИЦА

У складу са природом одговорности правних лица законодавац је уредио и посебан систем кривичних санкција одговорном правном лицу.⁶⁸⁷ Оне обухватају казне, условну осуду и мјере безбједности. Сврха кривичних санкција и сврха кажњавања нису посебно одређене за правна лица. Ово значи да се и на правна лица примјењује дио законских одредби о сврси кривичних санкција, казни, условној осуди и мјерама безбједности које су прописане и за физичка лица.⁶⁸⁸

Казне које су прописане за правна лица потпуно су у складу са природом правног лица, његовом одговорношћу и сврхом коју је потребно остварити њиховим изрицањем. Оне су по врсти и по тежини прилагођене тако да омогућавају њихову индивидуализацију у поступку изрицања и остваривање законом прописане сврхе. За учињена кривична дјела правним лицима могу се изрећи слjedeће казне:

1. новчана казна,
2. казна одузимања имовине и
3. казна престанка правног лица.

Поред казни, правном лицу се као учиниоцу кривичног дјела могу изрећи још двије врсте кривичних санкција. То су :

1. условна осуда и
2. мјере безбједности.

⁶⁸⁷ М. Бабић, И. Марковић, Кривично право, Општи дио, оп.цит. стр. 535.

⁶⁸⁸ Б. Петровић, Д. Јовашевић: Кривично/казнено право Босне и Херцеговине, Опћи дио, Сарајево, 2005, стр.276.

7.1. Новчана казна

Видјели смо да је у упоредном законодавству за правна лица доминантна новчана казна, па је тако и у законодавству у БиХ. Код новчане казне, једнако у свим законима, прописан је њен општи минимум од 5.000 КМ и општи максимум од 5.000.000 КМ. Ако је кривичним дјелом другоме проузрокована имовинска штета или прибављена противправна имовинска корист, онда највећа мјера те казне може да износи двоструки износ те штете, односно користи. Овим се може одступити од прописаног општег максимума казне, јер штета или имовинска корист могу да буду у тако великом износу да би казна била изнад прописаног максимума. Законодавац није ограничио њену висину општим максимумом, па сматрамо да је једино исправно ову одредбу тумачити да казна може бити изнад максимума прописане казне и да проузроковање штете или прибављање користи представља околност због које се омогућава изрицање такве казне.

С обзиром да правна лица одговарају за сва кривична дјела из кривичних закона, прописивање појединачних казни за свако кривично дјело би представљало обиман и сложен посао. Поготово ако се нема јасна визија о томе да ли ће правна лица моћи и да учине сва кривична дјела. Одређивање казне која се може изрећи за поједино кривично дјело ријешено је једноставним везивањем посебног максимума или минимума новчане казне за висину запријећене казне која се може изрицати физичком лицу за конкретно дјело. Под насловом „Казне за кривична дјела“ Кривични закони: БиХ (чл. 144), ФБиХ (чл.148) и БДБиХ (чл. 148) то чине на сљедећи начин:

1) За кривична дјела с прописаном новчаном казном или казном затвора до три године, правно лице се може казнити новчаном казном до 850.000 КМ или до десетоструког износа штете проузроковане или имовинске користи прибављене кривичним дјелом. За ова дјела се умјесто новчане казне може изрећи казна престанка правног лица, ако су испуњени и остали услови за изрицање ове казне.

2) Ако је за кривично дјело прописана казна затвора преко три године, тада се правно лице кажњава новчаном казном најмање 2.500.000 КМ или до двадесетоструког износа штете проузроковане или имовинске користи прибављене кривичним дјелом.

3) За кривична дјела гдје је прописана казна затвора од пет година или тежа казна, правном лицу се може изрећи казна одузимања имовине. Ова казна се

и иначе изриче под тим условима, па поновно прописивање у оквиру овог члана само је прописује, као једну од алтернативних казни, за свако кривично дјело за које је забрањена казна затвора преко пет година.

Оваквих одредби нема само у КЗ РС и остаје нејасно зашто оне нису прописане. Да ли је то била намјера законодавца и са којим је циљем то изостављено није могуће одговорити. Поготово што су ове одредбе о одговорности правних лица уграђене у кривичне законе у поступку хармонизације кривичног законодавства у БиХ. Мада је тешко прихватити да је ово обичан пропуст, сличне ситуације у оквиру истог закона говоре у прилог томе. Без обзира на то, и остављени распон казне је довољно велики да омогућава њену индивидуализацију и остваривање сврхе кажњавања.

Значајно је да се новчана казна правном лицу увијек изриче у фиксном износу, а као што се види, она је по општем минимуму и максимуму далеко већа од казне прописане за физичка лица. Велики пропуст законодавца је у томе што није прописао начин извршења изречене новчане казне у случају њеног неплаћања. На овај дио закона примјењују се одредбе општег дијела према којима се новчана казна не наплаћује принудно, већ се замјењује казном затвора. Правном лицу није могуће изрећи казну затвора, а принудну наплату немогуће је вршити без овлашћења заснованог на закону.

Ради тога, у случају одбијања добровољног плаћања, изречена казна се не може ни извршити. Ово се не смије преоштатавати прописивањем начина извршења у Закону о извршењу кривичних санкција које нема своје упориште у материјалном закону. Једини исправан приступ је само измјена закона и прописивање да се новчана казна изречена правном лицу, у случају неплаћања може принудно наплатити.

7.2. Казна одузимања имовине

Имовину привредног друштва чини укупност права која припадају привредном друштву, као правном лицу: право својине, удио у другом привредном друштву, право индустријске својине, ауторска права, потраживања (укључујући и оно из хартија од вриједности) и сва друга права имовинског карактера. Предмети ових права чине имовинску масу, у обиму у коме се на њих

односи право које је саставни дио имовине.⁶⁸⁹ Значи, имовина је цјелокупност права која припадају једном правном лицу и она су стварноправна (право својине, право залогe) или облигационоправна (право закупа, право послуге ...).

Прописивање казне одузимања имовине сигурно ће да скрене пажњу стручне и научне јавности, изазивајући расправе о њеној оправданости и одрживости у оваквом облику. По своме садржају она има велику сличност са казном конфискације имовине, коју је познавао Кривични закон СФРЈ.⁶⁹⁰ Економске прилике у којима се послује дају одређене аргументе за њено увођење али разлози против њеног постојања су сигурно бројни. Новчана казна и одузимање имовинске користи прибављене кривичним дјелом, ако се досљедно и ефикасно примјене, могу највећим дијелом, ако не и у потпуности, да остваре све оно што се очекује од казне одузимања имовине. О њеној демократичности сматрамо да је сувишно и покушати дати било какве убједљиве разлоге.

Из времена раног послеријатног социјалистичког друштвеног уређења остала су нам лоша искуства, која и самим њеним помињањем буде опрез и изазивају подозрење у њену оправданост. Овдје се посебно мисли на њену злоупотребу и селективну примјену до које је веома мали корак, а што је тешко ограничити у кризним ситуацијама. Пракса ће показати колико ће се она често изрицати, какве ће ефекте имати и тиме ће се на најбољи начин оправдати њено прописивање. То што је познају и нека друга законодавства и што се препоручује као једна од алтернативних санкција у појединим конвенцијама, не умањује разлоге који говоре о непотврђеној потреби њеног увођења.

Ова казна се може изрећи само за кривична дјела с прописаном казном затвора од пет година или тежом казном. На овај начин, ограничено је њено изрицање само за најтежа кривична дјела што је, с обзиром на њену природу, оправдано рјешење. У посебном ставу прописано је да се правном лицу може одузети најмање половина имовине или већи дио имовине или цјелокупна имовина, ако је дјелатност правног лица у цјелости или у претежној мјери искоришћена за извршење кривичног дјела.

Овакво рјешење помало је нејасно, јер није одређено да ли се казна може изрећи само ако су испуњена оба услова која се тичу висине запријеђене казне и коришћења дјелатности за извршење кривичног дјела, или се ради о

⁶⁸⁹ М. Васиљевић: Пословно право, Београд, 2001. стр. 40.

⁶⁹⁰ Кривични закон СФРЈ („Службени лист СФРЈ“ бр. 44/76).

квалификованом облику кривичног дјела. Имајући у виду да се у овом ставу одређује и обим имовине која се може одузети, а да се нигдје друго не прописује могућност одузимања имовине испод половине, као и тежину ове кривичне санкције, све упућује да се оба услова морају испунити кумулативно. Значи, да би се правном лицу могла изрећи ова казна, треба да се ради о кривичном дјелу са запријеђеном казном од пет година или тежом и да је дјелатност правног лица у претежној мјери или у цјелости коришћена за извршење тог кривичног дјела.

Осим тога, појмови „најмање половина“, „већи дио“, „цјелокупна имовина“ релативно су неодређени, поготово појам „већи дио.“ Зато је било једноставније поставити границу најмањег дијела од једне половине имовине, што би било довољно јасно и одређено, а све остало би било препуштено суду приликом њеног одмјеравања.

7.3. Казна престанка правног лица

Ако је дјелатност правног лица, у претежној мјери или у цјелини, коришћена за извршење кривичног дјела може се за теже облике кривичних дјела изрећи казна престанка правног лица. С обзиром да се ради о најтежој казни, својеврсној „смртној казни“ којом се гаси живот правног лица, она се може изрећи под рестриктивним условима. Поред тежине кривичног дјела, овдје није довољно било какво коришћење дјелатности, већ она мора да буде коришћена у цјелости или у претежној мјери.

Одређивање када је она коришћена у цјелини или у претежној мјери представља фактичко питање, што суд мора да цијени у сваком конкретном случају, водећи рачуна о свим околностима под којима је кривично дјело извршено. Оба наведена услова (тежи облик кривичног дјела и коришћење дјелатности у цјелости или претежно) морају бити испуњена кумулативно. Уз ову казну може се изрећи и казна одузимања имовине, која би у том случају била споредна казна.

Када се изрекне ова казна, из имовине правног лица коме је изречена могу се исплатити његови повјериоци. Сматрамо да је било оправдано, умјесто могућности исплате, одредити да ће се из имовине тог правног лица намирити повјериоци, уз ограничење да у вријеме стицања тог својства нису знали да је правно лице учинило овакво кривично дјело. Није оправдано да повјериоци који

су то својство стицали у доброј вјери трпе штету, што може да унесе и непотребну несигурност у пословању.

7.4. Условна осуда

Условна осуда, као мјера упозорења, кривична је санкција коју суд може изрећи правном лицу умјесто новчане казне.⁶⁹¹ Наиме, примјеном ове кривичне санкције условно се одлаже извршење изречене новчане казне у висини до 1. 500 000 КМ, под условом да правно лице не учини ново кривично дјело у одређено вријеме провјеравања. Ово вријеме може да траје од једне до пет година. У самом закону, овим поглављем нису прописани остали услови за њено изрицање и њено опозивање правном лицу, па се примјењују и у овом случају услови из општег дијела, који се односе на упозоравајуће санкције које се иначе изричу физичким лицима као учиниоцима кривичних дјела.

7.5. Мјере безбједности

Мјере безбједности⁶⁹² су посебна врста кривичних санкција, које се разликују од казни, али су у директој вези са њима. Оне се састоје у одузимању или у ограничавању одређених права правном лицу, као учиниоцу кривичног дјела. Ово значи да су усмјерене према будућности јер одузимање и ограничавање нема карактер казне, већ искључиво специјално превентивни карактер.

Општа сврха мјера безбједности је сузбијање друштвено штетних дјелатности правних лица. Прописивањем и изрицањем мјера безбједности остварују се циљеви кривичноправне заштите у оним случајевима када то није могуће остварити казном као репресивном кривичноправном мјером. Оне имају и своју посебну сврху која се састоји у томе што су у сваком конкретном случају окренуте према одређеном правном лицу ради спречавања његове посебне друштвене штетности. То значи да се сврха мјера безбједности према правним лицима, прије свега састоји у специјалној превенцији. Ово се не односи само на

⁶⁹¹ М. Бабић, И. Марковић, Кривично право, Општи дио, оп. цит. стр. 538.

⁶⁹² Б. Петровић, Д. Јовашевић: Кривично/казнено право Босне и Херцеговине, Опћи дио, Сарајево, 2005, стр. 345.

мјеру безбједности одузимања предмета којој је сврха отклањање опасности од неке ствари, а не од учиниоца кривичног дјела.

Основ за њихово одређивање и изрицање налази се у опасности да правно лице поново учини кривично дјело. Ово се једино не односи на мјеру безбједности одузимања предмета. Све оно што чини суштину казне не смије бити садржано у мјери безбједности и није дозвољено да мјера безбједности служи за строжије кажњавање учиниоца кривичног дјела, а не спречавање будућег вршења кривичних дјела.

Основна претпоставка за примјену мјера безбједности је да је од стране правног лица учињено кривично дјело. Кривично дјело представља само повод за примјену мјере безбједности, а избор, врста и трајање мјере безбједности нису везани за карактер кривичног дјела, његову тежину, нити за објективне околности под којима је кривично дјело учињено.⁶⁹³

Управо ради остварења наведених циљева, кривично законодавство у БиХ, поред казне која је основна санкција за правна лица, предвиђа и мјере безбједности. Правном лицу коме је изречена нека од казни могу се изрећи и мјере безбједности као посебна врста кривичних санкција. Сврха прописивања мјера безбједности је да се отклоне стања и услови који могу бити од утицаја да правно лице, које је учинило кривично дјело, то чини и убудуће.

Законодавац је сматрао да се овако одређена сврха мјера безбједности може постићи сљедећим мјерама :

- 1) одузимање предмета,⁶⁹⁴
- 2) објављивање пресуде и
- 3) забрана обављања одређене привредне дјелатности (чл.140 КЗ РС, чл. 137 КЗ БиХ, чл. 141 КЗ ФБиХ, чл. 141 КЗ БДБиХ).

Одузимање предмета је мјера која није прописана као посебна мјера "специфична" само за правна лица. Закон у члану којим прописује врсте мјера безбједности користи термин „поред мјере безбједности одузимања предмета.“ Ово значи да се она подразумијева и преузима као једина од мјера из општег дијела које се односе на физичка лица, погодна да се изрекне и правном лицу.

⁶⁹³ Коментар Кривичног закона СФРЈ, Група аутора, Београд, 1978., стр.259.

⁶⁹⁴ Б. Петровић, Д. Јовашевић: Кривично/казнено право Босне и Херцеговине, Опћи дио, Сарајево, 2005, стр. 353.

Ова мјера се може изрећи (њено изрицање није обавезно), ако су предмети који се одузимају били употребљени или намијењени за извршење кривичног дјела или настали његовим извршењем. Услов за примјену ове мјере јесте да су они својина учиниоца. Од овог правила постоји изузетак, па се одузимају и предмети који су у својини неког другог лица ако то захтјевају интереси опште безбједности или разлози морала. При томе се, одузимањем ових предмета, не дира у права трећих лица да по основу њиховог одузимања имају право на накнаду штете. Законом се може прописати обавезно одузимање предмета.

Објављивање пресуде је мјера која се изриче правном лицу када је корисно да јавност сазна за осуду, посебно ако би објављивање било од користи да се отклони опасност за живот или здравље људи, или да се осигура безбједност саобраћаја, или каква корист привреди. Видимо да је овдје нагласак на отклањању опасности по основне вриједности које штити свако кривично законодавство. Сазнајући за осуду и осуђено правно лице, даје се могућност да трећа лица предузму одговарајуће мјере и заштите се од дјелатности учиниоца кривичног дјела. С друге стране, подстиче се осуђено правно лице да отклони стања и услове који су довели до чињења кривичног дјела и поново поврати повјерење на тржишту.

С обзиром на значај кривичног дјела и потребу да јавност сазна за осуду, суд цијени како ће ову пресуду објавити. Она може бити објављена у изводу или у цјелости путем штампе, радија или телевизије, или више средстава информисања. Овдје се узима у обзир који је начин најпогоднији да се обавијесте сви они у чијем се интересу пресуда објављује.

Сљедећа мјера безбједности је забрана обављања одређене привредне дјелатности правног лица као учиниоца кривичног дјела. Ова мјера се може изрећи правном лицу које се бави одређеном привредном дјелатношћу. Она се састоји из забране производње одређених производа правном лицу или обављања одређених послова или у бављењу одређеним пословима промета робе или другим привредним пословима. Њена је сврха да се уклањањем правног лица или његовим ограничавањем у привредном пословању отклони опасност да му обављање забрањене дјелатности омогући да учини кривично дјело.

За изрицање ове мјере траже се одређене претпоставке које су алтернативно одређене. Потребно је да би даље бављење правног лица одређеном привредном дјелатношћу било опасно за живот и здравље људи или штетно за

привредно и финансијско пословање других правних лица или за привреду или ако је правно лице у посљедње двије године прије извршења кривичног дјела било већ кажњено за исто или слично кривично дјело.

Овдје се штите основне вриједности човјека, живот и здравље, али и пословна стабилност других правних лица и цјелокупне привреде. Ово говори колики се значај придаје овој заштити, али и рестриктивно одређују услови за изрицање ових мјера. Учесталост вршења кривичних дјела у кратком временском интервалу је сасвим оправдано стављена као једна од претпоставки за њену примјену. Она указује да је забрана обављања привредне дјелатности неопходна мјера отклањања услова да се не учини ново кривично дјело.

Ове мјере су ограниченог трајања и могу се изрицати у трајању од шест мјесеци до пет година, рачунајући од правоснажности пресуде. Ово је сасвим довољан временски распон који омогућава суду да трајање мјере прилагоди учињеном кривичном дјелу и правном лицу као учиниоцу.

8. ОДУЗИМАЊЕ ИМОВИНСКЕ КОРИСТИ

По својој природи, мјера одузимања имовинске користи није кривична санкција, већ посебна кривично правна мјера *sui generis*.⁶⁹⁵ Ову мјеру познају сва модерна, а посебно европска законодавства. Њено постојање изричито захтјева и већина конвенција које смо раније анализирали.

Смисао ове мјере је да нико не може очекивати како ће задржати имовинску корист која је прибављена кривичним дјелом. То дестимулише сваког учиниоца да убудуће чини кривична дјела, а одвраћа и потенцијалне учиниоце од извршења кривичних дјела.⁶⁹⁶ Сазнање да није могуће задржати имовинску корист прибављену кривичним дјелом тако представља један од фактора специјалне и генералне превенције.

Осим тога, на тај се начин успоставља друштвена равнотежа јер се елиминише финансијска добит која је резултат кривичног дјела. Зато је одузимање имовинске користи неизоставна мјера која се користи заједно са кривичним санкцијама у борби против криминалитета. Она је посебно значајна

⁶⁹⁵ Б. Петровић, Д. Јовашевић: Кривично/казнено право Босне и Херцеговине, Опћи дио, Сарајево, 2005, стр. 373.

⁶⁹⁶ М. Бабић, И. Марковић, Кривично право, Општи дио, оп.цит. стр. 540.

код кривичних дјела која су мотивисана прибављањем имовинске користи, а незамјењива је код организованог криминала и финансијског криминала.

У свијету постоје разни модели одузимања имовинске користи. Најчешће се она утврђује доказивањем у кривичном поступку који се води по оптужници тужиоца, везано за конкретно кривично дјело и учиниоца. Међутим, у последње вријеме уводи се тзв. проширено одузимање имовинске користи проистекле из кривичног дјела. Овдје се терет доказивања преноси на оптуженог, који је дужан да докаже законитост својих прихода.

Одузимање имовинске користи у законодавству у БиХ прописано је одвојено за физичка и правна лица. Међутим, одребе које то уређују су у свему идентичне. Законом је прописано да ће се имовинска корист, уколико је правно лице прибави учињеним кривичним дјелом, одузети од тог правног лица (чл. 143. КЗ РС, чл. 140. КЗ БиХ, чл. 140. КЗ ФБиХ и чл. 144. КЗ БДБиХ). Одузимање је обавезно и суд, када утврди да је прибављена имовинска корист, одузима је по службеној дужности. За ово му није потребан приједлог, па чак ни било каква иницијатива тужиоца.

9. ПРАВНЕ ПОСЉЕДИЦЕ ОСУДЕ

За разлику од правних посљедица осуде које су предвиђене за физичка лица као учиниоце кривичних дјела, правне посљедице осуде правних лица за кривична дјела састоје се само у забрани стицања одређених права, а не и у губитку одређених права.⁶⁹⁷ Правно лице које је осуђено за одређено кривично дјело, могу погодити двије правне посљедице те осуде које се састоје у забрани стицања одређених права. То су:

а) забрана рада на основу дозволе, овлашћења или концесије, издатих од стране државе и

б) забрана рада на основу дозволе, овлашћења или концесије, издатих од Републике Српске.

Ове мјере нису тако бројне али су по свом садржају усмјерене у два правца. Први је у ускраћивању погодности које даје коришћење добара којима располаже и управља страна држава и Република Српска. Други је заштита тих

⁶⁹⁷ Марковић, И: Одговорност правних лица за кривична дјела у законодавству у Босни и Херцеговини, оп. цит. стр. 457.

добра од противправног дјеловања правних лица која су прекршила одређена правила понашања, а која представљају кривично дјело.

Други дио рјешења којим се одређују услови за наступање правних посљедица осуде је нејасан. Закон само прописује да оне могу наступити и када је правном лицу изречена новчана казна (чл. 144. КЗ РС, чл. 141. КЗ БиХ, 145. КЗ ФБиХ и чл. 145. КЗ БДБиХ). Одговор на ово питање налази се у дијелу о правним посљедицама осуде за физичка лица. Овдје је њихово наступање искључено када је учиниоцу изречена новчана казна, условна осуда и судска опомена (чл. 97. КЗ РС). Ово објашњава зашто је код правних лица издвојена новчана казна. Ово значи да правне посљедице осуде могу наступити ако је правном лицу изречена било која од прописаних казни. Овим је искључено њихово наступање једино ако је изречена условна осуда.

Правне посљедице осуде не наступају по сили закона, већ то зависи од одлуке суда. Само ако суд нађе да је потребно да оне погоде одређено правно лице може их изрећи. У супротном, сама осуда на казну која је предуслов за то, не значи да оне погађају осуђено правно лице.

10. ЗАСТАРЈЕЛОСТ КРИВИЧНОГ ГОЊЕЊА И ИЗВРШЕЊА КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА

Одговорност правних лица изводи се из одговорности физичког лица које је починило одређено кривично дјело. За то кривично дјело прописана је одговарајућа казна. Према тој казни се рачуна рок застарјелости кривичног гоњења од времена када је кривично дјело учињено. Управо због основа одговорности правног лица, која је везана за физичко лице, није могуће прописати посебне рокове застарјелости за кривично гоњење правних лица који би били различити од оних за физичко лице. Зато се на застарјелост кривичног гоњења правног лица примјењују одредбе општег дијела кривичног закона.

Другачије је када се ради о застарјелости извршења кривичних санкција. Систем санкција за физичка и правна лица је одвојен. Оне се у броју, врсти и садржини разликују. Санкције погађају одвојено физичко од правног лица. Послије доношења правоснажне пресуде престаје ова веза између физичког и правног лица. Ради тога, рокови застарјелости извршења кривичних санкција не могу бити једнаки. Зато је законодавац за правна лица посебно одредио ове

рокове застарјелости извршења казне и мјере безбједности. Ови рокови су сразмјерни значају казне и њеној тежини.

Тако извршење новчане казне застаријева протеком три године од правоснажности пресуде (једнако је и за физичка лица). Застарјелост извршења казне одузимања имовине и казне престанка правног лица застаријева у року од пет година од правоснажности пресуде (одговара застарјелости казне преко једне до три године затвора за физичка лица).

Застарјелост извршења мјере безбједности објављивања пресуде наступа у року шест мјесеци од правоснажности одлуке. Застарјелост извршења мјере безбједности забране одређене дјелатности наступа протеком времена једнаком ономе на које је она изречена.

II ПОСТУПАК ПРОТИВ ПРАВНИХ ЛИЦА

1. ПОЈАМ ПОСТУПКА

Одговорност правног лица за учињено кривично дјело мора се утврдити у законом прописаном поступку. С обзиром да се ради о одговорности за кривично дјело, у овом случају то је кривични поступак. У кривичном поступку се расвјетљава и рјешава одређена кривична ствар, по правилима која су уређена нормама кривичног процесног права. О појму кривичног поступка у кривичнопроцесној теорији постоје одређене разлике којима се нећемо посебно бавити. Може се рећи да кривични поступак, уопште, представља правно регулисано смјењивање одређених радњи процесних субјеката у циљу доношења одлуке суда о кривичном дјелу, одговорности учиниоца и кривичној санкцији.⁶⁹⁸ Ако пођемо од суштине самог израза, кривични поступак можемо дефинисати као законом регулисани ток расвјетљења и рјешења кривичне ствари који се остварује законом предвиђеном и уређеном дјелатношћу кривичнопроцесних субјеката.⁶⁹⁹ Ово је реалистички појам кривичног поступка који се сматра недовољним. Ради тога се даје и правни појам кривичног поступка. Он се дефинише као

⁶⁹⁸ З. Јекић: Кривично процесно право, Београд, 2001., стр. 23.

⁶⁹⁹ Ч. Стевановић, В. Ђурђић: Кривично процесно право, Општи део, Ниш, 2006., стр. 10.

„процесноправни однос који се заснива, тече и окончава између одређених процесних субјеката.“⁷⁰⁰

С друге стране, за разлику од општег кривичног поступка, потребно је разликовати кривични поступак у конкретном случају. Посебни кривични поступак представља примјену кривичног процесног закона у вези тачно одређеног кривичног дјела и његовог учиниоца.

Пратећи ток кривичног поступка како га одређује Закон о кривичном поступку⁷⁰¹ Републике Српске (у даљем тексту ЗКП РС), који је ступио на снагу 1. јула 2003. године, можемо разликовати неколико његових врста. Ова разлика је створена различитом тежином учињених кривичних дјела и својством које имају њихови учиниоци. Разликовање кривичних дјела и учинилаца је извршено у циљу да се на основу тога подјелом одреди врста поступка који ће се против њих водити. Цијенећи тежину кривичних дјела и специфичности њихових учинилаца, у закону се разликују:

а) општи или редовни кривични поступак (главе XIX–XXIV),

б) посебни поступци (главе XXV–XXVII- поступак за издавање казненог налога; поступак према малољетницима; поступак против правних лица; поступак за изрицање судске опомене, поступак за примјену мјера безбједности, поступак за одузимање имовинске користи и за опозивање условне осуде) и

в) посебни некривични поступци (глава XXVIII- поступак за доношење одлуке о брисању осуде, или престанку мјера безбједности и правних посљедица осуде; поступак за пружање међународне правне помоћи и извршење међународних уговора у кривичноправним стварима; поступак за накнаду штете, рехабилитацију и остваривање других права лица без основа осуђених и неосновано лишених слободе и поступак за издавање потјернице и објаве- глава XXXIII).⁷⁰²

⁷⁰⁰ М. Грубач, Кривично процесно право, Општи део, Београд, 2004, стр. 20, према . Стевановић, В. Ђурђић: Кривично процесно право, Општи део, оп. цит. стр. 10.

⁷⁰¹ ЗКП који је донијела Република Српска нема у називу да је закон Републике Српске (у тексту користимо ову одредницу ради његовог разликовања од других закона који носе исти назив), док остали ЗКП садрже назначење да су државе, ентитета и Дистрикта, а објављен је са измјенама и допунама у „Службени гласник Републике Српске“ бр. 50/03, 11/04, 115/04, 68/07; ЗКП БиХ „Службени гласник БиХ“ број 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09 и 16/09; ЗКП ФБиХ „Службене новине ФБиХ“ број 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07 и 64/07; ЗКП БДБиХ „Службени гласник БДБиХ“ број 10/03, 48/04, 29/07 и 19/07.

⁷⁰² М. Симовић, Кривично процесно право, Треће измијењено и допуњено издање, оп. цит. стр. 438.

У оквиру општих и посебних поступака рјешава се кривична ствар и доноси одлука о кривичном дјелу, учиниоцу и санкцији. Посебним некривичним поступцима се регулише примјена одређених кривичноправних и процесних института и учешће државе у међународној борби против криминалитета.⁷⁰³

2. ПРАВНА ПРИРОДА ПОСТУПКА

У теорији и законодавству разликују се три типа кривичног поступка: акузаторски (оптужни), инквизиторски (истражни) и мјешовити (акузаторско-инквизиторски). Владајући став домаће правне науке је да се у БиХ примјењује кривични поступак који није чисти мјешовити систем, нити чисти акузаторски систем, већ компромис, јер узима облике и елементе из оба кривичнопроцесна система и покушава их спојити у заокружену цјелину.⁷⁰⁴ Ово схватање се може прихватити јер му у прилог иде улога тужиоца која није потпуно страначка, превише активна улога суда која није његова одлика, објективна ограниченост одбране да води своју истрагу и слично. Пошто ово није тема нашег рада, то се изношењем суштине сваког од ових типова поступка, као и аргумената који подржавају и оповргавају владајуће схватање, нећемо детаљније бавити.

Редовни кривични поступак, који је прописан Законом о кривичном поступку, прилагођен је човјеку као физичком лицу и учиниоцу кривичног дјела. Он је прије свега прилагођен оптуженом у погледу заштите његових основних људских права и слобода, и њиховом ограничавању примјеном принудних процесних мјера и нормирањем његовог процесног положаја као доказног средства гдје се државни органи користе његовим психичким способностима.

Правно лице као окривљни је ново биће које се по својим особинама од значаја за кривични процес разликује од човјека. Оно нема основна људска права и слободе која правни поредак јамчи физичком лицу, а нема ни психичке способности памћења, опажања, давања исказа у поступку. Све одредбе закона о општем кривичном поступку није могуће досљедно примијенити на правна лица, услед битно различитих својстава физичких и правних лица.⁷⁰⁵ Ово су разлози

⁷⁰³ З. Јекић: Кривично процесно право, Београд, 2001., стр. 25.

⁷⁰⁴ М. Симовић: Кривично процесно право, Увод и општи дио, Бихаћ, 2009, стр. 78.

⁷⁰⁵ М. Симовић: Кривично процесно право, Треће измијењено и допуњено издање, оп. цит. стр. 431.

због којих је за процесуирање правних лица неопходно, постојећи индивидуални кривичноправни поступак прилагодити правном лицу.

Видјели смо да европска права различито схватају отклањање препрека и начин уређења кривичног поступка против правних лица. О тим схватањима, која се крећу од тезе да постојећи кривични поступак нема сметњи до тезе да је потребно створити посебно процесно законодавство за правна лица, већ је било говора.

Овдје треба нагласити да је законодавство БиХ прихватило рјешење „средњег пута.“ Оно се састоји у промјени кривичног поступка само у обиму који је потребан за његово прилагођавање правном лицу као окривљеном. Сви Кривични закони упућују да се поступак против правних лица води по одредбама Закона о кривичном поступку (чл. 125. ст. 4. КЗ РС, чл. 12. ст. 4. КЗ БиХ, чл. 126. ст. 4. КЗ ФБиХ и чл. 126. ст. 4. КЗ БДБиХ). У Законе о кривичном поступку уграђена су посебна поглавља која уређују особени поступак против правних лица. Ове одредбе прописују да се, ако другачије није одређено, против правних лица сходно примјењују одговарајуће одредбе ЗКП, чак и ако се поступак води само против правног лица (чл. 393. ЗКП РС, чл. 387. ЗКП БиХ, чл. 408. ЗКП ФБиХ, чл. 387. ЗКП БДБиХ).

Прије ступања на снагу новог кривичног и процесног кривичног законодавства правна лица су у нашем кривичном поступку могла бити приватни и супсидијарни тужиоци, чиме су имала страначку и процесну способност. Ступањем на снагу нових кривичних и кривичних процесних закона 2003. године она ову способност губе. Закони више не познају институт приватног и супсидијарног тужиоца. Уведена је страначка способност правног лица на страни окривљеног. Правна лица су задржала и способност учесника у поступку, јер могу да се појављују у својству и са правима оштећеног.

3. ОДНОС СА ПОСТУПКОМ ПРЕМА ФИЗИЧКОМ (ОДГОВОРНОМ) ЛИЦУ

Као што смо већ навели, већина правних система одговорност правних лица за кривична дјела изводе из одговорности учиниоца кривичног дјела који је физичко лице. Углавном се захтијева да правно лице има својство одговорног лица, било по положају у правном лицу или по овлашћењу за обављање

одређених послова. У законима БиХ ово својство изричито се не захтијева, већ је за одговорност правног лица довољно само да је учинилац кривично дјело учинио у име, за рачун или у корист правног лица. Међутим, законодавац ни овдје није био досљедан. Прописујући да одговорност правног лица не искључује кривичну одговорност физичких, односно одговорних лица за учињено кривично дјело⁷⁰⁶, одредио је да ова лица могу да имају својство одговорног лица.

Међутим, ово није разлог да се против физичког лица, учиниоца кривичног дјела, и правног лица води одвојен кривични поступак. Због истог кривичног дјела против физичког лица и правног лица, по правилу, се води јединствен кривични поступак (чл. 381. ст 1. ЗКП РС, чл. 375. ст 1. ЗКП БиХ, чл. 396. ст. 1. ЗКП ФБиХ, чл. 375. ст. 1. ЗКП БДБиХ). Овдје се по основу објективног конекситета по сили закона врши спајање кривичних поступака против лица која су починила исто кривично дјело. Пошто се правно лице кажњава за кривично дјело физичког лица, то ће суд који је надлежан за физичко лице, бити надлежан и за правно лице. Стварна надлежност суда ће бити одређена према тежини учињеног кривичног дјела.

Вођење јединственог поступка представља процесноправну страну изведене кривичне одговорности. Ако се не утврђује аутономна кривица правног лица већ јој се урачунава кривица физичког лица, онда у погледу доказивања радње кривичног дјела и кривице правног лица неће бити потребно изводити другачије доказе од оних којима је утврђивана кривица физичког лица.⁷⁰⁷ Да би постојало кривично дјело правног лица, овдје је потребно посебно доказати само везу између кривичног дјела физичког лица и правног лица која се састоји у радњи у име, за рачун или у корист правног лица, и испуњености једног од четири прописана услова из члана 127. КЗ РС (чл. 124. КЗ БиХ, чл 128. КЗ ФБиХ, чл. 128. КЗ БДБиХ). Овај дио поступка не оправдава вођење раздвојених поступака против физичког и правног лица. Јединственост поступка значи да ће се против физичког и правног лица подићи једна оптужница и изрећи једна пресуда (ст. 3 цитираних чланова).⁷⁰⁸

⁷⁰⁶ Чл.128. ст 2. КЗ РС, чл.125. ст. 2. КЗ БиХ, чл. 129. ст. 2. КЗ ФБиХ,чл.129. ст. 2. КЗ БДБиХ.

⁷⁰⁷ З. Ђурђевић: Коментар закона о одговорности правних особа за кривична дјела, Загреб, 2005., стр. 104.

⁷⁰⁸ М. Симовић: Кривично процесно право, Треће измијењено и допуњено издање, оп. цит. стр. 432.

У пракси су могуће ситуације када се због правних или стварних сметњи не може утврдити одговорност физичког, односно одговорног лица. Зато је било неопходно направити изузетак од правила вођења јединственог поступка и предвидјети да се поступак може водити само против правног лица. Законодавац тражи да се поступак само против правног лица може покренути, односно водити када против учиниоца кривични поступак није могуће покренути и водити из законом прописаних разлога или ако је против њега поступак већ проведен (ст. 2 цитираних чланова). У оба наведена случаја ради се о процесноправним сметњама. Овим је законодавац обавезао суд да утврди одговорност правног лица одвојено од физичког лица.

Већ смо рекли зашто је вођење јединственог поступка логично и оправдано рјешење. Међутим, ако се има у виду специфичност правног лица у погледу начина извршења кривичног дјела, казни и мјера безбједности које му се могу изрећи, потребу утврђивања његове имовине и сложеност поступка, избора и одмјеравања казне, ово рјешење могло би да покаже и одређене недостатке и узрокује проблеме у практичној примјени. Они би се могли посебно испољити код тешких кривичних дјела.

Циљ кривичног поступка је брзина и ефикасност и код физичких лица то се може у значајној мјери и остварити. Али код правних лица, која имају сложену структуру, често ће се морати утврђивати о каквом се облику привредног друштва ради, који су облици повезивања, да ли је извршена трансформација, гдје се налази имовина и шта чини ту имовину и у ком обиму. Додатни проблеми јављају се када је правно лице у стечају или је у међувремену отуђило дио имовине, односно посједује издвојене рачуне и слично.

Ради тога, вођење јединственог поступка може да успори цио кривични поступак, а што није ни циљ оваквог законског рјешења. Истина законодавац каже да се јединствен поступак води „по правилу“, што би значило да је од тога могуће одступити. Међутим, изузетак не би требао да постане правило и без обзира што се кривична одговорност правних лица изводи из одговорности физичког лица, ово би се могло примијенити само у изузетним случајевима. То би могли да буду само они случајеви, када би вођење јединственог поступка неприхватљиво одуговлачило окончање кривичног поступка против физичког лица. Овакво поступање не би било супротно материјалним одредбама о кривичној одговорности.

4. ФАЗЕ ПОСТУПКА

Поступак против правног лица има свој одређени ток. Законодавац није сматрао да је потребно изостављати, уводити или мијењати поједине фазе поступка посебно за правна лица. С обзиром на јединство поступка он има исте етапе као поступак против физичког лица. Без обзира на разлике у односу на раније процесно законодавство и у важећем можемо разликовати двије етапе првостепеног поступка: претходни и главни. У оквиру ових етапа постоје одређене фазе поступка. У претходној етапи то су: истрага и подизање оптужнице, а у главној су: припремање главног претреса, главни претрес и доношење пресуде. Истрага се проводи заједно за физичко и правно лице. Она треба да досегне степен постојања основане сумње да би се могла подићи једна оптужница и поднијети надлежном суду на потврђивање. Одређене специфичности у овој фази и у фази главног претреса постоје у погледу цјелисходности покретања, представника правног лица, браниоца и још неких права и радњи, што ћемо детаљније изложити у даљем излагању.

5. ЦИЉ ПОСТУПКА

Циљ вођења кривичног поступка против правних лица је да се предузимањем, законом прописаних радњи процесних субјеката донесе одлука надлежног суда о кривичном дјелу, одговорности учиниоца и санкцији. Овај циљ остварује се поступањем по његовим општим и посебним правилима. Кривична дјела и санкције су прописане Кривичним законом и другим законима који прописују кривична дјела. На правно лице се примјењују његова општа али и посебно прописана правила.

6. СУБЈЕКТИ ПОСТУПКА

У кривичном поступку потребно је да поједини процесни субјекти предузму више кривичнопроцесних радњи. Ови субјекти појединачно располажу одређеним збиром права и дужности који практично и одређују њихов процесни положај. На основу карактеристика које имају, може се рећи да је субјект поступка или кривичнопроцесни субјект процесно способно физичко или правно

лице које на основу законом прописаних права и дужности врши одређену функцију у кривичном поступку с циљем остваривања кривичнопроцесног задатка - расвјетљења и рјешења кривичне ствари.⁷⁰⁹

Све законом одређене кривичнопроцесне субјекте можемо подијелити на двије групе: а) главне и б) споредне.⁷¹⁰ Носиоци главних кривичнопроцесних функција који имају непосредни интерес за остварење кривичнопроцесног задатка су главни субјекти. Овдје спадају: овлашћени тужилац (функција оптужбе), оптужено физичко и правно лице (функција одбране) и суд (функција суђења). Тужилац и оптужено физичко и правно лице су кривичнопроцесне странке.

Споредни или помоћни кривичнопроцесни субјекти имају само споредан или посредан интерес за расвјетљавање кривичне ствари. Они су носиоци споредних или помоћних кривичнопроцесних функција и ту спадају: браниоци, заступници правних лица, законски заступници, свјedoци, вјештаци, стручна лица, тумачи, оштећени и пуномоћници. Ови субјекти се називају кривичнопроцесни учесници.

6.1. Странке

У кривичном поступку странке су тужилац и оптужени. Поред њих, ЗКП под појмом странака подразумијева и осумњиченог и осуђеног (чл. 20. т. ђ ЗКП РС).⁷¹¹ У ужем смислу то су ипак тужилац и оптужени, који у одређеним фазама има својство осумњиченог, а својство осуђеног лица добија тек по правоснажном окончању кривичног поступка.

Већ смо рекли, да је увођењем одговорности правних лица за кривична дјела правном лицу признато својство странке у кривичном поступку. Зато се овдје под појмом оптужени подразумијевају физичко и правно лице, као учиниоци кривичног дјела. Ово својство они стичу када је против њих једна или више тачака у оптужници потврђена.

⁷⁰⁹ Д. Јовашевић: Лексикон кривичног права, Београд, 2006., стр. 257.

⁷¹⁰ Ч. Стевановић, В. Ђурђић: кривично процесно право, Општи део, оп. цит. 93.

⁷¹¹ Чл. 20. т. е ЗКП БиХ,

7. ПОКРЕТАЊЕ

У правном систему БиХ тужилац је овлашћени орган коме припада право и дужност покретања кривичног поступка у случају постојања основа сумње да је учињено кривично дјело. Он се више не зове јавни тужилац, као раније, нити државни тужилац, као у неким другим државама, већ само тужилац. Његова је обавеза да одмах по сазнању о постојању основа сумње да је учињено кривично дјело предузме потребне мјере за његово откривање и спровођење истраге, проналажење осумњиченог, да врши надзор над истрагом, предлаже издавање казненог налога, подиже оптужницу и изјави правни лијек (чл. 43. ст.1. ЗКП РС, чл. 35. КЗ БиХ).

Кривично гоњење правних лица заснива се на начелу легалитета кривичног гоњења. Према овом начелу тужилац је дужан да предузме кривично гоњење ако постоје докази да је учињено кривично дјело, осим ако законом о кривичном поступку није другачије прописано (чл. 17. ЗКП РС, чл.17. ЗКП БиХ, чл. 18. ЗКП БиХ, чл.17. ЗКП БДБиХ). По правилу, тужилац је дужан да покрене кривични поступак увијек када постоји основана сумња да је почињено кривично дјело физичког лица у име, за рачун и у корист правног лица и да је уз то испуњен један од четири спомињана услова. Ово значи да је тужилац дужан, ако су испуњене наведене претпоставке, сходно овом начелу да предузме гоњење за сва кривична дјела јер закон није прописао посебна кривична дјела која могу учинити правна лица.

Међутим, код гоњења правних лица начело легалитета је више ограничено у односу на гоњење физичких лица, а границе примјене начела опортунитета су знатно шире у односу на правна лица.⁷¹² Од овог начела закон код правних лица ипак изузетно дозвољава одступање и примјену начела опортунитета. Он даје овлашћење тужиоцу да процијени цјелисходност кривичног гоњења правног лица, иако су испуњене све законске претпоставке за његово гоњење. Случајеви и услови под којима тужилац може да примијени ово овлашћење прописани су у члану 382. ЗКП РС (чл. 376. ЗКП БиХ, чл. 397. ЗКП ФБиХ, чл. 376. ЗКП БДБиХ). Одредбом овог члана прописане су четири претпоставке под којима тужилац може одлучити да не захтјева покретање кривичног поступка против правног

⁷¹² М. Симовић: Кривично процесно право, Треће измијењено и допуњено издање, оп. цит. стр. 432.

лица. То су: а) ако је допринос правног лица извршењу кривичног дјела био незнатан; б) ако правно лице нема имовине или има тако мало имовине да не би била довољна ни за покриће трошкова поступка; в) ако је против правног лица започет стечајни поступак; г) када је учинилац кривичног дјела једини власник правног лица против којег би се кривични поступак иначе покренуо.

Ова одредба даје овлашћење тужиоцу само да не предузима кривично гоњење правног, али не и физичког лица из чијег се кривичног дјела изводи одговорност. У првом случају, очигледно је намјера законодавца да искључи процесуирање правних лица у случају када је њихов допринос остварењу радње кривичног дјела физичког лица незнатан. У преостала три случаја, законодавац је имао у виду да ће се правном лицу најчешће изрицати новчана казна која се због недостатка средстава неће моћи наплатити. Зато је сасвим оправдано давање довољно широког овлашћења тужиоцу да се непотребно не процесуирају случајеви гдје не постоји ни најмањи економски интерес, изражен кроз прибављену корист од учиниоца кривичног дјела али и кроз могућност остварења казнене политике (правно лице нема имовине, код једночланог друштва изречена казна власнику довољно је остварила сврху...)

8. ПРАВА И ОБАВЕЗЕ

Видјели смо која права и обавезе као странка у поступку има тужилац. Закон признаје одговарајућа права и намеће одређене обавезе и правном лицу. Правном лицу припадају сва права која припадају осумњиченом, односно оптуженом: право на одбрану, коришћење језика и писма, право на одштету и рехабилитацију, право на суђење без одлагања. Наравно, правно лице не може користити она права, нити испуњавати оне обавезе које су везане искључиво за својства физичког лица, као учиниоца кривичног дјела (права која се тичу притвора, комуникације са браниоцем, свједочења...). Овдје ћемо анализирати само оне које су посебно прописане за правна лица, иако би се могло много говорити о садржају и специфичностима оних права и обавеза које закон третира као заједничке.

Правно лице је дужно да учествује у кривичном поступку и да извршава све обавезе које су прописане и за физичка лица (одазивање позиву, пријем писмена, плаћање трошкова и слично). Закон правном лицу не ограничава права у

односу на физичка лица, нити садржи посебну листу права која му припадају по основу његовог специфичног својства. Правно лице може остваривати своја права и извршавати обавезе путем заступника и уз стручну помоћ браниоца.

8.1. Заступник правног лица

Појам заступника. Једно од најтежих питања уређивања процесноправног положаја правних лица је ко заступа правно лице у кривичном поступку и на који начин се то лице одређује. С обзиром на то да правно лице није човјек, мора се одредити физичко лице које ће га заступати у кривичном поступку. У складу са чланом 383. ЗКП РС (чл. 377. ЗКП БиХ, чл. 398. ЗКП ФБиХ, чл. 377. ЗКП БДБиХ) лице које заступа правно лице у кривичном поступку зовемо заступник.

У кривичном поступку БиХ заступник је нови субјект, који није окривљени, већ физичко лице које у поступку заступа окривљено правно лице. Заступник правном лицу позајмљује своја физичка својства ради вршења улоге оптуженог у кривичном поступку и на тај начин представља правно лице, као оптуженог. Ради тога, чини нам се да би суштину његовог положаја и улоге боље одразио назив представник (користи га у чл. 27. хрватски ЗОПОКД). Овдје није од пресудног утицаја то што би представник најчешће, али не и нужно, било лице овлашћено за заступање.

Одређивање заступника. Заступник правног лица у кривичном поступку је онај ко је овлашћен да заступа правно лице по закону, акту надлежног државног органа, по статуту, акту о оснивању или другом правном акту (чл.384. ЗКП РС, чл. 378. ЗКП БиХ, чл.399. ЗКП БиХ, чл. 378. ЗКП БДБиХ). Овдје се у ствари ради о лицу које је иначе овлашћено за заступање правног лица и као такво уписано у одговарајући регистар. Дакле, овлашћење за заступање правног лица у кривичном поступку је законско и статутарно. О томе ко заступа привредна друштва било је говора раније у одговарајућем поглављу.

Свако потпуно пословно лице има способност да буде заступник правног лица у кривичном поступку. Овдје није постављен услов да то лице мора бити адвокат или имати одређену стручну спрему или правно образовање. Овај круг лица је ипак ограничен само на лица која су овлашћена за заступање.

Број заступника је ограничен и правно лице може имати само једног заступника. Заступник може овластити друго лице за заступање правног лица у

кривичном поступку. Овим се одступа од наведеног принципа да је заступање законско и статутарно и дозвољава заступање на основу пуномоћја.

Кривични поступак није могуће водити ако правно лице нема заступника који ће га заступати пред судом. Зато свако правно лице у кривичном поступку мора имати свог заступника.⁷¹³ Ради тога, суд је дужан да утврди идентитет заступника и да ли он има овлашћење за заступање. Зато ће правном лицу које престане да постоји, прије него што је кривични поступак окончан, заступника одредити суд.

Процесна права заступника. Заступник се у кривичном поступку налази у улози оптуженог. Он преузима сва права и обавезе оптуженог правног лица које се урачунавају правном лицу. Заступник обавља функцију одбране и у ту сврху има сва процесна права одбране као и оптужени. Он је овлашћен да предузима све радње у поступку које може предузети и оптужени. То значи да је он овлашћен да присуствује радњама кривичног поступка, захтјева изузеће, преговара о кривици, изјашњава се о кривици правног лица, изјашњава се о чињеницама и доказима који терете правно лице, износи чињенице и предлаже доказе у корист одбране, врши увид у списе, испитује свједоке, вјештаке и на крају даје завршну ријеч и изјављивљује правне лијекове и сл. Заступник има право да ћути и да не одговара на постављена питања, као и привилегију да је заштићен од самооптуживања.

Изузеће заступника. Законодавац је предвидио одређене ситуације када одређено физичко лице не може бити заступник оптуженог правног лица. То су ситуације када би се одређена лица наша у сукобу процесних улога, а то су физичко лице које је учинило кривично дјело и свједок (чл. 385. ЗКП РС, чл. 379. ЗКП БиХ, чл. 400. ЗКП ФБиХ, чл. 379. ЗКП БиХ).

Заступник правног лица у кривичном поступку не може бити лице против кога тече поступак због истог кривичног дјела, осим ако је једини члан правног лица.⁷¹⁴ Овим се у ствари искључује спајање улоге два оптужена у истом лицу. Ако би се дозволило супротно, тиме би се утицало на могућност објективног утврђивања учешћа и доприноса у извршењу кривичног дјела, угрозио принцип да свако одговара у оквиру својих радњи и пропуштања, омогућило преношење

⁷¹³ М. Симовић: Кривично процесно право, Треће измијењено и допуњено издање, оп. цит. стр. 433.

⁷¹⁴ М. Симовић: Кривично процесно право, Треће измијењено и допуњено издање, оп. цит. стр. 433.

кривице само на правно лице, а што би у крајњем водило негацији суштине основа одговорности правних лица.

Код једночланог друштва то је оправдано јер се интереси физичког и правног лица у свему идентификују, нема сукоба процесних улога и због тога не може доћи ни до наведених посљедица.

Заступник правног лица у кривичном поступку не може бити ни лице које је позвано као свједок. На то суд пази по службеној дужности и када утврди да је настала наведена ситуација, дужан је позвати правно лице да његов надлежни орган одреди другог заступника. Ако правно лице не поступи по позиву, тада заступника одређује суд.

Трошкови заступника. Заступник није лице оптужено за кривично дјело, већ само заступа правно лице у кривичном поступку који се против њега води за кривично дјело. Зато је његовим увођењем било неопходно ријешити и питање трошкова који настану заступањем оптуженог правног лица. Закон је (чл. 387. ЗКП РС, чл. 381. ЗКП БиХ, чл. 402. ЗКП ФБиХ, чл. 381. ЗКП БДБиХ) прописао да трошкови заступника представљају трошкове кривичног поступка. Трошкови заступника кога на основу члана 383 и члана 384. ЗКП РС (чл. 377. и 378. ЗКП БиХ, чл. 398. и 399. ЗКП ФБиХ, чл. 377. и 378. ЗКП БДБиХ) постави суд, унапријед се исплаћују из средстава органа који води кривични поступак, само ако правно лице нема средстава.

Заступник није бранилац ни пуномоћник правног лица у кривичном поступку. Зато се поставило питање, који је смисао законске одредбе о трошковима кривичног поступка. Заступање правног лица у кривичном поступку произилази из обавезе и права заступања по основу закона и општег акта. Заступник је већ у правном односу са правним лицем и његова права и обавезе су и раније утврђена. Он ту функцију најчешће обавља уз накнаду, па када се из те његове улоге изведе и обавеза заступања у кривичном поступку он не би могао за то да остварује посебну накнаду на терет трошкова кривичног поступка. Зато се ови трошкови могу сматрати трошковима који се односе на правно лице као оптуженог тако да се овдје у ствари ради о трошковима оптуженог. Заступник само фингира својство оптуженог због физичких својстава која позајмљује правном лицу, а оптужени је правно лице.

8.2. Бранилац правног лица

Лица овлашћена за заступање правног лица могу правном лицу против кога се води кривични поступак узети браниоца (чл. 388. ЗКП РС, чл. 382. ЗКП БиХ, чл. 382. ЗКП ФБиХ, чл. 382. ЗКП БДБиХ). Тада ће заступник правног лица имати његову стручну помоћ. Бранилац може бити само адвокат. За разлику од заступника, присуство браниоца је факултативно,⁷¹⁵ законодавац не ограничава број бранилаца. Једино је ограничење да правно и физичко лице као осумњичени, односно оптужени, не могу имати истог браниоца.

Овдје остаје отворено питање обавезне одбране на оптужено правно лице. Законодавац није искључио примјену одредби ЗКП о обавезној одбрани на правна лица (супротно рјешење је у чл. 32. ст. 3. хрватског ЗОПОКД). По основу формулације о сходној примјени осталих одредби ЗКП једино је правилно закључити да се те одредбе примјењују и на правно лице. Овдје долази у обзир примјена одредби на ситуацију: а) приликом првог испитивања ако је правно лице осумњичено за кривично дјело за које се може изрећи казна дуготрајног затвора, б) у вријеме достављања оптужнице (за кривично дјело за које се може изрећи казна затвора десет година и тежа казна). Остале ситуације које се могу односити само на физичко лице (глув, нијем, приликом одређивања притвора, ментално здравље) нису примјениве на правно лице.

С друге стране, основано се може приговорити да се правном лицу могу изрећи сасвим друге санкције. Оне по врсти и садржини нису компатибилне са санкцијама које су услов за обавезну одбрану физичког лица. Ово чини неприхватљивим примјену одредби о обавезној одбрани на правно лице као оптуженог. Зато је законодавац требао изричито отклонити примјену ових одреби на правно лице.

9. ВРСТЕ ОДЛУКА

Одлуке кривичног суда представљају основну садржину дјелатности кривичног суда у току остварења функције суђења у кривичним стварима.⁷¹⁶

⁷¹⁵ М. Симовић: Кривично процесно право, Треће измијењено и допуњено издање, оп. цит. стр. 433.

⁷¹⁶ Ч. Стевановић, В. Ђурђић: Кривично процесно право, Општи део, Ниш, 2006. године, стр. 313.

Законодавац није посебно прописао које се врсте одлука доносе у кривичном поступку против правних лица. То значи да се доносе све одлуке које се уобичајено доносе у поступку против физичких лица. Према својој форми, судске одлуке донијете у кривичном поступку могу имати облик пресуде, рјешења и наредбе (чл. 74. ЗКП РС). Пресуду доноси само суд, а остале одлуке и други органи који учествују у кривичном поступку.⁷¹⁷ У погледу садржине донијетих одлука, једино је прописано да пресуда правном лицу, поред уобичајеног садржаја, мора да има још неке елементе (чл. 391. ЗКП РС, чл. 385. ЗКП БиХ, чл. 406. ЗКП ФБиХ, чл. 385. ЗКП БДБиХ). Ово се тиче увода пресуде и њене изреке, а односи се на све врсте пресуда у кривичном поступку. Посебан садржај пресуде правном лицу је посљедица специфичности поступка против правних лица и логично је повезан са садржином оптужнице против правног лица, која се односи на његов назив под којим наступа у правном промету и његово сједиште.⁷¹⁸

Увод пресуде правном лицу мора да садржи: назив под којим правно лице у складу с прописима наступа у правном промету и сједиште правног лица, као и име и презиме заступника правног лица који је био присутан на главном претресу.

Изрека пресуде мора да садржи: назив под којим правно лице у складу с прописима наступа у правном промету и сједиште правног лица, као и законски пропис по којем се осуђује, по којем се ослобађа од оптужбе за то дјело или по којем се оптужба одбија. Све су ово елементи који идентификују правно лице према подацима из регистра надлежног органа.

Они су неопходни за извршење изречене санкције, одузимање имовинске користи, правних посљедица осуде и слично. Сва правна лица морају да имају назив или фирму. Назив или фирма је име под којим правно лице обавља своју, законом дозвољену дјелатност и под којом је оно уписано у регистар који се води код надлежног органа. Свако правно лице мора имати своје сједиште. За поједина правна лица (град, општина) оно је одређено законом, док се сједиште других правних лица одређује њиховим актом и уписује у регистар надлежног органа. Свако правно лице може имати једно сједиште.

⁷¹⁷ М. Симовић: Кривично процесно право, Увод и општи дио, оп. цит. стр. 523.

⁷¹⁸ М. Симовић: Кривично процесно право, Треће измијењено и допуњено издање, оп. цит. стр. 434.

10. ПОСТУПАК ПО ПРАВНИМ ЛИЈЕКОВИМА

Под правним лијековима у кривичном поступку разумију се правна средства којим овлашћена лица нападају судску одлуку, зато што је због стварних или правних недостатака сматрају неправилном, незаконитом, са циљем да постигну њено укидање или преиначење.⁷¹⁹ За разлику од других правних средстава у кривичном поступку, правни лијекови су уперени против одлука суда. Уобичајена је подјела правних лијекова на: а) редовне и б) ванредне правне лијекове. Закон није прописао посебне одредбе које би се примјењивале на правна лица у поступку по правним лијековима.

10.1. Редовни правни лијекови

Редовни правни лијекови (*remedium ordinarium*) односе се на одлуке које још нису постале правноснажне и њима се онемогућава ступање на правну снагу одлуке нижег суда.⁷²⁰ Остаје да се на пресуду донесену против правног лица може изјавити жалба, као редовни правни лијек. Жалба против првостепене пресуде односи се на све врсте првостепених пресуда, а основи ове жалбе су једнаки.⁷²¹ Изузетно је дозвољена и жалба на пресуду другостепеног суда (чл. 324. ЗКП РС). Она се изјављује у року од петнаест дана и има суспензивно дејство. У вези са тим поставља се питање, ко су субјекти жалбе. Према одредби члана 299. ст. 1. жалбу могу изјавити странке, бранилац и оштећени. У поступку против правног лица само је тужилац странка, док се заступник, као и бранилац, може сматрати само учесником у поступку. Полазећи од већ изложеног положаја заступника, сматрамо да су субјекти жалбе у поступку против правних лица: тужилац, заступник правног лица и бранилац (ако је ангажован). Оштећеном припада само право изјављивања жалбе у вези са одлуком о трошковима и имовинскоправним захтјевом (чл. 299. ст. 4. ЗКП РС).

Жалба је потпуни правни лијек којим се може побијати и чињенична и правна основица пресуде, пошто је у чл. 302. ЗКП РС прописано да се пресуда може побијати због: а) битне повреде одредаба кривичног поступка, б) због

⁷¹⁹ В. Ђурђић: Кривично процесно право, Ток кривичног поступка, Ниш, 1998. године, стр.187.

⁷²⁰ М. Симовић: Кривично процесно право, Треће измијењено и допуњено издањ, оп. цит. стр. 367.

⁷²¹ М. Симовић: Кривично процесно право, Треће измијењено и допуњено издањ, оп. цит. стр. 379.

повреде кривичног закона, в) због погрешно или непотпуно утврђеног чињеничног стања и г) због одлуке о кривичним санкцијама, одузимању имовинске користи, трошковима кривичног поступка, имовинскоправном захтјеву, као и због одлуке о објављивању пресуде путем средстава јавног информисања.

10.2. Ванредни правни лијекови

Ванредним правним лијековима (*remedium extraordinarium*) нападају се правноснажне судске одлуке⁷²², они немају суспензивно дејство, могу се користити смо изузетно, у законом тачно одређеним случајевима и то тек када су искоришћени редовни правни лијекови.⁷²³ Од ванредних правних лијекова сви процесни закони у БиХ познају понављање поступка. Понављање кривичног поступка постоји у два облика: а) у корист осуђеног и б) на штету осуђеног. Захтјев могу поднијети странке и бранилац, а послије смрти осуђеног захтјев у његову корист могу поднијети тужилац и лица наведена у чл. 299. став 2. овог закона.

Закон о кривичном поступку Републике Српске, поред овог правног лијека, прописује и захтјев за заштиту законитости (чл. 339. а.-339. ж. ЗКП РС). Захтјев се може поднијети због: а) повреде Кривичног закона и б) због повреде одредаба кривичног поступка из чл. 303. ст. 1 тачка г) овог закона. Захтјев могу поднијети, тужилац, осуђени и бранилац, а послије смрти осуђеног и лица из чл. 299. ст. 2. овог закона. Тужилац може поднијети захтјев на штету, али и у корист осуђеног.

Овдје се не наводи заступник правног лица као овлашћено лице за подношење захтјева за заштиту законитости, па се оправдано може поставити питање да ли је и он овлашћен за подношење овог правног лијека. Полазећи од улоге заступника правног лица коју смо већ раније анализирали и његове улоге у жалбеном поступку, сматрамо да му припада право да подноси овај правни лијек у корист заступаног правног лица. И код ових ванредних правних лијекова, законодавац није предвидио да се њихове одредбе не примјењују или да се

⁷²² В. Ђурђић: Кривично процесно право, Ток кривичног поступка, оп. цит. стр.191

⁷²³ М. Симовић: Кривично процесно право, Треће измијењено и допуњено издање, оп. цит. стр. 379.

примјењују у измијењеном облику само за правна лица. Зато сматрамо да није потребно посебно анализирати њихову примјену.

11. СУДСКА ПРАКСА

Увођење одговорности правних лица у правни систем и законодавства Босне и Херцеговине изазвало је различите ефекте. У почетку је био гласно изражен отпор према новим схватањима, који се пред аргументима и свјетским кретањима постепено смањивао. Али, након увођења ове одговорности као да је престао интерес за саму проблематику. Ријетки су научни радови, а још рјеђи научни скупови на којима би се о овој материји расправљало. Статистички подаци о ефектима примјене нових рјешења су тешко доступни или их уопште нема. Судска пракса је сиромашна, несистематизирана, тешко доступна и запосленим у правосуђу, који за њу и не показују већи интерес. Значајније пресуде, које би изазвале пажњу стручне и научне јавности, нису донијете.

У настојању да се сагледају резултати увођења ове одговорности покушали смо прибавити податке за БиХ и неке од држава насталих на територији СФРЈ. Уз велике тешкоће, у томе смо имали ограничен успјех. Због релативно касног увођења ове одговорности, није било реално ни очекивати податке за Македонију, Црну Гору и Србију. Међутим, супротно је у погледу Словеније, Хрватске и БиХ, гдје је та одговорност релативно давно прихваћена. Показало се, да Словенија и Хрватска располажу са уредним статистичким подацима на основу којих се може сагледати обим, динамика и структура криминалитета правних лица у периоду од када су је увели у свој правни систем. Међутим, када је у питању судска пракса из малог броја осуђујућих пресуда скоро да нема издвојених карактеристичних одлука у билтенима судске праксе или на интернет страницама судова.

Ситуација у БиХ је потпуно другачија и много лошија. У извјештајима о раду судова и тужилаштва Високог судског и тужилачког савјета БиХ (ВСТСБиХ) нигдје се посебно статистички не исказују кривична дјела правних лица. Судови и тужилаштва такође не воде посебно ову статистику. Ради тога, за потребе нашег проучавања покушали смо да податке прибавимо од тужилаштва. Подаци тужилаштва су и најпотпунији јер прате ток поступка од кривичне пријаве па до доношења коначне одлуке. Међутим, с обзиром да се по службеној дужности не воде одвојено за правна лица, они су сачињени само по молби за

потребе овог истраживања. Ови подаци су дати са ограниченим бројем елемената, тако да није ни било могуће дати потпуну и квалитетну анализу одговорности правних лица у судској пракси.

Према подацима прибављеним од тужилаштва у Републици Српској, можемо само говорити о укупном броју кривичних дјела правних лица од увођења ове одговорности 1. јула 2003. године закључно са 2008. годином. Подаци по годинама нису нам били доступни, тако да није могуће извршити одговарајућу анализу кретања и структуре овог криминалитета по годинама и пријављеним кривичним дјелима. Али због малог узорка (мали број донијетих пресуда, подијељен по годинама био би занемарљив), то би и тада било непоуздано. С друге стране, за Федерацију БиХ добијени су подаци по годинама али без података о кривичним дијелима. За Тужилаштво и Суд БиХ и судове у БДБиХ подаци нам нису били доступни.

Без обзира на њихову непотпуност, ови подаци нам ипак дају одређен увид у криминалитет правних лица на простору БиХ, а што је највидљивије из приложених табела.

11.1. Република Српска⁷²⁴

Статистички подаци који су изложени у табели (бр. 1) показују да се ради о малом броју поднијетих кривичних пријава против правних лица, али и малом броју оптужења у односу на број пријава. У складу с тим, веома је мало и донијетих пресуда, поготово осуђујућих. Ако се има у виду да је само у 2008. години⁷²⁵ против свих учинилаца кривичних дјела у РС поднијето 8315 кривичних пријава, а у раду било 12355 (што је приказано у табели бр. 2) и подигнуто укупно 5310 оптужница (приказано у табели бр. 3), учешће у том броју кривичних пријава и оптужница против правних лица је занемариво. Ови подаци нам дају основ за закључак да одговорност правних лица у пракси још увијек није прихваћена.

⁷²⁴ У табелама су коришћени подаци за правна лица који су прибављени од окружних тужилаштва у Републици Српској

⁷²⁵ ВСТС БиХ, Годишњи извјештај за 2008. годину.

Табела бр. 1: Пријаве против правних лица, одлуке тужиоца и пресуде за период 2003-2008. година

Тужилаштво* ⁷²⁶	Пријава	Одлука тужиоца					Пресуда			Жалба тужиоца		Другостепена одлука
		Неће се проводити истрага	Наредба о истрази	Обустава истраге	У раду	Оптужница	Ослобађајућа	Осуђујућа	Одбијајућа	Жалба одбијена	Жалба уважена	
ОТ БЛ	53	16	8	10	8	11	2	3	2	2	2	0
ОТ БН	12	2	1	1	4	4	0	3	0	0	0	0
ОТ ДО	16	7	0	3	5	1	0	0	0	0	0	0
ОТ ТБ	8	1	0	4	3	0	0	0	0	0	0	0
ОТ ИС	2	0	0	0	0	2	1	1	0	1	0	1
Укупно	91	26	9	18	20	18	3	7	2	3	2	1

За пет година постојања ове одговорности за учињено кривично дјело пријављено је 91 правно лице, што просјечно годишње износи 18 лица. У 26 предмета одлучено је да се неће проводити истрага, а истрага је у 18 предмета обустављена, подигнуто је 18 оптужница, а 20 предмета је у раду. По оптужењима је донијето 12 пресуда, а од тога 3 ослобађајуће, 7 осуђујућих и 2 одбијајуће. На ослобађајуће пресуде изјављене су двије жалбе, али су оне одбијене и првостепена пресуда је потврђена.

⁷²⁶ Окружно тужилаштво-ОТ: БЛ – Бања Лука, БН – Бијељина, ДО – Добој, ТБ – Требиње, ИС – Источно Сарајево

Табела бр. 2: Проток кривичних пријава за сва лица у тужилаштвима у БиХ током 2008. године⁷²⁷

Тужилаштва	Неријешено пријава из ранијих година	Примљено пријава у току извјештајног периода	Укупно у раду пријава током извјештајног периода	Ријешено пријава у току извјештајног периода	Дјелимично ријешено пријава у току извјештајног периода	Неријешено пријава на крају 2008. год.
БиХ	698	644	1.342	468	18	874
ФБиХ	14.253	14.823	29.076	15.942	13	13.134
РС	4.040	8.315	12.355	8.844	0	3.511
БД БиХ	0	523	523	523	0	0
Укупно	18.991	24.305	43.296	25.777	31	17.519

Табела бр. 3: Оптужнице пред судовима против свих лица у БиХ у 2008. години

Тужилаштва	Укупан број подигнутих оптужница током 2008. године	Укупан број потврђених оптужница током 2008. године	Бр. оптужница чије је потврђивање одбијено у току 2008. год.	Бр. оптужница повучених прије доношења одлуке о потврђивању у току 2008. године	Укупан број подигнутих а непотврђених оптужница на судовима на 31.12.2008.
БиХ	170	167	1	0	2
ФБиХ	10.743	9.996	42	9	696
РС	5.310	4.912	14	5	379
БД БиХ	425	405	0	0	20
УКУПНО	16.648	15.480	57	14	1.097

Табела бр. 4: Изречене санкције правним лицима у РС у периоду 2003-2008. година

ОКРУЖНО ТУЖИЛАШТВО	Изречена санкција				Одузимање имовинске користи
	Условна	Новчана	Одузимање имовине	Престанак правног лица	
БАЊА ЛУКА	0	1	1	2	1
БИЈЕЉИНА	1	2	0	0	0
ДОБОЈ	0	0	0	0	0
ТРЕБИЊЕ	0	0	0	0	0
И. САРАЈЕВО	1	0	0	0	0
УКУПНО	2	3	1	2	1

⁷²⁷ ВСТСБиХ, Годишњи извјештај за 2008. годину.

Судови у РС су изrekli укупно 8 санкција и то највише новчаних казни (3), а једнак број условних осуда (2) и престанка правног лица (2). У једном предмету одузета је и имовинска корист прибављена кривичним дјелом. Овдје је значајно напоменути, да је суд у једном предмету (КтП-674/04), за кривично дјело утаје пореза и доприноса из чл. 287. ст. 3. у вези ст. 1. КЗ РС (износ обавезе чије се плаћање избегава износи преко 150 000 КМ, а запријеђена казна затвора од три до петнаест година), изрекао казну престанка правног лица и казну одузимања имовине, а такође је одузео и имовинску корист од 5.597.813,00 КМ, прибављену кривичним дјелом.

Табела број 5: Врста правног лица

ОКРУЖНО ТУЖИЛАШТВО	ВРСТА ПРАВНОГ ЛИЦА			
	ДОО	АД	ЈП	ОСТАЛО
БАЊА ЛУКА	31	17	0	5
БИЈЕЉИНА	11	0	0	1
ДОБОЈ	11	3	0	2
ТРЕБИЊЕ	1	3	2	2
И. САРАЈЕВО	0	1	0	1
УКУПНО	54	24	2	11

Из приказане табеле видимо да су кривична дјела најчешће чинила друштва са ограниченом одговорношћу, много рјеђе акционарска друштва, а најмање јавна предузећа. Из овога можемо закључити, да блискост и идентификација власника капитала са руководећим и контролним органима која постоји у ДОО, олакшава вршење кривичних дјела. Овдје је и сама корист најдиректније везана за физичко лице, које има члански удио у правном лицу. Код АД је то мање испољено, контролни органи су одвојени од власника и снажнији су, а најјача контрола и најмањи лични финансијски интерес физичких лица изражен је код јавног предузећа. Дакле, могло би се рећи да је степен идентификације физичког лица са правним лицем у директној пропорционалности са учесталошћу форме правног лица у чињењу кривичних дјела.

Табела 6: Преглед поступка против правних лица по главама КЗ у периоду 2003-2008. година

ГРУПА К.Д. ПРОТИВ	Укупно у раду	ПРЕСУДЕ			
		Оптужења	Осуђујућа	Ослобађајућа	Одбијајућа
привреде и плат. промета	16	2	1	0	0
животне средине	12	3	4	0	0
безбј. јав. саобраћаја	7	5	0	1	1
Имовине	24	2	1	0	0
опште сиг. људи и имов.	10	6	0	2	1
Правосуђа	4	0	0	0	0
службене дужности	12	1	1	0	0
јавног реда и мира	3	0	0	0	0
правног саобраћаја	2	0	0	0	0
права из радних од. и соц. сигурања	1	1	0	1	0

Правна лица најчешће чине кривична дјела против: имовине (24) , привреде и платног промета (16), службене дужности (12), животне средине (12), опште сигурности људи и имовине (10), а нешто рјеђе и остала кривична дјела исказана у горњој табели. Највећи број оптужења је за кривична дјела из групе против опште сигурности људи и имовине. Овдје се углавном ради о кривичним дјелима стварања опасности непрописним извођењем грађевинских радова из чл. 403. КЗ РС. Супротно очекивањима број оптужења за кривична дјела против привреде и платног промета је релативно мали.

11.2. Федерација БиХ⁷²⁸

Табела број 1: Преглед података о процесуирању правних лица у периоду 01.01.2004.-30.06.2009. године

Година	Пријава	Неријеше но пријава	Оптужни ца	ПРЕСУДА		
				Ослобађајућа	Одбијајућа	Осуђујуће
2004	16	8	5	0	0	3
2005	41	25	2	0	0	0
2006	75	16	9	0	0	2
2007	68	38	5	0	0	1
2008	96	59	7	0	0	1
2009	83	74	0	0	0	0

Упоредни подаци нам говоре да се може говорити о константном порасту броја кривичних пријава од 2004. године до прве половине 2009. године, уз малу стагнацију која је услиједила у 2007. години и прогнозирани значајан пораст у 2009. години. О учешћу кривичних пријава, оптужења и пресуда против правних лица у укупном броју предмета важи исто као и за Републику Српску. Овдје је забрињавајући број неријешених пријава које се преносе у наредне године и веома мали број оптужења у односу на број пријављених лица. Узроци за то могу да буду вишеструки, од несналажења у овој материји до давања приоритета раду на предметима против физичких лица. С обзиром на привредни амбијент и значај кривичних дјела која чине правна лица за овакав тренд потребно је утврдити разлоге. Они се на основу саме статистике, без обзира како она била потпуна, не могу установити.

⁷²⁸ У табелама су коришћени подаци о процесуирању правних лица добијени од Федералног тужилаштва Федерације БиХ, Број. А-309/09 од 24.7.2009. године.

Табела број 2: Врсте изречених санкција правним лицима

Година	Новчана казна	Казна одузимања имовине	Казна престанка правног лица	Условна осуда
2004	1	0	1	1
2005	0	0	0	0
2006	2	0	0	0
2007	1	0	0	0
2008	0	0	0	1
2009	0	0	0	0
Укупно	4	0	1	2

У малом броју донијетих пресуда и изречених кривичних санкција, новчана казна заузима најзначајније мјесто. Она је изречена у четири случаја или више од половине свих санкција.

У овом периоду Опћински суд у Сарајеву донио је једну осуђујућу пресуду,⁷²⁹ на основу споразума о признању кривице, којом је правном лицу (ДОО) изречена казна престанка правног лица и одузимања имовине правног лица и одузета имовинску корист прибављена кривичним дјелом. Вођен је јединствен поступак против правног и физичког лица. У Опћинском суду у Мостару у раду су два предмета у којима се воде два кривична поступка, и то један против правног лица (ДД-банка), а други јединствен против правног (ДОО) и против физичког лица.

Очигледно је да ови подаци због малог узорка не дају довољно елемената за сагледавање и ваљану анализу судске праксе у процесуирању правних лица за кривична дјела. Без обзира на, то видимо да се примјењују скоро све санкције које су законом прописане, као и одузимање предмета и имовинске користи. Само једна наведена пресуда којом је одузета имовинска корист показује колики би могли да буду ефекти увођења ове одговорности ако би се она у пракси третирала као и одговорност физичких лица. Од укупног броја поднесених пријава и извјештаја, било је много обустава истраге или наредби о њеном неспровођењу, а само мали број оптужења. Ово указује на проблеме који постоје у откривању и истрази, а мање у самом поступку пред судом.

Зато је потребно извршити потпуну анализу ефеката увођења ове одговорности у сегментима откривања, оптужења и суђења. Затим треба

⁷²⁹ Пресуда Опћинског суда у Сарајеву Број: К- 815/04

пробудити научну и стручну јавност, организовањем семинара, округлих столова научних скупова на којима би се разматрала ова материја. Из тога је потребно извести закључке гдје се јављају проблеми у гоњењу починилаца ових кривичних дјела која су очигледно бројнија него што то шури, несређени и ограничени статистички подаци говоре и која наносе штету и подривају стабилност привреде читаве земље.

СЕДМА ГЛАВА

ОДГОВОРНОСТ ПРАВНИХ ЛИЦА ЗА КРИВИЧНА ДЈЕЛА У СУДСКОЈ И КРИМИНАЛИСТИЧКОЈ ПРАКСИ

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Као што је у претходном поглављу изложено, статистички подаци који су доступни не дају довољно квалитетну подлогу за свестрану, комплетну и поуздану анализу одговорности правних лица за кривична дјела. Међутим, њиховом компаративном анализом, уз коришћење одређених научних радова, конвенција, позитивних прописа и разних захтјева са конгреса или који се постављају пред одређене државе у међународним односима, могуће је ипак извести одређене корисне закључке. Стварност и криминолошка истраживања говоре нам да су правна лица учиниоци кривичних дјела и да су на разне начине укључена у криминалну дјелатност. Главне криминолошке карактеристике криминалитета правних лица су његове веома тешке посљедице. Оне се најчешће испољавају у области привредног, финансијског, еколошког, корупционашког, компјутерског, организованог и криминала бијелог оковратника. Ту су и посљедице које се односе на велике људске жртве, еколошке катастрофе, угрожавање здравља становништва цијелих области и држава. Зато се све више инсистира на увођењу ове одговорности и у правне системе који то још нису учинили. С друге стране, повећава се број међународних конвенција које изричито траже да се за одређену област коју штите уведе ова одговорност. Ти захтјеви се шире тако што се у конвенцијама дају и елементи појединих кривичних дјела, али и санкција и мјера безбједности, одузимања имовинске користи и ускраћивања приступа државним концесијама и субвенцијама.

Ово нам указује на озбиљност проблема криминалитета у коме учествују на разне начине и правна лица. С друге стране, то говори и о немогућности да се он сузбије и спријечи без прописивања такве одговорности. Очигледно је да прекршајна и грађанскоправна одговорност или неки други вид административне одговорности не могу без кривичне принуде да остваре заштитну улогу.

2. ЕТИОЛОГИЈА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА ПРАВНИХ ЛИЦА

Криминална етиологија покушава да ријеши вјечите проблеме криминолога: како поуздано утврдити узроке криминалитета, да ли је криминалитет настао дјеловањем једног или више узрока, имају ли сви узроци подједнако или различито дејство и сл.⁷³⁰ Бројне су теорије које су настојале да објасне узрочност и чиниоце који доводе до појаве криминалитета. Ове теорије могу се подијелити у двије групе:

а) прва група су теорије које злочин и криминалитет настоје да повежу са дејством једног, основног чиниоца. Овој монокаузалистичкој или монофакторској оријентацији припада велики број аутора антрополошког, психолошког, али и социолошког усмјерења. Представник овог схватања је Ломброзо.

б) друга група је она која се ослања на равноправно третирање низа разноврсних фактора. То су мултикаузалистичка или мултифакторска објашњења, а представник ове теорије је Фери.⁷³¹

Оснивач наше криминологије Милан Милутиновић заступао је оригинално схватање. Оно полази од става да на криминалитет дјелују двије групе чинилаца: општи услови развоја класног друштва или коријени криминалитета (гдје на дезорганизовање и отуђење личности утичу: а) противрјечност између друштвених потреба и могућности њиховог задовољења; б) тежња за стицањем профита и богаћењем; в) лични интереси и индивидуалистичка психологија). Ти коријени криминалитета остварују свој утицај на појединачно недопуштено понашање посредством криминогених фактора, као непосредних изазивача криминалне дјелатности. Он ове факторе дијели на социогене и индивидуалне, а према каузалном утицају на криминалитет разликује узроке, услове и поводе.⁷³² По нашем мишљењу ово схватање, које је шире разрађено у његовом дјелу Криминологија,⁷³³ и данас је довољно актуелно и примјениво. Овакав став заступају и Борислав Петровић и Горазд Мешко у својој књизи Криминологија.⁷³⁴ Они прихватају Милутиновићеву подјелу непосредних друштвених

⁷³⁰ С. Константиновић Вилић, В. Николић Ристановић, М. Костић: Криминологија, Ниш, 2009. стр. 260.

⁷³¹ Ђ. Игњатовић: Криминологија, Београд, 2000., стр. 217-218.

⁷³² М. Милутиновић: Криминалитет као друштвена појава, Београд, 1957., стр. 79.

⁷³³ М. Милутиновић, Криминологија, Београд, 1988.

⁷³⁴ Б. Петровић, Г. Мешко: Криминологија, Сарајево, 2008., стр.189.

(социолошких) фактора криминалитета на: 1) друштвено-економске, 2) политичко-идејне, 3) микрогрупне и 4) социјално-патолошке.

Трагајући за узроцима кривичних дјела правних лица, морамо се вратити у прошлост, до самог њиховог настанка. Не упуштајући се у поновно објашњавање циља и сврхе стварања правних лица, треба само нагласити да је интерес физичког лица увијек био да одређено правно лице, са којим је у односу својине, успјешно послује и има што већу имовину. Сам начин њеног стицања понекад је излазио из оквира које је законодавац дозвољавао. Узроци криминалитета налазе се на макро и микро плану. Може се рећи да друштвене околности и економски услови стварају повољне услове и доводе до чињења кривичних дјела.

Глобализација и све предности и недостаци који са њом долазе стварају одређене услове и узрокују одређене видове криминалитета. Урушавање једног политичког система и нестајање блока држава који је његов дио (социјализам и Варшавски уговор), својинска трансформација, отвореност граница, ратови који су то пратили представљали су плодно тло за развој и снажење старих и стварање нових врста кривичних дјела. Слједио је улазак мултинационалних компанија у те земље, појава домаћих фирми сумњивог поријекла и намјера, а све без довољно јаким државних институција и контролних механизма. Такође развој и брзина свих видова комуникација, праћени кретањем становништва, пословних људи и новца отежали су и умањили моћ раније контроле тих процеса. Средства масовних комуникација, уз одређене претпоставке, могу снажно да утичу на кретање криминалитета вођењем кампања за побољшање услова живота грађана.⁷³⁵ Овим су створени повољни макро услови за појаву разних облика криминалитета. Са развојем друштва, акумулисањем богатства и увећавањем облика правних лица и пословних односа „излети“ изван дозвољеног дјеловања су постајали све чешћи. Они су се посебно појачавали у доба криза или ратова, када су домаћа правна лица често користила могућност присвајања добара других држава и народа. У томе им је помагала оружана сила њихове државе, а одговорност их је стизала само у случају губитка војне и политичке моћи.

С друге стране, у земљама транзиције уништена је дотадашња привреда,⁷³⁶ почело је оснивање нових фирми, ушле су стране компаније и банке. У неким државама вођени су грађански ратови који су, без обзира на узроке, имали

⁷³⁵ Ђ. Игњатовић: Криминологија, Београд, 2000., стр. 225.

⁷³⁶ М. Бошковић: Организовани криминалитет, Први део, Београд, 1998, стр. 91.

посљедице на економију. Иначе рат, као облик друштвене дезорганизације, праћене паралисаним или пристрасним радом полиције и органа правосуђа, по правилу ствара погодне услове за пораст криминалитета.⁷³⁷ У том процесу дошло је до велике прерасподјеле богатства. Створен је велики слој сиромашни, а са друге стране групе богатих и моћних. Нова елита често сматра да је у процесу богаћења све дозвољено, па своје фирме користе и ван законом уређене активности. С друге стране, осиромашени слој покушава да ту елиту имитира и на исти или сличан начин прибави материјална средства. Ово значи, да сиромаштво и богатство остварују свој утицај на појаву криминалитета правних лица. Ово се са нивоа државе преноси на регије, градове и улице, у оквире одређених ужих заједница и група. То је негативни утицај сусједства, ближег окружења на криминалитет. Криминалци постају моћни у својим насељима, користећи се дјелатношћу коју обављају под легалном фирмом и на тај начин утичу на живот и понашање осталих лица.

У свему томе руше се институције правосуђа, образовања, социјалне службе. Све су то услови на микро плану који представљају криминогене факторе дјеловања и правних лица. Ово нам је познато из искустава већине земаља у развоју која показују да су раздобља нагле промјене економске структуре истовремено доба велике нестабилности и пораста криминалитета.⁷³⁸ Дакле, друштвене кризе, међународни сукоби и немогућност државе да потпуно контролише и уреди тржиште узроковали су да се јави криминалитет правних лица. Данас томе доприноси и технолошки напредак који се злоупотребљава у прикривању трансфера новца, омогућава његову брзу покретљивост, могућност регистрација фирми у другим државама или земљама јефтине заставе.

Све ово што смо до сада набројали као узроке на макро и микро плану чини објективне узроке криминалитета правних лица. Када треба дефинисати субјективне узроке, ту је ситуација много тежа. Полазећи од појма правног лица, видјели смо да оно нема психичка својства физичког лица. Зато се овдје не може говорити о постојању субјективних услова у том смислу (психичке болести органског поријекла, неурозе, психичке аномалије, наркоманија...). Само правно лице има одређен профил, својства и особине, као унутрашње, индивидуалне чиниоце. Они су производ дјеловања одговорних лица у правном лицу,

⁷³⁷ С. Констатиновић вилић, В. Николић Ристановић, М. Костић: Криминологија, оп. цит. стр. 357.

⁷³⁸ Б. Игњатовић: Криминологија, Београд, 2000., стр. 225.

руководећих структура и контролних органа, физичких лица, који правном лицу позајмљују своја својства. Ове околности имају повратни утицај на физичко лице, које на тај начин успоставља одређену „психичку везу“ са правним лицем. Правно лице мисли, осјећа и дјелује кроз физичко лице које, испољавањем својих субјективних фактора, дефинише објективни однос правног лица према криминалној дјелатности. Зато субјективни узроци који се испољавају код одговорног физичког лица представљају, на одређен начин, субјективне узроке криминалног понашања правног лица.

3. ФЕНОМЕНОЛОГИЈА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА ПРАВНИХ ЛИЦА

Криминалитет је негативна друштвена појава која се испољава у различитим формама. Ове форме испољавања међусобно се разликују по многим критеријумима, али им је заједничко да се увијек ради о инкриминисаном понашању. Криминална феноменологија проучава појавне облике, структуру, структурне промјене и динамику криминалитета. До сазнања о обиму, динамици и структури криминалитета у појединим земљама долази се увидом у податке из националне статистичке евиденције и, уколико постоје, увидом у податке добијене анкетама о виктимизацији.⁷³⁹ Поједини аутори различито разврставају различита кривична дјела у феноменолошке категорије (Мастер и Роберсон; Бајерне и Месершмит; Адлер, Мелер и Лауфер).⁷⁴⁰ За предмет нашег проучавања значајно је да у оквиру тих категорија сви посебно издвајају предузетнички криминалитет, криминалитет бијелог оковратника и организовани криминалитет. Сматрамо да је и данас најприхватљивија и најпримјеренија овим просторима подјела професора Милутиновићева на: привредни криминалитет, политички криминалитет, саобраћајну деликвенцију, криминалитет повратника, криминалитет у вези са професијом и малољетничку деликвенцију.⁷⁴¹

Као што видимо, међу овим подјелама нема посебне групе криминалитета правних лица. Ово је разумљиво јер је њихова одговорност за кривична дјела релативно новијег датума, а што се посебно односи на законодавство у државама бивше СФРЈ. Међутим, овај криминалитет је у почетку сматран дијелом

⁷³⁹ С. Константиновић Вилић, В. Николић Ристановић, М. Костић: Криминологија, Ниш, 2009. стр. 91.

⁷⁴⁰ Б. Петровић, Г. Мешко: Криминологија, Сарајево, 2008., стр. 209.

⁷⁴¹ М. Милутиновић: Криминологија, Београд, 1988., стр.205.

привредног криминалитета, што свакако и јесте, али и превазилази оквире његовог традиционалног схватања. Поједини аутори у оквиру групе имовинског криминалитета посебно издвајају криминалитет корпорација⁷⁴² или га сврставају заједно са криминалитетом бијелог оковратника.⁷⁴³ Криминалитет корпорација јесте посебан вид криминалитета, али он је само један дио криминалитета правних лица. Он не обухвата криминалитет других правних лица која нису корпорације, а чине кривична дјела и по позитивним прописима за то одговарају. Криминалитет корпорација је тијесно везан за криминалитет бијелог оковратника, али се од њега ипак разликује. Основна разлика је у томе, што га корпорације врше кршењем прописа којима је регулисано њихово пословање.

Правна лица се баве дјелатностима у свим областима пословања и људског живота уопште. То су области од интереса за функционисање, постојање и развој одређене заједнице, али и цјелокупног људског друштва. Оне су зато уређене прописима појединих земаља и међународним правним актима. Уобичајено је да се дјелатност сваког физичког и правног лица одвија уз поштовање тих норми. Међутим, то није увијек тако јер се због коришћења застарјеле технологије, прекомјерног искоришћавања природних богатстава, злоупотребом савремених технологија и бављењем забрањеном дјелатношћу, не плаћајући порезе и прањем тако стечене добити, крше законске норме у циљу остварења екстра профита и увећања економске моћи правних лица.

У таквом наступу изазивају се еколошке катастрофе са последицама по биљни и животињски свијет, живот и здравље људи. Послујући у економској сфери, правна лица могу починити кривична дјела против човјекове средине, као и кривична дјела против опште сигурности људи и имовине, која су прописана у већини националних законодавстава. То могу да буду: изазивање опште опасности, стварање опасности непрописним извођењем грађевинских радова, оштећење заштитних уређаја на раду, непрописно превозење или преношење општеопасних материја, загађивање животне средине, противправна изградња и стављање у погон објеката и постројења, и слично.

Пошто легално обављају привредну дјелатност, правна лица су најчешће починиоци привредног криминала (*engl. economic crime, bussines crime, corporate crime*). То су већином кривична дјела „бијелог оковратника,“ који је повезан са

⁷⁴² И. Марковић: Криминологија, Бања Лука, 2007., стр.218.

⁷⁴³ Ђ. Игњатовић: криминологија, Београд, 2000., стр. 212.

занимањем и радним мјестом. Овај криминалитет карактерише прикривено и преварно вршење кривичних дјела из посебних области. Овдје можемо убројити кривична дјела у вези осигурања, потрошачке преваре, пореске преваре, кривична дјела условљена радним мјестом и злоупотребом положаја, компјутерски криминал, корупцију и лажни стечај. Овим дјелима блиска су дјела којим корпорације крше норме којима је регулисано њихово пословање („криминалитет корпорација“). У новије вријеме и за ова кривична дјела користи се назив „криминалитет бијелог оковратника“, јер се врше у сродним областима, на сличан начин, у оба случаја жртве су или сви грађани или организација која запошљава преступника или друга конкурентска фирма.⁷⁴⁴ Огромне штете које наносе ова кривична дјела нису само у материјалним губицима (лажно приказивање прихода, мултинационално подмићивање-афера „Локид“ и прање новца), већ имају за посљедицу и повређивање и смрт великог броја људи. Поједини истраживачи наводе да годишње због злочина „бијелог оковратника“ 110 000 људи постане неспособно за рад, док 30 000 људи умре.⁷⁴⁵ Ово није неочекивано јер се у кривична дјела бијелог оковратника најчешће убрајају она која се односе на кршење прописа о квалитету и хигијенској исправности хране, али и недозвољено загађивање човјекове околине, са свим посљедицама које то има. Као примјер криминалитета корпорација везаног за загађивање човјекове средине, може се навести одлагање отровног отпада и коришћење опасних технологија у процесу производње. Овдје развијене земље настоје да отпадне материје извезу и одложе ван својих граница, а најчешће у сиромашне и неразвијене земље. То је случај и са измијештањем отровних технологија у процесу производње.

Кривична дјела у вези осигурања су све распрострањенија, а најчешће преваре, у којима учествују правна лица, су код саобраћајних осигурања. Осигуравајућа друштва не пријављују преваре ради очувања угледа, сервиси дају погрешне податке о висини штете и исправности превозних средстава...

Потрошачке преваре су дио намјерног довођења потрошача у заблуду због лакшег представљања стварних околности, како би он новац употребио за куповину одређене користи. Овдје су најчешће повјерљиве игре, преваре у вези побољшања стамбених прилика, заводљиво оглашавање и рекламирање, преваре са некретнинама и преваре у вези предузетништва. Према подацима међународног

⁷⁴⁴ Siegel L.: Criminology, St. Paul, 1989., p. 314.

⁷⁴⁵ Ђ. Игњатовић: Криминологија, Београд, 2000., стр.212.

прегледа жртава криминалитета (ICVS) највећи проценат преварених потрошача је у Источној Европи (40%), у Азији нешто мање (око 30%), Африци (25%), свјетски просјек је око 22%, нешто нижи је у Латинској Америци и Карибима, у Западној и Централној Европи (16%), Сјеверној Америци (12%) и у Океанији 8%.⁷⁴⁶

Пораст компјутерског криминалитета је започет шездесетих година прошлог вијека у САД, а до данас се не могу поуздано утврдити његов обим, динамика и структура. Компјутерски криминалитет обухвата криминалитет везан за компјутерске мреже, гдје се компјутерске мреже користе као циљ напада, средство или алат и као окружење у коме се напади реализују.⁷⁴⁷ Он се најчешће веже за остале облике криминалитета „бијелог оковратника.“ Адлер, Мелер и Лауфер (1991) овај криминалитет дијеле у пет група: а) рачунарска превара, б) рачунарска шпијунажа, в) рачунарска саботажа, г) рачунарско хакерство и д) крађа коришћеног времена, програма и машинске опреме.⁷⁴⁸ Ова кривична дјела најчешће чине запослени у институцијама и установама, међу којима су и одговорна лица на подручју информатике, програмери, благајници...

Осим ових кривичних дјела, посебно опасан, најмање познат и у посљедње вријеме у експанзији је организовани криминалитет. Ова врста криминалитета прелази оквире једне државе, добијајући међународне размјере без познавања граница и државног суверенитета.⁷⁴⁹ Постоје два приступа дефинисању организованог криминалитета. Први, који је шири, одређује га као дјелатност криминалних организација, сматрајући да постојање криминалне организације одређује и постојање организованог криминалитета. Друго, уже схватање, поред постојања криминалне организације тражи и постојање још неких услова. Према италијанском аутору, Ђованију Фиандаци треба да буду испуњена четири услова да се нека дјелатност сматра организованим криминалитетом. Ти услови су: а) организациона димензија (постојање криминалне организације), б) организовање дјелатности привредног типа („криминална корпорација“), в) употреба насиља с

⁷⁴⁶ Ђ. Игњатовић: Претпоставке изградње модела контроле криминалитета у новом миленијуму- КРОС-национална иницијатива, Београд, стр. 28, објављено у Контрола криминалитета и европски стандарди: стање у Србији, ММХ, у издању Института за криминолошка и социолошка истраживања.

⁷⁴⁷ С. Константиновић вилић, В. Николић Ристановић, М. Костић: Криминологија, Ниш, 2009. стр. 184.

⁷⁴⁸ Б. Петровић, Г. Мешко: Криминологија, Сарајево, 2008., стр. 222-223.

⁷⁴⁹ С. Константиновић Вилић, В. Николић Ристановић, М. Костић: Криминологија, Ниш, 2009. стр. 194.

циљем очувања позиција првенства или монопола, ради ширења профита, али и финансирање убистава ради спречавања примјене права или доношења политичких одлука које их угрожавају и г) корупција полицијских, судских, политичкоизвршних власти.⁷⁵⁰

Међу основне дјелатности организованог криминалитета спадају:⁷⁵¹ трговина дрогама, трговина оружјем, крађа и трговина аутомобилима, трговина људима, кредитирање (зеленашење), трговина дјецом, трговина људским органима, прање новца, компјутерски криминал, фалсификати, трговина нуклеарним материјалима, проституција, игре на срећу, рекет, педофилија, порно индустрија, трговина цигаретама и алкохолом.⁷⁵² Као што видимо саме дјелатности одређују неопходност њиховог вршења преко правних лица као што су: фабрике, лабораторије, болнице, филмске куће, транспортне компаније, банке и слично.

Разлог распрострањености привредног криминала правних лица налази се у приступу одређеној дјелатности или постојању могућности која се може на одговарајући начин искористити за остварење незаконите добити кроз привредне активности, као претпоставци за извршење било ког облика привредног кривичног дјела. За извршење привредних кривичних дјела карактеристично је предузимање привидно легалних радњи које су уобичајене у обављању одређених занимања⁷⁵³, па су и њихови учиниоци најчешће привредни субјекти.

Кривична дјела утаје пореза, царинске преваре, проневијере, злоупотребе стечаја, кредитна превара, кршење права конкуренције, лажни стечај, прање новца и многа друга чине се у име привређивања, стицања екстра профита, одупирања конкуренцији, избјегавања стечаја и бољег финансијског и тржишног положаја компаније.

У вршењу криминалне дјелатности ријетко учествује једно привредно предузеће. Она се нужно удружују, добровољно или по природи посла, али најчешће ради успјешног остварења заједничке намјере. Ови легални привредни субјекти повремено, када се за то пружи прилика али не случајно и насумице, заједнички учествују у планирању, организовању и извршавању криминалне

⁷⁵⁰ Findaca G.: *Criminalit e controllo penale, L'indice penale*, 1991/1, p. 5-34.

⁷⁵¹ М. Бошковић: *Организовани криминалитет*, Први део, оп. цит. стр. 87.

⁷⁵² Б. Петровић, Г. Мешко: *Криминологија*, Сарајево, 2008., стр. 232.

⁷⁵³ Eisenberg, Ulrich (1990) *Kriminologie*, 3. издање, Köln: Carl Neumanns Verlag KG, 725, према З. Ђурђевић, наведено дјело, страна 8.

активности. Овакав вид криминалне активности је познат код утаја царинских прихода и субвенцијских превара на штету буџета Европске уније. Ово углавном чине произвођачи, прерађивачи и извозници који заједно организују извршење преваре, служећи се разним средствима, укључујући и подмићивање државних службеника. За овај криминалитет се зато и користи назив организовани криминалитет прилике.

Осим овог облика организованог криминалитета прилике који чине легална правна лица, она такође оснивају и злочиначка удружења или организације као много опаснији облик организовања. Организовани криминалитет се, поред организација физичких лица, јавља у много опаснијем облику организовања легално основаних предузећа која наступају тако што под плаштом дозвољене дјелатности обављају криминалну активност (*engl. crime company*). Из упоредног извјештаја Европске уније из 1997. године произилази да је главно подручје дјеловања организованих криминалних група привреда, односно економски криминалитет. Позване да дефинишу организовани криминалитет државе чланице су у највећем броју навеле као његово главно обиљежје бављење финансијским и уопште привредним криминалом.⁷⁵⁴ Разлог укорјењавања организованог криминала у области привреде произилази из њиховог истог циља. Иако им је циљ исти, методе остварења тога циља су различите. И привреда и организовани криминал првенствено су окренути стицању материјалне користи, остварењу профита. Привредни субјекти то остварују у оквиру легалне активности, а организовани криминалитет илегално, путем чињења кривичних дјела. Организовани криминал се више не бави искључиво традиционалним дјелатностима подземља као што су дрога, проституција, цигарете и слично. Он све више излази на национална и свјетска тржишта, укључујући се у легалне привредне токове. При томе злоупотребљава уобичајене технике и средства у привреди ради извлачења изузетно високих профита који се могу икористити за финансирање, организовање и заштиту класичних криминалних активности.⁷⁵⁵ Управо мијешање у привредни систем, којом приликом настоји да га инструментализује за остварење противправне материјалне користи организованом

⁷⁵⁴ V. Den Boer, Monica (2001) The fight against organised crime Europe: a comparative perspective, *European Journal on Criminal Policy and Reserch* бр. 9, 259-272.

⁷⁵⁵ Rider, Barry Y. (1996) Organised Economic Crime, Biblioteka Institute of Criminology, University of Cambridge, MJB, Fraud 1, 4., према З. Ђурђевић: наведено дјело, стр. 8.

криминалу, омогућава његов високи степен професионализације криминалне активности.

Овдје се мора незаобилазно споменути и криминална дјелатност мултинационалних компанија. Она представља посебан проблем и велику опасност јер њихова моћ постаје важан политички фактор и на глобалном плану. Ова снага је често већа и од економске и политичке снаге појединих држава. Када се оне повежу са недемократским режимима, гдје је заједнички интерес стицање профита, резултат је најчешће драстично кршење елементарних права човјека.⁷⁵⁶ Као школски примјер наводе се њемачке компаније у Другом свјетском рату и њихова веза са нацистичким режимом. Томе се научно не може озбиљније приговорити, али и у нашој ближој историји постоје свима познати примјери такве везе. Само да споменемо режиме у средњој Америци који су се дуго времена одржавали захваљујући мултинационалним компанијама из САД-а, које мање или више уживају подршку владе те државе. Многе од тих компанија су присутне и на простору Косова и Метохије, па није тешко закључити да им је то омогућила подршка влада њихових држава.

Ово указује на сву озбиљност потребе инкриминисања правних, а не само физичких лица јер традиционални кривичноправни систем није одговарајући за њихово спречавање и процесуирање.

4. ОБИМ, ДИНАМИКА И СТРУКТУРА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА ПРАВНИХ ЛИЦА

Као што смо рекли, за свеобухватну анализу требају и такви подаци до којих је тешко или још није могуће доћи. Управо због ограниченог приступа овим подацима, послужићемо се раније изнијетим подацима у анализи судске праксе за БиХ и подацима за Словенију и Хрватску, који су сређени и потпуни, и на основу тога покушати приказати анализу обима динамике и структуре кривичних дјела правних лица у овим државама.

---

⁷⁵⁶ Ж. Ђурић, Д. Јовашевић, М. Ракић: Корупција, Изазов демократији, Београд, 2007, стр.41-42.

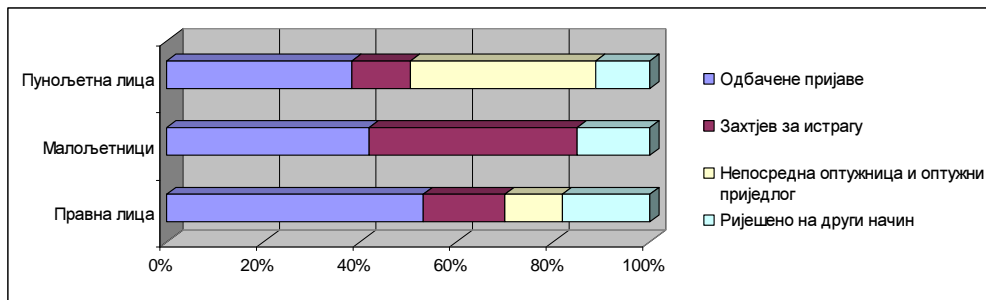
Република Словенија⁷⁵⁷

Табела бр. 1: Пријављени познати учиниоци кривичних дјела у периоду 2004-2008.

Година	Пунољетна лица	Малољетници	Правна лица	Укупно пријављених познатих учинилаца	Индекс на претходну годину	Индекс на почетну годину 2004
2008	30686	2573	595	33854	100	97
2007	30846	2630	443	33885	98	97
2006	31184	2787	488	34459	103	98
2005	30090	2853	472	33415	95	95
2004	31248	3262	553	35063	*	*
Укупно	154054	14105	2551	170676		

Подаци исказани у горњој табели показују да је број пријављених правних лица у посматраном периоду релативно стабилан. Он нема значајнији раст ни пад, осим благог раста у 2008. години. Такво кретање је забиљежено и код физичких лица (малољетних и пунољетних) учинилаца кривичних дјела. У 2008. години од укупног броја 33854 запримљених пријава, 595 (1,8%) односи се на правна лица, 30686 (90%) на пунољетна физичка лица и 2573 (7,6%) на малољетна лица. Видимо да је по пријавама укупно учешће правних лица у учињеним кривичним дјелима веома мало.

Графикон бр. 1: Одлуке тужиоца по кривичним пријавама против пунољетних лица, против малољетника и против правних лица у 2008. години

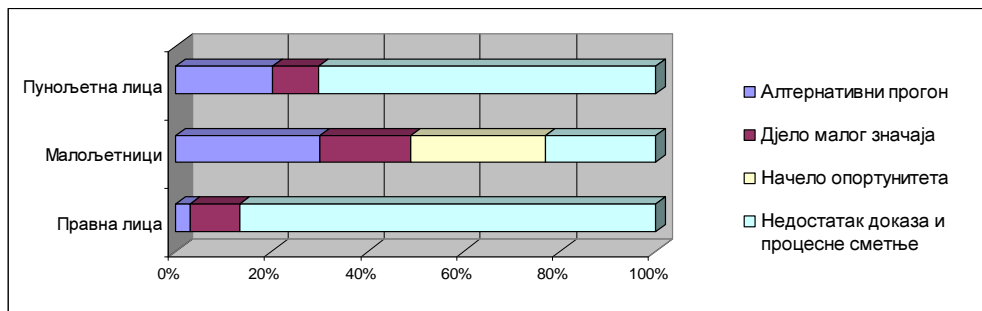

⁷⁵⁷ Skopno poročilo o delu državnih tožilstev 2008, <http://www.dt-rs.si>

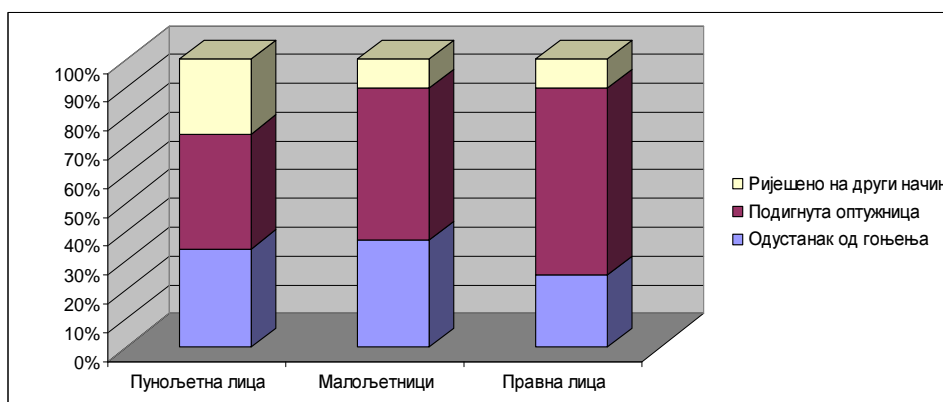
Овај графикон показује да је сразмјерно броју запримљених пријава највише одбачено пријава против правних лица, али и поднешено непосредних оптужница.

Графикон бр. 2: Разлози одбацивања кривичне пријаве (без застаријевања) против пунољетних лица, малолетника и правних лица у 2008. години

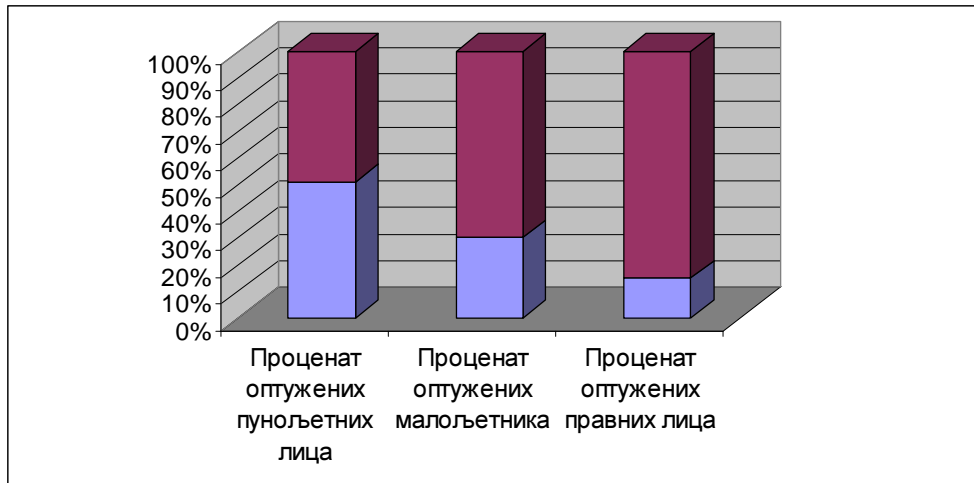
Статистички подаци говоре да је највећи број пријава против правних лица одбачен због алтернативног гоњења и примјене начела опортунитета, а веома мало због недостатка доказа или што је дјело малог значаја.

Графикон бр. 3: Одлуке тужиоца након окончане истраге за пунољетна лица, против малолетника и за правна лица у 2008. години

За правна лица је дошло до одустанка од гоњења послје окончане истраге у проценту од 30% (18% у 2007.), до подизања оптужнице у 37% (32% у 2007.) и рјешавања на други начин у 33% (51% у 2007.) пријављених правних лица.

Графикон бр. 4: Процент оптужења против пунољетних лица, против малољетника и за правна лица у 2008. години

Процент уложених оптужних аката у односу на све ријешене пријаве код којих је била донијета коначна одлука (радња оптужења), важан је податак за оцјену политике кривичног гоњења. У 2008. години тај број износио је 15% правних лица (2% мање него 2007. године), 47% за пунољетне учиниоце кривичних дјела (45% у 2007. години) и 29% против малољетника (2% мање него у 2007. години).

Табела бр. 2: Број осуђених пунољетних лица, малолетника и правних лица по државним тужилаштвима у 2008. години

ОДТ ⁷⁵⁸	Пунољетни учиниоци			Малолетници			Правна лица		
	Укупно донијето пресуда	Осуђујуће	Процент осуђених	Укупно донијетих одлука	Изречена мјера или санкција	Процент осуђених	Укупно донијето пресуда	Осуђујуће пресуде	Процент осуђених
ОДТ ЦЕ	1076	832	77	184	58	32	0	0	0
ОДТ КК	767	622	81	36	29	81	3	1	33
ОДТ КП	1138	933	82	37	25	68	2	1	50
ОДТ КР	762	637	84	56	32	57	0	0	0
ОДТ Љ	2844	2126	75	355	154	43	8	1	13
ОДТ МБ	1388	1158	83	191	68	36	5	0	0
ОДТ МС	1084	881	81	19	18	95	1	0	0
ОДТ НГ	476	363	76	15	9	60	1	0	0
ОДТ НМ	585	447	76	50	35	70	5	2	40
ОДТ ПТ	754	596	79	26	18	69	0	0	0
ОДТ СГ	361	271	75	46	17	37	2	1	50
Група*	23	21	91	0	0	0	0	0	0
СП ОДД	7	6	86	0	0	0	0	0	0
Укупно	11265	8893	79	1015	463	46	27	6	22

*У табели је приказан рад саме групе (група државних тужилаца за гоњење организованог криминала) без Специјализованог одјељења (при ВДТСЈ).

Успјешност оптужења показује се према поступцима који су окончани осуђујућом првостепеном пресудом. Ова оптужења била су успјешна за пунољетна лица гдје су достигла 79% осуђујућих пресуда, за малолетнике је тај проценат нешто нижи и износи 46%, док је за правна лица доста низак и износи само 22% осуђених правних лица.

⁷⁵⁸ ОДТ-Окружно државно тужилаштво: ЦЕ-Цеље, КК-Кршко, КП-Копар, КР-Крањ, Љ-Љубљана, МБ-Марибор, МС- Мурска Собота, НГ-Нова Горица, НМ-Ново Место, ПТ-Птуј, СГ-Словењ Градец.

Табела бр. 3: Изречене кривичне санкције правним лицима у 2008. години

ОДТ ⁷⁵⁹	Осуђујуће пресуде	Новчане казне	Процент Новчаних казни	Условна осуда	Процент условних осуда	Одустимање оглашбења	Престанак правног лица
ОДТ ЦЕ	0	0	0	0	0	0	0
ОДТ КК	1	1	100	0	0	0	0
ОДТ КП	1	1	100	0	0	0	0
ОДТ КР	0	0	0	0	0	0	0
ОДТ Љ	1	0	0	1	100	0	0
ОДТ МБ	0	0	0	0	0	0	0
ОДТ МС	0	0	0	0	0	0	0
ОДТ НГ	0	0	0	0	0	0	0
ОДТ НМ	2	2	100	0	0	0	0
ОДТ ПТ	0	0	0	0	0	0	0
ОДТ СГ	1	0	0	1	100	0	0
ГРУПА	0	0	0	0	0	0	0
УКУПНО	6	4	67	2	33	0	0

Очигледно је да се судови опредјељују да правним лицима, која су оглашена кривим, изричу искључиво новчане казне. Ово се може закључити из података који су изнесени за 2008. годину. Овдје је од шест пресуда у четири изречена новчана казна, што чини 67% од укупно изречених казни. Остало је условна осуда, док друге санкције нису изричане. Ово је у складу са казном политиком судова из претходних година, када је главна кривична санкција за правна лица била новчана казна.

⁷⁵⁹ ОДТ-Окружно државно тужилаштво: ЦЕ-Цеље, КК-Кршко, КП-Копар, КР-Крањ, Љ-Љубљана, МБ-Марибор, МС- Мурска Сوبота, НГ-Нова Горица, НМ-Ново Место, ПТ-Птуј, СГ-Словен Градец.

Табела бр. 4: Преглед поступка по појединим групама кривичних дјела по КЗ за правна лица

Група кривичних дјела	Коначне одлуке тужиоца			Пресуде			Жалба д.т			
	Укупно у раду	Обуставе	Оптужења	Осуђујућа	Ослобађајућа	Одбијајућа	Уложено	Уважено	Одбијено	Није донјета Г ^о пресуда
Прање новца	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Утаја пореза	126	4	4	3	2	1	1	0	2	35
Злоупотребе	86	1	1	0	3	1	1	1	2	3
Оштећење повјерилаца	364	17	19	3	1	2	0	0	3	56
Средина и простор	4	0	0	0	0	0	0	0	0	4

Правна лица учинила су највише кривичних дјела из групе оштећења повјерилаца (364), затим утаје пореза (126) и злоупотребе (86). Занимљиво је да је мали броју кривичних дјела против средине и животног простора, али и кривичних дјела прања новца.

Република Хрватска⁷⁶⁰

Графикон бр. 1: Кретање пријава против правних лица

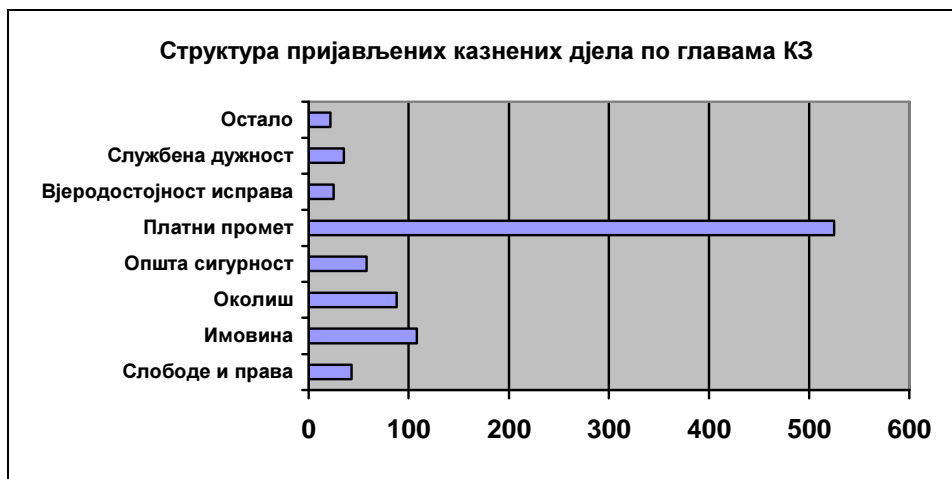
Став Државног одвјетништва Републике Хрватске (ДОРХ) је да изложени подаци говоре да је Закон о одговорности правних особа за казнена дјела прихваћен и да се у пракси примјењује. Подаци о броју кривичних дјела који су дати у графикону показују стални и велики раст из године у годину. Закључак ДОРХ је да до раста долази због тога што се закон све чешће примјењује. Тек када Закон буде примјењиван у сваком случају у коме постоје услови и за одговорност

⁷⁶⁰ Република Хрватска, Државно одвјетништво Републике Хрватске, Извијешће о раду државних одвјетништава у 2007. години, Загреб, липањ 2008., стр. 56-59

правног лица, моћи ће се разматрати да ли разлог раста или пада пријава број учињених кривичних дјела од стране одговорних лица у правним лицима.⁷⁶¹ У 2007. години примљене су 904 пријаве, а како је у 2006. примљено 588 пријава, очигледно је да број пријава расте.

Графикон бр. 2: Структура пријављених кривичних дјела по главама КЗ

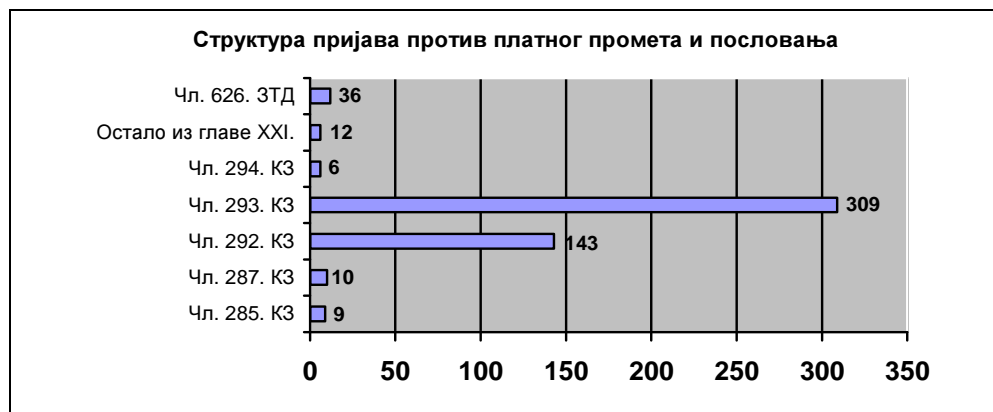

Највише пријава је поднијето за кривична дјела против платног промета и пословања (525 или 58,1%). Друга по бројности су кривична дјела против имовине 108 пријава или 11,9%, док су трећа кривична дјела против околиша 88

⁷⁶¹ Државно одвјетништво Републике Хрватске, Извјешће о раду државних одвјетништава у 2007. години, стр.56.

пријава. Код кривичних дјела против платног промета и пословања најбројније су привредне преваре, слиједе злоупотребе из чл. 292. КЗ на штету државног буџета. У доњем графикону дата је структура пријава за ову главу КЗ.

Графикон бр. 3: Структура пријава против платног промета и пословања

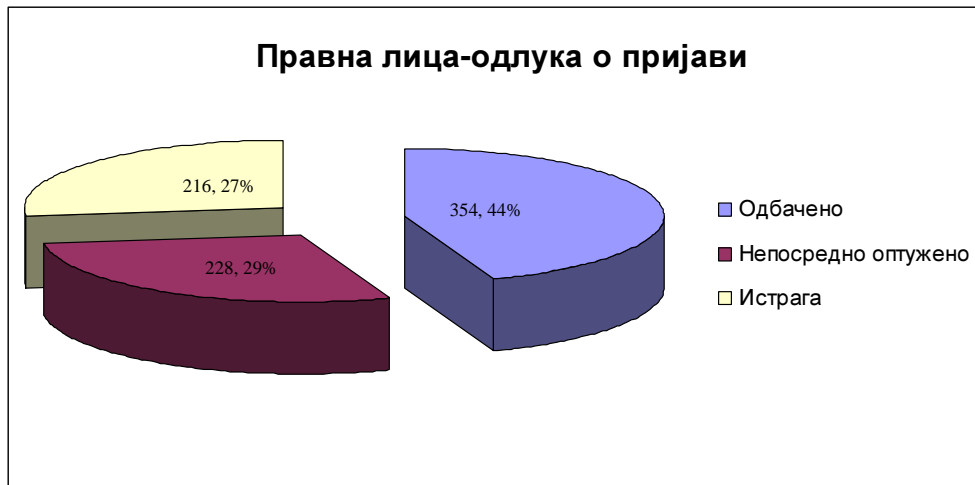

Интересантно је да је од 88 пријава за кривична дјела против околиша из Главе XIX КЗ, 73 пријаве поднијете су за нова кривична дјела и то: 45 пријава за кривично дјело из чл. 252. а КЗ-протуправна градња, а 28 пријава за кривично дјело из чл. 261. а КЗ-протуправна експлоатација рудног блага. Упоредни подаци показују раст пријава за кривично дјело из чл 252. а КЗ у 2007. години. За кривична дјела против имовине поднијето је 108 пријава, а од тога за члан 224. КЗ-пријевара 47 пријава, за члан 220. КЗ-21 пријава, а за кривично дјело из члана 230. КЗ-повреда ауторског права 9 пријава.

Графикон бр. 4: Правна лица - одлуке о пријави

Као што је горе наведено, у 2007. години примљене су 904 нове пријаве, а из 2006. године пренесене су 223 пријавње, тако да је у 2007. години било у раду 1127 пријава. Мериторно је ријешено 978 пријава, 26 пријава је ријешено спајањем или на други начин, док су остале неријешене 303 пријаве. Од 987 ријешених пријава одбачене су 354 пријаве или 44%, што је изнад просјека одбачаја за физичка лица. О сложености и тежини пријава против правних лица говори и податак о проценту истражних захтјева. Наиме, код одраслих лица

учешће истражних захтјева је 8,1%, док је то код правних лица 27%. Након довршетка истраге поднесене су 102 оптужнице, док су друге истраге у току.

Графикон бр. 5: Кретање пресуда за правна лица

Из године у годину судови доносе све више пресуда, што је видљиво из доњег графика који даје структуру пресуда и кретање пресуда по годинама.

Донијето је 98 пресуда од којих 74 осуђујуће, 16 ослобађајућих и 8 одбијајућих. У случајевима осуђујућих пресуда изречена је једна казна укидања правног лица, друге казне су новчане, од којих је само једна условна.

Посматрајући до сада изнесене статистичке податке о кретању криминалитета правних лица у државама бивше СФРЈ (осим Македоније, Црне Горе и Србије), можемо уочити одређене заједничке карактеристике.

Прво, обим кривичних дјела правних лица је у односу на укупан криминалитет релативно мали. Тешко је прихватити да је то реална слика коју дају доступни статистички подаци. Склони смо схватању да је овако мали број пријављених правних лица више резултат тешког прихватања института одговорности правних лица за кривична дјела, него стварног броја њихових учинилаца. Ово заснивамо на томе што постоји велика несразмјера између броја физичких лица која се гоне за кривична дјела која су уско везана са њиховим положајем у правним лицима. Логично је очекивати да је већина тих кривичних дјела била учињена и од стране правног лица. Зашто је изостало кривично гоњење правних лица то остаје за посебно истраживање које није предмет нашег рада.

Друго, видимо да се број кривичних дјела правних лица сваке године ипак постепено повећава и њихово учешће у укупном криминалитету биљежи раст. Ово би се прије могло приписати лаганом прихватању ове одговорности од стране органа гоњења и пресуђивања, него стварном порасту у укупном криминалитету у једној држави.

Треће, ограничени подаци нам указују да у укупном криминалитету правних лица учествују кривична дјела карактеристична за „транзициона“ друштва. Тако је уочљив велики број кривичних дјела која се чине кршењем прописа у грађевинарству, код искоришћавања рудног богатства и слично. С обзиром на загађење човјекове средине, сјечу шума и уништавање природне средине, нереално је мали број кривичних дјела против човјекове средине. Такође занемариво је и учешће кривичних дјела пореске утаје, које је и у друштвима са много већом стабилношћу и израженијом контролом велики друштвени проблем.

5. ПОЛИТИКА ГОЊЕЊА ПРАВНИХ ЛИЦА

Кривична дјела правних лица нападају основне вриједности на којима почива једно друштво. Како би се заштитило од угрожавања, друштво на њих реагује са циљем спречавања и сузбијања криминалних понашања. Ово се остварује формалном реакцијом на праву, заснованом дјеловању субјеката

кривичне репресије. Ова се контрола остварује у двије фазе: а) прва је откривање и расвјетљавање криминалног акта и његовог учиниоца, оптуживање и суђење због извршеног дјела, да би се окончала изрицањем судске одлуке и б) друга фаза се своди на извршење кривичних санкција.⁷⁶² Политика гоњења правних лица неодвојиви је дио политике сузбијања и спречавања укупног криминалитета. Према свему што је до сада изложено, она је од великог значаја.

У реализацији сваке политике гоњења правних лица први корак представља њихово откривање и доказивање. Према неким истраживањима у САД се пријављује само двије петине криминалитета. Ту се ради углавном о дјелима против живота и тијела и кривичним дјелима против имовине, а највише их пријављују саме жртве или чланови домаћинства.⁷⁶³

Ако имамо у виду ко су учиниоци кривичних дјела која се урачунавају правном лицу, која правна лица чине кривична дјела, њихову економску моћ и друштвени утицај, очекивано велики број кривичних дјела правних лица остаје непријављен. Он спада у „тамни број“ криминалитета, чији су оквири шири од познатих и утврђених у кривичном поступку. Структуру „тамног броја“ криминалитета према мишљењу Х. Леви-Брула чине три групе кривичних дјела: савршени злочини, позната дјела која не дају повода за вођење кривичног поступка и дјела тзв. „бијелог оковратника“. По мишљењу овог писца, највећи дио „тамног броја“ представља криминалитет бијелог оковратника, тј. криминалитет имућних и богатих слојева.⁷⁶⁴ Видјели смо да је тај криминалитет уско везан са криминалитетом правних лица, па је криминалитет правних лица дио тог „тамног броја“.

Улога полицијских органа у откривању кривичних дјела је значајна. Овдје се захтјева висока стручност, обученост и велико искуство запослених полицијских истражилаца. Они морају да располажу са знањем из разних области, као што су: економија, финансије, електротехника, информатика, технологија. Овакви стручњаци много коштају и сиромашне земље их тешко могу ангажовати за рад у полицији. Такође, то су и разни контролни органи за банкарство, ревизори, царински службеници, финансијска полиција, пореске управе и слично.

⁷⁶² Ђ. Игњатовић: Криминологија, Београд, 2000., стр.244.

⁷⁶³ Б. Петровић, Г. Мешко: Криминологија, Сарајево, 2008., стр.185.

⁷⁶⁴ М. Милутиновић: Криминологија, Београд, 1998., стр.72.

Од стручности њихових службеника, опремљености и расположивих финансијских средстава, зависи и ефикасност откривања ових кривичних дјела.

У развијеним државама, а које су прве то прихватиле тај вид одговорност и контролни механизми много су бољи од оних у неразвијеним. Ту је већ стечено искуство које се сваким даном повећава. Оне своја искуства међусобно размјењују и у многим сегментима заједнички наступају. Зато је код њих и могуће постићи већу ефикасност у процесуирању почињених дјела. Међутим, према споменутим аферама са мултинационалним компанијама није сигурно да је то у свему баш тако.

На другој страни су сиромашније земље, које су са мањим искуством у процесуирању кривичних дјела правних лица. Ту убрајам и земље настале на простору бивше СФРЈ. Управо у недостатку квалитетног контролног механизма, неусклађености прописа и обавеза пријављивања почињених кривичних дјела, као и несналажењу правосуђа, лежи проблем малог броја осуђених правних лица. Он је сигурно далеко мањи него што је број стварно почињених кривичних дјела.

Укидањем службе друштвеног књиговодства нестао је снажан контролни механизам и „подносилац“ пријава за привредне преступе. Сличан контролни механизам није успостављен, већ се очекује да се примјеном одредбе ЗКП да је свако дужан да пријави кривично дјело које се гони по службеној дужности, дође и до правних лица као починилаца кривичних дјела. Ово очигледно не функционише у пракси и потребно је тражити нове путеве да се то побољша. Поред прописивања обавезе контролним органима финансијског, тржишног, управног, судског сегмента, да пријаве кривично дјело, потребно је прописати и санкције ако то не учине. То тражи и ефикасну контролу „контролних“ органа, али и да се не преплићу надлежности, што ствара могућност да се сви сматрају ненадлежним. Овдје се не смије занемарити ни велика економска моћ правних лица која може да буде препрека несметаној примјени закона, ускраћивањем финансијске и техничке подршке институцијама које га проводе. Зато држава мора да те своје органе стимулише за предан рад, а за пропусти да санкционише и обезбједи им пуну независност и личну безбједност. Политика гоњења због тога зависи од друштвене атмосфере, жеље да се заиста предузима кривично гоњење и кажњавање, а за то је потребан друштвени консензус и прије свега стварна воља законодавне и извршне власти.

У дијелу када предмет доспије у тужилаштво све ће зависити од стручности и спремности да се примјењује ново законско рјешење, које више и није ново. Чини нам се да је овдје присутно одређено несналажење и одредјељивање да се гони физичко лице и тиме добије осуђујућа пресуда. Прогон правног лица у јединственом поступку, представља одређен ризик за успјех оптужбе, тражи много више рада и стручности, али и искуства. Осим тога, скопчан је и са дужим трајањем поступка истраге и оптужења, што је често супротно очекивањима јавности чија је пажња усмјерена на физичко лице. Ово би могао и бити један од разлога малог броја оптужења правних лица, иако се физичка лица гоне за дјела која су очигледно повезана са правним лицем у смислу њихове могуће одговорности.

6. КАЗНЕНА ПОЛИТИКА

Казнена политика представља посебно подручје политике сузбијања криминалитета. У оквиру казнене политике изричу се и извршавају кривичне санкције предвиђене позитивним законодавством, у циљу спречавања криминалитета и ресоцијализације осуђених лица. Претпоставку успјешног функционисања криминалне политике, а посебно кривичноправне политике карактеришу двије области. Прва се односи на законодавство и активности које су са њима повезане. Друга обухвата кривично правосуђе са свим његовим елементима, преко кога се конкретизују кривичноправне мјере у пракси кривичноправне борбе против криминалитета.⁷⁶⁵

Прописивањем кривичних санкција и одређивањем граница у којима оне могу бити одмјерене кривично законодавство одређује оштрину реакције за одређена кривична дјела. Тако је и са кривичним дјелима правних лица, гдје су прописане разне кривичне санкције и услови под којима се оне могу изрицати. Сва законодавства познају новчану казну, али поред ње ту су и друге теже казне, као што су одузимање имовине или престанак правног лица, као и условна осуда. Видјели смо да су услови под којима се оне могу изрицати различито прописани, као и кривична дјела за која се могу изрицати. Заједничко је свим законодавствима да се новчана казна може изрицати за сва кривична дјела која

---

⁷⁶⁵ М. Милутиновић: Криминална политика, Београд, 1984., стр. 146.

учине правна лица. Тиме је одређен и правац у коме ће се судови кретати при избору кривичних санкција.

Пракса судова је тијесно повезана са кривичним законодавством и ставовима кривичног права. У процесу изрицања кривичних санкција она се ослања на законска рјешења. У том процесу судија је дужан, држећи се нормативних оквира и интенција и полазећи од сврхе кажњавања, да узима у обзир друштвену опасност дјела и релевантне објективне и субјективне елементе.⁷⁶⁶ Ово значи да треба да цијени све околности везане за правно лице, под којима је кривично дјело учињено, тежину посљедица, висину штете, трајност, угрожавање стабилности тржишта и економије државе и слично. Због чињенице да судови стоје пред избором између више законом успостављених могућности та се њихова дјелатност назива вођење казнене политике.⁷⁶⁷

Према горе изложеним подацима о пресуђеним предметима, могло би се закључити да казнена политика још увијек није у потпуности изграђена. Статистички подаци показују да се најчешће изричу новчане казне, што је и очекивано, с обзиром да већина кривичних дјела по својој тежини захтјева њихово изрицање. Међутим, тешко се може прихватити да је оправдан мали број или изостанак казни одузимања имовине или престанка правног лица. Очигледно је да овдје постоји раскорак између законодавних рјешења и њихове примјене у пракси. Ово се односи на избор санкција али и њихову висину, као и примјену мјера безбједности и одузимање имовинске користи. Дакле, није само проблем у откривању и оптуживању правних лица, већ и у поступку пред судом. Санкције које се прописују морају бити прилагодљиве, ефикасне и увјерљиве. Њих морају да прате мјере безбједности и одузимања имовинске користи. Управо прибављање имовинске користи мотивише правна лица на вршење кривичних дјела. Зато њено одузимање и сазнање да је неће моћи задржати представља снажно оружје у провођењу казнене политике.

Други важан инструмент је укидање субвенција, концесија, приступа јавним радовима, коришћењу буџетских средстава. На тај начин се ускраћују све погодности редовног и сигурног извора прихода и стабилног пословања, што је озбиљним привредним друштвима често пресудно за пословање. Као што смо видјели из статистичких података, ове санкције нису изрицане.

⁷⁶⁶ М. Милутиновић: Криминална политика, Београд, 1984., стр. 168.

⁷⁶⁷ Б. Игњатовић: Криминологија, Београд, 2000., стр. 272.

У поступку изрицања санкција мора се водити рачуна о интересима повјерилаца, савјесних пословних партнера јер се не смије угрозити ни стабилност и сигурност пословања. Ово не смије бити на штету сврхе кажњавања и између та два услова мора се наћи задовољавајућа равнотежа.

У оквиру разматрања казнене политике можемо констатовати да је законодавни оквир постављен тако да обезбјеђује прилагодљиву и задовољавајуће ефикасну казнену политику. Али у оквиру кривичног гоњења, оптужења и пресуђивања, овај нормативни дио се у појединим земљама различито спроводи у живот. У државама бивше СФРЈ очигледно је одсуство ефикасног гоњења и оптужења правних лица за кривична дјела. С друге стране, изрицање претежно новчаних казни које неспорно требају бити најзаступљеније, тешко може бити прихваћено као адекватно кажњавање за ова кривична дјела. Одсуство или миноран број казни одузимања имовине, престанка правног лица, мјера безбједности, правних посљедица осуде, говори да постоји раскорак између нормативног и практичног остварења ове одговорности.

С обзиром да се ради о друштвима у транзицији, казнена политика мора да одигра значајнију улогу у успостављању ефикасне заштите друштва од противправних активности правних лица. Само новчаном казном то није могуће остварити, већ значајније учешће у изреченим казнама морају имати казне одузимања имовине и престанка правног лица. Такође мјере безбједности и наступање правних посљедица осуде требају да допуне сврху кажњавања, у којој до сада очигледно нису биле заступљене.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Дуго времена правно лице није било субјект казнене одговорности, јер је за кажњиво дјело одговарало само физичко лице које је то дјело учинило. Ово схватање је временом напуштено и прихваћени су одређени облици казнене, али не и кривичне одговорности правних лица. Развој правне мисли и законодавства постепено се кретао у правцу прихватања одговорности правних лица за кривична дјела.

Према неким ауторима, ова одговорност је први пут у међународном праву призната пресудом суда у Нирнбергу. Ову идеју је касније преузео већи број националних права, а почела је да проналази мјесто и у међународном кривичном праву. Ту се кроз међународне конвенције и друге акте дефинишу штетне радње које имају обиљежја кривичног дјела, за које се препоручује и уређује кривична одговорност правних лица. Ове конвенције врше повратни утицај на домаће кривично законодавство које уређује кривична дјела, одговорност и казне у складу с тим међународним актима.

Од међународних докумената за развој ове одговорности на европском простору је најзначајнија Препорука бр. П (88) 18 Комитета министара Европске уније. Препорука полази од принципа да правно лице може бити кривично одговорно као и физичко лице. Свој значај имају конгреси међународног удружења за кривично право, усвојени стандарди и норме УН.

Слиједећи кретања на међународном плану, прихватајући међународна документа и сагледавајући ситуацију у области заштите од криминалитета, законодавства држава бивше СФРЈ прихватила ову одговорност и уградила је у своје законодавство.

Одговорност правних лица за кривична дјела је прво започела имитирањем кривичне одговорности људских бића, а касније су развијени модели идентификације, агрегације и слични. У неким земљама кривична одговорност правних лица не постоји, али зато постоји веома развијен модел управне казнене одговорности. Кривична одговорност правних лица се углавном уређује као: а) аутономна или изведена, б) субјективна или објективна, в) супсидијарна или кумулативна.

Аутономну и изведену казнену или кривичну одговорност правног лица разликујемо према томе да ли правно лице одговара за своје сопствено понашање или му се урачунава одговорност физичких лица.

У кривичноправним системима у којима се кривичноправна одговорност заснива искључиво на кривици, као што је већина европских земаља, изведена кривична одговорност правних лица је увијек и субјективна. Код објективне кривичне одговорности утврђује се само радња односно посљедица, док се субјективни однос починиоца према дјелу односно кривица не утврђује.

Код супсидијарног модела утврђена одговорност једног лица искључује одговорност другог, док код кумулативног модела одговарају оба лица за исто кривично дјело. Сви међународни документи који захтијевају увођење одговорности правних лица за кривична дјела искључују супсидијарну одговорност физичких лица. Сходно међународним обавезама, државе у правилу прописују кумулативну одговорност физичког и правног лица за кривично дјело.

Општи институти кривичног права примјењују се и на одговорност правних лица, а систем кривичних санкција и кривични поступак су томе посебно прилагођени.

У правној теорији и законодавству дуго је владала подјела на англо-америчке кривичноправне системе, који су познавали одговорност правних лица за кривична дјела, и континенталне системе који ту одговорност нису познавали. Ова подјела је данас напуштена, иако европски системи кривичног права још нису јединствени у погледу одговорности правних лица за кривична дјела. Међу њима још постоји подјела на системе који ову одговорност не прихватају и оне који су је уградили у своје законе. Слободно можемо тврдити да данас већина европских кривичноправних система познаје ову одговорност.

У Европи само правни системи Грчке, Италије, Немачке, Португалије и Шпаније не прихватају одговорност правних лица за кривична дјела. Они ипак познају неки од облика казнене одговорности, најчешће административне, прекршајне или преступне.

Заједничко је за ова законодавства да од одговорности изузимају државу и њене органе, већина и јединице локалне самоуправе, а нека и политичке партије. Али, скоро сва дозвољавају одговорност јединица локалне самоуправе ако су починиле кривично дјело изван вршења јавних овлашћења.

У БиХ, Устав је омогућио увођење одговорности правних лица за кривична дјела, јер у њему нема одредби које би је ограничавале само на физичка лица. Држава је надлежна, осим доношења кривичног закона за ограничен број кривичних дјела из надлежаности Суда БиХ, и за закључивање међународних споразума и ратификацију конвенција. У њима се налазе обавезе да се пропише и казнена одговорност правних лица. Управо су ови међународни акти директно и утицали да се у законодавства у БиХ уведе одговорност правних лица за кривична дјела. У складу са обавезама које је преузела уласком у Савјет Европе, БиХ је провела реформу кривичног законодавства и питање кривичне одговорности правних лица ријешила у складу са међународним конвенцијама и по угледу на савремена европска кривична законодавства.

Правним лицима признато је својство активног субјекта кривичног дјела, прописивањем у посебним поглављима кривичних закона. Кривична одговорност правног лица заснива се на кривици физичког лица, на његовом субјективном односу према учињеном кривичном дјелу, као начелу субјективне или одговорности по основу кривице. Одговорност правног лица се изводи из одговорности физичког лица под одређеним претпоставкама и уз онека ограничења.

Расположиви статистички подаци нису довољно квалитетна подлога за свестрану, потпуну и тачну анализу одговорности правних лица за кривична дјела. Главне криминолошке карактеристике криминалитета правних лица су његове веома тешке посљедице. Оне се најчешће испољавају у области привредног, финансијског, еколошког, корупционашког, комјпјутерског, организованог и криминала „бијелог оковратника.“ Он има посљедице које су са великим људским жртвама, еколошким катастрофама, угрожавањем здравља становништва области и држава. Друштвене околности и економски услови стварају повољне услове и доводе до чињења ових кривичних дјела.

У типологији криминалитета нема посебне групе криминалитета правних лица, што је схватљиво јер је њихова одговорност за кривична дјела новијег датума. Овај криминалитет сматран је дијелом привредног криминалитета, што он јесте, али и превазилази његове традиционално схваћене оквире. Пошто легално обављају привредну дјелатност, правна лица су најчешће починиоци привредног криминала, а везана су и за криминалитет „бијелог оковратника.“

Одговорност правних лица за кривична дјела је питање које је дуго времена присутно у науци кривичног права. Крећући се од потпуне негације, преко ограниченог и измијењеног облика прихватања, све до прихватања пуне одговорности, оно је изазивало различите коментаре и дуго је представљало дилему многих научних кругова. Видјели смо да су системи који припадају породици англосаксонског права ту одговорност релативно рано и лако прихватили. Континентално право, коме припадају и системи држава насталих на простору бивше СФРЈ, дуго је одбијало могућност њеног увођења. Али под утицајем измијењених економских прилика, околности и облика под којима се савремени криминал јавља, као и све већег приближавања ова два правна система у тој области, дошло је до промјене овог традиционалног учења. Зато слободно можемо рећи, како су у европским научним круговима и законодавним тијелима дилеме да ли правна лица могу чинити кривична дјела и треба ли им изрицати кривичне санкције постале ствар прошлости.

Већина европских држава увела је кривичну одговорност правних лица, а у неколико држава законски приједлози су у парламентарној процедури. Посљедња држава Европске уније која је увела кривичну одговорност правних лица је Аустрија која је донијела Закон о одговорности правних лица за казнена дјела (Verbandsverantwortlichkeitsgesetz-VbVG), а који је ступио на снагу 1. јануара 2006. Закони ове садржине се припремају у Луксембургу, Словачкој и Летонији. У Њемачој кривичноправна одговорност још увијек није криминалнополитичка опција, али се појављује све више аутора из подручја кривичноправне науке и праксе који заговарају увођење одговорности правних лица у кривично право. За нас је значајно да су све државе које су настале на простору бивше СФРЈ прихватиле одговорност правних лица за кривична дјела и унијеле је у своје позитивно законодавство. На овај начин, скоро цио европски простор, бар онај који је у Европској унији или очекује чланство у њој, прихватио је одговорност правних лица за кривична дјела. О разлозима за и против њеног увођења, резултатима и проблемима који се јављају говорено је у досадашњем излагању, па се на томе нећемо ни задржавати.

Полазећи од облика данашњег криминала, његове високе организованости, коришћења модерних технологија, научних достигнућа, укључивања високообразованих стручњака, а који се све више инфилтрира у легалне пословне субјекте које користи за своје циљеве, одговорност правних лица за кривична

дјела је један од нужних одговора који организовано друштво предузима у борби са том појавом. Већина финансијских токова најопаснијих облика криминала иде преко одређених правних лица или у њихову корист. Физичка лица која чине кривична дјела су у чврстој вези са тим правним лицима, тако да се не може доводити у сумњу могућност извођења одговорности правног лица из одговорности или објективног чињења физичког лица. Физичко лице које чини кривично дјело све више „позајмљује“ своја својства правном лицу и интелектуално се идентификује са њим. Ово му омогућавају разноврсни облици одлучивања у органима правног лица, али и пренос информација и увид у све дијелове пословног организма правног лица преко компјутерских система и средстава телекомуникација и преноса података. Тако се ствара могућност да физичко и правно лице више него икад до сада дјелују као један организам, па је оправдано да и одговарају за учињено кривично дјело по истом моделу.

Што се тиче облика одговорности између радикалних схватања неограничене, аутономне одговорности и либералне веома ограничене одговорности, ипак се најбоље показало рјешење средњег пута. То је модел изведене, лимитиране, субјективне и кумулативне одговорности правних лица, који је прихваћен у већини европских законодавстава. Он успоставља равнотежу између слободе привређивања, аутономије правних лица, сигурности инвестиција и потреба друштва да се кривичноправном принудом заштити од злоупотребе тих права која је додјелило тим истим правним лицима. У овом облику пружа сасвим довољно инструмената органима откривања, гоњења и суђења да се боре са најтежим облицима организованог криминала правних лица. Осим тога, у потпуности је у складу и са међународним конвенцијама на којима је претежно и заснован.

Проблем одговорности државе за почињена кривична дјела остаје и даље актуелан, можда више него што је то било раније. Међутим, данас је далеко теже очекивати његово прихватање, али је и питање колико би то било корисно и праведно. Код чињенице да најмоћније државе не желе да приступе Сталном кривичном суду и траже изузимање својих држављана од кривичног гоњења, расправа о овоме губи сваки практични значај. Постоји опасност да би прихватање кривичне одговорности државе постало више средство за кажњавање и дисциплиновање слабих, а не за успостављање свјетске правде. Свјесне тих ризика, државе ће се тешко одлучити да такву одговорност прихвате и у

најблажем облику. Зато ово остаје у оквиру раније изнесених ставова који ову одговорност не сматрају реалном.

Ова одговорност се уређује на различите начине. Једни то чине уношењем посебних одредби у кривичне законе, а други доносе посебне законе о одговорности правних лица. При томе прва група процесне одредбе које се односе на правна лица уграђује у законе о кривичном поступку, док друга дио тих одредби уноси у тај посебан закон. Такође разлика постоји и у томе да ли се законима прописују кривична дјела која могу починити правна лица или су то сва кривична дјела из кривичног закона.

Сва рјешења имају одређене предности и недостатке, али многа су резултат почетног неискуства или некритичког преузимања туђих рјешења. Сматрамо како је неопходно да у кривичном закону постоји упориште за прописивање кривичне одговорности правних лица. Међутим, саму одговорност правних лица треба уредити посебним законом, а не у оквиру кривичног закона. Ова одговорност је по много чему различита од одговорности физичких лица, кривичне санкције, правне посљедице осуде и кривична дјела која правна лица могу починити се, такође, значајно разликују. У суштини, основ и природа одговорности су сасвим другачији. Тај закон је лакше мијењати што ће у наредном периоду кроз сагледавање ефеката овакве нове одговорности сигурно бити чињено. Измјене кривичног закона су споре, тешке и ријетке, па их не треба условљавати увођењем нових, недовољно испробаних и у пракси непотврђених рјешења.

У погледу основа одговорности сматрамо да рјешење садржано у законодавству БиХ о основу одговорности треба дјелимично измијенити. Умјесто прешироко и неодређено, а самим тим и непрецизно постављеног основа да правно лице одговара за кривично дјело сваког учиниоца, потребно је прецизирати да је оно одговорно за кривично дјело одговорног лица. Ово би било у складу и са осталим одредбама које уређују ту одговорност, а које суштински и упућују на одговорно лице. Задржавање постојеће формулације у циљу да се прикаже као најшири облик обухватања учинилаца кривичних дјела, представља само замагљивање суштине тог основа. За ово нам дају довољно аргумената и мање или више усаглашена рјешења у законима Хрватске, Црне Горе и Србије, а очему смо већ говорили.

Такође, појам продуженог кривичног дјела правних лица у кривичним законима у БиХ не одговара до сада у науци и судској пракси створеном појму и

његовим елементима. Он је супротан и појму продуженог кривичног дјела физичког лица који ти закони садрже (осим КЗ РС) у свом општем дијелу. По свему то и није продужено кривично дјело због недостатка свих елемената који га чине, више подсећа на стицај кривичних дјела али није ни то, чему смо већ раније говорили, па га је потребно ускладити са појмом продуженог кривичног дјела из општег дијела закона. С друге стране, како се одредбе општег дијела закона примјењују и на правна лица његово посебно и поновно уношење у тај дио закона је непотребно.

Одредбе о замјени новчане казне у законима БиХ потребно је допунити тако да уређују њено извршење и за правна лица. Ту је неопходно прописати да ће се новчана казна изречена правном лицу у случају неплаћања принудно наплатити. Немогућност њене принудне наплате, због непостојања средстава на рачуну, треба бити основ за покретање стечајног поступка чиме би се остварило њено ефикасно извршење. Сам поступак извршења новчане казне мора се уградити у законе о извршењу кривичних санкција, што сада није случај.

Метод генералне клаузуле у погледу примјене кривичних дјела прописаних кривичним законима на правна лица је еластичнији и од конкретног набрајања дјела или поглавља кривичног закона. Он гарантује у потпуности правну сигурност кроз одређеност дјела у закону. Чињеница је да постоје кривична дјела која по свим научним и законским критеријумима правно лице не може починити. Остављање судској пракси да она оцијени која су то кривична дјела, стварање је одређене правне несигурности и супротно је наведеном начелу. Али ово ипак не оправдава да се у закону посебно одреде кривична дјела која правна лица могу починити. То не треба чинити због брзе промјенљивости савременог криминалитета, појаве нових кривичних дјела јер би то захтјевало и честе измјене закона. Измјене таквог закона и његово прилагођавање новонасталој ситуацији би сигурно биле честе што треба избјећи. Оне представљају процес да се дође до најквалитетнијих рјешења, а за то је потребно вријеме и суд науке заснован на практичним искуствима.

Поступак против правних лица води се по дјелимично измијењеним правилима закона о кривичном поступку уз примјену начела опортунитета. Одређени аутори заступају став да је за правна лица потребно донијети посебан закон о кривичном поступку. Ово не би било добро и прихватљиво рјешење. Због јединства поступка против физичког лица као учиниоца кривичног дјела и

правног лица у истом својству, не би било могуће примијенити два процесна закона. Такође није могуће у оквиру једног таквог посебног процесног закона уредити посебан положај за физичко лице и издвојити га из примјене закона који се односи на физичка лица. Осим тога специфичности нису тога обима да оправдавају њихово издизање на посебан закон. Зато је најбоље рјешење да се посебним поглављем, у оквиру закона о кривичном поступку, посебно пропише поступак против правних лица. Овако основано поступа већина законодавстава.

Када су створене све формалне претпоставке и материјални предуслови за кривичну одговорност правних лица, чини нам се да су резултати који су оправдано очекивани, изостали. О томе је дијелом било ријечи у ранијем дијелу овог рада. Зато је потребна стална активност законодавца на праћењу примјене донесених закона, отклањању уочених недостатака и сметњи и њихово стално побољшавање и усклађивање са рјешењима у упоредном праву. То уосталом и диктирају међународне конвенције, али ово не смије бити само пуко преписивање туђих рјешења и уградња конвенцијских одредби, већ критичко и научно прилагођавање сопственим приликама.

Осим законског оквира, важан услов за оживотворење идеје одговорности правних лица представљају ефикасни органи откривања, тужилаштва и судови. У досадашњем раду уочили смо одсуство њиховог ефикасног поступања, а што је видљиво из статистичких података које смо изложили.

Сматрамо да су највећи проблеми у области откривања правних лица учинилаца кривичних дјела. Органи који су за то задужени очигледно заостају у стручном, техничком и материјалном погледу за временом које доноси ове облике криминалитета. То се не односи само на полицију, већ и на царину, пореске управе, инспекције и слично. За квалитетан рад на откривању ових кривичних дјела потребно је, прије свега, запослити школоване, уско специјализоване стручњаке, који се перманентно усавршавају. Они морају бити специјалисти из области економије, финансија, банкарства, електротехнике, телекомуникација, технологије, права и слично. За њихово запошљавање морају се пронаћи и обезбиједити материјална средства.

Такође, потребно је подићи ниво техничке опремљености, као и довољно новца за материјалне трошкове. Ово је тешко обезбиједити у сиромашном друштву, међутим, корист која би се постигла ефикасним откривањем и процесуирањем учинилаца ових кривичних дјела и превентивним дјеловањем је

далеко већа од трошкова. Један од начина би могао да буде плаћање специјализације од стране државе и обука стручњака по посебно предвиђеном програму. Након тога они би се слободно запошљавали на другим мјестима уз обавезу да по потреби пружају своје бесплатне услуге државним органима. Значи за бесплатну специјализацију и стручно усавршавање држава би могла да има на располагању стручњаке које не би морала да запошљава и сво вријеме плаћа. Поред тога, нужна је сарадња између тих органа на домаћем и међународном нивоу. Тек тада се може очекивати да број кривичних пријава буде приближан стварном стању криминалитета правних лица и да се „тамни број“ сведе на занемариви ниво.

Улога тужилаштва у сузбијању криминалитета је увијек била велика. Она је посебно порасла послје измијена процесних закона и повјеравања вођења истраге тужиоцима (БиХ). Статистички подаци говоре да у дијелу који се односи на откривање и гоњење правних лица за кривична дјела они нису испунили очекивања. Тужилаштва требају дати одговор зашто поступци против правних лица трају дуго, због чега је велики број обустављених истрага и донесених наредби да се истрага неће проводити. Тужилаштво мора да преузме законом додијелену активну улогу (БиХ) и у откривању кривичних дјела правних лица. У свим предметима физичких лица чија су кривична дјела везана за правно лице, а чији је број значајан, мора услиједити и гоњење правног лица, што до сада није случај.

Да би се унаприједио рад тужилаштва неопходна је специјализација у оквиру сваког надлежног тужилаштва. Рад на тим предметима мора бити основна и једина дужност тужилаца са потребним искуством, стручношћу и разумијевањем привредног и финансијског пословања. Наравно, њима треба обезбиједити стално стручно усавршавање, потребну литературу, техничку опрему и потребан број сарадника. Свему овом мора да претходи раскид са предрасудама о оправданости законског рјешења одговорности правних лица, које су присутне код органа откривања, гоњења и пресуђења. Ово се не може промијенити чекајући „сазријевање свијести“, већ је неопходна одлучна активност законодавца кроз дораду закона којима би се побољшала организација ових органа, али и успоставила контрола рада и одговорност за то. Претпоставка је да је политичка воља за то исказана већ самим прихватањем и уграђивањем ове одговорности у кривично законодавство.

У циљу праћења рада на овим предметима, анализе проблема и побољшања ефикасности, први корак мора бити увођење посебних евиденција за кривична дјела правних лица. Ове евиденције треба да садрже све потребне параметре за праћење предмета на свим нивоима и контролу од стране виших тужилаштава, али и тијела која разматрају извјештаје о раду. Затим у статистичким извјештајима полиције, тужилаштава, судова и завода за статистику ова кривична дјела морају се посебно исказивати.

Овдје мислимо и на казнену евиденцију за коју је потребно формирати посебан централни регистар (ово у законодавству БиХ није уређено), а што је и обавеза из међународних конвенција. Питање да ли ће се та евиденција водити у једном регистру, на једном мјесту, или ће се осуде уписивати у регистар уписа правног лица од мањег је значаја.

Ово ће допринијети да једна добра идеја, која је преточена у законско рјешење доживи своје оживотворење у пракси. У супротном, остаће раскорак између закона и праксе, са великом материјалном штетом за привредни систем државе и у крајњој линији њену стабилност и међународни углед.

Брзина рјешавања предмета кривичних дјела правних лица код судова је релативно задовољавајућа. С обзиром на њихов релативно мали број, она може да буде и већа. Очигледна је опрезност судова у узимању у рад ових предмета. Она је резултат одсуства судске праксе на коју би се могли ослонити у њиховом рјешавању код постојања одређених законских празнина. Јединствени поступак и због тога сложено доказивање, успоравају њихов рад. За бржи и ефикаснији поступак пред судом је потребна активнија улога тужиоца али и одбране. Овдје су докази материјалне природе, књиговодствени, финансијски и банкарски извјештаји и евиденције. Ово захтјева сложена и скупа вјештачења, али и висок ниво судијског знања из те области. Ради тога је неопходна специјализација и обука судија који ће радити само на тим предметима.

У вези примјене кривичних санкција, судови се тешко одлучују за изрицање „нових“ кривичних санкција правним лицима и најчешће изричу новчане казне. Казнена политика не може се заснивати само на традиционалним казнама, већ захтијева храброст и одлучност у примјени нових санкција, укључујући и мјере безбједности. Одузимање имовинске користи прибављене кривичним дјелом се подразумијева. Код судова и тужилаштава потребно је уклонити тихи отпор и игноранцију који очигледно постоје према одговорности

правних лица. Ово ће се учинити отклањањем одређених недостатака и животно непримјењивих законодавних рјешења, стручним усавршавањем тужилаца и судија и већим укључивањем науке у ову материју.

Одговорност правних лица за кривична дјела је оправдано уведена у кривично законодавство. Она је заснована на реалној научној подлози, која одговара данашњем схватању суштине правних лица и заснивања њихове одговорности на одговорности физичких лица за учињена кривична дјела. Једино одговорност за кривична дјела може да одговори захтјевима борбе против савремених облика домаћег и међународног криминала. Одговорност за привредне преступе, прекршајна и административна одговорност, коју још увијек задржавају поједини правни системи, није у могућности да потпуно испуни те циљеве. Зато сматрамо да ће аргументи које смо изнијели у овом раду, у прилог њеног увођења, превладати отпоре и у оним законодавствима која је за сада не прихватају. У том нас увјерењу учвршћује и кретање на законодавном плану у земљама, као што је Аустрија, а које су традиционално одбијале ову могућност.

Сагледавши досадашње резултате и садашње стање, примјећујемо да је на нашим просторима нестао одређени почетни ентузијазам и да су самим прихватањем и увођењем ове одговорности сви посустали у даљем њеном примјењивању. Ово је потребно промијенити у смјеру активније примјене законских рјешења. Зато је неопходан већи допринос науке, која се до сада није значајније бавила овом проблематиком. Свакако, ту је потребно и више воље државе да се прикупе и науци учине доступним релевантни статистички подаци, као база за озбиљна научна истраживања. Ово подручје кривичног права добија све већи значај и оправдано је очекивати да ће интерес науке за њега расти. Он ће бити условљен и потребама праксе која се све чешће сусреће са проблемима у примјени законских рјешења. Без научне подршке тешко ће се схватити суштина ове одговорности, отклонити постојећи и наступајући проблеми и испунити циљ прихватања саме одговорности. Мотивисан овим разлозима је и овај рад који је, надамо се, дао одговоре на нека спорна питања, понудио прихватљива рјешења и допринио науци кривичног права.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алексић, Ж., Милановић, З.: Лексикон криминалистике, Београд, 1999.
2. Алексић, Ж.: Криминалистика, Београд, 1982.
3. Анђелковић, М., Јовашевић, Д.: Избегавање плаћања пореза, фискални и кривично-правни аспект, Ниш, 2006.
4. Атанацковић, Д.: Кривично право, Посебни део, Београд, 1981.
5. Аћимовић, М.: Кривично право, Општи део, Суботица, 1937.
6. Аћимовић, М.: Судска психологија, Београд, 1983.
7. A. Donatsch, M. Forster, C. Schwarzenegger, Strafrecht, strafprozessrecht und Menschenrechte, 2000.
8. A. Iulia Pop, Criminal liability of corporations-comparative jurisprudence, Michigan State University Colege of Law, 2006.
9. Бабић, М.: Крајња нужда у кривичном праву, Бања Лука, 1987.
10. Бабић, М.: кривично право, Општи и посебни део, Бања Лука, 2008.
11. Бабић М., Марковић И.: Кривично право, Општи дио, Бања Лука, 2009.
12. Бабић, М., Марковић, И.: Кривично право, посебни дио, Бања Лука, 2005.
13. Бабић, М.: Кривични законик Републике Српске са коментаром и објашњењима, Бања Лука, 2000.
14. Бабић, М., Филиповић, Љ., Марковић, И.: Коментар кривичних/казнених закона у БиХ, I, Сарајево, 2005.
15. Bavcon, LJ., Šelih, A., Filipčić, K., Jakulin, V., Korošec, D.: Kazensko pravo-Splošni del, Ljubljana, 2003.
16. Bavcon, LJ., Šelih, A.: Kazensko pravo-Splošni del, Ljubljana, 1996.
17. Бајер, В.: Теорија кривичног поступка ФНР Југославије, Загреб, 1950.
18. Бајер, В.: Југославенско кривично процесно право, Загреб, 1980.;
19. Бартош, М.: Основи приватног права, Београд, без године издања.
20. В.Е. Group, Money Laundering, financing terrorism and suspicions activities, New York, 2006.
21. Бачић, Ф.: Казнено право-Опћи дио, Загреб, 1978.
22. Бејатовић, С.: Условна осуда, Београд, 1986.
23. Бејатовић, С., Бановић, Б.: Кривичнопроцесно законодавство Србије, Београд, 2005.

24. Bele, I., Desinger, M., Vražalić, M.: Zakon o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja s komentarjem, Ljubljana, 2000.
25. Благојевић, М.: Огледи из кривичног процесног права, Добој, 2005.
26. Blei, H: Strafrecht, Allgemeiner teil, 18. Auflage, München, 1983.
27. Бошковић, М.: Криминологија, Нови Сад, 2006.
28. Бошковић, М.: Организовани криминалитет, Први део, Београд, 1998.
29. Бошковић, М.: Организовани криминалитет, Други део, Београд, 1998.
30. Бусарчевић, М., Радмилац, Д., Крстић, Цветковић, Љ., Глушица, Б., Пољак, Ђ.: Основи криминалистичких вештачења, Београд, 2001.
31. Бутуровић, Ј.: Продужено кривично дело, Београд, 1980.
32. Варади, Т.: Међународно приватно право, Нови Сад, 1990.
33. Василијевић, В.: Међународни кривични суд, Београд, 1964.
34. Васиљевић, М.: Пословно право, Београд, 2001.
35. Васиљевић Т., Грубач М.: Коментар Законика о кривичном поступку, Београд, 2002.
36. Велимировић, М.: Привредно право, Српско Сарајево, 2001.
37. Вишић, М.: Аристотел: Реторика, 1/2/3, Нови Сад, 1997.
38. Врекић, Д.: Мера одузимања имовинске користи у кривичном праву, Нови Сад, 1977.
39. Вукадиновић, Р.: Право Европске уније, Београд, 2001.
40. Вучинић, З.: Међународна кривична одговорност државе, Београд, 2000.
41. Врховшек, М., Козар, В., Митровић, Ј., Голубовић, М.: Збирка судске праксе из области привредних преступа, Београд, 1997.
42. Врховшек, М.: Коментар закона о одговорности правних лица за кривична дела, Београд, 2008.
43. Вукадиновић, Р.: Европска економска заједница, Београд, 1991.
44. Вучинић З.: Кривична одговорност државе у међународном праву, Београд, 2000.
45. V.C. Wingaert, Criminal Procedure Systems in the European Comunity, London, 1993.
46. V.C. Wingaert, G.C. Stessens, International criminal law: collection of international and european instruments, Hague, 1996.
47. Гамс А.: Увод у грађанско право, Општи дио, Београд, 1981.
48. Gierke, Deutsches privat, I, Bd, Leipzig, 1895.

49. Гилмор, В.: Прљави новац, Београд, 2005.
50. Грубач М., Пихлер С.: Основи права о привредним преступима, Нови Сад, 1991.
51. Група аутора: Коментар кривичног закона СРЈ, Београд, 1995.
52. Група аутора: Коментар кривичног закона СФРЈ, Београд, 1988.
53. Група аутора: Лексикон грађанског права, Београд, 1996.
54. Група аутора: Право, Лексикон Цанкарјеве заложбе, Љубљана, 2003.
55. Група аутора: Модул 5, Казнена област, Посебни поступци, ВСТС БиХ и ЈУ ЦЕСТ; Сарајево, 2006.
56. Деган, В.Ђ., Павишић, Б.: Међународно казно право, Загреб, 2005.
57. Деренчиновић, Д.: Коментар конвенције УН против корупције, Загреб, 2006.
58. Димитријевић П., Јовашевић Д.: Прекршајно право, Београд, 2005.
59. Дурманов, Н.: Советское уголовное право, Обшчая част, Москва, 1959.
60. Душанов законик, Београд, 1989.
61. Ђорђевић, М.: Систем привредних деликата, ЈРКПК, бр. 4/69.
62. Ђорђевић Ђ.: Прекршајно право, Београд, 2004.
63. Ђорђевић Ђ.: Кривично право, Београд, 2004.
64. Ђорђевић М.: Кривична одговорност правних лица, Београд, 1968.
65. Ђуровић, Р.: Међународно привредно право, Београд, 2001.
66. Ђурђић, В.: Кривично процесно право, Ток кривичног поступка, Ниш, 1998.
67. Ђурђић, В., Јовашевић, Д.: Међународно кривично право, Београд, 2003.
68. Ђурђевић З.: Коментар закона о одговорности правних особа за казна дјела, Загреб, 2005.
69. Ђурић, Ж., Јовашевић Д., Ракић, М.: Корупција-изазов демократији, Београд, 2007.
70. Eisenberg, Ulrich Kriminologie, 3. teil, Köln, 1990.
71. Живановић, Т.: Кривично право, Општи део, Београд, 1910.
72. Живановић, Т.: Основни проблеми кривичног права, Београд, 1930.
73. Живановић, Т.: Основе кривичног права Краљевине Југославије, општи и посебни део, Београд, 1935-1939.
74. Живановић, Т.: Систем синтетичке правне филозофије, Београд, 1959.
75. Златарић, Б.: Кривично право, Увод-Кривични закон, Загреб, 1997.
76. Златарић, Б.: Кривично право, Општи дио, Загреб, 1977.
77. Златарић, Б.: Међународно кривично право, Загреб, 1979.

78. Златарић Б., Дамашка М.: Рјечник кривичног права и поступка, Загреб, 1966.
79. Игњатовић Ђ.: Криминологија, Београд, 2000.
80. Игњатовић Ђ.: Организовани криминалитет, Први део, 1998.
81. Игњатовић Ђ.: Организовани криминалитет, Други део, 1998.
82. Ihering, R, Geist des Romischen Reschts, без мјеста и године издања.
83. Јеринг, Р.: Циљ у праву: Београд, 2009.
84. Јарамаз Рескушић, И.: Казненоправни сустав старога Рима, Загреб, 2005.
85. Јањевић, М.: Трећи стуб Европске уније, Београд, 2003.
86. Јовановић, Љ.: Одговорност и врсте одговорности, Зборник Правног факултета у Нишу, 1973.
87. Јовановић, Љ.: Кривично право, Општи део, Ниш, 2000.
88. Јовановић Љ., Јелачић М.: Прекршаји и привредни преступи, Београд, 1997.
89. Јовашевић, Д.: Нужна одбрана и крајња нужда, Ниш, 2007.
90. Јовашевић, Д.: Збирка закона о прекршајима са коментаром и праксом, Београд, 2000.
91. Јовашевић, Д.: Привредни преступи у судској пракси-Практикум, Београд, 2001.
92. Јовашевић, Д.: Коментар закона о привредним преступима са судском праксом и регистром појмова, Београд, 2001.
93. Јовашевић, Д.: Коментар Кривичног закона СР Југославије, Београд, 2002.
94. Јовашевић, Д.: Лексикон кривичног права, Београд, 2006.
95. Јовашевић Љ., Јовашевић, Д.: Кривично право, Општи део, Београд, 2002.
96. Јовашевић, Д.: Међународно кривично правосуђе у функцији одржавања и заштите мира и међународне безбедности, Београд, 2005.
97. Јовашевић, Д., Гајић Гламочлија, М.: Проблеми корупције у светлу заштите људских права, Београд, 2008.
98. Јовашевић, Д., Гајић Гламочлија, М.: Кривично дело прања новца, Београд, 2008.
99. Јовашевић Д.: Кривично право, Општи део, Београд, 2006.
100. Јовашевић Д.: Кривични законик Републике Србије, Београд, 2007.
101. Јовашевић Д.: Заштита животне средине, Београд, 2005.
102. Јовашевић Д.: Систем еколошких деликата-еколошко казнено право, Ниш, 2009.
103. Јовашевић Д.: Кривична дела корупције, Београд, 2009.

104. Јовашевић Д.: Коментар закона о извршењу кривичних санкција са пратећим прописима и судском праксом, Београд, 2000.
105. Јовашевић Д.: Закон о одговорности за прекршаје предвиђене савезним прописима, Београд, 2000.
106. Јосиповић И.: Хашко имплементацијско кривично право, Загреб, 2000.
107. Јекић, З.: Кривично процесно право, Београд, 2001.
108. Јелачић М.: Прекршајно право-теорија и пракса, Београд, 2004.
109. Јеринг, Р.: Циљ у праву, Београд, 1987.
110. Jescheck, H. H: Lehrbuch des Strafrechts, Allg. Tei, Berlin, 1972.
111. Jescheck/Weigend, Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil, 5, Aufl., Berlin, 1995.
112. J. Pradel, G. Corstens, Droit penal europeen, Paris, 2002.
113. J. Klotter, T. Edwards, Criminal law, Cincinaty, 1998.
114. Камбовски, В.: Међународно казнено право, Скопје, 1998.
115. Камбовски, В.: Казнено право, Општи део, Скопје, 2002.
116. Камбовски, В.: Казнено право, Општи део, Скопје, 2005.
117. Камбовски, В.: Убиство на повеке лица во казненото дело, Скопје, 2001.
118. Камбовски, В.: Кривична одговорност правних лица-компаративна истраживања, Скопје, 2007.
119. Касезе, А.: Међународно кривично право, Београд, 2005.
120. Кокољ, М, Лазин, Ђ.: Имовинске санкције и мере у југословенском кривичном праву, Београд, 1986.
121. Констатиновић Вилић, С., Ристановић Николић, В., Костић, М.: Криминологија, Ниш, 2009.
122. Кривокапић, Б.: Лексикон међународног права, Београд, 1998.
123. Лазаревић, Љ.: Кривично право, Посебни део, Београд, 1983.
124. Лазаревић, Љ.: Кривична одговорност у јавним службама и предузећима, реферат-Х Француско-југословенски дани, Ниш, 1969.
125. Лазаревић, Љ.: Коментар Кривичног аконика Србије, 2005.
126. Лазаревић Љ., Вучковић Б., Вучковић В.: Коментар Кривичног законика Црне Горе, Цетиње, 2004.
127. Лопандић, Д.: Уговор о европској унији-Рим, Мастрихт, Амстердам; Београд, 1999.

128. Лопандић, Д., Јањевић, М.: Споразум из Шенгена-за Европу без граница, Београд, 2003.
129. Лопичић, Ђ.: Међународно кривично право, Београд, 2006.
130. Лопандић, Д., Јањевић, М.: Споразум из Шенгена-за Европу без граница, Београд, 2003.
131. Лукић, Р.: Увод у право, Београд, 1991.
132. Лукић, Р.: Методологија права, Београд, 1977.
133. Лукић, Р.: Теорија државе и права, Београд, 1977.
134. Лукић, Р.: Систем филозофије права, Београд, 1992.
135. Лукић Р., Кошутић Б., Митровић Д: Увод у право, Београд, 2002.
136. Људска права, одабрани међународни документи, књига I, Сарајево, 1999.
137. Људска права, одабрани европски документи, књига III, Сарајево, 1999.
138. Марковић, И.: Основи криминологије, Бања Лука, 2007.
139. Марјановић Д.: Македонско кривично право, Општи дел, Скопје, 1998.
140. Милошевић, М.: Организовани криминал, Београд, 2003.
141. Милутиновић, М.: Криминологија, Београд, 1988.
142. Милутиновић, Криминална политика, Београд, 1984.
143. Мрвић Петровић, Н.: Кривично право, Београд, 2005.
144. Мрвић Петровић, Н., Митровић Љ.: Прекршајно право, Бања Лука, 2007.
145. Михајловски А.: О појму кривичног дела, Београд, 1985.
146. Михајловски А.: Друштвена опасност кривичног дела, Београд, 1977.
147. M. Delmas Marty, Procedure penale d Europe, Padova, 2001.
148. M. Santiago, Europol and Police Cooperation in Europe, Lampeter, 2000.
149. Nowak, M: UN Covenant on Civil and Political Rights.
150. Николић Д., Ђорђевић А.: Законски текстови старог и средњег века, Ниш, 2002.
151. Новоселец, П.: Опћи дио казненог права, Загреб, 2004.
152. Павишић Б., Грозданић В., Веић П.: Коментар казненог закона, Загреб, 2007.
153. Павичник, М.: Теорија права, Љубљана, 1997.
154. Пихлер С.: Прекршајно право, Нови Сад, 2001.
155. Петровић, Д.: Помагање као облик саучесништва, Београд, 1994.
156. Правично суђење, Београд, 2000.
157. Прљета, Љ: Нирнбершка пресуда, Београд, 1992.
158. Поповић В., Лукић В.: Документи Дејтон-Париз, Бања Лука, 1997.

159. Политео И.: Политички деликт, Загреб, 1921.
160. Penko, V., Strolig, : Kazenski zakonik z uvodnimi pojasnili, Ljubljana, 1999.
161. Петровић М. Н., Митровић Љ.: Прекршајно право, Бања Лука, 2007.
162. Петровић М. Н., Митровић Љ.: Коментар закона о прекршајима, Бања Лука, 2007.
163. P. Liley, Dirty Dealing; The United Truth About Global Money Laundering, London, 2000.
164. P.Poncela, Droit de la peine, Themis, Paris, 2005.
165. Радовановић М.: Кривично право, Општи део, Београд, 1975.
166. Радловић, Д.: Међународно кривично право, Подгорица, 1999.
167. Радловић, Д.: Коментар Законика о кривичном поступку Црне Горе, Подгорица, 2009.
168. Roxin, C-Straftrecht, Allgemeiner Teil, Band II, 3. Auflage, München, 1997.
169. R.Bernardini, Droit penal general, Manuel, Paris, 2003.
170. Савић С. С.: Држава као правно лице и субјект међународног привредног права, Бања Лука, 1996.
171. Савјет Европе: Извод из судске праксе Европског суда за људска права, књига 1-2, Сарајево, 2001.
172. Симовић, Н:М. Кривично процесно право, Треће измијењено и допуњено издање, Бања Лука, 2009.
173. Симовић, Н:М.: Кривично процесно право, Увод и општи дио, Бихаћ, 2009.
174. Симовић, М.: Кривични поступци у Босни и Херцеговини, Бања Лука, 2003.
175. Скет И., Чолић Сијерчић, Х., Лангуш Е.: Рјечник криминологије и кривичноправних наука, Сарајево, 2001.
176. Соколовић, Р.: Полиција и кривични поступак, Београд, 2005.
177. Селиншек, Љ.: Казнено право, Љубљана, 2006.
178. Селиншек, Љ.: Господарско казнено право, Љубљана, 2007.
179. Симовић М., Благојевић М.: Међународно кривично право, Бања Лука, 2007.
180. Sgubi, Il reato come rischio sociale, Padova, 1990.
181. Smith, J. C-Hogan, V.: criminal Law, London, 1969.
182. Срзентић Н., Стајић А., Лазаревић Љ.: Кривично право СФРЈ-општи део, Београд, 1980.
183. Срзентић Н., Стајић А., Лазаревић Љ.: Коментар Кривичног закона СФРЈ, Београд., 1988.

184. Станковић М.: Друштвена опасност, Сарајево, 1961.
185. Стандарди и норме Уједињених народа из подручја кривичног правосуђа, УН 1998.
186. Стевановић, Ч., Ђурђић., В.: Кривично процесно право, Општи део, Ниш, 2006.
187. Стевановић, Ч., Ђурђић, В.: Кривично процесно право, Посебни део, Ниш, 2006.
188. Стојановић, З.: Кривично право, Општи део, Београд, 2000.
189. Стојановић, З.: Кривично право, Општи део, Београд, 2005.
190. Стојановић, З.: Међународно кривично право, Београд, 2004.
191. Стојановић З., Shine Richard: Коментар закона о одговорности правних лица за кривична дјела, Подгорица, 2007.
192. Стојчевић, Д., Ромац, А.: *Dicta et regulae iuris*, Београд, 1984.
193. Стојчевић, Д.: Римско приватно право, Београд, 1997.
194. Schönke/Schröder, *Strafgesetzbuch*, 25, Aufl., München, 1998.
195. Таховић, Ј.: Коментар Кривичног закона, Београд, 1957.
196. Таховић, Ј.: Кривично право, општи дио, Београд, 1961.
197. Томановић, М.: Нужна одбрана и крајња нужда, Београд, 1995.
198. Т. С. Hartley, Темели права Европске уније, Ријека, 2004.
199. Ћирић, А., Цветковић, П.: Међународно привредно право, Ниш, 2001.
200. Франк, С.: Казнено право, Загреб, 1955.
201. Хорватић, Ж.: Ново хрватско казнено законодавство, Загреб, 1997.
202. Хорватић Ж.: Казнено право, Општи дио, Загреб, 2003.
203. Харланд, К., Роше, Р., Штраус, Е.: Коментар Европске конвенције о људским правима, према пракси у Босни и Херцеговини и Стразбуру, Сарајево, 2003.
204. Cozian-Viandier, *Droit des societes*, Paris, 1998.
205. *Corpus iuris*, Загреб, 2003.
206. Чејовић, Б.: Кривично право, Општи део, Београд, 2002.
207. Чејовић, Б.: Кривично право у судској пракси, Општи део, Београд, 1985.
208. Чејовић Б.: Међународно кривично право, Општи и посебни део, Београд, 2006.
209. Чејовић Б.: Кривично право, Општи део, Ниш, 1995.
210. Чејовић Б.: Међународно кривично право, Београд, 2006.

211. Чубински М.: Теоријски и практични коментар Кривичног законика Краљевине Југославије, Београд, 1934.
212. Доунс, Р.В.Д.Ц, Паулус, С.: Међународна кривична пракса, Београд, 2005.
213. Шкулић, М.: Међународни кривични суд, Београд, 2005.
214. Шкулић, М.: Законик о кривичном поступку, Београд, 2009.
215. Williams, C. L.: Criminal Law. The general part, London, 1961.
216. Y. Rider Barry, Organised Economic Crime Institute of Criminology, University of Cambridge, MJB, Fraud 1, 4.

Коришћени законски текстови и други прописи

1. Устав Босне и Херцеговине.
2. Устав Републике Српске.
3. Устав Федерације Босне и Херцеговине.
4. Кривични Закон Босне и Херцеговине.
5. Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине.
6. Кривични закон Републике Српске.
7. Закон о кривичном поступку Републике Српске.
8. Кривични закон Федерације БиХ.
9. Закон о кривичном поступку Федерације БиХ.
10. Кривични закон Брчко Дистрикта БиХ.
11. Закон о кривичном поступку Брчко Дистрикта БиХ.
12. Закон о предузећима („Службени гласник Републике Српске“ бр. 24/98, 62/02, 66/02, 38/03, 97/04 и 34/06).
13. Закон о привредним преступима („Службени гласник Републике Српске“ бр12/94).
14. Закон о привредним друштвима (“Службени гласник Републике Српске“ бр.127/08 од 25.11.2008. године).
15. Кривични законик Републике Србије.
16. Закон о одговорности правних лица за кривична дела Републике Србије.
17. Кривични законик Црне Горе.
18. Закон о одговорности правних лица за кривична дјела Црне Горе.
19. Казнени закон Републике Хрватске.

20. Хрватски Закон о одговорности правних лице за кривична дјела.
21. Кривични законик Републике Словеније.
22. Закон о оговорности правних лица за кривична дјела (ZOPOKD) Словеније.

Међународне конвенције и уговори

1. Конвенција о трансферу осуђених лица са Додатним протоколом.
2. Римски статут Међународног кривичног суда.
3. Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и допунски протоколи.
4. Европска конвенција о међусобном пружању правне помоћи у кривичним стварима, са Додатним протоколом.
5. Европска конвенција о екстрадицији са Додатним протоколима.
6. Европска конвенција о преносу поступка у кривичним стварима.
7. Конвенција Савјета Европе о сузбијању тероризма.
8. Конвенција Уједињених нација против корупције.
9. Конвенција о прању, тражењу, заплени и конфискацији прихода стечених криминалом.
10. Међународна конвенција о сузбијању финансирања тероризма.
11. Други протокол уз Хашку конвенцију од 1954. године о заштити културних добара у случају оружаних сукоба.
12. Резолуција (97) 24 Комитета министара Савјета Европе о двадесет водећих принципа у борби против корупције.
13. Препорука Р (88) 18 Комитета министара Савјета Европе.
14. Конвенција о сузбијању подмићивања страних јавних службеника у међународним пословним трансакцијама.
15. Конвенција Уједињених нација против корупције.
16. Грађанскоправна конвенција о корупцији.
17. Статут међународног војног суда.
18. Конвенција Савјета Европе о прању новца, откривању, привременом одузимању и конфискацији добити стечене криминалним радњама и о финансирању тероризма.

19. Конвенција о кибернетичком криминалу
20. Конвенција Савјета Европе о борби против трговине људима.
21. Кривичноправна конвенција против корупције.